

მწიგნობარი

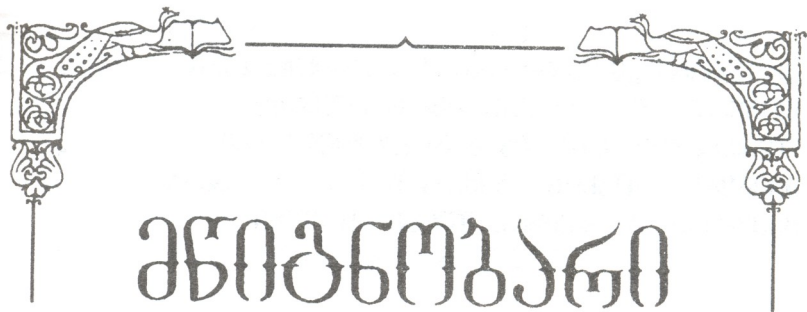
1610

2009

'09

გიორგი მთაწმიდელი – 1000

მნიშვნელობა '09

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნიშვნეობათა
ასოციაციის
ყოველწლიური
ორგანო

გამოდის
1980 წლიდან

K1610/09

F1285

თბილისი
2009

ალმანახი „მწიგნობარი“ მოგვითხრობს
წიგნებსა და წიგნის უმემკმნელეებზე,
ბიბლიოთეკებსა და ბიბლიოფილებზე,
ძიებებზე წიგნის სამყაროში, სხვადასხვა
ქვეყნისა და მხარის მწიგნობრებზე.

მთავარი რედაქტორი
ნოდარ ტაბიძე

სარედაქციო საბჭო:

ლელი ავალიანი

შოთა კოპიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)

ლადო მინაშვილი

ლია ნადარეშიშვილი

მისეილ ქავთარია

მისეილ ჭურდიანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)

კელო ღელეშვა

როსტომ ჩხეიძე

ზურაბ ჭუმბურიძე

მხატვარი

ანზორ თოდრია

ყდაზე: გიორგი მთაწმიდელი. ფრაგმენტი XVIII საუკუნის ხელნაწერი კრებული
(A – 910) მინიატურიდან.

გიორგი მთაწმიდელი – 1000

მიხეილ ნოზიძე

დიდი ქართველი მწიგნობარი და საეკლესიო მოღვაწე

1000 წლის წინ ჩვენს მაღლიან ქვეყანაში გაჩნდა პიროვნება, რომლის სახელი უკვდავყოფილი იქნება მანამ, სანამ თუნდაც ერთი წიგნიერი კაცი იქნება საქართველოში. მისი სახელი გახლდათ გიორგი და ზედწოდება მთაწმიდელი ანუ ათონელი.

გიორგი მთაწმიდელმა, როგორც დიდმა მწიგნობარმა და მართლმადიდებლური მოძღვრების პრინციპების უკომპრომისო დამცველმა, თანამედროვეთა პირუთენელი აღიარება მოიპოვა. ანტიოქიის ეკლესიის მეთაურმა თეოდოსიმ, რომელიც ქართველებს მიაჩნდათ თავისი დროის დიდ ავტორიტეტად, „კაცმან მაღალმან და ფილოსოფოსმან და ორთავე ცხოვრებათა გამოცდილმან“, ასე შეაფასა გიორგი მთაწმიდელი, ანტიოქიის პატრიარქის კარზე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის დამცველი: „შენ, ჰოე ნეტარო მამაო, დაღაცათუ ნათესავით ქართველი ხარ, ხოლო სწავლულებითა და მეცნიერებით ჩუენივე სწორი ხარ“.

დაბადებულია გიორგი თრიალეთში – სამცხეში. მშობლების სახელები ყოფილა მარიამი და იაკობი. მათი შეუღლება ერთობ პოეტურად მომხდარა. იაკობი ყოფილა მეფე გიორგის ერთგული ელჩი, ერთხელ იგი ხელმწიფეს სპარსეთს გაუგზავნია. „იაკობ იყო ერთგულთაგანი და საკუთართა ღმრთისმსახურისა მეფისა გიორგისთა და საქმისა რომელისათვისმე საერთგულოესა მოციქულად წარივლინა მეფისა მიერ სპარსეთს“. მოგზაურობისას იაკობი ერთ წარჩინებულ ოჯახში შეჩერებულა, აქ გაუცვნია მასპინძლის ასული „შუენიერი ხატითა“, რომელიც მისი მეუღლე გამხდარა, შესძენიათ ექვსი შვილი, მესამე ყოფილა გიორგი. ოჯახს შვიდი წლიდან დაუწყია ბავშვის გარკვეული მიმართულებით აღზრდა. მისი მასწავლებლები იყვნენ: ბიძები – გიორგი, „რომელი ყოფილიყო მწერალთა ზედა მთავრად კურაპალატისა“, საბა – „კაცი წრფელი და

უმანკო“, შემდეგ მის დაოსტატებას ხელმძღვანელობდნენ ილარიონ თუალელი – თუალის მონასტრის (ანტიოქიაში) მოღვაწე. გიორგიმ დიდი მონდომება და სიბეჯითე გამოიჩინა: „გულად იხუნა ყოველნივე საღმრთონი წერილნი ძუელისა და ახლისა სჯულისანი, რომელნი ოდენ ჩუენსა ენასა პოვნა და საგალობელნი იგი საწელიწადონი და შეწყობილებანი იგი გალობათანი ყოველნივე მეყსა შინა ზეპირით დაისწავლნა“. შემდეგ სწავლა განაგრძო ფერსო ჯოჯიკისძის ოჯახში, რომელიც სულ მალე კონსტანტინოპოლში გადასახლდა. გიორგიც თან გაჰყვა და იქ 12 წელიწადი სწავლობდა. 25 წლის ასაკში ბერად აღიკვეცა. პირველად იგი ანტიოქიაში, შავ მთაზე – სვიმეონ საკვირველთმოქმედის მონასტერში – დამკვიდრდა. აქ იგი დაემონაფა გიორგი შეყენებულს, რომელთან ერთადაც რომანა წმიდის მონასტერში სამი წელი იმყოფებოდა. გიორგი შეყენებულის წინადადებით გიორგიმ დაიწყო მთარგმნელობითი საქმიანობა და მისივე მოძღვრის დაბეჯითებითი მოთხოვნის შედეგად გადავიდა ათონზე და დამკვიდრდა ათონის ივერიის მონასტერში.

ათონის ივერიის მონასტერი აშენდა 980-983 წლებში. მისი აშენების ინიციატორები იყვნენ ძმები იოანე და თორნიკე. ამ უკანასკნელებმა ბარდა სკლიაროსის დამარცხების (979 წ.) შემდეგ მიღებული გასამრჯელოთი ააგეს მონასტერი. ამ კერაში დაიწყო მოღვაწეობა ექვთიმე ათონელმა, იოანეს შვილმა. გიორგი მთანმიდელი იოანეს ასე ახასიათებს: „იყო მამაჲ ჩუენი იოანე მშობელთა და პაპათაგან დიდებული და წარჩინებული და საჩინოჲ მთავართა შორის დავით კურაპალატისათა, მწნე და ახოვანი და განთქმული წყალობითა შინა, მაღალი და შუენიერი ჰასაკისა და აგებულებითა გუამისაჲთა, ბრძენი და გონიერი და გულისწმის ყოფითა სახსე შიშითა ღმრთისაჲთა და ყოველთავე კეთილისა საქმითა, და ფრიად საყუარელი და საკუთარი კეთილადწესნებულისა დავით კურაპალატისაჲ“.

მონასტრის დამაარსებლებმა ანდერძად დააგდეს, რომ მონასტერი მხოლოდ ქართველი ბერებისა უნდა ყოფილიყო. ასეთ სიტუაციაში უკარნახა მამა იოანემ შვილს ექვთიმეს, რომელიც ათი წლის ასაკიდან მამის მეთვალყურეობით იზრდებოდა, დაეწყო ლიტერატურულ-მთარგმნელობითი საქმიანობა: „შვილო ჩემო! ქართლისა ქუეყანაჲ დიდად ნაკლულოვან არს წიგნთაგან და მრავალნი წიგნნი აკლიან და ვხედავ, რომელ ღმერთსა მიუმაღლებია შენდა; ან ილუ-

ანე, რათა განამრავლო საყიდელი შენ ღმრთისაგან, და იგი ვითარცა იყო ყოველსავე ზედა მორჩილ, მოსწრაფედ შეუდგა ბრძანებასა მისსა და იწყო თარგმანებად“. სასულიერო მწერლობის არც ერთი დარგის მნიშვნელოვანი ძეგლი არ დაუტოვებია ექვთიმე მთაწმიდელს, რომ ქართულად არ ეთარგმნოს. ექვთიმემ დაუდო საფუძველი ათონის ლიტერატურულ სკოლას.

ექვთიმეს ღირსეული გამგრძელებელი აღმოუჩნდა გიორგი მთაწმიდელის სახით. გიორგი მთაწმიდაზე მივიდა 1040 წელს. 1042 წელს მიიღო დეკანოზობის პატივი. 1044 წელს მონასტრის წინამძღვრად დაადგინეს. იგი 1056 წლამდე განაგებდა იქ ყოფით და სულიერ საკითხებს. 1056 წელს დიდი თხოვნის შემდეგ გაათავისუფლეს წინამძღვრობიდან.

გიორგი მთაწმიდელის სახელი მთელი ქართული მწერლობის სიამაყეა. გაოცებას იწვევს, თუ როგორ შეძლო ერთმა კაცმა ამოდენა საქმის გაკეთება. უფრო მართებული იქნება თუ ვიტყვით, რომ ათონის ლიტერატურულმა სკოლამ და მისმა წარმომადგენლებმა ექვთიმემ და გიორგიმ შექმნეს ქართული მწერლობის ახალი მიმართულება შესაბამისად იმ გარდაქმნებისა, რაც X-XI საუკუნეებში ჩვენს საეკლესიო ცხოვრებაში მოხდა.

გიორგი მთაწმიდელის „ცხოვრების“ ავტორი გიორგი მცირე თავის თხზულებაში ვერ მალავს გაოცებას: „მოსაგონებლადცა დიდ არს, ვითარმცა ესეოდენი წიგნნი ერთმან კაცმან მზანი თარგმნილნი ცხოვრებასა შინა თვსსა აღწერნა, არა რათამცა ბერძნულისაგან სრულიად თარგმნნაო“.

არ დარჩენილა სასულიერო მწერლობის დარგი, რომელზედაც გიორგი მთაწმიდელს კვალი არ დაემჩნიოს. „ცხოვრების“ ავტორი სიამაყით აღნიშნავს მის მიერ გაკეთებულ საქმეს. იგი ამბობს: გიორგიმ „რომელნიმე წიგნნი, სრულიად არა ყოფილნი და ენისაგან ჩუენისა უცხონი სიღრმეთაგან უმცერებისათა ნათლად გამოაბრწყინვა. ხოლო სხუანი ოდესმე თარგმნილნი და წუთ ვერ კეთილად გადმოღებულნი, გინა თუ ჟამთა სიგრძითა უცებთა და უგუნურთა მჭმარებელთაგან დაგესლებულნი, ბრძმედსა მას წმიდისა გონებისა თვისისა გამოადვნა და გამოაჭურვნა. ხოლო კუალად სხუანი წიგნნი წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფთჳმეს მიერ თარგმნილნი და უცალობითა წუთ ვერ სრულქმნილნი, არამედ სულ მცირედ აღწერილნი, განასრულნა და განავრცნა. და კუალად სხუანი რომელნი-

მე ბერძნულსა შეანამნა და ყოვლისა ნაკლულევანებისაგან განასრულნა და სიტყუა დუხჭირობისა და ვერაგობისაგან განაშუენა და განაბრწყინვა“.

გიორგი მთანმიდელმა წარუშლელი კვალი დატოვა ჩვენი მწერლობისა და კულტურის თითქმის ყველა უბანზე. იგი სამი ათეული წლის მანძილზე აძლევდა მიმართულებას ქართულ მწიგნობრობას, ქართული სიტყვიერების განვითარებას. მიუხედავად იმისა, რომ ათონის და შავი მთის ლიტერატურული კერების ხელმძღვანელი და ტონის მიმცემი იყო, მაინც პოულობდა დროს სამშობლოში საგანმანათლებლო, საეკლესიო ცხოვრებისათვის ედევნებინა თვალი. აქტიურად უჭერდა მხარს ბაგრატ IV-ის პოლიტიკურ საქმიანობას, მის რეფორმებს. დიდი სასულიერო მოღვაწის სიტყვა და მხარდაჭერა გადამწყვეტი იყო. ამიტომაც ეწოდა „მუშაკი სიბრძნისა“ და „ქუეყანისა ანგელოზი და ზეცისა კაცი“.

გიორგი მთანმიდელმა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა დაგვიტოვა. პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს ბიბლიური წიგნების – ფსალმუნის, სახარებისა და სამოციქულოს ახალი თარგმანები, დიდი სვინაქსარი, თუენი, პარაკლიტონი, მარხუანი, ზატიკნი და მრავალი ჰაგიოგრაფიული თხზულების თარგმანი. საგანგებოდ უნდა გამოვყოთ სვინაქსარი და თუენი.

საეკლესიო პრაქტიკა ყოველდღიური წირვის ჟამს თხოულობს განკუთვნილი დღის წმინდანის ცხოვრების ან წამების მოკლე ვარიანტს, რომლის მიხედვითაც, მრევლი ეცნობა წმინდანის ბიოგრაფიულ ფაქტებს. ეს მოსახსენებლები კალენდრის მიხედვით დალაგებულ კრებულებშია შეტანილი, ზოგჯერ თითოეულ დღეზე რამდენიმეც კი. მას ემატება ე.წ. ლიტურგიკული მითითებები და ბიბლიოგრაფიული წიგნებიდან საკითხავების მთელი ციკლი. თავისთავად ეს საკმაოდ მოზრდილი კრებულია ძალზე აუცილებელი და საჭირო ეკლესიისათვის. ასეთი კრებულები, შედარებით უფრო მომცრო, ადრეც არსებობდა და მათ მცირე სვინაქსარებს ეძახდნენ, რადგანაც ასე უხვად არ იყო თავმოყრილი საკითხავები. დიდი სვინაქსარის შესახებ გიორგი მთანმიდელის ბიოგრაფი – გიორგი მცირე წერს: დიდი სვინაქსარი არის „საფუძველი ეკლესიათა, რომლის თვნიერ შეუძლებელ არს წარმართებაჲ ეკლესიისაჲ, რამეთუ რომელსა ეკლესიასა სვინაქსარი არა ჰქონდინ, დაღაცათუ ყოველნი წიგნნი ჰქონდინ, თაფლსა სჭამს, ხოლო სიტკბოსა სასა ვერა სცნობს“.

დიდ სვინაქსარში მოგვიანებით ქართველ წმინდანთა სვინაქსარული ცხოვრებებიც შეჰქონდათ. თვით გიორგი მთაწმიდელმა თავის გადმოქართულებულ კრებულში შეიტანა ექვთიმე მთაწმიდელის სვინაქსარული ცხოვრება (13 მაისს), მოგვიანებით დაემატა ილარიონ ქართველის ცხოვრება და სხვათა.

სვინაქსარის ბადალია „თთუენი ათორმეტნივე სრულიად ღმრთივბრწყინვალედ“. ეს უზარმაზარი წიგნი საგალობელთა კრებულია. საეკლესიო პრაქტიკა განპირობებულია თითოეულ წმინდანზე, რომელთა სახელები კალენდრის მიხედვითაა დალაგებული მსგავსად სვინაქსარისა, უნდა იყოს საგალობლები. ჩვეულებრივად თითოეულ წმინდანზე სხვადასხვა ავტორი წერდა განსხვავებულ საგალობლებს, რომლებიც ცალკეულ კრებულებში იყო განთავსებული. გიორგი მთაწმიდელმა ერთ წმინდანზე არსებული სხვადასხვა ავტორთა საგალობლები ერთ კრებულში გააერთიანა და შეიქმნა კაპიტალური შრომა, ამ შრომის შესახებ ეფრემ მცირე საგანგებოდ ამბობს: „გიორგის სათუეო საგალობელი არა ერთისა, არამედ მრავალთა დედათაგან ერთად შეკრებილ არს და ერთსა წიგნსა შინა ბერძულად არა რომელსა იპოების ეგოდენი საგალობელი“. კ. კეკელიძე წერს: „მსაგავსი სისრულით თთუენი ბერძნულ ენაზედაც კი არ არსებობდა, ამიტომ ეს შრომა ფასდაუდებელია ზოგადი ჰიმნოგრაფიის ისტორიის შესასწავლად. თან ეს ჰიმნები ისეთი ხელოვნებით, პირდაპირ ვირტუოზულადაა ნათარგმნი, რომ განცვიფრებაში მოჰყავს ადამიანი“. ნათქვამის საილუსტრაციოდ ერთ მაგალითს მოვიხმოთ. ქრისტეს შობის დღესასწაულთან დაკავშირებით იოანე დამასკელს დაუწერია საგანგებო საგალობელი, რომლის გადმოქართულებასთან დაკავშირებით თვით გიორგი მთაწმიდელი წერს: „წმიდისა იოანე დამასკელისა იამბიკონი ამას გუარსა ზედა არიან, თვნიერ რომელ მათ ყოველსა დასდებელსა ხუთი თავი ზის, ხოლო ამათი უმრავლესნი თავნი სხენან და ამათ უფროხნი ჭირი უნდა, ვინაჲთგან ამათი თარგმნა უღონოა არს ყოვლადვე და შეუძლებელი, ამისთვის მე – გლახკამან გიორგი რეცა თარგმანმან ქართულად აღვწერენ ესე გალობანი დიდითა შრომითა“. მართლაც, ლალი ჯღამაიას დასკვნით, რომელმაც შეისწავლა ეს გალობა, შეუდარა ბერძნულ ორიგინალს, საგალობელი თავისუფლად შეიძლება გიორგი მთაწმიდელის ორიგინალურ ნაწარმოებად მივიჩნიოთ.

გიორგი მთაწმიდელის დიდი ღვაწლისა და დამსახურების ჩვენება ერთ პატარა წერილში შეუძლებელია. გიორგი მთაწმიდელი

საუკუნეების მანძილზე განსაზღვრავდა ქართული სასულიერო მწერლობის დონეს, ამიტომაც დღეს მთელი ქართული წიგნიერი საზოგადოება სიამაყით აღნიშნავს მისი დაბადებიდან 1000 წლის-თავს. დასასრულს მინდა დავამთავროთ ეფრემ მცირის სიტყვებით:

„ვამე, ვამე, ძმანო ჩემნო!

ან დაგუეჴშა პირი იგი, რომელი გუწურთიდა შჯულსა უფლისასა დღე და ღამე.

ნარვიდა გონებისა განზრახვამ, ჭეშმარიტად ღმრთისა მიერ აღ-ძრული.

დანუხნა თუალი იგი მართლად მხედველი და განმარჩეველი კე-თილისა ბოროტისაგან და უმჯობესსა უდარესისაგან.

დადუმნეს ბაგენი იგი მცველნი შჯულსა უფლისასა.

შეიკრა ენამ იგი ოქრო-სიტყუამ და საღმრთოთა ბრძანებათაჲ ჴმამაღლად მღალადებელი და ბრწყინვალედ მთარგმნელი ღმრთივ სულიერთა წიგნთაჲ.

დაყუდნა ჴელი იგი შუენიერად მწერალი, რომლითა განანათლნა ეკლესიანი ჩუენი.

დადგეს ფერჴნიცა იგი შუენიერნი, განკაფულნი ღამისთევათა შინა ზედგომითა.

დაყუდნა გონებაჲ იგი მხილველი და სიღრმეთა სულისათა გა-მომეძიებელი.

დაიფარა მიწასა შინა გუამი წმიდაჲ, მოღუანებისა შრომისათა განლეული“.

ნანა თარგამაძე

ვახტანგ VI-ის სტამბის ისტორიისათვის

კაცობრიობის უდიდესი მიღწევა – წიგნის ბეჭდვა – ჩვენს ქვეყანაში მოგვიანებით შემოვიდა. საქართველო, რომელიც მუსლიმური ქვეყნების გარემოცვაში იმყოფებოდა, გვიან შუასაუკუნეებში მონაწილეობა ალმოწინა ევროპის კულტურულ ცენტრებისაგან, განათლების ახალ კერებისაგან. არ ჰქონდა საშუალება, გასცნობოდა მეცნიერების ახალ მიღწევებს, ამიტომ გუტენბერგის გენიალურ გამოგონებას საქართველო შედარებით გვიან ეზიარა.

მიმდინარე წელს აღინიშნება საქართველოში სტამბის დაარსებიდან 300 წლის იუბილე. ეს თარიღი მნიშვნელოვანია ყველა ქართველი მწიგნობრისათვის. თბილისის სტამბა პირველი იყო მთელს ამიერკავკასიაში, იგი გახდა ევროპასთან პოლიტიკური და კულტურული დაახლოების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი.

თბილისის პირველმა სტამბამ მხოლოდ 15 წელიწადი იარსება და მოასწრო ქართველი პოლიგრაფისტების აღზრდა, ყრმათათვის სახელმძღვანელოს, „ვეფხისტყაოსნის“, ბიბლიურ წიგნთა (არასრულად) და სხვა წიგნების დაბეჭდვა. თბილისის სტამბამ გააერთიანა სამონასტრო შემოქმედებითი სკოლების, ცალკეულ მწიგნობართა ოჯახებში მოქმედი ტრადიციები. ვახტანგის სტამბა გახდა ანტონისა და ერეკლეს სტამბის საწყისი და ჩვენს ქვეყანაში მოქმედი სხვა სტამბებისთვისაც მისაბაძი მაგალითი.

ქვეყნის მძიმე პოლიტიკურმა მდგომარეობამ განაპირობა ის ფაქტი, რომ პირველი ქართული წიგნი დაისტამბა საქართველოს ფარგლებს გარეთ – იტალიაში, 1629 წელს. რომში დამოუკიდებელი ქართული სტამბა არ არსებობდა, ვატიკანთან არსებული „პროპაგანდა ფიდეს“ თაოსნობით ნუსხური და მხედრული ქართული შრიფტი დაუმზადებიათ¹.

¹ ა. ჩიქობავა, ა. ვათეიშვილი, პირველი ქართული ნაბეჭდი გამოცემები, თბ., 1983, გვ. 13.

შრიფტის ჩამოსხმასა და საგამომცემლო საქმეებში მონაწილეობდა ნიკიფორე ირბახი (ჩოლოყაშვილი), თეიმურაზ I-ის მიერ წარგზავნილი ელჩი ევროპაში. ამ შრიფტით დაისტამბა კათოლიკე მისიონერთათვის საჭირო წიგნები: ქართულ-იტალიური ლექსიკონი, ქართული ანბანი ლოცვებითურთ, „ლიტანია ლაურეტანას“ ქართული თარგმანი, ხოლო ფრანცისკო-მარია მაჯოს „ქართული გრამატიკა“ 1643 წელს (მეორედ – 1670 წელს).

რომში გამოცემული პირველი ქართული წიგნები დაბეჭდილია მხედრული შრიფტით, ისინი შედგენილია სასაუბრო ხალხური ენით. მიუხედავად იმისა, რომ „პროპაგანდა ფიდეს“ ქართულ გამოცემებში დაშვებულია მრავალი შეცდომა, იგი „მაინც მნიშვნელოვან მოვლენად უნდა ჩაითვალოს ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიაში. ამ ფაქტმა სათავე დაუდო მრავალსაუკუნოვანი ქართული ლიტერატურის ბეჭდურ ტრადიციას“¹.

ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორიის შესახებ საუბარი არჩილ მეფის ღვაწლის მოხსენიების გარეშე შეუძლებელია. არჩილი – მეფე-პოეტი, მწიგნობარი, სვეცამწარებუი პოლიტიკური მოღვაწე – მონდომებული იყო ევროპის ცივილიზაციის დიდი მიღწევა დაემკვიდრებინა საქართველოში, გაემართა ქართული სტამბა, დაბეჭდილიყო ქართული წიგნი. მძიმე პოლიტიკურმა მდგომარეობამ, სამეფო ტახტისთვის მუდმივმა ბრძოლამ იგი იძულებული გახდა თავშესაფარი რუსეთში ეძია. 1687 წელს მან საქართველო დატოვა. მოსკოვში ყოფნის დროს არჩილი დაუკავშირდა ევროპულად განათლებულ ადამიანებს, მათ შორის, შვედ მკვლევარს შპარვენფელდს, რომლის დახმარებით ამსტერდამის ცნობილ ოსტატ ნიკოლოზ კისს შეუკვეთა ქართული შრიფტი (ნუსხურ-ასომთავრული)². არჩილმა ყველა ღონე იხმარა თავისი სანუკვარი ოცნების – საბეჭდი დაზგის მოწყობისათვის, მაგრამ წარუმატებლობა ფეხდაფეხ სდევდა. მართალია, შრიფტი ჩამოასხეს ამსტერდამში, გამოსაგზავნად მზად იყო, მაგრამ მეფეს გასამრჯელოს გადახდის საშუალება არ აღმოაჩნდა, ამიტომ შრიფტმა შემკვეთამდე ვერ მიაღწია.

არჩილს მოსკოვის დატოვება მალე მოუხდა, საქართველოში დაბრუნდა, მაგრამ დიდხანს აქაც ვერ გაჩერდა. 1699 წლიდან იგი სამუდამოდ დასახლდა მოსკოვში.

1 ქრ. შარაშიძე, პირველი ქართული სტამბა, თბ., 1955, გვ. 78.

2 ქრ. შარაშიძე, ქართული შრიფტი ამსტერდამში 1686-87.

ვახტანგ VI

იგი წარმოადგენს კრებულს, სადაც ავტორი ფართოდ წარმოაჩენს არჩილის საგამომცემლო საქმიანობას: არჩილ მეფემ „კახეთისამან და შემდგომ იმერეთისამ მოინდომა 1699 წელს განსწორება და საეკლესიო წიგნთა დაბეჭდუათა მათი, თუმც ყოველი ღონისძიება მოიხმარა, რომ მოეპოვა მრთლად ძუელი აღთქმა, გარნა ვერ ჰპოვა წიგნი ისო ძისა ზირაქისა და ვერცა წიგნი მაკაბელთა, ამისათვის მან ახლად ათარგმნინა ეს ორი წიგნი და დაურთო სხუათა წიგნთა ძუელის ჰსჯულისათა“.

მართალია, არჩილმა ქართული სტამბის გამართვა ვერ შეძლო, ვერც ბიბლიის სრულად დაბეჭდვა მოახერხა, სამაგიეროდ, 1705 წელს მოსკოვის სინოდის სტამბაში ქართულად დაბეჭდა

არჩილი, საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობით იმედგაცრუებული, იწყებს მოსკოვში კულტურულ-ლიტერატურულ საქმიანობას. მან პირველმა დაიწყო მზადება ქართული ბიბლიის დაბეჭდვისათვის. არჩილის საგამომცემლო საქმიანობისა და მისი ღვაწლის მნიშვნელობის შესახებ საყურადღებო ინფორმაციას შეიცავს ხელნაწერი A-322. ეს ინფორმაცია პირველად შემოდის სამეცნიერო მიმოქცევაში. ხელნაწერი – „საეკლესიო წიგნების ისტორიული განხილვა“ – 1863 წლით არის დათარიღებული.

„ფსალმუნი“. ეს იყო ქართულ ენაზე წიგნის ბეჭდვის მეორე შემთხვევა.

არჩილი არ აპირებდა საქმიანობის შეჩერებას. ბიბლიის სრული გამოცემის დასრულება უნდოდა, მაგრამ არჩილის სურვილს ასრულება არ ეწერა. 1711 წელს გარდაიცვალა მისი ვაჟი ალექსანდრე. შვილის სიკვდილმა არჩილი საბოლოოდ გატეხა. იგი 1713 წელს გარდაიცვალა.

ჩვენ მიერ მოპოვებულ ცნობაში საინტერესოა ავტორის ის მოსაზრება, რომელიც ზოგადად სტამბის დაარსების მნიშვნელობას შეეხება: „საეკლესიო წიგნნი ჩუენს ეკლესიებში იხმარებოდნენ ჯელნაწერნი და ამის გამო იყვნენ იგინი, როგორც ძვირად საშოვნელნი, ეგრეთვე გარყვნილნი მწერალთაგან. საღვთო დაბადება თითქმის აღარც კი მოიპოვებოდა საქართველოში მიზეზის გამო ხშირ-ხშირად დაცემისა მას ზედან ოსმალთა, სპარსთა და სხუა და სხუა მთის ხალხთა“. ამიტომ ამბობს სინანულით, რომ არჩილს „თვისი განზრახვა დაუშთა აღუსრულებელი“.

მართალია, არჩილმა მხოლოდ ერთი წიგნის დაბეჭდვა მოახერხა, მაგრამ თავისთავად ეს ფაქტი ქართული ბეჭდვითი საქმის განვითარების ისტორიაში მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენს. 1705 წლის „დავითნის“ გამოცემამ გააადვილა ქართული სტამბის ამოქმედება მოსკოვში 1737-1745 წლებში¹.

ქართლის გამგებლად 1704 წელს დაინიშნა ვახტანგ VI, ნიჭიერი სახელმწიფო მოღვაწე, ენერგიული, განათლებული პიროვნება. მან ერთნაირი წარმატებით იცოდა სასულიერო და საერო მწერლობა, ქართული და სპარსული ენები, იყო ნამდვილი მეცნიერი და პოეტი.

ვახტანგის განმგებლობა ქართლში იყო ქვეყნისათვის კულტურულ-ლიტერატურული საქმიანობის ნაყოფიერი პერიოდი. კულტურულ საქმიანობაში შეთანხმებულად მოქმედებდნენ სულხან-საბა ორბელიანი, ნიკოლოზ ორბელიანი, თვითონ ვახტანგი და სხვა მრავალი თვალსაჩინო თუ უჩინარი მოღვაწე. უნდა აღინიშნოს „სწავლულ კაცთა კომისია“, რომელიც ვახტანგ VI-მ შეადგინა. კომისიის დახმარებით მან რედაქცია გაუკეთა და გამართა „ქართლის ცხოვრება“, შექმნა მნიშვნელოვანი საკოდიფიკაციო შრომები, რომელნიც ჩამოყალიბდნენ „დასტურლამალში“ და „ვახტანგის კანონებში“.

¹ ქრ. შარაშიძე, პირველი ქართული სტამბა, გვ. 80.

ᠮᠤᠩᠭᠡᠨ ᠪᠣᠯᠦᠳᠡ

Արդ արդար ծէսն արդար ծէսն արդար ծէսն արդար ծէսն

Իշնեւ զճարտարգաղարէս Զի կելլարաւորինեւ Եւթեմի
արդարասի յարարեւ . Օնեւ Օնեւ ԱԻՅԺ ԱԻԵԷ
Իշնելլի ճարտարղի Եւստանանդինեւ օ

Ստանալու ամենա մեծ քանակությամբ հարգանքներ Զեյն
առաջ ԶԵՃԻՅԱՆԻԻ ԶԵ շինատաղանդի Երեմյանի
տան շինվող տանի Կապանի քաղաքի արդյուն Գանի
Կապանի Երեմյանի տանի և

Աշտճւիտէր լիօ զիւր Լիտուա: Բիզանտինի ծածկոյտ ծանօթ
 իստիւր: Օսկիչդարս յղորտուէտու:

Կ'դառաւ Ճիւղբեցդ Ճիւղբոտ Նըղբեհդ ցորտունդ
Օհնդնադրաւ լիւրանդ :

ቅድሚያው ምስክር ወንጌል

Իհնէ: Իւրեղրի տէրոյ: Ըսն յորձու ծէ լլիւրելոյ օ

ვახტანგმა საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობის რეფორმებიც ჩაატარა. კათოლიკოს-პატრიარქად აკურთხეს ვახტანგის უმცროსი ძმა დომენტი, რომელიც კარგად იცნობდა ბერძნულ-რუსულ საეკლესიო ცხოვრებას. დომენტი აქტიურად დაუდგა გვერდით ვახტანგს კულტურული ღონისძიებების გატარებაში.

პირველი მნიშვნელოვანი საქმე ქართული ეროვნული სტამბის დაარსება იყო. ამისათვის მეფემ დახმარება და თანადგომა სთხოვა იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსს. მისი რჩევით, გამოიყენა ყოფილი თანამემამულის ანთიმოზ ივერიელის ცოდნა, გამოცდილება და ავტორიტეტი. ანთიმოზის თანადგომით ვახტანგმა უნგრო-ვლახეთიდან მოიწვია გამოცდილი „გონიერი და ჭკვიანი“ მესტამბეოს-ტატი მიქელ უნგროვლახელი-იმტვანოვიჩი – ანთიმოზის მოწაფე.

გიორგი ლეონიძემ 1951 წელს რუმინეთში ქართულად დასტამბულ წიგნში იპოვა ლექსი, რომელშიც სტამბის დაარსებასთან დაკავშირებით საინტერესო ფაქტებია დამოწმებული.

ანთიმოზ ივერიელმა უნგროვლახეთი ბეჭდვითი სიტყვის გავრცელების ცენტრად აქცია, შექმნა მნიშვნელოვანი ტიპოგრაფიული ბაზა, სადაც ოთხ ენაზე იბეჭდებოდა წიგნები, იქ დასტამბული ბერძნული, რუმინული, არაბული, სლავური გამოცემებით მარადებოდა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები. ყველა ამ საქმის, თითოეული გამოცემის სულისჩამდგმელი იყო ანთიმოზ ივერიელი. მართალია, საქართველოში სტამბის გამართვის საქმეში ანთიმოზ ივერიელის აქტიური მოქმედება, ერთი შეხედვით, თითქოს არ ჩანს ვახტანგის სტამბიდან გამოსული წიგნების ანდერძ-მინაწერებში, მაგრამ ეს იყო, ალბათ, გარკვეული თვალსაზრისის გამოხატვა. ფაქტობრივად იგი საქართველოში სტამბის დაარსების აქტიური მხარდამჭერი იყო და მიიჩნევდა დიდ საქმედ, ვლახეთის გამგებლისადმი მიწერილ წერილში ანთიმოზი წერს: „ესე წმიდა წიგნი (1709 წ. სახარება) ახალი ნაყოფია, რომელიც აღორძინდა ივერიის მიწაზე შენი შეწევნით და ეს მიწა გამდიდრდა თავისი ბეჭდური სიტყვით ისევე, როგორც გამდიდრდა ბეჭდური სიტყვით არაბეთი, ელადა და უნგროვლახეთი“¹.

თბილისში ვახტანგმა თავის სტამბას საგანგებო შენობა აუგო. თ. ჟორდანიას და პლ. იოსელიანის ცნობით, „სტამბის სახლი“ მეფის სასახლის ახლოს აუშენებიათ მტკვრის მარჯვენა ნაპირას. ასრულ-

¹ გ. ლეონიძე, ქართული ეროვნული სტამბის ისტორიისათვის, ჟურნ. „დროშა“, 1951, № 2.

და ვახტანგ VI-ის ჩანაფიქრი. საქართველოში პირველი ეროვნული სტამბა გაიმართა. წიგნების ბეჭდვა ვახტანგს სახელმწიფოებრივი მიზნების წარმატებით განხორციელების ერთ-ერთ მძლავრ იარაღად მიაჩნდა. საეკლესიო წიგნების გამრავლება-გავრცელება საშური საქმე იყო. 1709 წელს ვახტანგის სტამბის პირველმა წიგნმა დღის სინათლე იხილა. ეს იყო „სახარება“.

„სამღთო და სამღვდლო სახარება“.

ან ახალი და პირველი დაბეჭდილი ქართულს ენაზედა ჟამსა ამაღლებულისა და სახელოვანისა საქართველოს მეფისა უფლისა გიორგისა იესიან-დავითიან სოლომონიანისა.

შრომითა ფრიადითა და წარგებითა საფასეთათა მართლმადიდებელისა და განათლებულისა საქართველოს განმგებელისა ბატონისშვილისა თვით უფლისა ვახტანგ ლევანის ძისათა“.

„გაიმართა წმიდაჲ ესე ჴელითა ნიკოლოზ მღვდელმონაზონისა ორბელიშვილისათა, ჴელითა მესტამბე მიხაილ სტეფანეშვილისა უნგროვლახელისა.

ქალაქსა ტფილისსა.

ქკსა: ქრისტეს აქეთ: ათას შვიდას და ცხრასა“.

აქვე დავიმონებთ თბილისის სტამბის პირველი წიგნის რედაქტორ-მესტამბის მიხაილ უნგროვლახელის ანდერძს და მიმართვას ქართველი მკითხველისადმი.

„ყოველთა მკითხველთა გიხაროდენ!

პირველად მიზეზი უცხოთა ამის საქმისა და ძალითა ღუთისათა უცონელად შემასრულებელი სტამბისა ამის სამკვიდრებელსა თქვენსა იქმნა კურთხევით ჴსენებული განათლებული და გამგებელი საქართველოსა ბატონიშვილი და თვით პატრონი ვახტანგ, ღმრთისმოყვარენო და ყოვლად შვენიერნო მკვიდრნო საქართველოსანო! ხოლო ყოველი საქმენი, რაოდენნი იხილვებიან – ასონი, ორღანონი და ყოველნი სახმარნი სტამბისა, დაწყებით სრულყოფამდე, მოქმედი და წინამძღოლი მე ვარ, უნდო მონა თქვენი. უწინარეს ყოველთასა დავბეჭდეთ ესე საღმრთო და სამღვდლო წმიდაჲ სახარება. სიმდაბლით გვევდრებით თქვენ ყოველთა, დიდთა და მცირეთა – უკეთუ ცთომილი რაიმე იხილოთ, სიტყვა ანუ ასო, ნუ გამქირდავთ, რამეთუ უცხო ვიყავ ქვეყანასა ამის და უსმენელი სიტყვათა თქვენთა და რომელნი ჩემნი მოწაფე იყვნენ, ეგრეთვე გამოუცდელნი საქმისა ამის ჩემისა. ვითარცა მე ვიყავ ქართლის უნახავი, ეგრეთვე ჩემნი მოწაფენი სტამბისა. გლოცავ თქვენ, შე-

მინდევით სულიერითა სიყვარულითა, რათა თქვენცა მოგიტევენეს უფალმან, ვითარცა ბრძანებს: „მიუტევენით და მოგეტევენეს თქვენ“.

ეს დოკუმენტი პირველი სტამბურად დაბეჭდილი მიმართვაა, რომელიც ქართველმა წიგნიერმა კაცმა მშობლიურ ენაზე მიიღო.

ვახტანგის სტამბა მთელს ამიერკავკასიაში იყო პირველი ტიპოგრაფიული დაწესებულება, ბეჭდური წიგნის გავრცელების პირველი ცენტრი.

1709 წელს თბილისის სტამბაში სამი წიგნი დაიბეჭდა: „სახარება“, „დავითნი“ და „სამოციქულო“.

ვახტანგი, ბიბლიური წიგნების გარდა, ცოდნის ყოველი დარგის ნიმუშების დაბეჭდვას ვარაუდობდა. როგორც ჩანს, ფართო საგამომცემლო გეგმაც შეადგინა. 1711 წელს დაიბეჭდა პირველი სახელმძღვანელო წიგნი, ახლად მოსწავლე ყრმათათვის გერმანე მონაზონის შედგენილი – „სწავლა, თუ ვითარ მართებს მოძღვარსა: სწავლება მონაფისა“, 1712 წელს – შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანი“, თვით მეფე-პოეტის განმარტებით, შესავლითა და კომენტარებით; 1721 წელს – „ქმნულების ცოდნის წიგნი“, რომელსაც ვახტანგმა ვრცელი წინასიტყვაობა წაუძღვარა და ასტრონომიულ მეცნიერებას მიაკუთვნა. „განმარტნეს ფილოსოფოსთა მრავალნი მეცნიერებანი და მათი სწავლანი და ესეცა ვასრკულავთრაცხვა ერთი მათგანივე არისო“, – ამბობს იგი.

ვახტანგის სტამბაში აღიზარდნენ სტამბის საქმის ოსტატები, რომლებიც თავდადებით ემსახურებოდნენ ქართული ბეჭდური სიტყვის განვითარებას. მიქელ უნგროვლახელის ცნობით, რომელიც 1709 წელს დაბეჭდილი სახარების პირველ გვერდზეა, ვგებულობთ: „რომელნი ჩემნი მონაფე იყვნენ, ეგრეთვე გამოუცდელნი საქმესა ამის. ვითარცა მე ვიყავ ქართლის უნახავი, ეგრეთვე ჩემნი მონაფენი სტამბისა“.

ძველ ნაბეჭდ წიგნებს შემოუნახავთ პირველ ქართველ მესტამბეთა სახელები.

პირველი მესტამბე, რომლის სახელი დადასტურებულია 1712 წლის გამოცემებში – „ვეფხისტყაოსანი“ და „დავითნი“, არის მიქაელი, ხელმწიფის კარის დეკანოზის შვილი, „გაიმართა ჯელითა ჯელმწიფის კარის დეკანოზის შვილის მიქაელისათა“, ვკითხულობთ ხსენებული გამოცემების თავფურცელზე. ამავე მიქაელის მონაწილეობით დაიბეჭდა 1713 წელს „კურთხევანი“.

ნაბეჭდი წიგნების თავფურცლებისა და ანდერძების ინფორმაციით, 1716 წლის „დავითნის“ „სტამბის მეურნედ“ გიორგი მხატვარი მოიხსენება. მისივე გამოცემულია „ჟამნი“ (1717 წ.) და „პარაკლიტონი“. „ჟამნის“ თავფურცელზე ვკითხულობთ: „გაიმართა ჯელითა მესტამბე გარსევან ყოფილი მღდლის გაბრიელისათა“. გაბრიელი იხსენიება კიდევ სამ გამოცემაში – „კურთხევა ეკლესიისა“, „ქმნულების ცოდნის წიგნისა“ და მხედრული „ჟამნისა“. სტამბის მუშაკნი იყვნენ: ნიკოლოზ ორბელიშვილი (საბას ძმა). მისი გამართულია „სახარება“ (1709 წ.), „სამოციქულო“ (1709 წ.), „ჟამნი“ (1710 წ.), „ლოცვანი“ (1717 წ.), „პარაკლიტონი“ (1720 წ.), „ჟამნი“ (1722 წ.).

ნიკოლოზ ორბელიშვილის ანდერძი ლოცვანის მეორე, 1717 წლის, გამოცემაშიც მეორდება. Qd-8572 საბუთიდან ვიგებთ, რომ „მე სალუყაზანაშვილი აბრამა... ვახტანგ მეფის დროს დიაკვანი ვიყავ და სტანბაში ვებარეო...“

ბეჭდვისას გამოყენებულია მკაფიო მსხვილი ნუსხური შრიფტი, ასევე საშუალო და მომცრო ზომის ნუსხური, ასომთავრული მრგვლოვანის ორი სახე, მთავრული, გამოყენებულია ბერძნული შრიფტიც. მნიშვნელოვანია მხედრული შრიფტის შემოღება, რადგან ქართულ სტამბას დაეკარგებოდა თავისი საგანმანათლებლო მნიშვნელობა, მისი გამოცემები მხოლოდ ხუცური შრიფტით რომ ებეჭდათ¹. მხედრული შრიფტით დაიბეჭდა „ჟამნის“ ორი გამოცემა, „დავითნი“, პირველი სახელმძღვანელო წიგნი, მეცნიერული შინაარსის „ქმნულების ცოდნის წიგნი“ და „ვეფხისტყაოსანი“.

ვახტანგის სტამბამ იარსება 1709-1722 წლებში და დაიბეჭდა შემდეგი წიგნები:

- 1709 წ. – სახარება, დავითნი, სამოციქულო;
- 1710 წ. – კონდაკი, ჟამნი, ჟამნი, ლოცვანი;
- 1710-1711 წწ. – ბიბლია;
- 1711 წ. – დავითნი (II გამოცემა); გერმანე – სწავლა თუ ვითარ მართებს მოძღვარსა სწავლება მონაფისა;
- 1712 წ. – ვეფხისტყაოსანი, დავითნი (III გამოცემა);
- 1713 წ. – კურთხევანი;
- 1716 წ. – დავითნი (IV გამოცემა);
- 1717 წ. – ჟამნი (III გამოცემა); ლოცვანი (II გამოცემა);

1719-1720 წწ. – კურთხევა ეკლესიისა;

1720 წ. – პარაკლიტონი;

1721 წ. – ქმნულების ცოდნის წიგნი;

1722 წ. – ჟამნი (III გამოცემა – მხედრული).

ვახტანგისეული სტამბის წიგნები გამოირჩევიან მხატვრულ-ტექნიკური შესრულების მაღალი დონით. მოკლებულნი არიან სიმდიმეს და მოუხეშაობას. წიგნის ფორმატი ცვალებადია. არის დიდი ზომის, ასევე საშუალო ფორმატის ადვილად მოსახმარი წიგნები. აქვთ ჩინებული ყდები, ტექსტები გრავიურებითაა დამშვენებული, ორნამენტები გამოყენებულია სამეფო ღერბის ჩარჩოდ, თავკაზმულობად. გამოირჩევიან მხატვრული სიფაქიზით და ტექნიკური ოსტატობით. ერეკლე II-ის მიერ განახლებული სტამბის „შესხმაში“ აღნიშნულია, რომ ვახტანგის მესტამბეს დაებეჭდა წიგნები „უშუჭნიერესითა ბეჭდითა“. ეს შეფასება მიგვანიშნებს ვახტანგის სტამბის წიგნების მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე.

ქავთარ მიხეილიძე

„ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები

ქართული საისტორიო მწერლობის დასაწყისი უეჭველია ემთხვევა ქართული მწერლობის დასაწყისს. ქართული მწერლობა თავის თავში გულისხმობს საისტორიოსაც. სავარაუდოა, ჩვენმა წინაპრებმა ცხოვრების გარიჟრაჟზე შექმნეს საგანგებო კრებულები, რომლებშიც თავს უყრიდნენ ისტორიული შინაარსის ძეგლებს. XI საუკუნეში მათ „ქართლის ცხოვრება“ ან „ქართველთა ცხოვრება“ უწოდეს.

„სიტყვა „ცხოვრება“ ანუ „ცხოვრება“ რომ ქართულში ერთ დროს საისტორიო თხზულებათა საზოგადო სახელი იყო და ისტორიასა პნიშნავდა იქიდგანაც ჩანს, ბერძნული საისტორიო წყარო ჩვეულებრივ მარტივად იწოდებოდა „ცხოვრება ბერძენთა“... სომხური საისტორიო წყარო – „ცხოვრება სომხთის“-ად... ხოლო სპარსულ საისტორიო წყაროებს უძახდნენ „ცხოვრებას სპარსთასა“-ს (ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XVIII ს.ს.), მეორე შევსებული გამოცემა, გვ. 14).

ქართულ ლექსიკაში ტერმინი „ისტორია“ ისტორიის მნიშვნელობით მოგვიანებით შემოვიდა და დამკვიდრდა. ჩვენს ლიტერატურაში კი თამარ მეფის ისტორიკოსმა იხმარა „ცხოვრების“ ნაცვლად (ივ. ჯავახიშვილი).

ტერმინი „ქართლის ცხოვრება“ XI საუკუნიდან დასტურდება. ამ დროს გაჩნდა ფიზიკურად კრებული, რომელშიც შეტანილი იყო სხვადასხვა ავტორთა მიერ დაწერილი ისტორიული თხზულებანი, პირველ რიგში, ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის თხზულებანი. არ ვიქნებით სიმატლისაგან შორს, თუ ვივარაუდებთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ პირველი შემდგენელი ლეონტი მროველი იყო. ეს იყო ჟამი, როდესაც ქვეყნის გაერთიანებისათვის იწყებოდა აქტიური მოძრაობა, რომელსაც სჭირდებოდა მნიშვნობარ-მოღვაწეთა მხარდაჭერა. ამიტომ სულაც არ იყო შემთხვევითი „ქართლის

ცხოვრების“ კრებულის შედგენის ფაქტი რომ დაემთხვა ქვეყნის გაერთიანებისათვის ბრძოლას. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ მოძრაობას აუცილებლად სჭირდებოდა თეორიულ-იდეოლოგიური და ისტორიული დასაბუთება. ასეთი დასაბუთება გახლდათ სწორედ „ქართლის ცხოვრების“ კრებული.

პირველ კრებულში სულ ოთხი დასახელების თხზულება შედიოდა:

- ა) მეფეთა ცხოვრება, ანუ ჰამბავი მეფეთა;
- ბ) მირიანის ცხოვრება და ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა;
- გ) ჯუანშერ ჯუანშერიანის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“;
- დ) წამება წმიდისა და დიდებულისა მონამისა არჩილისი.

ამ თხზულებებს ერთვოდა ანდერძი, რომელიც ამთავრებდა კრებულს. „ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად, ხოლო ვახტანგ მეფისაგან ვიდრე აქამომდე აღწერა ჯუანშერ ჯუანშერიანმან... მიერიტგან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აღწერონ, ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღმრთივ განბრძნობილსა“.

საუკუნეების მანძილზე „ქართლის ცხოვრების“ კრებულს ემატებოდა სხვადასხვა ავტორთა თხზულებები, რომლებიც სხვადასხვა ეპოქებში იწერებოდა და ჩვენი ქვეყნის ისტორიული ცხოვრების ნათელ სურათს ქმნიდა. XIV საუკუნის მიწურულამდე ივსებოდა კრებული. ასე რომ დღეს ძველი „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა ლეონტი მროველის კრებულთან შედარებით (XI ს.) ასე გამოიყურება:

1. ლეონტი მროველი, ცხოვრება ქართველთა მეფეთა პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა;
2. მისივე, მირიანის ცხოვრება და ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა;
3. ჯუანშერი, ცხოვრება მეფისა ვახტანგ გორგასლისა;
4. წამება წმიდისა და დიდებულისა მონამისა არჩილისი;
5. მატიაზე ქართლისა;
6. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი;
7. სუმბატ დავითისძე, ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა;
8. ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი;
9. ჟამთააღმწერელი.

„ქართლის ცხოვრება“ ყველა ქართველისათვის სასურველი წიგნი იყო. სამართლიანად ბრძანებს აკად. ნიკო ბერძენიშვილი,

რომ ქართველი კაცის ხასიათი სამმა წიგნმა ჩამოაყალიბა და განსაზღვრა – სახარებამ, „ქართლის ცხოვრებამ“, ვეფხისტყაოსანმა. სამწუხაროდ, ჟამთა სიავის გამო, „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ხელნაწერები გარდა XI-XIV საუკუნეებისა, თითქმის არ შემოგვრჩა.

„ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების ისტორიაში ორი გამოკვეთილი ფაქტია თვალში საცემი. პირველი, ისტორიულად ნუსხები, როგორც ჩანს, გარკვეული ნიშნით იყოფოდა: მცხეთურად და გელათურად, რა შინაარსობრივი დატვირთვა ჰქონდა ამ ტერმინებს წყაროებიდან არ ჩანს. მათ საგანგებო ყურადღება მიაქცია პროფ. კოტე გრიგოლიამ¹, რომელმაც მცხეთის „ქართლის ცხოვრების“ სახელწოდება დაადასტურა 1546 წლის ერთ-ერთ საბუთში². ეს ტერმინი XVIII საუკუნეშიც დასტურდება.

ანტონ კათალიკოსი „ქართველ მეფეთა შთამომავლობაში“ ხმარობს ტერმინებს „მატიანენი მცხეთისა და გენათისანი“³. გამოთქმა „მატიანენი მცხეთისა და გენათისანი“ გულისხმობს ერთი კატეგორიის ძეგლებს – „ქართლის ცხოვრების“ კრებულს⁴. 1959 წლის შემოდგომაზე ხელნაწერთა ინსტიტუტის თანამშრომელმა აკაკი კლიმიაშვილმა ზემო იმერეთის სოფ. პატარა ხონში ოღლა მაჭავარიანის ოჯახში მიაკვლია 1697 წლის ხელნაწერს, რომლის ანდერძში ვკითხულობთ: [ქართლის ცხოვრება] „არა იპოებოდა სანახებსა კახეთისასა, არამედ მცხეთას ოდენ ისხნეს ეკლესიასა შინა თავთა მოციქულთასა... სრულ იქმნა სანადგელი ჩემი; მოვიხვენ და გარდავანერინე...“ ამ ანდერძიდან გამომდინარე აშკარაა, რომ მცხეთური ქართლის ცხოვრება (ასევე მატიანენი მცხეთისა და გენათისანი) გულისხმობს, ერთი მხრივ, სვეტიცხოვლის ბიბლიოთეკაში დაცულ ცალს, საიდანაც მსურველებს შეეძლოთ გაეკეთებინათ ნუსხები, ხოლო მეორე მხრივ, გელათური გულისხმობს გელათის მონასტრის ბიბლიოთეკის ეგზემპლარს, რომლიდანაც ასევე, ალბათ, კეთდებოდა ნუსხა. მაშასადამე, ეს წმინდა წყლის ტექნიკური გამოთქმა უნდა ყოფილიყო.

მეორე, „ქართლის ცხოვრების“ კრებული სწავლულ-მწიგნობართა დაკვირვების, კრიტიკული შეფასების ობიექტად, როგორც

1 კ. გრიგოლია, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954 წ., გვ. 121-122.

2 Ad – 501.

3 S-2518, H-1082, H-1292 და სხვ.

4 ვფიქრობთ, ანტონის გამოთქმა – „მატიანენი მცხეთისა და გენათისა“ – არ გულისხმობს ცნობილ „გელათურ ქორონიკონს“.

ჩანს, იმთავითვე იქცა, უფრო მეტად, XVII-XVIII საუკუნეებში. განსაკუთრებით მკაცრი იყო ვახტანგ VI-ის და მისი შვილის ვახუშტის დამოკიდებულება. ეს პოზიცია დროის ფაქტორითა და გადამწერთა თავისებური მიდგომით უნდა აიხსნას. მახინჯდებოდა ტექსტი, მკითხველ-გადამწერნი უმატებდნენ ან აკლებდნენ ადგილებს. ვახტანგმა შენიშნა, რომ ყველა თხზულება ტექსტობრივად გამართული არ იყო. მრავალი უზუსტობა, ქრონოლოგიური ლაპსუსი იყო გაპარული. ამიტომ მიიღო გადაწყვეტილება, შეექმნა ე.წ. სწავლულ კაცთა კომისია და მათ დაავალა ტექსტის შევსება, გამართვა, კონკრეტული შეცდომების გასწორება; მათვე უნდა დაენერათ XIV-XVIII ს.ს. ისტორია.

მართლაც, კომისიამ, სხვადასხვა წყაროებზე დაყრდნობით, შეადგინა XV-XVIII ს.ს. ისტორია, რომლითაც უნდა შევსებულიყო ქართლის ცხოვრება და ერთ ქარგაში მოქცეულიყო იგი. ამ ნაწილს ქართლის ცხოვრების გაგრძელებები უწოდეს.

სწავლულ კაცთა ნამუშევრით ვახტანგ VI არ დარჩა კმაყოფილი, არც მისი შვილი, ცნობილი ისტორიკოსი, ვახუშტი. ამიტომ მამა-შვილმა ქართლის ცხოვრების კრებულის გადასინჯვა-დამუშავება დაიწყეს. ასე დაიყო „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები, ე.წ. ვახტანგამდელ და ახალ – ვახტანგისეულ რედაქციებად. ეს დაყოფა გულისხმობდა კრებულების ქრონოლოგიურ და რედაქციულ გამოიჯენასაც. სამწუხაროდ, „ქართლის ცხოვრების“ ადრინდელ ხელნაწერებს ჩვენამდე არ მოუღწევიათ, მხოლოდ გვიანი საუკუნეების – XVII-XVIII ს.ს. ნუსხებილა არის შემორჩენილი.

1. ანასეული „ქართლის ცხოვრება“

1913 წელს ივანე ჯავახიშვილმა თავისი ნათესავის – ა. ჯამბაკურ-ორბელიანის სახლში, სოფ. ლამისყანაში, აღმოაჩინა „ქართლის ცხოვრების“ უცნობი ხელნაწერი, რომელიც დაწვრილებით აღწერა და სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა.

ხელნაწერს შემოუნახავს გადამწერის ანდერძი: „ღმერთო და ყოველნო წმიდანო მისნო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-მონაშეო, მცველ და მფარველ, მწარსა მდგომელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცხოვრებათა შინა პატრონთა – დედოფალთა დედოფალსა დარეჯანს და ძესა მათსა, ღმრთივ გუირ-გუინოსანსა მეფესა ალექსანდრეს, და დედოფალსა ანას, რომლისა

მიერ გუებრძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვნით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერლარა ურჩ ვექმენით...”

ივანე ჯავახიშვილმა დაადგინა, რომ ანდერძში მოხსენიებული ანა დედოფალი არის ალექსანდრე კახთა მეფის მეუღლე. ალექსანდრე კი მეფობდა 1476-1511 წ.წ. იგი შვილი იყო ერთიანი საქართველოს მეფის, გიორგი VIII-ესი.

აკად. ივანე ჯავახიშვილი მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ანასეული ხელნაწერი გადაწერილი უნდა იყოს 1479-1495 წლებში, მისი დედანი 1222-1223 წლებში უნდა ყოფილიყო შედგენილი.

ახლად მიკვლეული ხელნაწერი ჩაითვალა „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა შორის უძველესად და შეერქვა მას სახელი ანა დედოფლისეული, უფრო მარტივად, ანასეული. დღეს ის ინახება ქართულ ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (ყოფ. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი) Q-795 ნომრით, სამეცნიერო მიმოქცევაში აღნიშნულია A ლიტერით.

ხელნაწერის უვრცელესი და დაწვრილებითი აღწერილობა თავის დროზე შეადგინა აკად. ივანე ჯავახიშვილმა: „ეს ხელნაწერი ყდიანია, დაზიანებული ტყავის ყდა აქვს... ყდა მერე უნდა იყოს გაკეთებული იმ დროს, როდესაც თვით ხელნაწერი უკვე თვალსაჩინოდ დაზიანებული ყოფილა... ხელნაწერი... გაყვითლებულ ქალღმერთა ნაწერი...“ „ხელნაწერს თავში და ბოლოში ფურცლები აკლია“. „ხელნაწერი რვეულებად არის აკინძული, თითო რვეულში 8 ფურცელია, ანუ 16 გვერდი... ხელნაწერში სულ ცოტა 33 რვა ფურცლიანი რვეული უნდა ყოფილიყო...“ „თავში ხელნაწერს ბევრი აკლია, ესლა იწყება მეხუთე (5) რვეულით... მაშასადამე, 60 გვერდი სრულებით აკლია... თითოეულ გვერდზე 17 სტრიქონია დატეული. წიგნი საკმაოდ მსხვილი მხედრულით ხელით არის ნაწერი. ასოები გადაბმულია, მაგრამ მკაფიოდ არის გამოყვანილი. მწერალი დიდი ხელოვანი არ ყოფილა“¹.

ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა ასეთია:

1. მეფეთა ცხოვრება;
2. მირიანის ცხოვრება და ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა;
3. ცხოვრება ვახტანგ გორგასალისა;
4. არჩილის წამება;

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, მეორე გამოცემა, გვ. 303-304.

5. მატიაწე ქართლისა;
6. დავითის ცხოვრება¹.

კოდიკოლოგიური კვლევის ბოლო პერიოდის შედეგებმა ანასე-ული „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხის დათარიღებაში კორექტივები შეიტანა. ნ. შოშიაშვილის გამოკვლევების მიხედვით, ანასეული სახელით ცნობილი „ქართლის ცხოვრების“ ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერი გადაწერილია ანა დედოფლისეული ცალიდან. და დღეს ცნობილი ხელნაწერი უნდა გადაწერათ XVI საუკუნის მეორე ნახევარში². Q-795 არ არის XV საუკუნის ნუსხა. მიუხედავად ამისა, ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერი მაინც ერთ-ერთი ძველი და საყურადღებოა ჩვენამდე მოღწეულ „ქართლის ცხოვრებათა“ ხელნაწერებში. ის დაიბეჭდა 1942 წელს ს. ყაუხჩიშვილის რედაქციით.

2. პრაქტულ-მეცნიერული ხელნაწერი

აკად. ივანე ჯავახიშვილის ბეძმა არგუნა „ქართლის ცხოვრების“ კიდევ ერთი ხელნაწერის გამოვლენა. 1923 წელს იგი წერდა: „ამ ორი კვირის წინათ საქართველოს მუზეუმთან არსებულ საჯარო წიგნთსაცავში რომ შევედი, წიგნთსაცავის გამგემ ბატონმა მ. შევარდნაძემ მკითხა ერთი ქართული დიდი ტანის ხელნაწერის, რომლის არც პატრონი ჩანდა და არც შინაარსი იყო გამორკვეული, გადასინჯვა თუ მსურდა. რადგან იქ საზოგადოდ ხელნაწერები არ ინახება, ვფიქრობდი, რომ შემთხვევითი ხასიათის ძეგლი იქნებოდა და დიდს არაფერს მოველოდი, მაგრამ უარი მაინც არ მითქვამს და ხელნაწერის ჩვენება ვთხოვე. იგი უშველებელი ტანისა და სისქის აღმოჩნდა და მარტო ამითაც უნებლიეთ ყურადღებას იპყრობდა...“³ ხელნაწერი უაღრესად საინტერესო ნუსხა აღმოჩნდა. დასაწყისი და დასას-

1 ხელნაწერის ბოლოში მოთავსებულია ორი თხზულება, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ არც ერთ სხვა ნუსხაში, ჯერჯერობით, ცნობილი არ არის... ივ. ჯავახიშვილი ლაშა-გიორგისდროინდელ მემატანის თხზულებად მიიჩნევს... მეორე კი არის „იოანე ზედაზნელის ცხოვრება“ (კ. გრიგოლია, რას მოგვითხრობს „ქართლის ცხოვრება“, 1971 წელი), ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატანის თხზულება ივ. ჯავახიშვილმა გამოსცა 1927 წელს.

2 ნ. შოშიაშვილი, „ანასეული ქართლის ცხოვრების“ პირის გადაწერის თარიღი, მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, ტ. V, 1975 წ. გვ. 45-55.

3 ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, მეორე შევსებული გამოცემა, გვ. 380.

რული გვიანდელი ხელით აქვს შესრულებული, ხოლო შუა-ძირითადი ტექსტი ძველი ნუსხის ნაწილია.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ძველი ნაწილი XVI-XVII საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს. ხოლო ნაკლები ადგილები შევსებულია 1731 წელს: „ესე მე ერაჯ ჭალაშვილს დამინერია ეს წიგნი და რუსულადაც დაწერე ეს არის რომელიც ითარგმნება რუსულისა ენითა ღირს არს (sic) და ჭეშმარიტი სწერია ეგე ქორონიკონი ჩლა (1731) თვესა ივლისსა კთ (29) – ერაჯ ჭალაშვილი დათუნასძე“.

გაირკვა, რომ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი აერთიანებს ვახტანგის წინარე, ე.ი. ძველ რედაქციასა და ახალს – ვახტანგისეულ რედაქციას.

ხელნაწერი მნიშვნელოვანია იმიტაც, რომ მასში შეტანილი თამარ მეფის ისტორია სხვაგან არსად გვხვდება და ის თვალსაჩინოდ განსხვავდება „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანისაგან“ (კ. გრიგოლია).

ჭალაშვილისეულ ხელნაწერში – ახალ ნაწილში – აღმოჩნდა სწავლულ კაცთა კომისიის შედგენილი გაგრძელება „ქართლის ცხოვრებისა“.

ჭალაშვილის ხელნაწერი დღეს ინახება ქართული ხელნაწერების ეროვნულ ცენტრში, ახალ კოლექციაში, Q-207 ნომრით. გამოცემებში ხელნაწერის ძველი მონაკვეთი აღნიშნული C ლიტერით, ახალი მონაკვეთი C (პატარა) ლიტერით.

3. მარიამისეული „ქართლის ცხოვრება“

მარიამ დედოფალი, რომლის სახელსაც უკავშირდება „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთი ხელნაწერი, ცხოვრობდა XVII საუკუნეში. იგი იყო მეუღლე როსტომ მეფის, ხოლო მისი გარდაცვალების შემდეგ, ირანის შაჰის მოთხოვნით გათხოვილა ვახტანგ V-ზე – შაჰნავაზზე.

მარიამი გამოირჩეოდა თავისი კულტურული საქმიანობით. მას დაუკვეთავს „ქართლის ცხოვრების“ გადწერა. ხელნაწერში ხშირად არის ჩანერილი მარიამის სადიდებელი. სანიშნოდ დავიმოწმებთ ერთს: „ღმერთო, აკურთხე დედოფალი მარიამ, რომლისა ბრძანებითა ინერებიან ესე წიგნნი“. მიღებული აზრით, იგი 1633-1645 წლებში გადაუწერიათ. დღემდე ითვლებოდა, რომ სწორედ ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერია ამ თარიღის. ცოტა ხნის წინ გა-

ირკვა (ც. ქურციკიძე), რომ ჩვენამდე მოღწეული ნუსხა არის XVIII საუკუნის დამდეგი წლების და რომ ის სწორედ XVII საუკუნის ხელნაწერებიდან არის გადანერილი.

ც. ქურციკიძის აზრით, „ქართლის ცხოვრების“ მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერი ეკუთვნოდა შემდეგ მარიამ დედოფლის მამულს – არჩილ მეფეს (1713). ეს ნუსხა მოხსენებულია H-2135 – „ქართლის ცხოვრების“ გიორგი მაჩაბლისეულ ნუსხაში.

მარიამისეული „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საცავში ინახებოდა S-30. იგი გადანერილი იყო ვახტანგ VI-ის ინიციატივითა და დაკვეთით¹. 1884 წელს აღმოაჩინა დიმიტრი ბაქრაძემ. დღეს დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში S-30 ნომრით, სამეცნიერო ლიტერატურაში აღინიშნება M ლიტერით².

4. მცხეთური „ქართლის ცხოვრება“

როგორც ზემოთაც მივუთითეთ, ძველად არსებობდა „ქართლის ცხოვრების“ ე.წ. მცხეთური და გელათური ნუსხები. ასეთი სათაურით არის დამოწმებული 1546 წლის დოკუმენტში, ანტონ კათალიკოსის „ქართველ მეფეთა შთამომავლობაში“ და სხვ.

ბოლო ხანებში გახდა ნათელი, თუ რას გულისხმობდა ეს სახელწოდება. 1952 წელს აკაკი კლიმიაშვილმა აღმოაჩინა „ქართლის ცხოვრების“ 1697 წლის ხელნაწერი, რომელიც მომდინარეობს ე.წ. მცხეთური ხელნაწერიდან. ეს არის ერთადერთი თარიღიანი ძველი ძეგლი, რომელიც ნაწერია ნუსხა-ხუცურით. ანდერძში ვკითხულობთ: „... მომენიჭა და მომემაღლა სასურველი და საწადელი ეს ცხოვრება და ანბავი ყოვლისა ჩრდილოეთისა საქართველოსი და მოქცევა წმიდისა მეთაფამეტე მოციქულისა ნინოს მიერ... მსუროდა და მწადდა, რაითამცა ჴელად მომეღო ამბავი მათი და გარდამომენუსხა. არა იპოებოდა სანახებსა კახეთისასა, არამედ მცხეთას ოდენ ისხნეს ეკლესიასა შინა თავთა მოციქულთასა. სვეტსა ღმრთივ აღმართებულისა, ახალსა იერუსალიმსა. სრულ იქმნა საწადელი ჩემი: მოვიხვენ და გარდავანერინე ჩვენ... ზუცესმონაზონმან, რომელსა მომენიჭა უღირსისა ეპისკოპოზობა... ნიკოლოზ,

¹ ციალა ქურციკიძე, „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეული ხელნაწერის შესახებ, მაცნე, ენისა და ლიტერატურის სერია, № 3-4, 1993 წ., გვ. 109-122.

² ხელნაწერი გამოცემულია ექ. თაყაიშვილის მიერ 1906 წელს.

ძესა მნიგნობართუხცესისა იოანესა, რაოდენი ვპოვე, ანუ დედასა შიგან ეწერნეს...”

ხელნაწერი ორი თვალსაზრისით არის საყურადღებო: პირველი, მისი დედანი ძველი, ე.ი. ვახტანგ VI-მდე არის გადაწერილი, და მეორე – მცხეთის „ქართლის ცხოვრების“ ცალი დაკარგულად ითვლებოდა და რა კონკრეტულ შინაარსს შეიცავდა, არ იყო ცნობილი. ახლა 1697 წლის ხელნაწერით გამოჩნდა. ეს ფაქტიც აძლევს მას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას. ხელნაწერის ტექსტი მთლად უნაკლულო არ არის. მისი ვრცელი აღწერილობა გამოაქვეყნა აკ. კლიმიაშვილმა. კრებულის შედგენილობა ასეთია:

1. მეფეთა ცხოვრება;
2. ნინოს მიერ ქართლის მოქცევა;
3. ვახტანგ გორგასლის ცხოვრება;
4. არჩილის წამება;
5. მათიანე ქართლისა;
6. დავითის ცხოვრება;
7. ცხოვრება და უწყება ბაგრატიონთა;
8. ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი;
9. ჟამთააღმწერელი.

იგი დღეს ინახება ხელნაწერთა ცენტრში. ნუსხა ნაკლულია, ვახტანგამდელი რედაქციისაა და პუბლიკაციაში აღინიშნება Q ლიტერით.

5. მაჩაბლისეული „ქართლის ცხოვრება“

1736 წელს გიორგი მაჩაბელს გადაუწერია „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერი. ანდერძში ვკითხულობთ: „მე ფრიად ცოდვილმან გიორგი მაჩაბელმან დავწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრება, დიად ძველი იყო, მეფის არჩილის ნაქონი. ამის მეტი არა ეწერა. მოსკოვის ქალაქს დაინერა, ქრისტეს აქეთ ათას შვიდას ოცდათექვსმეტს – 1736...”

ხელნაწერის გადამწერი, გიორგი მაჩაბელი, ჩვენს ისტორიაში აქტიურად მოქმედი პირი არ ჩანს. სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ იგი 1724 წ. რუსეთში გახიზნული ვახტანგ VI-ის დიდი ამალის წევრი შეიძლებოდა ყოფილიყო. მისი განსაკუთრებული დამსახურებაა ის, რომ ანდერძში დაასახელა თავისი წყარო და აღნიშნა, რომ ის არჩილ მეფის კუთვნილება ყოფილა. ამავე დროს მან აღად-

გინა არჩილის ნუსხიდან მომდინარე ნაკლული ადგილები, შეავსო დასაწყისი და დასასრული, ერთი სიტყვით, ერთგვარი ფილოლოგიური სამუშაო ჩაატარა.

მაჩაბლისეული „ქართლის ცხოვრება“ ტრადიციული შედგენილობისაა. მეტ-ნაკლებად იმეორებს ძველი რედაქციის სახეს. ანდერძის შემდეგ კი მოსდევს: „ქართლის ცხოვრების“ ე.წ. გაგრძელებანი, რომელიც XIV-XVIII საუკუნეების ამბებს გადმოსცემს და ვახტანგ VI-ის სწავლულ კაცთა შემოქმედების შედეგია.

მაჩაბლისეულმა ხელნაწერმა საქართველოში ჩამოსვლამდე მეტად საინტერესო გზა განვლო. 1736-1774 წლებში იგი მოსკოვშია, 1774 წელს რუსთავის ეპისკოპოსს საქართველოში გამოუგზავნია და კახეთის სამეფო ოჯახში მოხვედრილა.

მაჩაბლისეული ნუსხა დღეს ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში H-2135 ნომრით, სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია III ლიტერით.

ვახტანგის დროინდელი „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი რედაქციის ხელნაწერებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანნი ზემოთ ჩამოთვლილი ნუსხებია. ისინი საჭიროებენ ტექსტოლოგიისა და მეცნიერ რედაქტორის მკაცრ ხელს. ისიც აუცილებლად სათქმელია, რომ ძველი რედაქციის ნუსხებში ისტორიული თხრობა გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისზე წყდება. მთელი სამი საუკუნის ამბები კრებულში შეტანილი არ არის და არც ყოფილა. ეს ფაქტი პირველად ყველაზე მწვავედ გააცნობიერა დიდმა მნიგნობარმა ვახტანგ მეექვსემ. ვახტანგმა თავისი მოღვაწეობის დასაწყისშივე დაგეგმა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შევსება, გამართვა. შექმნა ე.წ. სწავლულ კაცთა კომისია, რომელსაც, რედაქტორული სამუშაოების გარდა, უნდა შეედგინა იმ ნაწილის ისტორია, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტს აკლდა. ეს იყო ვრცელი სამუშაო, რაც უნდა დაყრდნობოდა სიგელ-გუჯართა მონაცემებს, ეს არ იყო მასალის მექანიკური თავმოყრა, არამედ მოითხოვდა მათს სპეციალურ გააზრებას, უტყუარი ფაქტობრივი მონაცემების ერთ მთლიანობაში ასხმას, ქვეყნის ოთხასწლიანი ისტორიის დაწერას. ეს სამუშაო გულისხმობდა „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის ახლებურად დამუშავებას, ტექ-

სტის შესწორებას, რედაქციულ გადამუშავებას. მთელ ამ საქმიანობას ხელმძღვანელობდა ვახტანგ VI. შესავალში ვახტანგი წერს: „პატიოსანო და დიდებულნო ქართველნო! ჟამთა ვითარებისაგან, ქართლის ცხოვრება განრყუნილი იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებათაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელწვანის გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიჭუნა, საცა ქართლის ცხოვრებაები პოვნა კუალად გუჯარნი მცხეთისანი, გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი შეამოწმეს და რომელი განრყუნილ იყო, განმარეს და სხუანიცა წერილნი მოიხუნეს, რომელიმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოიჭუნეს და ესრეთ აღწერნეს“.

ვახტანგის ინიციატივით შედგენილ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებს უწოდეს ახალი „ქართლის ცხოვრება“.

ზემოთ ჩამოთვლილის გარდა სხვა მნიშვნელოვანი ხელნაწერებია:

რუმინაცვისეული „ქართლის ცხოვრება“

ხელნაწერი, მარი ბროსეს ცნობით, ვინმე გერმანელს პეტერ-ბურგში ჩამოუტანია და იქ თეიმურაზ ბატონიშვილისათვის მიუყიდა 200 მანეთად. ნუსხა თავნაკლული ყოფილა. დაკარგული ნაწილი თეიმურაზის თხოვნით აღუდგენია მის მოძღვარ ტარასის. ხელნაწერი მდიდრულად შეუმკია და უჩუქებია გრაფ ნიკოლოზ რუმინაცვისათვის, მას კი საკუთარ მუზეუმში შეუნახავს. აქედან შეერქვა სახელი რუმინაცვისეული.

იგი გადანერილი უნდა იყოს 1703 წლამდე. დღეს მოძებნილია ხელნაწერის ის დაკარგული ფურცლები, რომლის აღდგენა თავის დროზე ტარასის დაევალა.

ჯანაშვილისეული „ქართლის ცხოვრება“

1906 წელს ცნობილმა მკვლევარმა მოსე ჯანაშვილმა ბუკინისტ გივი მაისურაძის წიგნების მაღაზიაში იპოვა ხელნაწერი, რომელიც სხვა წიგნებთან ერთად იატაკზე ეგდო. მოსე ჯანაშვილმა ხელნაწერი გადასცა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების წიგნსაცავს და დღეს ინახება ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში S-4730 ნომრით.

ხელნაწერი XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედით უნდა დათა-

რილდეს. მას ანდერძი არ ახლავს და არც რაიმე მათარილებელი მი-
ნიშნება გააჩნია.

ჯანაშვილისეული ხელნაწერი ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვ-
რების“ რედაქციის ტიპური ნიმუშია. ტრადიციული შედგენილობის
შემდეგ ერთვის მეცნიერ კაცთა მიერ დაწერილი გაგრძელება, რო-
მელშიც XIV-XVII საუკუნეების ამბებია მოთხრობილი. სპეციალის-
ტების აზრით, „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელება სხვა დროს უნ-
და იყოს ხელნაწერში შეტანილი; საწერი მასალა, კალიგრაფია ამ
ნაწილისა მნიშვნელოვნად განსხვავდება ძირითადი ხელნაწერის
ნაწილისაგან.

სხვიტორული „ქართლის ცხოვრება“

სხვიტორში, აკაკი წერეთლის სახლ-მუზეუმში, დაცულია „ქარ-
თლის ცხოვრების“ ერთი მნიშვნელოვანი ნუსხა. სამეცნიერო მი-
მოქცევაში მას „სხვიტორულ“ ნუსხას უწოდებენ. ხელნაწერი საკ-
მაოდ დიდი ფორმატისაა (321 ფ.), ჩასმულია ხის ყდაში. ნუსხა
ნაკლულია, აკლია დასაწყისშიც და დასასრულსაც. ნაწერია მხედ-
რულად. ხელნაწერს ანდერძი არ ახლავს, მითითებული არ არის გა-
დაწერის თარიღი. ნუსხა XVIII საუკუნის პირველ ნახევარს უნდა
ეკუთვნოდეს.

სხვიტორული ნუსხა შედგენილობით სხვა ხელნაწერებისაგან
არ გამოირჩევა. ყველა თხზულება, რომელიც კრებულშია გაერთი-
ანებული, ვახტანგის რედაქციისაა.

თეიმურაზისეული „ქართლის ცხოვრება“

1848 წელს მარი ბროსემ დასტამბა „ქართლის ცხოვრების“ ტექ-
სტი, რომელსაც საფუძვლად თეიმურაზისეული ნუსხა დაედო. ეს
ხელნაწერი ვახტანგისეულ რედაქციის ხელნაწერებში ითვლება
ყველაზე ადრეულად. სამწუხაროდ, არც გადამწერის ვინაობა და
არც გადამწერის ადგილი არ არის ცნობილი. ხელნაწერი გადანე-
რილი უნდა იყოს XVIII საუკუნის პირველ დეკადაში¹. მინაწერებით
ჩანს, რომ იგი ერთ დროს ეკუთვნოდა ნიკოლოზ რუსთველს, გა-

1 კ. კეკელიძე ათარიღებს XVII ს. მიწურულით და XVIII ს. დამდეგით (ისტო-
რია და აზმანი შარავანდედთანი, 1941 წ.; ექ. თაყაიშვილი და ს. ყაუხჩიშვილი
– 1700-1705 წლებით).

დანერის შემკვეთ-ინიციატორს. 1724 წელს, როდესაც ვახტანგ VI ემიგრაციაში გაემგზავრა, ნიკოლოზი იმერეთში გახიზნულა. თან წაუღია ეს ხელნაწერიც, რომელიც შემდეგ იმერეთის მეფის სასახლეში მოხვედრილა. მინაწერი გვამცნობს: „ღმრთით ვიქმენ 1724 მეფედ მე მონა სახელად ალექსანდრე ჩლკდ (1724)“. იმერეთიდან ხელნაწერი პეტერბურგში მოხვედრილა. დღეს ინახება პეტერბურგის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში M-24 (G 1; M-13) ნომრით.

ზემოთ ჩამოთვლილი ხელნაწერები არის ის ნუსხები, რომელთა მიხედვითაც იბეჭდება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი.

„ქართლის ცხოვრების“ პირველი გამოცემა განხორციელდა 1849 წელს მარი ბროსეს მიერ. ამ გამოცემას საფუძვლად დაედო ვახტანგისეული გვიანდელი პერიოდის ნუსხები.

მეორე გამოცემა 1955 წელს განახორციელა სიმ. ყაუხჩიშვილმა ყველა არსებული მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ნუსხების მიხედვით (გამონაკლისია 1697 წლის ე.წ. „კლიმაშვილისეული ნუსხა“, რომელიც იმ დროისათვის ცნობილი არ იყო).

მესამე გამოცემა განახორციელა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიამ აკად. როინ მეტრეველის რედაქციით. იგი ეყრდნობა ვახტანგ VI-ის დრომდე არსებულ ხელნაწერებს (სულ ხუთს). ტექსტები გამოსაცემად მოამზადეს გიული ალასანიამ, გურამ კარტოზიამ, ცოტნე კიკვიძემ, მარიკა ლორთქიფანიძემ, ზურაბ სარჯველაძემ, სოფიო სარჯველაძემ, მიხეილ ქავთარიამ, ციალა ქურციკიძემ, მზექალა შანიძემ, ელენე ცაგარეიშვილმა, ედიშერ ხოშტარია-ბროსემ.

აღმანახ „მწიგნობრის“ რედაქცია ულოცავს ქართველ მეცნიერებს, რომლებმაც ღირსეული წვლილი შეიტანეს „ქართლის ცხოვრების“ დასაბეჭდად მომზადებაში, ამ უმნიშვნელოვანესი საშვილიშვილო საქმის წარმატებით დაგვირგვინებას.

მარიამ ლორთქიფანიძე

ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომთა თორმეტტომეულის საიუბილეო გამოცემის შესახებ

1976 წელს სრულდებოდა დიდი მეცნიერის, საზოგადო მოღვაწის, თბილისის უნივერსიტეტის დამაარსებლის ივანე ჯავახიშვილის დაბადების 100 წელი. საქართველოს იმდროინდელმა ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება, რათა ეს თარიღი საგანგებოდ აღნიშნულიყო. შეიქმნა მთავრობის კომისია საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის, აკადემიკოს გიორგი ძონენიძის ხელმძღვანელობით. კომისიის წევრები იყვნენ საქართველოს კომპარტიის თბილისის საქალაქო კომიტეტის მდივანი პავლე გილაშვილი, აკადემიკოსები: აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, გიორგი ჩიტაია, სიმონ ყაუხჩიშვილი, გიორგი მელიქიშვილი, ვახტანგ ბერიძე, ელენე მეტრეველი, თამაზ გამყრელიძე, უნივერსიტეტის რექტორი დავით ჩხიკვიშვილი, მარიამ ლორთქიფანიძე. საიუბილეო კომისიის პირველსავე სხდომაზე იხილებოდა საკითხი იუბილესთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა შესახებ.

მე წამოვყენე წინადადება, რათა ჩვენი უნივერსიტეტისათვის მიენიჭებინათ მისი დამაარსებლის, ივანე ჯავახიშვილის სახელი, რასაც მოჰყვა ბატონ პავლე გილაშვილის პროტესტი, რომელმაც განაცხადა, რომ თბილისის უნივერსიტეტი არის სტალინის სახელობის. როდესაც მე გავზედე და შევეკამათე, რომ უნივერსიტეტი იყო სტალინის სახელობის, მაგრამ ეხლა აღარ არის-მეთქი, მან განაცხადა, რომ არ არსებობდა დადგენილება სტალინის სახელის გადარქმევის შესახებ.

ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებად მიღებულ იქნა დადგენილება ივანე ჯავახიშვილის თხზულებათა თორმეტტომეულის გამოცემის შესახებ. დასახელდა მთავარი სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობა. რადგან მე მერგო ამ კომისიის წევრობის პატივი, გამოვთქვი მოსაზრება, რომ ივანე ჯავახიშვილის შრომები უნდა გამოიცეს თანამედროვე ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული წესით: სქოლიოში შრომის გამოსვლის შემდეგ საკითხის შესახებ გამოქვეყნებული უმნიშვნელოვანესი გამოკვლევების, განსხვავე-

ბული თვალსაზრისის მითითებით. ამ მოსაზრების წინააღმდეგი იყო ბატონი ს. ყაუხჩიშვილი.

იყო აზრთა სხვადასხვაობა ტომების რაოდენობის შესახებ, და ბოლოს, მიღებულ იქნა დადგენილება თორმეტტომიან თხზულებაზე გამოცემაზე. შედგა მთავარი სარედაქციო კოლეგია: დავით ჩხიკვიშვილი (მთავარი რედაქტორი, უნივერსიტეტის რექტორი, ალექსანდრე ბარამიძე, ვახტანგ ბერიძე, ვალერიან გაბაშვილი, თამაზ გამყრელიძე, მამია დუმბაძე, ქეთევან ლომთათიძე, მარიამ ლორთქიფანიძე, გიორგი მელიქიშვილი, ელენე მეტრეველი, აკაკი სურგულაძე, სიმონ ყაუხჩიშვილი, აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, გიორგი ჩიტაია, შოთა ძიძიგური, ალექსანდრე ჯავახიშვილი, მთავარი სარედაქციო კოლეგიის მდივანი მარგო ინასარიძე. რადგან 12 ტომში ვერ შევიდოდა ივანე ჯავახიშვილის ყველა გამოცემული ნაშრომი, დადგა მათი შერჩევის, სათანადო ტომებში განაწილებისა და ტომთა რედაქტორების გამოყოფის საკითხი.

ყველა საკითხი ურთიერთშეთანხმებით წყდებოდა, მაგრამ ვითარება გართულდა, როდესაც მამია დუმბაძემ და მე დავაყენეთ საკითხი სათანადო ქრონოლოგიური მონაკვეთებისადმი მიძღვნილ ტომებში შეგვეტანა ივანე ჯავახიშვილის ორი ნაშრომი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის თემაზე: 1. ურთიერთობა რუსეთსა და საქართველოს შორის XVII საუკუნეში; 2. დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში და 1906 წელს რუსეთში გამოქვეყნებული Политическое и социальное движение в Грузии в XIX в., რომლის გამო ავტორს მაშინ დიდი უსიამოვნება შეხვდა, ნაშრომი აკრძალეს. 1953 წელს გამოვიდა ივანე ჯავახიშვილის ქართველი ერის ისტორიის V ტომი, რომელშიც სიმონ ყაუხჩიშვილმა ეს ნაშრომიც შეიტანა, რის გამოც მისი გამოყენება აკრძალეს. საგულისხმოა, რომ არც მეფის ხელისუფლებას და არც კომუნისტებს ეს ნიგნი არ მოეწონათ. აკრძალვა ცოტა გვიან მოუვიდათ, რადგან ნიგნის გარკვეული რაოდენობა უკვე გაყიდული იყო, მაგრამ ბიბლიოთეკებიდან ამოიღეს და მისი მითითება არ შეიძლებოდა.

როდესაც მთავარმა რედაქტორმა, დავით ჩხიკვიშვილმა უარი განაცხადა ამ შრომების თორმეტტომეულში შეტანაზე, სარედაქციო კოლეგიის რიგმა წევრებმა დაუჭირეს მხარი მას. დისკუსია რომ არ გამწვავებულიყო, მან სხდომა შეწყვიტა. 2-3 დღის შემდეგ ბატონმა დავითმა დაიწყო სარედაქციო კოლეგიის წევრების ცალ-

ცალკე გამოცხება და გვთხოვდა ხელმოწერას, რათა გაეგო, ვინ იყო მომხრე და ვინ მოწინააღმდეგე ამ შრომების გამოქვეყნებისა. აღმოჩნდა, რომ მომხრე მხოლოდ მამია ღუმბაძე და მე ვიყავით.

ჩანს, დავით ჩხიკვიშვილი მართალი იყო, ამ შრომების გამოქვეყნებაზე უარი რომ განაცხადა. როგორც მან შემდეგ ამიხსნა, წინააღმდეგ შემთხვევაში „თხზულებათა“ გამოქვეყნება საერთოდ არ მოხდებოდა; ცენზურა არ დაუშვებდა, ოფიციალურად უარს არ იტყოდნენ, მაგრამ არც დაბეჭდავდნენ. გადანყევტილი იყო ტომები თანმიმდევრობით გამოეცათ: ერთი ტომი გამოეცა უნივერსიტეტს, მომდევნო – აკადემიას. ტექნიკური მიზეზების გამო და აგრეთვე იმიტომაც, რომ ზოგმა რედაქტორმა დაავიანა ტომის მომზადება, თხზულებათა თორმეტტომეულის დაბეჭდვა ძალიან გაიჭიმა დროში.

I ტომი, რომლის რედაქტორი ვალერიან გაბაშვილი იყო და რომელიც მოიცავს პერიოდს უძველესი დროიდან VII საუკუნის ჩათვლით, გამოვიდა 1979 წელს.

II ტომი, რომლის რედაქტორი ასევე ვალერიან გაბაშვილი იყო და მოიცავს VII-XII საუკუნეების ისტორიას, გამოქვეყნდა 1983 წელს. ტომს დართული აქვს 1948 და 1965 წლების გამოცემებში არსებული დამატებები.

III ტომი, რომლის რედაქტორი მამია ღუმბაძე იყო, გამოქვეყნდა 1982 წელს. ამ ტომში გაერთიანდა ჯავახიშვილისეული „ქართველი ერის ისტორიის“ III და IV ტომები და მოიცავს პერიოდს XIII საუკუნის დამდეგიდან XV საუკუნის ბოლომდე. ასე ერთად ეს საუკუნეები პირველად გაერთიანდა. მასში გათვალისწინებულია ყველა ძველი გამოცემა და მეცნიერის არქივში დაცული ავტოგრაფული ტექსტები: თან ერთვის ერთი ნაწილი ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1940 წელს დაწერილი საქართველოს ისტორიის „მოკლე კურსიდან“, სადაც 1924 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომთან შედარებით რამდენადმე განსხვავებულ ასპექტში განზოგადებულია XV საუკუნის ისტორიული მოვლენები. ამ ტომის გამოქვეყნების დროისთვის გარდაცვლილი იყო სარედაქციო კოლეგიის ორი წევრი – ი. დოლიძე და ს. ყაუხჩიშვილი.

IV ტომი გამოქვეყნდა დიდი დაგვიანებით, 1996 წელს. ტომი გამოსაცემად მოამზადეს პ. გუგუშვილმა და ვ. ჩანტლაძემ, მასში შესულია: „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ I ტომის 1930 წლის გამოცემა, ზოგიერთი აუცილებელი შენიშვნით, სახელდობრ:

„რედაქციამ შეასწორა კორექტურული შეცდომები, წერიტი ლაპ-სუსები, დააზუსტა ზოგიერთი გამოყენებული ლიტერატურის (ნიგ-ნის) სახელწოდება და გამოცემის თარიღები და სხვა“. ამ ტომში დამატებად შეტანილია 1918 წელს გამოცემული „ქალაქები და სა-ქალაქო წყობილება და ცხოვრების ვითარება საქართველოში XVII-XVIII ს.ს.“.

V ტომი გამოქვეყნდა 1986 წელს, შეიცავს „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ მეორე ნიგნს 1934 წლის გამოცემით და „დამატებად“ შეტანილია 1964 წელს გამოცემული „მასალები სა-ქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის“, ნ. I, სახელდობრ, მეღ-ვინეობისა და მეხილეობის მიმოხილვა, რაც ავტორს განზრახული ჰქონდა შეეტანა „საქართველოს ეკონომიური ისტორიის“ II ტომში. ტომის რედაქტორები – პ. გუგუშვილი და ვ. ჩანტლაძე.

VI ტომი გამოქვეყნდა 1982 წელს. რედაქტორი ი. დოლიძე უკ-ვე გარდაცვლილი იყო. VI ტომში შესულია „ქართული სამართლის ისტორიის“ I ნიგნი და II ნიგნის I ნაკვეთი, რომელიც გამოქვეყნდა 1928 წელს. წინამდებარე ნიგნის დედანი შეჯერებულია ავტორისე-ულ ხელნაწერთან.

VII ტომი გამოქვეყნდა 1984 წელს. რედაქტორი – ი. დოლიძე. ტომში შესულია „ქართული სამართლის ისტორიის“ II ნიგნის II ნაკ-ვეთი, რომელიც გამოქვეყნდა 1929 წელს. ზემოთ აღნიშნული ტომი დაიბეჭდა ამ გამოცემის მიხედვით.

VIII ტომი გამოვიდა 1977 წელს. რედაქტორი მარიამ ლორთქი-ფანიძე. ამ ტომში შესულია ივანე ჯავახიშვილის მიერ დაარსებულ შრომათა სერიაში „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად“ გამოქვეყნებული ნაშრომი „ძველი ქართული სა-ისტორიო მწერლობა“, რომელიც მეტ-ნაკლებად განსხვავებული მოცულობით გამოიცა სამჯერ – 1916, 1921 და 1945 წლებში. VIII ტომში შეტანილია ამ გამოცემებში შესული შრომები და „დამა-ტების“ სახით დართული აქვს ივ. ჯავახიშვილის მიერ 1921 წლის შემდეგ გამოქვეყნებული წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგ-რაფიული ხასიათის გამოკვლევები, სახელდობრ: 1) ახლად აღმო-ჩენილი „ქართლის ცხოვრება“. ამ „ქართლის ცხოვრების“ ნაწილი პირველად გამოსცა დ. ჩუბინოვმა 1854 წელს პეტერბურგში და 1913 წელს თბილისში – ზ. ჭიჭინაძემ; 2) ნიკოლოზ კათალიკოზი, დაიბეჭდა კრებულში „ქართული ენისა და მწერლობის საკითხე-ბი“ (1956 წ.); 3) საისტორიო მასალები – ივ. ჯავახიშვილის პასუ-

ბი მ. ჯანაშვილს, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალ „საქართველოში“ (1908 წ., № 10); 4) წინასიტყვაობა მის მიერ გამოცემული თხზულებისა „ლაშა გიორგის დროინდელი მემკვიდრე“ (1927 წ.); 5) წინასიტყვაობა მის მიერ 1940 წელს გამოცემული ნაშრომისა – ბერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“; 6) Древнегрузинская историческая литература энциклопедический словарь, 7-ое издание (т-во бр. Грапат и К., Москва, 1913 г., т. XVII; 7) Об одном анонимном Грузинском историке XIV века, გამოქვეყნდა კრებულში „Известия Российской Академии наук“ (Петроград, 1917, VI серия).

მთავარი სარედაქციო კოლეგიის გადაწყვეტილებით ეს უნდა ყოფილიყო „თხზულებათა“ I ტომი, მაგრამ შემდეგ, იმ მოტივით, რომ ტომი მოიცავდა წყაროთმცოდნეობით და ისტორიოგრაფიულ ხასიათის ნაშრომებს, ის VIII ტომად გადაიტანეს.

IX ტომი გამოქვეყნდა 1996 წელს, რედაქტორი ელენე მეტრეველი. ტომი გამოვიდა სამ ნაკვეთად, დამატებებით.

ნაკვეთი პირველი, ქართული დამწერლობათმცოდნეობა, ანუ პალეოგრაფია. ეს წიგნი პირველად გამოიცა 1929 წელს მის მიერ დაარსებულ სერიაში: „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად“, შემდეგ – 1949 წელს, „თხზულებათა“ IX ტომში ყოველ ნაკვეთს ერთვის „დამატებები“.

დამატება პირველი: ა. ანბანი, ბ. ასო.

დამატება მეორე: ახლად აღმოჩენილი ქართული ხელნაწერები და მათი მნიშვნელობა მეცნიერებისათვის.

დამატება მესამე: რეცენზია წიგნზე: Е. Такайшвили, „материалы по археологии Кавказа, собранию экспедиции Императорского Московского Археологического общества“, вып. XII (Москва, 1909).

დამატება მეოთხე: К вопросу о времени построения грузинского храма в Атени по вновь обнаруженным эпиграфическим памятникам.

ნაკვეთი II, ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გამოიცა 1926 წელს, იმავე სერიით: ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები.

ნაკვეთი III, ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა ანუ ნუმისმატიკა-მეტროლოგია. პირველად გამოიცა 1995 წელს. ერთვის დამატება: რეცენზია წიგნზე Е. А. Пахомов, „Монеты Грузии“, часть I, (домонгольский

პერიოდ) „Записки Нумизматического отдела Императорского Русского Археологического общества“, IV вып. I тома (СПб, 1910).

ტომის რედაქტორი აღნიშნავს, რომ „ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია“ გამოსაცემად მოამზადა ელენე მეტრეველმა, „ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა“ – ვალერი სილოგავამ, ხოლო „ქართული საფას-საზომთმცოდნეობა ანუ ნუმისმატიკა“ – გურამ დუნდუამ.

X ტომი გამოვიდა 1992 წელს. ტომის რედაქტორები: არნოლდ ჩიქობავა, ქეთევან ლომთათიძე. ტომი შეიცავს ივანე ჯავახიშვილის შრომას „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, რომელიც პირველად გამოიცა 1937 წელს.

XI ტომი გამოიცა 1998 წელს. რედაქტორები: გიორგი მელიქიშვილი, ზაზა ალექსიძე, იოსებ ჟორდანია, გულბათ ტორაძე.

ტომში შესულია: 1. საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, წიგნი პირველად გამოქვეყნდა ავტორის გარდაცვალების შემდეგ 1950 წელს (რედ. გ. ჩიტაია). ავტორის სიცოცხლეშივე, 1939 წელს, ნაშრომი გამოქვეყნდა რუსულად „Основные историко-этнологические проблемы истории Грузии, Кавказа и Ближнего Востока“, (Вестник древней истории, ტ. IV, 1939). 2. ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა, გამოქვეყნდა 1935 წელს. 3. ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები (პირველად გამოიცა 1938 წელს, მეორედ – 1990 წელს).

XII ტომი გამოვიდა 1998 წელს. ჩავთვალოთ, რომ იდეოლოგიური ბარიერი მოხსნილი იყო და გადავწყვიტეთ „აქრძალული“ შრომები შეგვეტანა მასში, მაგრამ რადგან დაგვიანდა IX და XII ტომების მომზადება და მოგვისწრო საქართველოში მომხდარმა მძიმე ამბებმა, აღარ არსებობდა დაფინანსება. ვცადე ვინმეს მოძებნა, ვინც დააფინანსებდა ამ ორი ტომის გამოცემას. IX ტომი გამზადებული იდო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის, ხოლო XII – უნივერსიტეტის გამომცემლობებში, დამფინანსებელი ვერ ვიშოვე. ერთი ბიზნესმენი დამპირდა, მაგრამ საქმეები ცუდად წაუვიდა და უცხოეთში წავიდა, იმ დროს მოსკოვში მოღვაწე ერთ-ერთმა ქართველმა კი უარი მითხრა.

ამ დროისათვის ზოგი ცვლილება იყო სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში. გარდაცვლილნი იყვნენ: ი. დოლიძე, ს. ყაუხჩიშვილი, ა. შანიძე, ა. ბარამიძე, ვ. გაბაშვილი, პ. გუგუშვილი, მ. დუმ-

ბაძე (ამ ტომის რედაქტორი), ა. სურგულაძე, ა. ჩიქოვაძე, გ. ჩიტაია, შ. ძიძიგური, ა. ჯავახიშვილი. ცალკეულ ტომთა გამოსვლისას ხდებოდა სარედაქციო კოლეგიის შევსება სათანადო სპეციალისტებით. სარედაქციო კოლეგიაში შეყვანილი იყვნენ ა. აფაქიძე, ზ. ალექსიძე, 1987 წელს, მთავარი რედაქტორის, დავით ჩხიკვიშვილის, გარდაცვალების შემდეგ, ამ მოვალეობის შესრულება მე დამევალა. 1991 წლიდან, როინ მეტრეველის უნივერსიტეტის რექტორად არჩევის შემდეგ ის შეყვანილ იქნა სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში.

1996 წელს სრულდებოდა ივანე ჯავახიშვილის დაბადების 120 წლისთავი. მართალია, თარიღი მთლად საიუბილეო არ იყო, მაგრამ შეიძლებოდა აღგვენიშნა და როინ მეტრეველმა და მე მივმართეთ საქართველოს მაშინდელ პრეზიდენტს, ბატონ ედუარდ შევარდნაძეს თარიღის აღნიშვნის შესახებ და საიუბილეო კომისიის თავმჯდომარეობა ვთხოვეთ მას. რამდენიმე დღეში მივიღეთ დადებითი პასუხი და მიგვინვიეს სხდომაზე. საიუბილეო სამზადისთან დაკავშირებით დავაყენე საკითხი IX და XII ტომების გამოცემის შესახებ. საკითხი იქვე გადაწყდა, ბატონმა ე. შევარდნაძემ დავალება მისცა სხდომაზე მყოფ ფინანსთა მინისტრის იმდროინდელ მოადგილეს ბატონ მურჯიკნელს. მართალია, ბატონ მამია ღუმბაძეს ტომი გამოსაცემად მომზადებული ჰქონდა, მაგრამ გადაწყვეტიტ ვგესარგებლა არსებული ვითარებით და ნიგნში შეგვეტანა თორმეტტომეულში შესატან თხზულებათა განხილვის დროს აკრძალული ნაშრომები, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას და XIX საუკუნის საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ და სოციალურ მოძრაობას რომ ეხებოდა. 1906 წელს რუსეთში გამოსული ეს ნაშრომი, როგორც უკვე ითქვა, ჯერ მეფის ხელისუფლებამ და 1953 წელს საბჭოთა მთავრობამ აკრძალა. ამასთანავე გადაწყვეტიტ XII ტომში შეგვეტანა ივანე ჯავახიშვილის 1919 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი „საქართველოს საზღვრები ისტორიულად და თანამედროვე თვალსაზრისით განხილული“ (რომლის დასახელებაც ვერ გავზედეთ მაშინ). ტომის რედაქტორობა იკისრა ბატონმა როინ მეტრეველმა. ბატონ მამია ღუმბაძის მიერ დაკომპლექტებული ნაწილისათვის ხელი არ გვიხლია, ასევე დატოვებულ იქნა მისი სტატია „ივანე ჯავახიშვილის მეცნიერული მოღვაწეობა 1898-1912 წლებში“ და დაემატა როინ მეტრეველის „ტომის რედაქტორისაგან“.

ამ თორმეტტომეულის გამოცემა მრავალი მიზეზის გამო 21 წელი გაგრძელდა – 1997-დან 1998 წლამდე. გარკვეული თვალსაზ-

რისით, ამას დადებითი შედეგიც მოჰყვა – გამოქვეყნდა „აკრძალული“ ნაშრომებიც.

აღბათ ამ გამოცემას ზოგი ხარვეზიც ახლავს, რაც შეიძლება მომავალმა თაობებმა გამოასწორონ. სასურველად მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ გადანყდა გამოიცეს ივანე ჯავახიშვილის გამოუქვეყნებელი ნაშრომები, დაცული საქართველოს ცენტრალურ საისტორიო არქივში, ხელნაწერთა ინსტიტუტსა და მის კაბინეტში. ვფიქრობთ, ისინი უნდა დაიბეჭდოს, როგორც XII ტომის დამატება. მუშაობა უკვე დაწყებულია. თუ ვინმეს ამასთან დაკავშირებით რაიმე სურვილი ან მოსაზრება აქვს, შეგვატყობინოს, რისთვისაც დიდ მადლობას მოვასხენებთ.

ნიკო პერქენიშვილი

90 წელი პირველი ქართული საუნივერსიტეტო წიგნის გამოცემიდან

„სულ სხვაა უნივერსიტეტი“, – წერდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი. მართლაც, გამორჩეულია ის წვლილი, რომელიც შეიტანა ეროვნული კულტურის ამ უდიდესმა კერამ ჩვენი ქვეყნის ისტორიაში. ერის მომავალი ხომ დიდად არის დამოკიდებული მის სულიერებასა და წიგნიერებაზე!

1918 წელს, ივანე ჯავახიშვილის წინადადებით, უნივერსიტეტში შეიქმნა საგამომცემლო კომისია, რომელსაც, სხვადასხვა დროს, თავმჯდომარეობდნენ აკაკი შანიძე, გიორგი ახვლედიანი, ანდრია რაზმაძე და სხვები. კომისიას დევალა, მოეძია საჭირო სახსრები წიგნების ბეჭდვისათვის, შეეძინა ქალაქი, ეზრუნა პოლიგრაფიული ბაზის შესაქმნელად, შეერჩია გამოსაცემი ლიტერატურის თემატიკა, რაც მაშინ არც ისე იოლი იყო. მიუხედავად ამისა, ამ მიმართულებით გადაიდგა პირველი ნაბიჯები: უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლები საკუთარი მწირი სახსრებიდან აგროვებდნენ ფულს ქალაქის შესაძენად, სასტამბო ხარჯების გასასტუმრებლად, ზრუნავდნენ საორგანიზაციო საკითხების მოსაგვარებლად, რამაც მალე დადებითი შედეგი გამოიღო. კომისიის ძალისხმევით ქართული უნივერსიტეტის გრიფით პირველი წიგნი უკვე 1919 წელს დაისტამბა. ეს იყო პროფ. ლევან ყანჩაველის ნაშრომი „გვიმრანაირ და ყვავილოვან მცენარეთა სარკვევი“ (დამხმარე სახელმძღვანელო ბოტანიკაში).

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა „ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბის“ გამოცემას 1920 წელს. ამით საფუძველი ჩაეყარა სამეცნიერო ჟურნალების ბეჭდვას, რასაც უნივერსიტეტის დამაარსებლები დიდ ყურადღებას აქცევდნენ. მახსოვს ბატონი აკაკი შანიძის შეგონება: „ის უნივერსიტეტი, რომელიც სამეცნიერო ჟურნალებს („შრომებს“) არ ბეჭდავს, უნივერსიტეტი არ არისო“.

იმ პერიოდში უნივერსიტეტს საკუთარი პოლიგრაფიული ბაზა არ გააჩნდა, ამიტომ წიგნები იბეჭდებოდა გარეშე სტამბებში. ივანე ჯავახიშვილმა არაერთხელ მიმართა ხელისუფლებას თხოვნით – გადმოეცათ უნივერსიტეტისათვის რომელიმე ჩამორთმეული სტამბა. სამწუხაროდ, ამ ინიციატივას მაშინ შედეგი არ მოჰყოლია.

რამდენიმე წლის შემდეგ უნივერსიტეტმა უსასყიდლოდ მიიღო ზოგიერთი პოლიგრაფიული მანქანა. 1923 წელს შეიქმნა სტამბა, ხოლო მოგვიანებით, 1933 წელს, დაარსდა გამომცემლობა.

გამომცემლობა თავდაპირველად ოთხი კაცით იყო დაკომპლექტებული. ესენი იყვნენ: პასუხისმგებელი მდივანი, ტექნიკური მდივანი, ბუღალტერი და საწყობის გამგე. შემდეგ მუშაობა თანდათანობით გაფართოვდა და უნივერსიტეტმა დაიწყო ისეთი გამოცემების განხორციელება, რომელთა გარეშე წარმოუდგენელია ქართული მეცნიერებისა და კულტურის არსებობა. წიგნები იბეჭდებოდა ქართულ, რუსულ, დასავლეთევროპულ, სომხურ, ბერძნულ, სპარსულ, არაბულ, ძველებრაულ და სხვა ენებზე. ძირითადად ხელით იწყობოდა ტექნიკური თვალსაზრისით ურთულესი ტექსტები და ფორმულები.

უნივერსიტეტში საგამომცემლო საქმიანობა არ შეწყვეტილა მეორე მსოფლიო ომის მძიმე წლებშიც, ხოლო ომისშემდგომ პერიოდში იგი უფრო გაფართოვდა და სრულყოფილი გახდა.

სამწუხაროდ, გასული საუკუნის სამოციანი წლების დასაწყისში, თითქოსდა რესპუბლიკაში საგამომცემლო საქმის გაუმჯობესების მიზნით, უნივერსიტეტის გამომცემლობა დახურეს. ცხოვრებამ მალე დაადასტურა ამ გადაწყვეტილების უსაფუძვლობა. 1965 წლის ოქტომბერში გამომცემლობა აღდგა. გამომცემლობის დირექტორი გახდა ბატონი ვალერიან გამყრელიძე, საგამომცემლო საქმის უბადლო ოსტატი. მისი რეკომენდაციით, მთავარ რედაქტორად დავინიშნე მე.

უნივერსიტეტის გამომცემლობაში მუშაობა დავიწყე გასული საუკუნის ორმოცდაათიანი წლების მიწურულს. მაშინ მისი დირექტორი იყო ბატონი ალექსანდრე გაბესკირია, მეტად განათლებული და თავის საქმის მცოდნე სპეციალისტი, მალე მის მოადგილედ (მთავარ რედაქტორად) დაინიშნა ბატონი ვალერიან გამყრელიძე, ასევე ერუდირებული და გამოცდილი გამომცემელი.

ალექსანდრე გაბესკირიას დირექტორობის პერიოდში მოხდა უნივერსიტეტის სტამბის რეკონსტრუქცია: დაიდგა ლინოტიპები, ახალი საბეჭდი მანქანები, წიგნების საკერი მანქანა და სხვა პოლიგრაფიული დანადგარები, ხოლო მოგვიანებით, როდესაც სტამბის დირექტორი გახდა ვახტანგ ხორბალაძე, უნივერსიტეტის სასტამბო მეურნეობა კიდევ უფრო გაუმჯობესდა.

საგამომცემლო მუშაობა მაშინ ბევრ სიძნელესთან იყო დაკავშირებული. მინდა შევეხო ზოგიერთ მათგანს:

1. საკმაოდ ძნელი იყო საგამომცემლო გეგმების დამტკიცება. მათ იხილავდა როგორც რესპუბლიკური, ასევე საკავშირო ორგანოები (სამინისტრო, გამსახკომი, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის აპარატი და სხვა ინსტანციები). განსაკუთრებით რთული იყო ურთიერთობა საკავშირო გამსახკომთან. მახსოვს, ერთხელ ივანე ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“ ამოიღეს საგამომცემლო გეგმიდან, როგორც „არააქტუალური და ვიწროსპეციალური ნაშრომი“. მოსკოვში არ მოეწონათ, ასევე, ჩვენი გამოცემები: „მამათა ცხოვრება“, „პავლეს ეპისტოლეები“, „ეტლთა და შვიდთა მნათობთათვის“ და ქართული კულტურის სხვა უმნიშვნელოვანესი ძეგლები. მიუხედავად ასეთი დაბრკოლებებისა, გამომცემლობები მაშინ მაინც ახერხებდნენ ეროვნული ხასიათის წიგნების დასტამბვას და მკითხველამდე მიტანას.

2. მეტად სუსხიანი იყო ცენზურაც („მთავლიტი“), არაერთი უსიამოვნება შეგვხვდა მისგან. ასე მაგალითად, „მთავლიტის“ წინადადებით შეაჩერეს და შემდეგ წარმოებიდან მოხსნეს არჩილ ჯორჯაძის ნაშრომთა ერთტომეული.

3. პოლიგრაფიული ბაზის უკმარისობის გამო ჭირდა ტექნიკურად რთული ტექსტების აწყობა, დიდტირაჟიან ნაშრომთა დასტამბვა. მახსოვს, რამდენ ხანს იწყობოდა და იბეჭდებოდა „სპარსული ქრესტომათია“, „არაბული ენა“ და სხვა წიგნები.

4. ლიმიტირებული იყო ქალაქი და გარეკანის მასალები. სპეციალური ნებართვის გარეშე მათი შეძენა ადვილი არ იყო.

1968 წელს ქართველმა ხალხმა ზეიმით აღნიშნა თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების 50-ე წლისთავი. საიუბილეო დღეებში გამოვიდა 30-ზე მეტი დასახელების ნაშრომი ქართულ, რუსულ, ინგლისურ, გერმანულ და ფრანგულ ენებზე. მათ შორის: „თბილისის უნივერსიტეტი“ (საიუბილეო კრებული სამ ენაზე), „თბილისის უნივერსიტეტის მოკლე ისტორია“, „თბილისის უნივერსიტეტი დღეს“, „თბილისის უნივერსიტეტი ციფრებში“, პოპულარული ხასიათის ნაშრომები (ხუთ ენაზე) – „ქართული ენა“, „ქართული ლიტერატურა“, „ქართული ხელოვნება“, „საქართველოს ისტორია“, „საქართველოს გეოგრაფია“ და სხვა საინტერესო წიგნები.

გასული საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოდან, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, საკავშირო საუნივერსიტეტო გა-

მომცემლობებს შორის, სამუშაოს მოცულობის მიხედვით, მესამე ადგილზე იყო მოსკოვისა და ლენინგრადის (სანქტ-პეტერბურგის) უნივერსიტეტების შემდეგ, ხოლო 1988 წლის სტატისტიკური მონაცემებით, სახელწოდებებისა და თაბახების მიხედვით, მეორე ადგილი დაიკავა.

დიდი ყურადღება ექცეოდა უმაღლესი სკოლისათვის განკუთვნილი სასწავლო ლიტერატურის გამოცემას. იმ პერიოდში თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა უფრო მეტ სახელმძღვანელოს ბეჭდავდა, ვიდრე ზოგიერთი მოკავშირე რესპუბლიკა მთლიანად ალბულები (მაგალითად, ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, აზერბაიჯანი, ყაზახეთი და სხვა). სერიით „თბილისის უნივერსიტეტი სკოლას“ იბეჭდებოდა საშუალო სკოლების სასწავლო პროგრამით გათვალისწინებული მხატვრული ლიტერატურა (შესაბამისი გამოკვლევით, შენიშვნებითა და კომენტარებით). დაისტამბა არაერთი დასახელების მონოგრაფიული გამოკვლევა და კულტურის ძეგლი. საერთოდ, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა მაშინ 200-ზე მეტი დასახელების ნაშრომს ბეჭდავდა წელიწადში. გამოცემული წიგნების სასიგნალო ეგზემპლარები ეგზავნებოდა რექტორატს, უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას, ეროვნულ ბიბლიოთეკას, წიგნის პალატასა და სხვა ორგანიზაციებს. ყოველთვიურად დგებოდა გამოშვებული ლიტერატურის სიები, რომლებიც შემდეგ ქვეყნდებოდა უნივერსიტეტის წლიურ ანგარიშებში.

1979 წელს ჩვენი გამომცემლობა გახდა საკავშირო საუნივერსიტეტო გამომცემლობათა საბჭოს წევრი. განხორციელდა ერთობლივი გამოცემები მოსკოვის, ლენინგრადის, კიევის, ვორონეჟისა და სხვა უნივერსიტეტებთან. რამდენჯერმე ჩატარდა აღნიშნული საბჭოს სხდომები თბილისში, ჩვენი გამომცემლობის ბაზაზე, სადაც განხილულ იქნა საუნივერსიტეტო წიგნის გამოცემის აქტუალური საკითხები.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობის იუბილე 1983 წელს. უნივერსიტეტის სააქტო დარბაზში უამრავი ხალხი შეიკრიბა: სტუდენტები, პროფესორ-მასწავლებლები, მოწვეული სტუმრები. მათ შორის იყვნენ მოსკოვის, ლენინგრადის, კიევის, მინსკის, ვორონეჟის, ერევნის, როსტოვის, ლვოვის, ვლადივოსტოკისა და სხვა უნივერსიტეტების გამომცემლობათა ხელმძღვანელები. საიუბილეო შეკრებაზე ბევრი თბილი სიტყვა ითქვა ჩვენი გამომცემლობის მისამართით.

გასული საუკუნის 60-იან წლებში თბილისისა და იენის (გერმანია) უნივერსიტეტებს შორის გაფორმდა მეგობრობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულება, რის საფუძველზეც დამყარდა საქმიანი კონტაქტები უნივერსიტეტის გამომცემლობებს შორისაც. ცნობილი გერმანელი ენათმეცნიერისა და ქართველოლოგის, ბატონი ჰაინც ფენრიხის ინიციატივით შეიქმნა ჟურნალი „გეორგიკა“, რომელიც იმ პერიოდში ერთადერთი ქართველოლოგიური პერიოდული გამოცემა იყო საზღვარგარეთ. ჟურნალის გამოცემასთან დაკავშირებული საორგანიზაციო საკითხების მოსაგვარებლად, 1976 წელს, თბილისში ჩამოვიდა იენის უნივერსიტეტის გამომცემლობის მთავარი რედაქტორი ბატონი ბოლკო შვანიტცი. ერთი წლის შემდეგ, 1977 წელს, იენაში საპასუხო ვიზიტით გავემგზავრეთ მე და ბატონი გოგი სალიაშვილი (ჩვენი გამომცემლობის უფროსი რედაქტორი). შედგა „გეორგიკას“ დაარსების აქტი, რომელსაც, საზეიმო ვითარებაში, ხელი მოაწერა იენის უნივერსიტეტის რექტორმა ბატონმა ბოლკმა, ხოლო მოგვიანებით – თბილისის უნივერსიტეტის რექტორმა ბატონმა დავით ჩხიკვიშვილმა. 1978 წელს გამოვიდა აღნიშნული ჟურნალის პირველი ნომერი. გარდა ამისა, იენასა და თბილისში პერიოდულად იბეჭდებოდა გერმანელი და ქართველი ავტორის ნაშრომები.

1988 წელს საუნივერსიტეტო გამომცემლობათა საბჭოს დელეგაცია (5 კაცი), რომლის შემადგენლობაში შევდიოდი მეც, ოფიციალური ვიზიტით გაემგზავრა ამერიკის შეერთებულ შტატებში. დელეგაციის წევრები შეხვდნენ აშშ-ს ოცზე მეტი გამომცემლობის წარმომადგენლებს, მათ შორის: ნიუ-იორკის, ვაშინგტონის, ინდიანას, ჰარვარდის, მიჩიგანისა და სხვა უნივერსიტეტების, მასაჩუსეტის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის, ბრუკინგის კვლევითი ინსტიტუტისა და სხვა გამომცემლობათა ხელმძღვანელებს; ეწვივნენ ზოგიერთ საგანმანათლებლო-კულტურულ დაწესებულებასა და პოლიგრაფიულ საწარმოს. მონაწილეობა მიიღეს აშშ-ს საუნივერსიტეტო გამომცემლობათა ასოციაციის მიერ ორგანიზებულ სემინარში სასწავლო-სამეცნიერო ლიტერატურის გამოცემის საკითხებზე.

ბოსტონში მოეწყო საკავშირო საუნივერსიტეტო გამომცემლობათა მიერ გამოშვებული წიგნების გამოფენა, სადაც წარმოდგენილი იყო თბილისის უნივერსიტეტის გამოცემებიც.

ამერიკელები დაინტერესდნენ ჩვენი გამომცემლობის თემატიკით. განვიხილეთ ზოგიერთი ერთობლივი პროექტის განხორციელების პერსპექტივა.

ამერიკის შეერთებულ შტატებში ყოფნისას გაფორმდა შეთანხმება ამ ორი ქვეყნის საუნივერსიტეტო გამომცემლობათა შორის თანამშრომლობის საკითხებზე. გადაწყდა, რომ შემდეგი შეხვედრა-სემინარი შედგებოდა თბილისში, 1989 წლის ზაფხულში. სტუმრების მიღების ორგანიზაცია ადგილზე დაევალა ჩვენს გამომცემლობას.

სამწუხაროდ, 1989 წლის ცხრა აპრილის მოვლენების გამო, ეს ღონისძიება თბილისში აღარ განხორციელდა.

უნივერსიტეტის სტამბა-გამომცემლობა ძირითადად დაკომპლექტებული იყო მაღალკვალიფიციური მუშაკებით. ავტორები დიდ პატივს სცემდნენ მათ. მახსოვს, როგორი მაღლიერი იყო ბატონი აკაკი შანიძე, როდესაც გამომცემლობის რიგითი კორექტორი თუნდაც სულ უბრალო კორექტურას აღმოაჩენდა მის ნაშრომში. ბატონ სიმონ ყაუხჩიშვილს კი წესად ჰქონდა: როდესაც მისი ნიგნი იბეჭდებოდა, საბეჭდო მანქანასთან იჯდა სტამბაში და დაბეჭდილ თაბახებს ათვალიერებდა.

თავისი კოლორიტულობით გამოირჩეოდა პროფესორი შალვა ნუცუბიძე. მისი მოსვლა გამომცემლობასა და სტამბაში ნამდვილი ზეიმი იყო ჩვენთვის. ბევრჯერ მოვაყოლეთ მას სტალინთან შეხვედრის, საქართველოში პოლიტიკური ბრძოლისა და სხვა საინტერესო ამბები.

უშუალოდ გამომცემლობის ინიციატივით უნივერსიტეტმა დაბეჭდა არაერთი ნაშრომი. მათ შორის: პროფ. კოტე ბაქრაძის „ახალი ფილოსოფიის ისტორია“ – ქართული ფილოსოფიური აზროვნების შესანიშნავი ნიმუში; ნიკო ნიკოლაძის „მოგონებები“; პროფ. სერგო ჯორბენაძის „თბილისის უნივერსიტეტის მოკლე ისტორია“ და სხვა ნიგნები.

ჩემი მუშაობის პერიოდში გამომცემლობასთან ახლო ურთიერთობა ჰქონდათ უნივერსიტეტის რექტორებს: ევგენი ხარაძეს, ილია ვეკუას, დავით ჩხიკვიშვილს, ვაჟა ოკუჯავას, ნოდარ ამალ-ლობელსა და როინ მეტრეველს. თითოეულ მათგანს კარგად ესმოდა საუნივერსიტეტო ნიგნის მნიშვნელობა და ეხმარებოდა გამომცემლობას შესაძლებლობის ფარგლებში.

დადგა 90-იანი წლები. გაპარტახდა გამომცემლობები, სტამ-

ბები. უმძიმეს მდგომარეობაში აღმოვჩნდით ჩვენც, მაგრამ უნივერსიტეტში წიგნების ბეჭდვა არ შემცირებულა. გამოშვებული ლიტერატურა მრავალფეროვანი იყო, რაც სავსებით ბუნებრივია: გამომცემლობა ხომ 22 ფაკულტეტს ემსახურებოდა!.. დაიბეჭდა ბევრი საინტერესო ნაშრომი. მარტო „ივანე ჯავახიშვილის ენციკლოპედიური ლექსიკონი“ რად ღირს, რომელიც დაისტამბა უნივერსიტეტის რექტორის, აკადემიკოს როინ მეტრეველის ინიციატივითა და რედაქციით.

ასე იყო 2005 წლის 1 ივნისამდე, როდესაც მოულოდნელად და გაუფრთხილებლად შეწყდა გამომცემლობის დაფინანსება. დაგვიტოვეს მხოლოდ ხელფასი, ისიც 31 დეკემბრამდე. მოგვიანებით, 2006 წლის 23 მარტს გამომცემლობა, როგორც უნივერსიტეტის სტრუქტურული ერთეული, გაუქმდა და უკლებლივ ყველა თანამშრომელი სამსახურიდან დაითხოვეს. საგამომცემლო საქმიანობა უნდა გაეგრძელებინა კერძო სტრუქტურას, რომელსაც ევალებოდა ყოფილი თანამშრომლების (20 მუშაკის) დასაქმება. შემდეგ უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობა შეიცვალა და ეს საკითხიც სხვაგვარად გადაწყდა.

ჩვენ არ შევუდგებით ამჟამად იმის განხილვას, რამდენად სამართლიანი იყო ამ ორგანიზაციის ლიკვიდაცია ასეთი ფორმით, ანდა სწორია თუ არა გაცილებით ადრე, დაწესებულების საბოლოოდ გაუქმებამდე (მიღება-ჩაბარების აქტის შედგენამდე), ანალოგიური სტრუქტურული ერთეულის შექმნა. ასეა თუ ისე, მოსახდენი უკვე მოხდა და საგამომცემლო მუშაობა უნივერსიტეტში უკვე ახალი წესით ხორციელდება. იმედი მაქვს, ეს საქმიანობა მომავალში უფრო შედეგიანი იქნება და წიგნების ბეჭდვა თბილისის უნივერსიტეტში შეუფერხებლად გაგრძელდება.

ნოდარ ტაბიძე

თვითგანმორება და კლასიკოსებთან შეხმიანება

(ფრაგმენტები გალაკტიონის
შემოქმედებითი ლაბორატორიიდან)

ქმნადობა ურთულესი და არცთუ იშვიათად, აუხსნელი პროცესია. ხშირად იშველიებენ ი. კანტის მოსაზრებას, რომ ჰომეროსმა არ იცის, თუ როგორ იბადება მასში ფანტაზიით სავსე სურათები და დადებითი იდეები.

გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსი ამ შემთხვევაში ორიგინალური როდია. იგი პლატონს ესესხება. მაგრამ ამჯერად ეს არ არის თავი და თავი. ხსენებულ თვალსაზრისს თუ გავიზიარებთ, მაშინ ზეშთაგონების ტრანსცენდენტური საწყისის პირველადობა უნდა ვაღიაროთ და შემოქმედის რეალური, ბუნებრივი მონაცემები დაეკანონოთ.

რა თქმა უნდა, ქმნადობაში არის თვით ავტორისათვის გაუცნობიერებელი მომენტები. მაგრამ ეს არ შეიძლება ითქვას მთელ შემოქმედებით პროცესზე.

მონტესკიეს მაქსიმა – „პოეტური შედეგის შექმნა უფრო ადვილია, ვიდრე მასში გარკვევა“ – გულისხმობს როგორც ნიჭიერი და ალღოიანი მკითხველის დამოკიდებულებას ტექსტთან, ასევე ავტორის ინტუიტიურ ქმედებასაც, ლოგიკური და ალოგიკური პლასტების ურთიერთგადანჯნას. შემოქმედებით პროცესში იგულისხმება არა ოდენ თხზვა, არამედ მოსამზადებელი სამუშაო და ინსპირაცია. იგი დაკავშირებულია უზარმაზარ ჯაფასთან, დიდ ძვრებთან და შინაგან წვასთან, ტანჯვისა და ნეტარების უჩვეულო შერწყმასთან.

ქმნადობის პროცესი ფრიად ორიგინალური და ინდივიდუალურია, რაც უწინარეს ყოვლისა, თვით ხელოვნის ფსიქოლოგიური თვისებებით არის შეპირობებული.

ამჯერად გალაკტიონის შემოქმედებითი ლაბორატორიის სამ ასპექტზე ვამახვილებთ ყურადღებას.

I. სხვისი პოეტური სახე, სინტაგმა თუ რითმა ახლის შექმნის მიზეზ-საბაბი ხდება.

საოჯახო არქივში დაცულია ჟურნალ „განთიადის“ 1915 წლის მეშვიდე ნომერი. მასში დაბეჭდილია დ. თურდოსპირელის „კიკნა პოემები“. გალაკტიონი საგულდაგულოდ გასცნობია მათ. სიტყვისათვის „ილიმებიან“ მიუწერია: „სიმებიან“. მეორეგან „ფერიების“ გასწვრივ დაუფიქსირებია: ტყის ფერიები ცისფერ იებით“.

ორიგინალური და დიდებული შერითმებაა.

ეს და სხვა მსგავსი მაგალითები მიგვანიშნებენ მგოსნის დაკვირვებულობასა და პოეტურ აფეთქებებზე.

ხაზგასმით ვამბობთ: გალაკტიონი ჩინებული მკითხველია, დაფიქრებული და ასოციაციებს გამოდევნებული.

სხვისი ლექსები მხოლოდ თვალსაწიერის გაფართოებისა და ტკბობის წყარო როდია, არამედ ამაღლების საშუალებაც, ბიძგი დაოსტატებისაკენ.

ამაზე მეტყველებს იქვე სათუთად დაკეცილი „სახალხო გაზეთის სურათებიანი დამატების“ ნომერი (1914 წლის 2 მარტის). მასში დასტამებულია ბაბილინასა და კოტე მაყაშვილის ლექსები. პირველისათვის გალაკტიონს დაუსვამს ნიშანი „4“. მეორისათვის კი მიუწერია: „საუცხოო მუსიკაა, დიდებული აზრია“. ხაზგასმულია შემდეგი წინადადება: „ვთეს სიმღერებს“.

II. თვითგანმეორება. გალაკტიონთან ხშირია ადრე გამოყენებული შენიშვნის, ხატის, დეტალის თუ მთელი სტროფის დუბლირება, როგორც სრული სახით, ასევე მცირეოდენი ცვლილებით. ეს ხდება სხვადასხვა მიზეზითა და მიზნით. ზოგჯერ პროზაული ჩანაწერი ლექსის ფორმას იღებს, ხანაც ახალი ნიუანსებით მდიდრდება. შეიძლება უცვლელადაც გადმოვიდეს.

შევადაროთ ურთიერთს წერილი „დემონური მომენტები „სურამის ციხეში“ და ვრცელი ლექსი „სურამის ციხე“. ორივე ერთ დროს არის დაწერილი. მეორე პირველის გალექსილი ვარიანტია. იგი თითქმის სიტყვასიტყვით მიჰყვება სტატიას. მაგალითად, „ერთხელ მამაჩემი წავიდა ძნის მოსატანათ... ურემი დაჰქანდა, ხარ-კამეჩს თავი ველარ დაუჭირა, კამეჩებმა წააქციეს და ურემმა გაჭყლიტა. მამის სიკვდილის შემდეგ ჩვენი სახლის ყოველივე გადაბრუნდა გულალმა. ბატონმა ჯერ წაგვართო ვენახი. იმიტომ, ვი-

თომ, ჯერ არ შეგვეძლო მოვლა, მერე თითო-თითოდ ხარ-კამეჩი და უკანასკნელად უბრძანა დედაჩემს, რომ გადასახლებულიყო იმასთან სახლის მოსამსახურედ. სანყალი დედაჩემი, უნდა გენახათ, რა მწუხარებით ესალმებოდა სახლს – „ეჰ, დედაკაცო, მე არ მიყვარს ბევრი ლაპარაკი. ხვალ მზად იყავი“, – უბრძანა ბატონმა – და გაიცინა იმიტომ, რომ ერთმა მწევარმა რაღაც სასაცილო ჰქნა, ოჰ, რა საზარელი იყო ის სიცილი დედაჩემის მწუხარებასთან; მე დარწმუნებული ვარ, რომ მაშინ არ იცინოდა კაცი, კაცში იცინოდა ეშმაკი, იმისთანა დროს მხოლოდ ეშმაკს შეუძლია გაცილება“¹.

ახლა ლექსი გადავიკითხოთ.

„ერთხელ წავიდა მამაჩემი
ძნის მოსატანად,
არ იქნა, ველარ დაუჭირა
ხარ-კამეჩს თავი.
მაშინ ურემი გადაქანდა.
ბედის სიავე!
მყის წააქციეს კამეჩებმა,
მილენა კლდემდე
კაცი ურემმა და ასეთი
სიკვდილის შემდეგ
მთლად ჩვენი სახლის ყოველივე
მყის გადაბრუნდა.
ჩატყდა, ჩაბნელდა, გაცამტვერდა,
გაუდაბურდა.
დიდმა ბატონმა ჯერ წაგვართო
ეზო-ვენახი:
„არ ძალგიძს მოვლა, რად გჭირდებათ
ბაღჩა და ბაღი“.
მან ხარ-კამეჩი თითო-თითოდ
მერე წაგვართვა.
უკანასკნელად კი დედაჩემს
უბრძანა, რათა
გადასულიყო მასთან სახლის
მოსამსახურედ.
უნდა გენახათ დედაჩემი
ვით გაჰყურებდა,
რა მწუხარებით ის თავის სახლს
ეთხოვებოდა.

¹ გ. ტაბიძე, თხზ. თორმეტ ტომად, ტ. XII, თბ., 1975, გვ. 75. (ქვემოთ ყველგან მითითებულია ამ გამოცემის ტომები).

„ — ოჰ, დედაკაცო, მე არ მიყვარს
ბევრი ყბედობა!
ხვალვე მზად იყავ!“ — უბრძანა მან
და გაიცინა...“¹

გალექსილი ვარიანტი არავითარ სიახლეს არ შეიცავს. პოეზია, პათოსი, დეტალებიც კი უცვლელია... მაშ, რამ განაპირობა მისი აუცილებლობა? ლექსით უბნობა გალაკტიონის სტიქიაა, სულის მოთხოვნილებაა. გალაკტიონი თხემით ტერფამდე პოეტია.

1921 წლის ბოლოს დაიწერა „პოეზია უპირველეს ყოვლისა“ და დაიბეჭდა ჟურნალ „ლომისის“ პირველ ნომერში, როგორც საპროგრამო წერილი. ხსენებული სტატია გამორჩეულია არა მხოლოდ შინაარსით, არამედ ფორმითაც. შეიძლება თამამად ითქვას, რომ იგი ილიას ანალოგიურ ნაწარმოებთა ბადალია.

ამჯერად ყურადღებას ვამახვილებთ სტატიის ერთ მონაკვეთზე. „გასული წელიწადი დემონიურად მიუძღოდა წინ მრავალ სამგლოვიარო პროცესიებს და აქ, დიდი მწუხარების გამო, ხშირად გივიწყებდა შენ, პოეზიავე, — საკუთარ თვალს მომავლისაკენ. 1921 წელს აკლდა ეს ცალი თვალი, მაგრამ ის მან განგებ დაიბრმავა, რათა მეტი სიძლიერე მისცემოდა მეორე თვალს; ამნაირი გარეგნობით იგი ნამდვილად მეფისტოფელი იყო მარაოებით მოსიარულე, რომანტიულ ფერუმარილიან სხვა წელიწადთა შორის“².

ეს ამონარიდი შევადაროთ ლექსს „ბრმა ცალი თვალით“.

„მან დაიბრმავა ეს თვალი განგებ
და ამნაირად გახდა ცბიერი,
მეორე თვალში არის განგება:
მეტი სიმკაცრე და სიძლიერე.
უმარილიან დენათა შორის,
მწარე დაცივნით მათი მგმობელი,
იგი ტრიალებს, ვით თვალი ქორის,
ეს საუკუნე — მეფისტოფელი“³.

თანხედრობა აშკარაა. სამწუხაროდ, ვერ დავადგინეთ ფილოსოფიური პოეზიის ამ კლასიკური ნიმუშის შეთხზვის ზუსტი თარიღი,

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. X, თბ., 1973, გვ. 307-308.

2 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. XII, თბ., 1975, გვ. 13-14.

3 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. II, თბ., 1966, გვ. 88.

მაგრამ გალაკტიონის შემოქმედებით ლაბორატორიაზე დაკვირვება უფლებას გვაძლევს, ვივარაუდოთ, რომ იგი დაწერილი უნდა იყოს მეთაური სტატიის გამოქვეყნების შემდეგ.

ლექსში ავტორის ჩანაფიქრი მკაფიოდ არის წარმორჩენილი. სტატიის მიხედვით იგივე აზრია გატარებული, მაგრამ სხვა, არანაკლებ საგულისხმო დებულებების გვერდით ის ოდნავ ფერმკრთალდება, უფრო ზუსტად, მისი გამოსხივების ძალა რამდენადმე სუსტდება.

შეპირისპირება იმაზე მეტყველებს, რომ გალაკტიონს არ აკმაყოფილებს ჩანაფიქრის პროზაული ფორმით გადმოცემა და ლექსად მეტყველებისაკენ მიისწრაფვის.

ვიმეორებთ: გალაკტიონში ლირიკოსი ყველაფერს ფარავს.

ხდება პირუეუც. ლექსის ცალკეული ადგილები სხვა სახის ნაწარმოებში გაიღვავებს, ვთქვათ, ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაში.

1914 წლის 6 იანვარს გალაკტიონი ოლია ოკუჯავას უგზავნის ბარათს, რომელშიც უსაყვარლესი ქალბატონის შორს ყოფნით გამოწვეულ ნუხილს, ტრაგიკულ განწყობას ამჟღავნებს, რომ იგი მარტოა, არაფერი ახარებს, რომ მან მშვენიერი ცხოვრება მხოლოდ ოცნებაში განიცადა და „რაც ოცნებებში განგიცდია მთელი არსებით, სინამდვილეში მას ექნება რაიმე ფასი?“¹.

ბოლო ფრაზა ადრე დაწერილი ლექსიდანაა.

„რაც ოცნებაში განგიცდია მთელის არსებით,
სინამდვილეში მას ექნება რაიმე ფასი?“².

გალაკტიონი მიისწრაფის პირადი და საზოგადოებრივი ტკივილების გადაჯაჭვისაკენ.

საერთოდ, პოეტური დამთხვევები ხშირია და აი, იბადება კითხვა: რა განსაზღვრავს პარალელიზმს?

ფორმა-შინაარსის ორიგინალური შერწყმა, აზრის პოეტური გამოხატულება ხიბლავს გალაკტიონს. ამიტომ მხოლოდ ერთხელ ახიანებით ვერ კმაყოფილდება.

„აბისინიელო“ ასე მთავრდება:

„დარბევა, ქვეყნის
განადგურება,
რა სამარცხვინო
ასპარეზია,

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. XII, თბ., 1975, გვ. 503.

2 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. I, თბ., 1966, გვ. 186.

ო, ეშინოდეთ
იმგვარ სიცოცხლის...
ის ზომ სიკვდილზე
უარესია!"¹

ახლა გადავიკითხოთ „ნეაპოლში“

„სიკვდილს მე როდის შევუშინდები,
იგი, ძმა, მუდამ ჩვენს მხარეზეა.
მე მეშინია იმგვარ სიცოცხლის,
სიკვდილს რომ ჰგავს და უარესია“².

ეს ლამაზი თქმა მაქსიმას ედრება, აფორიზმის ფუნქციასაც კი ასრულებს. მგოსანი ამიტომაც ესწრაფვის მის გავრცელება-პოპულარიზაციას, რაც მთავარია, აელვარებული აზრი ორივე შემთხვევაში ნაწარმოებთა იდეიდან ლოგიკურად გამოდის, ლექსების ძალას და ეფექტს ზრდის.

ზოგჯერ ჭირს განმეორება-პარალელის მეცნიერული ახსნა. არ გამოირიცხება, რომ მას შემთხვევითი, უნებლიე ხასიათი ჰქონდეს, კალმის გაქცევის შედეგი იყოს.

ბრწყინვალე ლექსში „ვერხვები“ ვკითხულობთ:

„ეს იყო წინათ, დიდი ხნის წინათ,
სად, როდის, რისთვის? არ ვიცი, არა!
იყვნენ ოდესღაც და მიეძინათ...“³.

დასასრული:

„ეს იყო წინათ, დიდი ხნის წინათ,
ეს იყო ვერხვის ფოთლების კვნესა,
დრომ ყვავილებით დაგვაგვირგვინა,
მე პაუზი ვიყავ, ის – კი პრინცესა“⁴.

ჩვენ მიერ ხაზგასმული ტაეპების არსებობა ლექსის შინაარსით, იდეით, კომპოზიციური სრულყოფისაკენ ლტოლვით არის მოტივირებული. ისინი აუცილებელზე აუცილებელია, ნაწარმოებს ღრმად ემოციურს და დასამახსოვრებელს ხდიან.

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. IV, თბ., 1966, გვ. 63.

2 იქვე, გვ. 93.

3 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. I, თბ., 1966, გვ. 269.

4 იქვე, გვ. 270.

გავეცნოთ 1956 წლის 15 მარტის დაწერილ ლექსს. იგი ასე იწყება:

„ეს იყო წინათ
დიდი ხნის წინათ,
რაც გახსენება
გულმა არ ჰგუბოს –
მაინც მოვიდა
ვილაც გვირგვინით
და შენს უბრალოს
ამშვენებს კუბოს“¹.

და შემდეგ:

„მიდიხარ... ისე
მიგაქვს წვალემა,
თითქო ზღვის კარად
თივას თიბავდე,
ვინა თქვა შენი
გარდაცვალება?
არა, სწორედ დღეს
შენ დაიბადე“².

ამას მოსდევს ოცდაოთხი სტრიქონი.

გულწრფელად მოგახსენოთ, მიძნელდება შესავალი სტროფის დაკავშირება მთელ ლექსთან. ჩანს, სხვებსაც ეუფლებათ უხერხულობის განცდა და ამიტომაც გალაკტიონის თხზულებათა ზოგიერთ გამოცემაში ეს „პროლოგი“ უკუგდებულია.

„მერის თვალებით“ ასე იწყება:

„ეს რამდენიმე დღეა და რამდენიმე ღამე
დახურულია გული, როგორც საკანი რამე“³.

პირველი სტრიქონი ორჯერ მეორდება. ის ნაწილობრივ რეფრენის ფუნქციასაც ასრულებს და განცდას უფრო შთამბეჭდავს ხდის.

თვრამეტი წლის შემდეგ ამ ფრაზამ კვლავ გაიელვა „ლენინ-გრაფში“.

„ეს რამდენიმე დღეა
და რამდენიმე ღამე,

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. VI, თბ., 1968, გვ. 256.

2 იქვე, გვ. 257.

3 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. I, თბ., 1966, გვ. 342.

რაც გაცემულ თვალებს

არ ეკარება რული¹.

ჩვენს მიერ აქცენტირებული ნაწილი ორივე შემთხვევაში ზუსტად ზის ლექსში. იგი მოხმობილია აუცილებლობის პრინციპიდან გამომდინარე და ნამდვილად გვშველის ვითარებათა უკეთ შეცნობაში, ავტორის სულიერი მდგომარეობის, განწყობის მეტი სიმძაფრით გათავისებაში. ორივე შემთხვევაში ყველაფერი რიგზეა. ესეც გალაკტიონის დიდ ნიჭზე მეტყველებს.

პოლ ვალერის სიტყვები რომ გავიმეოროთ, მკითხველმა არ იცის, ან ივინყებს შემოქმედის ტანჯვას, ძალისხმევას საკუთარ თავზე, ლექსის სწორების უმძიმეს წუთებს. ის ცნობს მხოლოდ და მხოლოდ საბოლოო აქტს, ტანჯვის გზით შექმნილ შედეგს.

აქედან გამომდინარე, ბევრს ალიზიანებს კიდეც შემოქმედის ლაბორატორიის საიდუმლოებით გამჟღავნება.

„პარიზის“ ეპილოგი:

„უღვეი, უანგარიშო,
შიშით და ჟრჟოლით ამტანი –
შენს არემარეს, პარიზო,
აშუქებს კაფეშანტანი“².

ეს ოთხი სტრიქონი მეორდება თორმეტტაეპიან ლექსში „მონ-მარტრზე“, ამ კუპლეტით მთავრდება ისიც.

რით არის მოტივირებული ამგვარი დამთხვევა? განა გალაკტიონს გაუჭირდებოდა მეორე ლექსის ორიგინალურად დამთავრება? წუთუ სიუჟეტმა განაპირობა ამგვარი დუბლირება? ისიც ძნელია ვიფიქროთ, რომ გულმავინყოფასთან გვექონდეს საქმე. ერთი კი ნამდვილად შეიძლება ითქვას, პირველი ლექსის ამგვარი დასასრული უფრო გამართლებული ჩანს.

ბუნებრივია, რომ ფრთიანი გამონათქვამები, მარჯვე სინტაგმები, რომლებიც გალაკტიონის აღმოჩენად ითვლება და ფართო საზოგადოების მოწონებით სარგებლობენ, მგოსნის სხვა თხზულებებშიც იელვებს.

1950 წელს დაწერილ ლექსში „ის ერთი შეხება ნიავის“ სამჯერ არის ფიქსირებული შემდეგი ფრაზა: „გინახავთ თქვენ ფერი და ბინდულ ქლიავის?“ ორ შემთხვევაში ნირშეუცვლელად არის მოტანილი, ერთხელ კი – ტრანსფორმირებულად.

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. IV, თბ., 1966, გვ. 23.

2 იქვე, გვ. 134.

„კვლავ დარჩა ის ფერი,
ზღვისფერი, ცისფერი,
დაბინდულ ქლიავის!“¹.

„დაბრუნება“, საიდანაც არის მოხმობილი ამონარიდი, 1918 წელს შეითხზა. ძნელი გასაგები არ არის 32 წლის შემდეგ თუ რატომ დაესესხა გალაკტიონი ხსენებულ ნაწარმოებს. ერთ ვარიანტში ლექსისა „რუს პოეტს“ ვკითხულობთ:

„ჩვენ გვაშორებდა მხოლოდ სართული,
რომ ჩემს ძარღვებში წვეთი არ არი,
სისხლი არ არის არა ქართული“².

და აი, ცოცხლდება „ეფემერას“ სტრიქონები:

„წვეთი სისხლის არ არის ჩემში არა ქართული,
ძაფი ნერვის არ არის ჩემში არაპოეტის“³.

გახსენება იმ მიზნით ხდება, რომ მეტი დამარწმუნებლობა მიეცეს ნათქვამს, ამასთანავე ძველთან შეხმიანება უფრო პოლინფორმაციულს ხდის ტექსტს, თუნდაც ასოციაციის პრინციპიდან გამომდინარე.

III. კლასიკოსებთან შეხმიანება. არის მოვლენები, საგნები, თემები და ა. შ., რომელთაც ბევრი მწერალი უღრმავდება. ამ შემთხვევაში გავლენის საკითხი კი არ იწვევს წინ, არამედ უფრო მეტ ცხოვრების ცალკეული მხარეების ზეატყუალობიდან მომდინარე სინამდვილესთან მიმართების აუცილებლობა.

მგოსნის როლსა და ფუნქციაზე ბევრი პოეტი წერს, თანაც სხვადასხვა სიღრმითა და ინტენსივობით. შეხვედრებიც ბუნებრივია.

ფირდოუსი ბრძანებს: ლექსით ავაგე უმკაცრესი სასახლე ჩემი, რომელსაც ვერაფერს დააკლებს ვერც წვიმა, ვერც ქარი და ვერც მზის მცხუნვარება!⁴

ახლა მოვუსმინოთ ა. პუშკინს:

„Я памятник себе воздвиг нерукотворный,
К нему не зарастёт народная тропа,
Вознёсся выше он главою непокорной
Александрийского столпа“.

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. VI, თბ., 1968, გვ. 178.

2 გ. ტაბიძე., თხზ., ტ. II, თბ., 1966, გვ. 403.

3 იქვე, გვ. 103.

4 იხ. ალ. გვახარია, უჭკნობი ვარდის ფურცლები, აღმანახი „მნიგნობარი“, 2003, გვ. 227.

გალაკტიონიც ეხმიანება ამ თემას და გაბედულად აცხადებს:

„ჩემთვის დღესავით არის ნათელი,
რას იტყვის ჩემზე შთამომავლობა“¹.

და შემდეგ:

„ცხოვრება ჩემი უანკარეს ღვინის ფერია.
იგი ელვარებს, საბოლოოდ დაშრება ვიდრე.
მასში დიდება პოეტისა მე დავიმკვიდრე,
რომლის გარეშე – უკვდავება არაფერია“².

ამჯერად რკალს ვავიწროებ და უშუალოდ ქართველ დიდოსტატებთან შეხმიანების ფაქტებს წარმოვაჩენ.

სამამულო მწერლობასთან გალაკტიონის ურთიერთობა მრავალმხრივ მუღავნდება. გვხვდება არა მხოლოდ თემატურ-იდეური პარალელები, კონკრეტულ ჩანაფიქრთა თანხვედრის-მსგავსება და მოვლენების აღქმა-გააზრების ადეკვატურობა, არამედ შეხმიანება. დასესხებაც და ერთნაირი სიტყვიერი საბურველი.

გალაკტიონი სამამულო მწერლობის საუკეთესო მცოდნეა. შემთხვევითი როდია, რომ მრავალმხრივ საინტერესო და საფუძვლიანი წერილები უძღვნა ილიას, აკაკის და სხვებს. მას თამამად შეეძლო გაემეორებინა ელინელი ბრძენის სიტყვები: მე ვხედავ ძალიან შორს და ძალიან ბევრს, რადგან წინაპართა მხრებს ვეყრდნობი.

საგულისხმოა, რომ გალაკტიონის ნაწერებში რუსთაველი იხსენიება 118-ჯერ, ა. წერეთელი 70-ჯერ და ა. შ. ნურც იმას დავივიწყებთ, რომ გალაკტიონმა არა მხოლოდ ლექსები, არამედ პოემაც უძღვნა აკაკი წერეთელს.

1944 წელს გამოვიდა წიგნი „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“. ამ კრებულში დასტამბულ ყველა ლექსს ეპიგრაფად წამძღვარებული აქვს ამონარიდები „ვეფხისტყაოსნიდან“, ზოგიერთს ორიც კი, ხოლო წიგნის ბოლოს დასტამბულ პოემას „ხალხი – ამირანი“ სლოგანის ამშვენებს.

„ბათუმს“ ასეთი გასაღები მოუძებნა გალაკტიონმა:

„ნახეს ქალაქი, მოცული
გარე ბაღისა ტევრითა,
გვარად უცხონი ყვავილნი
ფერითა მეტად ბევრითა,

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. I, თბ., 1966, გვ. 324.

2 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. II, თბ., 1966, გვ. 39.

მის ქვეყანასა სიტურფე
რა გაგაგონო მე, რითა¹.

თვალი გადავავლოთ წანამძღვარს ლექსისას „ბავშვები ზღვის პირად“.
„... უგავს სიცილი

ბრძოლისა ვარდთათ ფრქვევასა“².

ეპიგრაფი, მოგეხსენებათ, ხელს უწყობს იდეის გამოკვლევას, ნაწარმოების უკეთ აღქმას. გალაკტიონის არჩევანი აღიარებაა რუსთაველის ბუმბერაზობისა, მისი სიბრძნისა და განუმეორებელი ოსტატობისა.

გავიხსენოთ „მშვიდობის წიგნი“ ისიც უხვ მასალას იძლევა რუსთაველისადმი გალაკტიონის მრავალმხრივი და სიღრმისეული დამოკიდებულებების შესამეცნებლად.

ყოველივე ეს საგანგებო კვლევის საგანია და უახლოეს ამოცანად გვესახება. ამჯერად უფრო კონკრეტულ მიზანს ვისახავთ, ყურადღებას ვამახვილებთ წინაპართა გამონათქვამების პირდაპირ თუ სახეშეცვლილად გამოყენებაზე, რემინისცენციებზე.

პეტერბურგიდან სამშობლოსაკენ მომავალ ილია ჭავჭავაძეს მრავალი კითხვა ებადება: „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე, ვიფიქრე. რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე“? ვინ იცის: იქნებ მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამქციოს, როგორც უცხო ნიადაგზე გადარგულსა და აღზრდილსა? [...] იქნებ მიმიღოს კიდევ და, როგორც თავისი შვილი, გულზედაც მიმიკრას და ხარბად დამიგდოს ყური. [...] შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რას იქმ?“³.

მოვუსმინოთ გალაკტიონსაც:

„საით მივყავარ ჩემს მოწყენილ გზას,
სად ვპოვებ შვებას მიუსაფარი?
რას მომცემს ისეთს მე საქართველო,
და ან რას მისცემს მას ჩემი ქნარი“⁴.

მეორე მაგალითი.

ი. ჭავჭავაძე:

„ჩემო კარგო ქვეყანავ, რაზე მოგიწყენია!
ანმყო თუ არა გწყალობს, მომავალი ჩვენია...“⁵

1 გ. ტაბიძე, „ოქრო აჭარის ლაჟვარდში“, 1944, ბათუმი, გვ. 20.

2 იქვე.

3 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა კრებული ათ ტომად, ტ. II, თბ., 1950, გვ. 11-12.

4 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. I, თბ., 1966, გვ. 154.

5 ი. ჭავჭავაძე, თხზ., კრებული ათ ტომად, ტ. I, თბ., 1951, გვ. 101.

გალაკტიონი:

„ჩემო კარგო ქვეყანავ,
ჩანგის ჩემის გენია,
არსით მზე რომ არ სჩანდა
ეხლა რაოდენია!“

ლექსის დასასრული:

„ჩვენო კარგო ქვეყანავ,
შვენებავ დედამინის,
ამ დროშებით მსოფლიოს
მომავალი ჩვენია!“

ცნობილი ხატი გამოყენებულია ახალი იდეის განსაფენად. ამ-
გვარი დასესხებით გალაკტიონმა ძალა შემატა თავის ჩანაფიქრს,
ადვილად აღსაქმელ-მისაღები გახადა იგი.

ხშირია აკაკისთან შეხმიანება. საქართველოს ბულბულის გა-
მოთქმები ზოგჯერ უცვლელად არის მოტანილი.

1917 წელს გალაკტიონი ოლია ოკუჯავას სწერს: „ღირს განა
ქართველებისათვის თავის განირვა?“ ამ სიტყვებმა მომავლთა უმა-
ღურ-გაუტანელი საზოგადოების მოქმედებით აღშფოთებული აკა-
კის სიტყვები: „ფურთხის ღირსი ხარ, შენ საქართველოვ“.

ხაზი უნდა გაესვას იმ ფაქტსაც, რომ გალაკტიონი ძალზე ახლო-
საა ფოლკლორთან. ეს ბუნებრივიცაა. გავიხსენოთ „ეს მშობლიური
ქარია“.

„ეს მშობლიური ქარია.
ეს სოფელია მძინარე
არ ვიცი, რად მიხარია:
ვაზი, ყანები, მდინარე.
დღემ ნისლი შემოიხვია,
გზაც სიარულმა დალია,
ის ძველისძველი ციხეა,
იქ კიდევ წინანდალია,
წინანდალს ვაზი ამშვენებს
ახმეტას – ვაშლი წითელი“³.

1 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. VII, თბ., 1972, გვ. 31.

2 იქვე.

3 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. II, თბ., 1966, გვ. 94.

ახლა ფოლკლორს დავესესხოთ:

„წინანდალს ვაზი ამშვენებს,
ახმეტას ვაშლი წითელი,
ვაჟკაცსა – ფარი და ხმალი
მოიმნითუროს კისერი“¹.

ამ ორი სტრიქონის მოხმობით გალაკტიონმა ლექსს ხალხური გზნება შემატა, უფრო მახლობელი და მისაღები გახადა იგი.

ლექსი შეიძლება შეკვეთითაც დაინეროს, ზოგჯერ ყოფითი დეტალი წარმოაჩენს თემას. ხშირად მეცნიერულ-ფილოსოფიური ჭვრეტა განსაზღვრავს „ლექსის-გონების დღესასწაულის“ დაბადებას და ა. შ.

არცთუ იშვიათად თვით შემოქმედს უჭირს გიჟასუხოს, რა იყო ბიძგის მომცემი და მაინც, ყველა შემთხვევაში მთავარია თხზვისთვის შინაგანი მზაობა.

ცალკეული მოვლენები, საგნები თუ შემთხვევები მძაფრად იბეჭდება გონებაში, მით უფრო, თუ ისინი განმეორებადია. პოეტი შთაბეჭდილებებით იტვირთება და მათგან განთავისუფლება ზოგჯერ ლექსის ან მხატვრული სახის დაბადებით მთავრდება.

გალაკტიონის სახლის მახლობლად, ვერის ხიდის ყურეში, გამოცემლობის პირდაპირ ვეება გადახრილი თუთა შრიალებდა. მის ჩეროში ლუდის ჯიხური იყო. გალაკტიონი არცთუ იშვიათი სტუმარი გახლდათ ამ ჯიხურისა. მაშინ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს გზატკეცილი არ მიუყვებოდა და მდინარის ტალღები თითქმის ესაღბუნებოდნენ ხის ფესვებს.

ზაფხულის ცხელ დღეებში გალაკტიონი მკერდგაღელილი ლუდის კათხით ხელში იდგა და გაოფლილი მკერდს ნიავს უშვერდა. ვინ იცის, იქნებ სწორედ ამ დროს დაიბადა ეს მშვენიერი ლექსი.

„მტკვარს ვერის პირად
ხე დაჰყურებდა,
როს მას თიბათვის
მზე ახურებდა.
ხეობებიდან
წამოსულ ნიავს
ის თავადივით
იმსახურებდა“².

1 ქართული ხალხური პოეზია, ტ. III, 1974, გვ. 321.

2 გ. ტაბიძე, თხზ., ტ. VI, თბ., 1968, გვ. 239.

ბრწყინვალე მიგნებაა, ხე – თავადი, ნიაგი – მსახური.
არ არის გამორიცხული, რომ ხესთან საკუთარი თავის ასოცი-
რებას ახდენდა.

სწორედ აქ იგრძნო ნიაგის სასიამოვნო შემობერვა – „მომსახუ-
რება“ და შესაბამისი განზოგადებაც მოახდინა.

ჩვენი დაკვირვებით, გალაკტიონი ქოლერიკული ტემპერამენ-
ტის პიროვნებაა, ე. ი. მისთვის დამახასიათებელია ხშირი აფეთქე-
ბები, სწრაფი და დიდი აგზნებადობა გაცილებით მეტი სიმტკიცე-
ხანგრძლივობით, ვიდრე ეს ნიშანდობლივია სანგვინიკისათვის.

ამის ხაზგასმა იმიტომაც გეჭირდება, რომ უფრო გასაგები გახ-
დეს მგოსნის შემოქმედებითი პროცესის თავისთავადობა.

ჩვენს მიერ მოხმობილი – გაანალიზებული მაგალითები მრავ-
ლისმეტყველია. ისინი გალაკტიონის დიდ განსწავლულობაზე, ფარ-
თო ერუდიციასა და სიღრმისეული დაკვირვების უნარზე მეტყ-
ველებენ. მაგრამ მთავარი მაინც სხვა არის. გალაკტიონისათვის
მშობლიური ლიტერატურა მხოლოდ ამაღლებისა და ტკობის სა-
ფუძველი როდია, არამედ მოქალაქეობრივი არსებობის განმსაზღ-
ვრელიც. მას სისხლსა და ხორცში აქვს გამჯდარი კლასიკა. მგოსა-
ნი ეროვნული მწერლობით სუნთქავს.

გალაკტიონს არ აკმაყოფილებს ჩანაფიქრის პროზაული ფორ-
მით გადმოცემა და ლექსად ამეტყველებისაკენ მიისწრაფვის. მას-
ში მძლავრობს ლირიკოსი და არა ბელეტრისტი.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებასაც, რომ სხვისი ნაწერები გა-
ლაკტიონისათვის მასტიმულირებელია და საბაბიც პოეტური ხა-
ზის გამართვისათვის, ორიგინალური თხზულების შესაქმნელად.

დასასრულს იმასაც ვიტყვი, რომ გალაკტიონის შემოქმედებითი
ლაბორატორია ნაირგვარნახნაგოვანია. იგი არა მხოლოდ სამი ას-
პექტით, არამედ მრავალმხრივ იმსახურებს ყურადღებას.

ამომწურავი სრული სურათის წარმოსაჩენად აუცილებელია
არა მხოლოდ ცალკეულ ნაწარმოებთა შექმნის პროცესისათვის
თვალის გადევნება, არამედ იმ ზოგადისა და თვისთავადის გამოკ-
ვეთა, რაც ქმნის მწერლის მხატვრულ სამყაროს. ეს კი მრავალთა
ხანგრძლივ და დაძაბულ შრომას მოითხოვს.

ლალ ავალიანი

ლექსით მდიდარი

ვიყავი მხოლოდ ლექსით მდიდარი,
არ მიძებნია მეტი ქონება
და ლექსის გარდა არავითარი
მე არ მხიბლავდა სხვა შთაგონება.

ვ. გაფრინდაშვილი

ვალერიან გაფრინდაშვილი

2009 წელი ვალერიან გაფრინდაშვილის საიუბილეო წელია, – დაბადებიდან 120 წლისთავი; საიუბილეოა ის „მეოცნებე ნიამორებისთვისაც“ – დაარსებიდან 80 წლისთავი. სამწუხარო ფაქტია, რომ დღეს ვალერიან გაფრინდაშვილის არც აკადემიური კრებული მოგვეპოვება

და არც ცხოვრებისა და შემოქმედების ამსახველი სრულყოფილი მონოგრაფია; ცისფერყანწელთა (უფრო ზუსტად – იმდროინდელი ქართული პრესის) საუკეთესო ჟურნალი „მეოცნებე ნიამორები“ (1919-1924 წ.წ.), რედაქტორის – ვალერიან გაფრინდაშვილის მიერ უდიდესი ძალისხმევის ფასად გამოცემული (ქუთაისსა და თბილისში), დიდი ხანია ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად იქცა: 30-იანი წლების დიდი რეპრესიების შემდეგ ცისფერყანწელთა ჟურნალ-გაზეთები აკრძალეს, საფიქრებელია, ნაწილი მოსპეს კიდევ. დღევანდელ პოლიგრაფიულ შესაძლებლობათა გათვალისწინებით, საშვილიშვილო საქმე იქნებოდა თითქმის მოუხელთებელი ძველი ჟურნალების („ცისფერი ყანწები“, „შვილდოსანი“, „მეოცნებე ნიამორები“ და სხვ.) ასლების მაღალ დონეზე გამოცემა. წინაპართა ნოვაციები სწორედ ახალი თაობის პოეტებისათვის უნდა გახდეს ხელმისაწვდომი, „მეოცნებე ნიამორების“ რეპუბლიკაციით პატივს მივაგებდით ვალერიან გაფრინდაშვილს, – პოეტს, ესეისტს, ლექსთმცოდნეს, მთარგმნელს, მწიგნობარს...

1922 წლიდან ვალერიან გაფრინდაშვილი ცისფერყანწელთა პირველ სამეულს მიეკუთვნებოდა (როგორც პოეტი, თეორეტიკოსი და „მეოცნებე ნიამორების“ რედაქტორი): პაოლო, ტიციანი, ვალერიანი. საკრალური სიმბოლოებისადმი ცისფერყანწელთა ფა-

მიღარული დამოკიდებულება ცნობილია: ჯგუფის საქმიანობას ისინი ცამეტ ასურელ მამათა ღვანლს ადარებენ, თავს მოციქულებად მიიჩნევენ, ხშირად მიმართავენ სამების სიმბოლიკასაც („ვერლენი! ბოდლერ, და მალარმე! ამ სამებაში მე ყველა მიყვარს...“ – პ. იაშვილი; „ჩემს წინ ბოდლერი, გადაშლილი ვით სახარება...“ – ვ. გაფრინდაშვილი).

ვალერიან გაფრინდაშვილი, ტიცციანისა და პაოლოსაგან განსხვავებით, თბილისში მოგვიანებით დაეფუძნა; ამიტომაც „წმინდა სამებას“ ერთხანს ტიცციანს, პაოლოსა და მათ განუყრელ ნიკოლო მინიშვილს უწოდებდნენ. ალბათ, სასწაულს თუ მივანერთ, რომ ზემოხსენებული ორი „სამებიდან“ მხოლოდ ვალერიანი არ შეიქმნა 1937 წლის ზვარაკი.

1941 წლის 1 იანვრით დათარიღებულ ლექსში, ცალად დარჩენილმა ვალერიან გაფრინდაშვილმა ჯანის სიმრთელისა და ჭეშმარიტ მგოსნად დარჩენის სურვილი გაახშიანა:

„სხვას არაფერს გთხოვ, ჯერ უცნობო ახალ წელო,
მომეცი ჯანი, მასთან ერთად სიტყვა ფრთოსანი,
რომ მე ბოლომდე გავიტანო შაირის ლელო,
რომ სიკვდილამდე ჭეშმარიტი ვიყო მგოსანი...“

„სრული იმედით მე ვუცქერი ცასა და მყობადს!“ – ლექსის ეს ბოლო ტაეპი დღეს მწარე ირონიას უფრო ემსგავსება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ 1941 წლის 31 იანვარს ვალერიან გაფრინდაშვილი მოულოდნელად გარდაიცვალა. იქნებ ეს ფაქტი გახდა იმის საწინდარი, რომ ზოგ მკვლევარს პოეტის ბუნებრივ სიკვდილში ეჭვიც კი შეაქვს, – შინსახკომის „უკიდევანო შესაძლებლობებიდან“ გამომდინარე. ის კი დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ პაოლომ ქვეშეცნეულად მარტოობასა და ჭეშმარიტი პოეზიის მსახურებაში დანთქმული, სიკვდილის მომლოდინე, სულით ობოლი მეგობრის ტრაგიზმი წარმოაჩინა.

ვალერიან გაფრინდაშვილის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შემფასებლები თუ დამფასებლები ერთხმად აღიარებენ მას ორთოდოქს სიმბოლისტად. ამ მხრივ ის უთუოდ გამორჩეული იყო თვით „ცისფერ ორდენში“, რომელსაც მხოლოდ პირობითად თუ გავაიგივებთ „ქართულ სიმბოლიზმთან“. ამგვარი ორთოდოქსულობა, როგორც ჩანს, პოეტის გაცნობიერებული და შეგნებული არჩევანი

იყო. გამოირჩევა ვალერიან გაფრინდაშვილის პიროვნული დახასიათებაც: მოკრძალებული, კრისტალური სულის პატრონი, შემწყნარებელი, იმავდროულად, – პრინციპული და უკომპრომისო, სადაგყოფაში – განონასწორებული, ბოჰემურ თავშექცევასა თუ საჯარო გამოსვლებისას – ზომიერი, ჩრდილში ყოფნის მოსურნე (ამ თვისებამ თუ იხსნა 1937 წელს!).

შალვა აფხაიძე: „ვალერიან გაფრინდაშვილს არასდროს არ ღალატობდა გულწრფელობა. გულწრფელი იყო თავის გატაცებაში მაშინ გაბატონებული სიმბოლიზმით, რომლის ყველაზე ორთოდოქს მიმდევრად ითვლებოდა ის ჩვენში და იცავდა ამ ლიტერატურულ პოზიციებს როგორც თეორიული ხასიათის წერილებით, ისე თავისი ფანტასმაგორიული შემოქმედებით.

...ვალერიანი ენციკლოპედიური ცოდნით იყო აღჭურვილი... პოეზიაზე საუბრისას თავის სტიქიაში გრძნობდა თავს. ის იყო ლექსის თავდავინწყებული თაყვანისმცემელი, ფანატიკოსი, ამაყობდა კიდევაც ამით. ლექსით მდიდარს თვლიდა თავს, სხვა სიმდიდრე მას არ უძებნია“.

ვალერიან გაფრინდაშვილი დაიბადა 1889 წელს, 2 იანვარს, ქუთაისში. ქუთაისის კლასიკური გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ მოსკოვის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე სწავლობდა (1914 წლიდან). მოსკოვში ეზიარა ის ე. წ. ახალ პოეზიას, არა „მნივნობრულად, არამედ უშუალოდ – საჯარო პოეტური საღამოების მეშვეობით. 1914-1915 წლებიდან მისი ლექსები ქართულ პრესაში გამოჩნდა; 1909 წლიდან რუსულადაც წერდა ლექსებს. 1919 წელს მისი პირველი პოეტური კრებული „დაისები“ ქუთაისში დაისტამბა. „ცისფერი ყანების“ (1916 წ., №1,2) აქტიური მონაწილე იყო, პაოლოსა და ტიციანის თბილისში გადასახლების შემდეგაც დიდხანს ერთგულებდა ქუთაისს; სანდრო ცირეკიძე გამომცემლობა „კირჩხიბსა“ და ჟურნალ „შვილდოსანს“ მესვეურებდა, ვალერიან გაფრინდაშვილი – „მეოცნებე ნიამორებს“.

1924 წლიდან, როცა ცისფერყანწელთა ჯგუფმა ფაქტობრივად შეწყვიტა არსებობა (იურიდიულად გაუქმდა 1931 წელს), ვალერიან გაფრინდაშვილი იძულებული გახდა თვალი გაესწორებინა ქუფრი სინამდვილისათვის. 1924 წლის უსასტიკეს და უღმობელ რეპრესიებამდე ცისფერყანწელები, მათ შორის, ვალერიან გაფრინდაშვილიც, ახალი რეჟიმის ბესტიურ მხარეს ჯეროვნად ვერ აღიქვამდნენ. თავდაპირველად ბოლშევიზმი მათ დროებითი მოვ-

ლენა ეგონათ. ამგვარი ილუზიით მაშინ ბევრი ქართველი ინტელიგენტი იყო შეპყრობილი.

„მოცნებე ნიაშორების“ გამოცემა შეწყდა. 1924 წელს დასტაბულ ბოლო ნომერს სახელწოდების შეცვლამ – „ნიაშორები“ – ვერაფერი შესძინა, ის უკანასკნელი აღმოჩნდა. იგივე „მეტამორფოზა“ განიცადა პავლე ინგოროყვას „კავკასიონმა“, – ის სასწრაფოდ „ახალ კავკასიონად“ (1925 წ.) გადაინათლა; ეს მცდელობაც უშედეგო იყო.

პოეტი, თუნდაც „ოცნებანართმეული“, მაგრამ ჭეშმარიტი ლიტერატურის ერთგული, მუდამ პოეტად რჩება. ეს ითქმის ვალერიან გაფრინდაშვილზეც, რომელიც მაშველი რგოლივით ჩაეჭიდა ლოზუნგს „დაბრუნება მიწასთან“ (თუმცა აქაც გულწრფელი იყო). 1922-23 წლებში „მიწასთან დაბრუნების“ საჭიროება გრიგოლ რობაქიძემ („დაბრუნება მიწასთან, როგორც კერძო ბარათი“) და სერგო კლდიაშვილმაც გაახშიანეს (აქვე აღვნიშნავ გრიგოლ რობაქიძისა და ვალერიანის იშვიათ, უხინჯო თანამოაზრეობას).

1923 წელს ვალერიანმა რუსულად თარგმნა და ცალკე წიგნად გამოსცა ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეზია, 1926 წელს – საკუთარი ლექსების კრებული – „ლექსები“. თბილისში უკვე საბოლოოდ დაფუძნებული, მწერალთა კავშირის მთარგმნელთა სექციას თავმჯდომარეობდა; შემდეგ გამომცემლობა „ზარია ვოსტოკას“ მხატვრული ლიტერატურისა და ხელოვნების განყოფილების გამგე იყო. პოეტის ფართო თვალსაწიერსა და შრომისმოყვარეობაზე მეტყველებს მისი მთარგმნელობითი არეალი: პუშკინი (ყველაზე ხვავრიელად), გოეთე, ჰაინე, უაილდი, ბრიუსოვი, ბლოკი, მაიაკოვსკი, ესენინი, ანტოკოლსკი, ტიხონოვი... და, რა თქმა უნდა, ფრანგები: ჰიუგო, გოტიე, ბოდლერი, ვერჰარნი, ლაფორგი, ვერლენი, მალარმე, რემბო, კორბიერი და სხვა.

ის მუდამ იყო „ლექსით მდიდარი“, მაგრამ ლიტერატურათმცოდნეებს, რომელნიც 60-70-იანი წლებიდან ახლებურად წარმოგვიჩენდნენ ვალერიან გაფრინდაშვილის პოეზიას, მისი ადრინდელი პერიოდი უფრო იზიდავდათ (მირიან აბულაძე, გია მარგველაშვილი, გრიგოლ ხერხეულიძე, გურამ ასათიანი, თამაზ ჩხენკელი, გურამ ბენაშვილი და სხვ.). დიდი ამაგი დასდო მის მემკვიდრეობას ტექსტოლოგმა მარინე ჭყონიამ, რომელმაც 1990 წელს გამოსცა პოეტის ყველაზე სრულყოფილი კრებული. სამწუხაროდ, უსახსრობისა თუ ტექნიკური მიზეზების გამო, შემდგენელ-რედაქტორ-

მა წიგნს ვერ დაურთო სათანადო ბიბლიოგრაფიული შენიშვნები. „მონიტალო“ პროფესურა, ნებისით თუ უნებლიეთ, 50-იან წლებიდან 80-იანი წლების დამდეგამდე მრუდე სარკეში წამოარჩენდა პოეტს. მკითხველს უსათუოდ გააოცებს 1985 წლით დათარიღებული ერთი წიგნის ფრაგმენტები: „ვ. გაფრინდაშვილი. წარსულში ტიპური სიმბოლისტი, დეკადენტი პოეტი თანდათანობით თავისუფლდება სიმბოლისტური ბურუსისაგან და მოწინავე საბჭოთა პოეტი ხდება.... საბჭოთა ეპოქამ, სოციალისტურმა მშენებლობამ თავისი გავლენა მოახდინა ისეთ უკიდურეს სიმბოლისტ პოეტზეც კი, როგორიც იყო ვ. გაფრინდაშვილი. ამ ფაქტში მთელი სისრულით გამომჟღავნდა სოციალისტური წყობილების ცხოველმყოფელობა – ძველი თაობის პოეტთა იდეური და მხატვრული გარდაქმნის საქმეში“. „იდეური და მხატვრული გარდაქმნა“, ღვთის მადლით, ვალერიან გაფრინდაშვილს არ განუცდია; კონიუნქტურული ლექსები და ოფიციალური (ძალდატანებითი) განცხადებები კი მაშინ, საუბედუროდ, ჩვეულებრივი ამბავი გახლდათ.

დღევანდელი გადასახედიდან, როცა ნაირგვარი ინტერტექსტუალიზაცია ლამის ნორმად არის ქცეული, ვერ გავიზიარებ მოსაზრებას, თითქოს ვალერიან გაფრინდაშვილის ადრინდელ ლექსთა აბსოლუტური უმრავლესობა „რუსული სოუსით“ შეზავებული ფრანგული სიმბოლიზმის ტყვეობას ვერ გასცდა.

მრავალსაუკუნოვანი მსოფლიო პოეზიის (ანტიკური ხანიდან ფუტურისტებამდე) უბადლო მცოდნე პოეტი ნებისმიერ „მნიგნობრულ“ ზღვაში ისე გრძნობდა თავს, როგორც თევზი წყალში. ამის დასტურია მთელი მისი პოეზია.

გულწრფელი და შეგნებული აქტი იყო ვალერიან გაფრინდაშვილის ერთგულება სიმბოლისტური მართლწერისადმი.

მირიან აბულაძის თქმით, პოეტის ლექსთა ციკლების სახელებიც კი („დაისები“, „ორეულები“, „ოფელიები“, „ამარსიფალი“) „რალაც მხატვრული იდემალებისა თუ ჯადოსნური პოეტური ალქიმიის ბეჭდით არიან დატვიფრულნი.დაისებში“ მოთავსებული თითქმის ყველა ლექსი წარმოადგენს ერთი თემის, ერთი პოეტური განწყობილების სხვადასხვა მხატვრულ ვარიაციას. ერთსა და იმავე ლექსში მეტ-ნაკლები ინტენსივობით ერთდროულად მოცემულია სხვადასხვა მხატვრული მოტივები (სატრფიალო, ურბანისტული, ბოჰემური არტისტიზმის,

თვითმკვლელობის, დაღუპვის აუცილებლობის, სიმახინჯის მშვენიერებისა და სხვა., რომლებიც დასახელებულ მხატვრულ ქმნილებას პოეტური ამაღლამის და არა მხატვრული გამის ელფერს აძლევენ...”

ვალერიან გაფრინდაშვილის პოეზია იმდენად ღრმა და ტევადია მრავალი სახე-სიმბოლოთი, რომ მკითხველის საგანგებო მზაობას მოითხოვს. თავის დროზე სწორედ ასეთი მკითხველები იყვნენ ცისფერყანწელები, რომელნიც ეთაყვანებოდნენ ვალერიანს.

ვალერიან გაფრინდაშვილის პოეზიის სიღრმეთა წვდომა კიდევ უფრო დიდ მოლოდინს ბადებს: „ის მრავალთათვის ბუნდოვანი ლეგენდა იყო. როგორც აუცილებლობა ისიც თანდათანობით შეიკრებს თავის ბუნებრივ ჭეშმარიტ მასშტაბებს და მაშინ, თუ სამნუხაროდ დღესვე არა, ჩვენს წინაშე წარმოდგება განსაცვიფრებელი თავისთავადობით, საოცრად დახვეწილი და არისტოკრატიული ელეგანტური ეროვნული სულით აღბეჭდილი პოეტი“ (გურამ ბენაშვილი).

საკუთარ თხზულებათა კომენტირება-ინტერპრეტაციის თანამედროვე მანერა დიდ სიახლოვეს ამჟღავნებს ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებასთან, რომლის ლექსები და უაღრესად ღირსსაცნობი ლიტერატურულ-ესთეტიკური ესეები თითქოს ავსებენ ერთმანეთს და მისი პოეზიის გასაღებსაც გვთავაზობენ.

ასეთი „პარალელიზმის“ დასტურად მრავალი ნიმუშის მოტანა შეიძლება, თუმცა ამჯერად ორიოდ ვიკმაროთ:

„დაისი და შემოდგომა — აი, ორი მომენტი, რომელიც დიდხანს შეადგენდნენ მალარმეს იდეალს...“ (ნერილი „სტეფან მალარმე“).

ვალერიან გაფრინდაშვილის ერთ-ერთი ყველაზე ხვავრიელი ციკლი „დაისებია“: „დაისი“, „დაისების სვიანაქსარი“, „ჯვარისწერა დაისში“, „დაისი — აშორდია“... „დაისი“ ირეალური სამყაროს ერთი თვალსაჩინო მეტაფორაა, მისტიკურ-მეტაფიზიკური ასოციაციური ჯაჭვის ერთი საკვანძო რგოლი:

„ზამთრის დაისი. უჩვეულო მისი თვისება —

როგორც ლიმონი, ყვითელფერობს ძველი არშია.

ისევ საღამო აჩრდილებით მედაისება,

ისევ ოცნება აწყვეტილი მაღალ ქარშია.

... და მზე თანდათან წყლის უფსკრულში ჩაესვენება,

როგორც ხომალდი, დატვირთული ბნელ ჰამლეტებით.

და კიდევ ერთხელ ოფელის ნაზი ჩვენება

იხრჩობა წყალში — დანატირი შავი გედებით.“

(„დაისების სვინაქსარი“)

იქმნება ახალი მითოლოგია, რომლის გმირები არიან არა ღმერთები, არამედ პოეტები და მათგან შექმნილი მანეკენები.

... ახალი მითოლოგიის შექმნაში დიდი როლი ითამაშეს ყანწელებმა. სახელების პოეტიკა და ახალი მითოლოგიის პრინციპები შეგნებულად აღიარა და გამოაცხადა პირველად ამ სტრიქონების ავტორმა (წერილი: „სახელების მაგია“ – „მეოცნებე ნიამორები“ – წიგნი მეექვსე; ლექსები „ჯვარისწერები დაისში“, „დაისი მესამე“).

ყანწელები ხშირად ახსენებენ ლექსებში ფრანგი პოეტების სახელებს, რადგანაც ქმნიან ახალ მითოლოგიას.

ამ ახალი მითოლოგიის მასკარადში ყანწელებს დიდი გაბედულობით შეჰყავთ ერთმანეთი... შეიძლება ეს პირველი მაგალითი იყოს მსოფლიო პოეზიაში, როდესაც პოეტებმა მოინდომეს პირადი მეგობრობის გაზღაპრება, როდესაც პოეტებმა გარდაქმნეს ინტიმობა პოეზიად და ინტიმურ გრძნობებს მისცეს უნივერსალური ლირიკის ხასიათი“.

(„დეკლარაცია (ახალი მითოლოგია“).

„ჯვარისწერები დაისში“ მართლაც რომ პირადი მეგობრობის გაზღაპრების ნიმუშად წარმოგვიდგება: „მითოლოგიურ მასკარადში“ თანაბრად მნიშვნელოვანი როლი ეკისრებათ პოეტებს და „მანეკენებს“ – ტიცთან ტაბიძეს და ბლოკის ბალაგანგამოვლილ კოლომბინას (ნინო მაყაშვილს), რომელთა ჯვრისწერას ედგარ პოსონეტის კითხვით ადგამს გვირგვინს; ჯიოკონდას ცნობილი მექალთანე და მოკრივე კოლაუ ნადირაძე („ავზნიანი ქალაქის“ ავტორი), ავზნიანი მგოსანი, მოხიბლავს; „ლექსის მთავრის“ არტურ რემბოს მიერ ანდროგინთა (ორსქესიან არსებათა) შეუღლება, მათი მეჯვარეობა, უთუოდ რემბოსა და ვერლენის „არატრადიციულ“ ურთიერთობას მიგვანიშნებს; აქვეა პაოლოც, რომლის პოეზიაში თანაარსებობს წარსული და მომავალი („თამარ იყო ჩემი დობილი...“, „იქ ყავდეს ცოლად მეფე თამარი“ – პაოლო იაშვილი; მისივე „ფარშავანგები ქალაქში“ – საკულტო ლექსი) – ფარშავანგები და თამარის მანეკენი:

„... სდგანან ტალღებზე ტიციანი და კოლომბინა.
იმათ ჯვარსაწერს წაუკითხავს სონეტს ედგარი,
და ისევ ცეცხლში იკარგება სატრფოთა ბინა.
ქარს ჯიოკონდას შლეიფები ხარბად მიჰქონდა,
ეანგელოზა მას კოლაუ ცხვირგატეხილი;
ავზნიან მგოსანს გაუღიმებს თვით ჯიოკონდა,
ავზნიან მგოსანს შლეიფების დასწავეს გრეხილი.

იქ ანდროგინებს შეაუღლებს ლექსის მთავარი –
მათ არტურ რემბო დაამშვენებს ამაყ შაფერად.
ინვის დაისი, ვით ფრინველი, ვით ფრთაჯავარი
და იკაზმება სიკვდილის წინ რაგინდაფერად,
მოდის პაოლო ფრთადაქანცულ ფარშავანგებით,
ძვირფას თამარის მანეკენი მას ჩაბარდება...”

დაბოლოს, კიდევ ერთი პარალელი: თვით მაღარმეც ხომ ცარი-
ელ სივრცეში არ აღმოცენებულა! „ვის შეუძლია დაიტრაბახოს და
სთქვას, რომ არ ჰყოლია ორეული და პირველად მოევიღნა კაცობ-
რიობას?“ (ვ. გაფრინდაშვილი, „დავით გურამიშვილი“). ამიტომაც
მისაღებია მაღარმეს „ოთახის ესთეტიკის“ ქართულ ვარიაციათა
შექმნა: „სარკე ხომ უდიდესი სიმბოლოა ჩვენი ყოფნისა. არაფერი
ისე მისტიურად არ გამოხატავს ჩვენი ყოფნის ლანდურობას, ჩვენს
ორობას, ჩვენს კავშირს წარსულთან და მომავალთან, როგორც
სარკე“ („სტეფან მაღარმე“).

ვალერიან გაფრინდაშვილის „მე – სარკეში“, „Snterieur – პირვე-
ლი“, „ცეცხლიან სარკეებში“, „ჩვენი ლანდები“, „ორეულებთან შეხ-
ვედრა ხიდზე“, „ორეული – ანდროგინი“ და სხვა, რომელთაც ბიძგი
სწორედ სარკის სიმბოლიკამ და რეალური ცხოვრების „ლანდურო-
ბამ“ მისცა, – ავტორის დიდი ნიჭის ნყალობით, ძალდაუტანებლად
და ბუნებრივად „მოერგო“ ქართულ პოეზიას.

პირადად მე ვალერიან გაფრინდაშვილის პოეზიაში ახლაც მე-
ჩოთირება „სიმახინჯის ესთეტიკის“ კანონიზაციის სურვილით
შეპყრობილი ზოგიერთი ლექსი; თუმცა ავტორი ზედმინევნით იყო
დაუფლებული ვერსიფიკაციულ ხერხებს და არც შთაგონება და-
უშურებია, ლექსები – „დღეს კლავიშები დაუფარავს მთრთოლვა-
რე ტილებს“, „ძონძებში“ ან „ქალს ჩაჯენილ თვალით“ (ზოგიერთი
სხვა), ქართული პოეზიის მიღწევად არ აღიქმება.

ყველა ზემოხსენებული ნიმუში პოეტის ადრინდელ პერიოდს
განეკუთვნება და „ცისფერი ორდენის“ პერიოდიკაშია გაბნეული
(1916-1924 წ. წ.). იგივე ითქმის ბოჭუმის კულტის დამამკვიდრებელ
მის ლექსებზე – „ვერლენი კაფეში“, „გრიშა აბაშიძე და ჟურალ დე
ნერვალი“, „მამია გურიელი“ და სხვ. მის ინტერესთა სფეროში ექ-
ცევთან არა მხოლოდ ე. წ. „დანყევლილი“ პოეტები, არამედ მისტი-
ფიკატორები, ან უბრალოდ, სახელოვანი თუ უსახელო თაღლითე-
ბი (თომას ჩატერტონიდან კალიოსტრო-აშორდიაძემდე).

ნებისმიერი პერიოდიზაცია, შემოქმედის ევოლუციის მკაცრ
ქრონოლოგიურ ჩარჩოებში მოქცევა მეტად უმადური საქმეა, მით

უმეტეს, თუ ეს კონიუნქტურული მოსაზრებით ხდება. მკვეთრ და მყისიერ გარდაქმნას ხელოვანი იშვიათად განიცდის.

შეიძლება ითქვას, რომ ვალერიან გაფრინდაშვილის მოწოდება „დაბრუნება მინასთან“ (ჯერ „ლაშარში“ დაისტამბა, განმეორებით – „კავკასიონში“, 1924 წელს) ისეთივე წრფელი იყო, როგორც მისი ამავე პერიოდში (1922-26 წ. წ.) შექმნილი ფანტასმაგორიული ლირიკა.

ცნობილი ე. წ. „საპროგრამო ლექსების („Interieur – პირველი“, „დაისი მესამე“, „დუელი ორეულთან“, „Fata-Morgana“, „ბოჰემის მონოლოგი“, „ტომას ჩატერტონ“, – 1917-1924 წ. წ. და სხვ.) პარალელურად, ვალერიან გაფრინდაშვილის შემოქმედებაში, ამ მოწოდების გახმაურებამდეც იყო წარმოჩენილი ბრწყინვალე ტრადიციული ლირიკა („შემოდგომის ქანდაკება“, „ლამის ფოთლები“, „სანტიმენტალური ტრიოლეტი“, „შემოდგომა“, „ლოცვა“, „ზღვა“, – 1916-1922 წ.წ. და სხვ.).

პოეტმა, მეგობარი ცისფერყანწელები „შეუცდომელს“ რომ უწოდებდნენ, თავისი ადრინდელი შემოქმედების ერთ-ერთ მიღწევად და სანიმუშო ლექსად მიიჩნია „ზღვა“ (1922 წ.), – თვითმყოფი, რეალისტური ლირიკული შედეგრი (იხ. „შენიშვნები ლირიკაზე“, 1924 წ.). ლექსი ქუდბედიანი აღმოჩნდა: პასტერნაკის მშვენიერი თარგმანით ის რუსულენოვანმა სამყარომაც გაიცნო. XX საუკუნის 70-იან წლებში მწერალმა და ცნობილმა დისიდენტმა ეფიმ ეტკინდმა, თარგმანის ხელოვნებისადმი მიძღვნილ ფუნდამენტურ წიგნში, პასტერნაკისეული თარგმანის გამონვლილვითი ანალიზის საფუძველზე, ის კონგენიალურობის ჩინებულ მაგალითად აღიარა.

ვალერიან გაფრინდაშვილის მთელი პოეზია უხვადაა გაჯერებული ისტორიულ თუ ბიბლიურ პიროვნებათა, მსოფლიო ხელოვნებისა და მათი პერსონაჟების სახელებით; ლიტერატურული რემინისცენციებით, ალუზიებით, პერიფრაზებით, რთული „ნასესხები“ სახე-სიმბოლოებით.

ამ „მაგიურ სახელთა“ უზარმაზარი ამპლიტუდა ავტორის ფართო განსწავლულობაზეც მიგვითითებს, თუმცა, 20-იან წლებში „პროლეტკულტელ“ მოპაექრეებს სწორედ ეს აღიზიანებდათ: კალიგულა, ჰანიბალი, ამარსიფალი, საფო, ოფელია, ჰამლეტი, კოლომბინა, მეფე ლირი და კორდელია, ბეატრიჩე, ფაუსტი, ბოდლერი, მალარმე, ვერლენი, ვერჰარნი, ედგარ პო, რემბო, ლოტრეამონი,

ლაფორგი, ჟერარ დე ნერვალი, კორბიერი, ლენორა, მის ლეა ლე, ნიკიში, პაგანინი და ა. შ., რომ აღარაფერი ვთქვათ ქართველებზე; – ყველანი, პოეტის განგებით, ერთიან მისტიკურ ფერხულში არიან ჩაბმულნი.

1924 წელს დასტამბულ ლექსში „ტომას ჩატერტონ“ ვალერიან გაფრინდაშვილმა, მისთვის უჩვეულო (პაოლოსა და ტიცინისაგან განსხვავებით) თვითირონიით, თავი მოიხსენია „სახელების მარადიორად და პირანეზად“:

„დარჩა მხოლოდ პოეტების კაზინო,
რომლის საპატიო თავმჯდომარეა
ტომას ჩატერტონ და მის აჩრდილს
წელიწადში ერთხელ ურიგებენ კარტს.
და ვალერიან გაფრინდაშვილი –
სახელების მარადიორი და პირანეზი –
„პოეტის კარიერაში“ სვამს
ჩატერტონის სადღეგრძელოს.“

ამ თვითირონიითა თუ „თვითკრიტიკით“, ვალერიან გაფრინდაშვილი („გვამების მძარცველი“ და „მეკობრე!“) თითქოსდა ეთხოვება „ცისფერ“ წარსულს; დაბეჯითებით ამის თქმა შეუძლებელია, მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ „ტომას ჩატერტონის“ შემდეგ, პოეტი, მისივე სიტყვებით, „მეტი სიხარულით და მადლობით ესალმება რეალურ ქვეყანას“. ქრონოლოგიურად, „ტომას ჩატერტონ“ მართლაც ასრულებს „დიონისურ“ ციკლს.

ტომას ჩატერტონს (1752-1770 წ.წ.), ინგლისელ პოეტ-ბავშვს, რომელმაც სახელი გაითქვა ლიტერატურული მისტიფიკაციით – „XV საუკუნის პოეტის ტომას როულიის“ თხზულებებით, დიდი იმედგაცრუება ელოდა. ორიგინალურმა შემოქმედებამ მას დიდება ვეღარ მოუტანა; ფრუსტრაციამ და უკიდურესმა სიღარიბემ 18 წლის ბიჭი თვითმკვლელობამდე მიიყვანა (მისი ტალანტი დააფასეს სიკვდილის შემდეგ):

„კიდევ არ არის სიმფონია „ჩეტერტონი“,
მაგრამ იქნება:

მოხდება აჯანყება ორკესტრის,
რომელიც გამოაცხადებს დირიჟორათ დაღუპულ მგოსანს.
და საკრავები, გადაქცეული ქიმერებად,
დაერევიან მოკაზმულ ფილისტერებს.
ხომ შეიძლება დასწვა ლონდონი,
რადგან იქ თავი მოინამლა სიმშვილისგან
ჩატერტონმა?

ეს იქნებოდა დიდებული შურისძიება!“

მრავალსმეტყველია ისიც, რომ „ტომას ჩატერტონ“ დაისტამბა ყოფილი „მეოცნებე ნიამორების“ უკანასკნელ, მე-11 ნომერში („ნიამორები“, 1924 წ.).

ახალგაზრდა პაოლო და ტიციაანი ცხოვრებაშიც და პოეზიაშიც ხშირად „თამაშობდნენ“, შეგნებულად ახელებდნენ ფილისტერებს, არც სკანდალურ მისტიფიკაციებს თუ ბოჰემურ დებოშებს ერიდებოდნენ, აშკარად მიდრეკილნი იყვნენ ფუტურიზმისა და დადაიზმისკენ... ვალერიანი, რომელიც მხოლოდ რამდენიმე წლით იყო მათზე უფროსი, პიროვნული თვისებებით თუ პოეტური ტემპერამენტით მათი ანტიპოდი იყო. იგი დინჯად, თანმიმდევრულად, მიზანსწრაფულად, უჩუმრად და თითქოს „პედანტურად“ მიდიოდა თავისი გზით, რომლის საბოლოო მიზანი ქართული პოეზიის „მსოფლიოს რადიუსით გამართვა“ იყო.

დღეს ვალერიან გაფრინდაშვილის პოეზია თითქოს განუყოფელია: თანაბრად მიმზიდველია მისი ნოვატორულ-„ორთოდოქსული“ თუ ტრადიციული ლექსები. მიუხედავად ზემოთქმულისა, მისი მემკვიდრეობა აღიქმება, როგორც ლიტერატურული „ფატა-მორგანა“. ჩემი აზრით, სწორედ ამით აიხსნება ვალერიან გაფრინდაშვილის ღრმად ინტელექტუალური, ვერსიფიკაციის თვალსაზრისით მრავალფეროვანი (სონეტები, ტრიოლეტები, თავისუფალი ლექსი), მეოცნებე, ემოციური, „მთრთოლვარე“ პოეზიის ხიბლი. „ვარ პოეზიის მთრთოლვარე მონა“, – დაწერა პოეტმა და ასეც იცხოვრა და იღვანა.

30-იანი წლების სიბნელემ და სისასტიკემ, გაუსაძლისმა მორალურმა ტერორმა თითქოს ხაფანგში მოაქცია ჭეშმარიტი პოეტები; მათ ჩათრევას ჩაყოლა ამჯობინეს და სცადეს კიდეც „სოციალისტური აღმშენებლობის“ გალექსილი ხოტბა, თუმცა არ გამოუვიდათ. მათ რიცხვს მიეკუთვნებოდა ვალერიან გაფრინდაშვილიც, რომელსაც „სიცოცხლის ფასად უჯდებოდა „ცისფერი ყვავილების“ გაუნელებელი სიყვარულის დაოკება“ (გურამ ბენაშვილი).

ვალერიან გაფრინდაშვილი სიცოცხლეში მესამე პოეტურ კრებულსაც მოესწრო; ბედის ირონიით, ეს 1937 წელს მოხდა. წინასიტყვაობიდან: „ჩემთვის, როგორც პოეტისათვის, უდიდესი როლი ითამაშა ოქტომბრის რევოლუციამ, რომელმაც გააჯანსაღა ჩემი შეხედულება და ჩემი მუშაობა. ჩვენმა გმირულმა ეპოქამ, ჩვენმა

გენიალურმა ბელადმა ლენინმა და სტალინმა მოახდინეს ჩემზე უდიდესი გავლენა და მე შეძლებისდაგვარად გამოვეხმაურე ჩვენი დღეების თემატიკას. სიმბოლიზმი უკვე განვლილი ეტაპია ჩემთვის და მე ვცდილობ ახლანდელ ჩემს ლექსებში სრულიად თავისუფალი ვიყო ჩემი წარსული მეთოდებისგან“, – ძნელია გულისტკივილისა და თანაგრძნობის გარეშე ამ სტრიქონების კითხვა, ვინ იცის, იქნებ სწორედ ამ სიტყვებმა შეუნარჩუნეს პოეტს სიცოცხლე.

ვალერიან გაფრინდაშვილის სიცოცხლის მიმწუხრს მისი ერთი უთარილო და დაუმუშავებელი ლექსი უფრო მიესადაგება:

„დღეს ოცდა ოთხი თებერვალია.

ვწერ სანთელთან,

რომელიც მომიტანა

სერგო კლდიაშვილმა.

ჩქარა დაბნელებს –

თავდება სანთელი

და ჩემი ლანდი –

პაგანინი ავადმყოფ ხელით

კიდევე ჭირვეულობს,

ჯამბაზობს,

როგორც ქიმერიონი.

ღმერთო, მაპატიე

ჩემი მარტოობა,

ჩემი ცოდვები.

დღეს ვარ ცარიელი –

რომელსაც...

თავდება სანთელი,

ვთავდება

მე, სერგო?

პაოლო!

გემშვიდობებით,

დილამდი!

ო, ღმერთო ჩემო,

ო, ქუთაისო“.

რეპაზ ბალანჩივაძე

ქართულთა „პატარა უფლისწული“

ნიგნის მოყვარული ყოველი ქართველისათვის ცნობილია ფრანგი მწერლის ანტუან დე სენტ ეკზიუპერის პატარა უფლისწული. იცის, როგორ ზრუნავდა იგი თავისი ასტეროიდების სისუფთავეზე, როგორ უნდოდა დაეცვა ისინი ბაობაბებისაგან, ანუ ბოროტებისაგან, როგორ შენატროდა იგი ისეთ მარადიულ ღირებულებებს, როგორიცაა: სიკეთე, სილამაზე, წესიერება, პატიოსნება, კაცთმოყვარეობა...

ჩვენ, ქართველებსაც, გვყავდა ჩვენი „პატარა უფლისწული“, რომელიც ვაი, რომ ვერ შევიფერეთ, სათანადოდ ვერ დავაფასეთ, და არათუ ვერ დავაფასეთ, არამედ აქ, ამ შეშლილ, შეშლილ სამყაროში ცხოვრებას ვთხოვდით, ვსაყვედურობდით: რა გახდა, რით ვერ მოერიე საკუთარ თავს, რით ვერ დაძლიე დეპრესია და რატომ ვერ დაუბრუნდი ჯანსაღ, ნორმალურ ცხოვრებას-თქო (თუმცა მე ერთ-ერთ საგაზეთო წერილში, ცნობილი მწერლისა და მეცნიერის ლევან სანიკიძის ანალოგიით, ჩვენი ხელისუფლების 310-ე სირცხვილი ვუწოდე იმ უსულგულო დამოკიდებულებას, რომელსაც იჩენდნენ გოდერძისადმი და, საერთოდ, ქართული ინტელიგენციისადმი), თითქოს ჯანსაღი და ნორმალური ის ცხოვრება ყოფილიყო, რომლითაც ჩვენ ვცხოვრობდით, გოდერძის ცხოვრება კი – არაჯანსაღი, დასაწუნი, ილუზორული.

ახლა, როცა, სამწუხაროდ, ბატონი გოდერძი აღარ არის ამქვეყნად, შეძლებისდაგვარად, მინდა დავხატო მისი ნამდვილი პორტრეტი, უფრო სწორად, ალბათ, ცალკეული შტრიხები მისი ნამდვილი პორტრეტისათვის. გოდერძი ჩოხელის როლისა და ადგილის განსაზღვრა ქართული მწერლობის ისტორიაში მომავლის საქმეა. თუკი შევძელი, მეც მინდა ჩემი მოკრძალებული წვლილი შევიტანო ამ კეთილშობილურ საქმეში.

ამჯერად კი... მხოლოდ ცალკეული ფრაგმენტები გოდერძი ჩოხელის პიროვნებისა და მისი შემოქმედების შესახებ:

გოდერძი ჩოხელი არა მარტო თვითნაბადი ტალანტი იყო, არამედ უწესიერესი, უპატიოსნესი, კრისტალივით წმინდა და მზის სხივივით ნათელი ადამიანი. ღვთიური მაღლით ცხებული ეს საოცარი კაცი ისე

ცხოვრობდა ამ შეშლილ და უზნეო სამყაროში, ისე უვლიდა გვერდს მის გარშემო გამეფებულ ჭუჭყსა და სიბინძურეს, თითქოს პატარა უფლისწულივით სხვა პლანეტიდან ყოფილიყო ჩამოფრენილი. ის საოცარი შარმი და არაჩვეულებრივი პოპულარობა, რაც მას ჩვენს საზოგადოებაში ჰქონდა, არსებითად და უმეტესწილად იმან განაპირობა, რომ მისი სიტყვა და საქმე არასოდეს დასცილებია ერთმანეთს, არასოდეს წასულა ზნეობრივ კომპრომისზე, არასოდეს უკმევია გუნდრუკი არც ერთი ხელისუფლებისათვის. ამ აბსოლუტურად არაპრაგმატულ ადამიანს ერთი ნაბიჯიც კი არ გადაუდგამს ცხოვრებაში თავისი კომფორტისა და მატერიალური კეთილდღეობის მოსაწყობად. ადამიანთა უმეტესობისაგან განსხვავებული ცხოვრების წესი ჰქონდა, სხვაგვარი შეხედულებები, სხვაგვარი ღირებულებები. მაგრამ თავი არასოდეს არავისთვის წაუყვედრებია. ქრისტიანული თავმდაბლობითა და უბრალოებით გამოირჩეოდა. ოღონდ, ღვთის რჩეული რომ იყო, ამას, ალბათ, მაინც გრძნობდა, რაკი ღმერთი ყველა მის მხურვალე ლოცვას ისმენდა და ყველა თხოვნას უსრულებდა (ამაზე იგი ერთ-ერთ თავის მოთხრობაში საუბრობს). საერთოდ, გოდერძის მოთხრობების დიდი ნაწილი ავტობიოგრაფიულია, სადაც არა მარტო მის თვისებებსა და ხასიათს ვეცნობით, არამედ დედამისსაც და ცოლ-შვილსაც (მაგრამ ამაზე ქვემოთ).

გოდერძი ჩოხელი ჯერ კიდევ ყმანვილკაცობაში ჩამოვიდა გუდამაყრიდან, კერძოდ კი, ჩოხიდან, თბილისში. მისაღები გამოცდები თეატრალურ ინსტიტუტში ჩააბარა (სხვათა შორის, ამის შესახებ მსუბუქი იუმორით ჰყვება თავის ერთ პატარა მოთხრობაში „ვიცოდი, აუცილებლად იქნებოდა აღდგომა“) და მერე მთელი ცხოვრება თბილისში გაატარა. და მაინც, იგი მთელი არსებით მიჯაჭვული იყო იმ კუთხესთან, სადაც დაიბადა და ბავშვობა გაატარა. მრავალი მისი მოთხრობა გუდამაყარს და ჩოხს ეძღვნება.

ბევრი ამას ნაკლად უთვლიდა: რა არის, რით ვერ მოსწყდა თავის ჩოხსა და გუდამაყარსო, – ქირქილებდნენ (გულბოროტსა და ენამწარე ადამიანს რა გამოლევს ამ ქვეყანაზე). იმას კი არ ამბობდნენ, რომ ამას შეგნებულად აკეთებდა, აკეთებდა იმიტომ, რომ დარჩენილიყო პირველქმნილ სისუფთავეში, სინამიდეში, უმანკოებასა და უბინოებაში. იგი ვერა და ვერ იტანდა მოზუზუნე ქალაქს თავისი შეშლილი, ცივი და აგრესიული ადამიანებით, სულ რომ სადღაც მიეჩქარებათ. მაგრამ ეს მისი ნაკლი კი არა, მისი ადამიანური პოზიცია იყო, თუ გნებავთ, მსოფლმხედველობრივი კრედო.

გოდერძი ჩოხელმა კარგად იცოდა ქალაქური ცხოვრების შუქ-ჩრდილები, რადგან, როგორც თვითონ ამბობდა, თავად იყო „გად-მოხვენილი“ თბილისში. იცოდა, როგორი ბოროტი, ხარბი, შურიანი ადამიანებით არის იგი არსებითად დასახლებული. ამიტომაც, როგორმე თავი რომ დაეხსნა ქალაქში გამეფებული უნესობისა და უზნეობისაგან, თავისი მიკროსამყარო შექმნა, სრულიად განსხვავებული ადამიანებით დასახლებული.

აქ, ამ პატარა, მაგრამ საოცარ სამყაროში, სრული ჰარმონია, სრული ურთიერთგაგება სუფევს ბუნების ყოველ მოვლენას შორის. აქ ადამიანებს ისევე ადვილად ესმით ცხოველების, ფრინველების, მცენარეების, როგორც ერთმანეთის, ისევე ყურადღებიანი და მზრუნველები არიან სხვა არსებათა მიმართ, როგორც ერთმანეთის მიმართ. ამ სამყაროში ისეა ერთმანეთთან გადაჯაჭვული და შერწყმულ-შედუღაბებული ნამდვილი და გამოხატონი, რეალური და ირეალური, ცხადი და სიზმრისეული, რაციონალური და ირაციონალური, რომ გიჭირს მათი ერთმანეთისაგან გარჩევა. გიჭირს, რაკილა ყველაფერი ეს ისეთი დიდი ოსტატობითაა გაკეთებული, ისე მართლად, გულალაღად, უშუალოდ არის მოწოდებული, რომ შენ, როგორც მკითხველს, არავითარი პირობითობა აღარც გიკვირს და აღარც გაღიზიანებს. პირიქით, დიდი სიამოვნებითაც შედიხარ ამ სამყაროში.

არ გიკვირს, როგორ შეიყვარა დათვმა საღარამ ქალი სამძივარი, როგორ შესტრფის ირემი ირემს და როგორ იკლავს თავს ხარლალი სატრფოს სიკვდილის შემდეგ.

არ გიკვირს, მაგალითად: მოსაუბრე ფარი, ხმალი, თოფი, არყის ტიკი, დოლი, ხელადა, ყანწი და ა.შ.

არ გიკვირს, როგორ ელაპარაკება თინა თავის ძროხა თუნას, რა საოცარი სიტბო და სიყვარული მყარდება მათ შორის. როგორ ეხვეწება სულთმობრძავი თინა ექიმს: ნუ მომკლავ ჩემი თუნას უნახავადო. სწორედ ამ დროს როგორ გამოიპარება გამოსაზამთრებლად სხვა სოფელში წაყვანილი თუნა, მიადგება თინას ეზოს და ბლავილით ითხოვს პატრონს.

სხვათაშორის, არც ის გიკვირს, როგორ ამოსდის ადამიანს მხარზე ნაძვის ხე და რატომ უვლის ეს ადამიანი მას ასე სათუთად და მზრუნველობით.

არ გიკვირს, როგორ ესაუბრება ენძელა სხვა ყვავილებსა და ბალახებს, ან როგორ იქცევა სიკვდილის შემდეგ ყვავილად კესანე.

დაბოლოს, არც ის გიკვირს, როგორ ესმის ყვავის ან ოფოფის ენა გოდერძის დედას, როგორ გებულობს მათგან შვილთან დაკავშირებულ სიახლეებს, მათ შორის იმასაც კი, როდის და რითი ჩამოვა იგი – ციდან ჩამოეშვება ვერტმფრენით თუ „სახმელეთო გზით“ მიაღდება დედას მისი ერთა.

გოდერძისეულ სამყაროში არა მარტო ყველას ყველაფერი ესმის, არამედ ყველას ყველა უყვარს. ვინ მოთვლის, რამდენი ამალღებული სიყვარულის ისტორიაა გოდერძის მოთხრობებში გადმოცემული. მე მხოლოდ ორ მათგანზე შევჩერდები: ერთ-ერთი ბებოს სალომეს ეხება, ობოლ ბებოს სალომეს. იგი სოფელში ბებოს მოყოლილ ზღაპრებზე იზრდებოდა. ქალაქი არასოდეს ენახა. ოცნებობდა კი მის ნახვაზე. სწორედ ამ დროს თბილისში, მთანმინდის უბნელმა ბიჭებმა, სწავლის დამთავრების აღსანიშნავად, სიგარეტის კვამლით ჰაერის ბურთები გაბერეს, შიგნით თავიანთი მისამართები და ფოტოსურათები ჩადეს, ფუნიკულიორზე ავიდნენ და იქიდან ჰაერში გაუშვეს. ერთი ამ ბურთთაგანი მიიტანა ქარმა იმ მთის წვერზე, სადაც პატარა სალომე იყო წამოსკუპებული. სალომემ ბურთი გახსნა და შიგ ვინმე გურამის სურათიც ნახა და მისი მისამართიც. და, ამ დღიდან გამოუღეს ღვთიურმა ანგელოზებმა სალომეს გულის კარი სიყვარულს.

წლები გადიოდა. სალომე იზრდებოდა და მშვენიდებოდა, გურამის სიყვარული კი არ უნელდებოდა. და აი, ერთხელაც იგი, ბებოს თანხმობით და თანაკლასელი გოგონას თანხლებით, თბილისში ჩამოვიდა და სწორედ იმ მისამართზე მივიდა, მორცხვად და მორიდებით, რომელიც სურათზე იყო აღნიშნული. გურამის დედა თბილად მიეგება შვილის ნაცნობ უცხო სტუმარს და, ვიდრე იგი მეორე ოთახში შევიდოდა და ისევ უკან დაბრუნდებოდა, სალომემ თვალი მოჰკრა შავ ჩარჩოში ჩასმულ გურამის სურათს.

სალომეს გული წაუვიდა და ხმაურით დაეცა იატაკზე. როცა გონს მოვიდა, გურამის დედამ უამბო, თუ როგორ წავიდა გურამი ომში თავის მამასთან ერთად და როგორ დაიღუპა.

ისევ სოფელში დაბრუნდა სალომე, ფერწასული, მტირალი, ობოლი და სიყვარულით განძარცული, უიღბლო, უმწეო, უნუგეშო. დაბრუნდა და... გურამის ქვრივად გამოაცხადა თავი. იმ გურამისა, რომელიც ცოცხალი არასოდეს უნახავს, არც მისი ხმა გაუგონია და არც მისი კოცნის სიტყვო დამახსოვრებია.

სევდიანია კესანეს სიყვარულის ამბავიც („კესანე ბორბალოს

მთაზე“). ის ფშაველი გოგოა. მის წაწალს ჩაღბია ჰქვია. კესანეს შეუყვარდა ჩაღბია, მაგრამ ამის ხმამაღლა თქმას როგორ გაბედავს. მთის ტრადიციის მიხედვით, ამისი გულში გავლებაც კი უდიდესი მკრეხელობაა.

დადგა კესანეს გათხოვების დრო, ანუ უმძიმესი ჟამი კესანესა და ჩაღბიას განშორებისა. და, თუმცა კესანესა და ჩაღბიას ურთიერთობა ნებადართულს არაფრით გასცდენია, და ამ მხრივ არც გათხოვების ეშინია, მას არ შეუძლია იყოს იმ კაცის ცოლი, ვინც არ უყვარს. ამიტომაც გარბის ფშავიდან, გარბის ანგარიშმიუცემლად, არც ნადირისა ეშინია და არც ჭოტის კივილისა.

მიდის მთის წვერისაკენ. არადა, საშინლად თოვს. კესანე მუხლამდე ეფლობა თოვლში, მერე უკვე წელამდე. მაინც არ ჩერდება, მაინც აღწევს მთის წვერამდე და სწორედ აქ, ამ მთის წვერზე, თოვლში გაიყინება. გაზაფხულზე კი მთლიანად ჩაღვება მიწაში. და, როცა მზე გალალდა დედამიწაზე, კესანე ამ მთის წვერზე ყვავილად ამოვიდა. ჩაღბიამ კესანეს თმების სურნელით იცნო ეს ყვავილი. იმ დღიდან აღარ მოშორებია მას და ასე უჭმელ-უსმელი ლევდა სულს.

ჩაღბიას ტანჯვას ვეღარ გაუძლო ღმერთმა და ის ყვავილი ისევ ქალად აქცია. მაგრამ წაწლები ფშავში მაინც ვეღარ დაბრუნდნენ და ამიტომაც ქისტეთისაკენ მიმავალ ბილიკს დაადგნენ „ერთ ხორც და ერთ სულ“ ქცეულნი.

ეს პატარა ულამაზესი მოთხრობა ასეთი სიტყვებით მთავრდება: სიყვარული და უპირველესად სიყვარული გადაარჩენს ამ ქვეყანას. ეს სიტყვები ლამაზი მოთხრობის ლამაზი დასასრული კი არ არის მარტო, არამედ გოდერძი ჩოხელის შინაგანი რწმენაა.

როგორც უკვე ითქვა, გოდერძი ჩოხელის გმირები მაღალი ზნეობის ადამიანები არიან. რაკი ამ ადამიანებს ვაჟას მიწიასავით ესმით ცხოველთა, ფრინველთა და მცენარეთა ენა, რაკი თითქმის ყოველი მათგანი ბუნების მესაიდუმლეა, ამიტომ ყველა ყველას უფრთხილდება, ყველა ყველაზე ზრუნავს. ამიტომ სულაც არ გიკვირს, როცა სება აფრთხილებს შვილს: წინ დაიხედე, ჭიანჭველას ფეხი არ დაადგა, ისიც ხომ ღვთის გაჩენილია, მაგასაც თავისი ცხოვრება აქვს, მაგასაც უნდა დიდხანს სიცოცხლეო.

სხვათაშორის, ასევე არიგებს გოდერძი თავის შვილს, ლუკას, და თვითონაც იგივე ცხოვრების წესით ცხოვრობს.

გოდერძი ჩოხელის გმირებს კიდევ ერთი საოცარი თვისება აქვთ. მათ, პატარა უფლისწულივით, საოცრად უყვართ მშვენი-

ერება, სილამაზე. ამის გამოხატულებაა სიყვარულისათვის თავგანწირული, ყინულადქცეული კესანეს ყვავილად მოვლინება (აქ უმაღლესი ზნეობრივი კატეგორიაა გადადის უმაღლეს ესთეტიკურ კატეგორიაში – ამაღლებულის კატეგორიაში), კაცის მხარზე ნადვის ხის ამოსვლა და მერე მასზე ზრუნვა ამავე კაცის მიერ.

იგივე სილამაზის გამოხატულებაა ენძელა, რომელიც გულწრფელადაა შენუხებული ცუდი კაცების ცუდი საქციელით. ჩემი აზრით, გოდერძის „ენძელა“ საოცრად ეხმიანება ვაჟას „იას“. ოღონდ აქ „ეხმიანება“ არ ნიშნავს ვაჟას პირდაპირ გავლენას გოდერძიზე. ეს ნიშნავს, რომ ბუნების ორივე დიდი მესაიდუმლე ერთნაირად აღიქვამს მოვლენებს და ერთნაირ შეფასებას აძლევს მათ.

რაც შეეხება ცუდი კაცების ცუდ საქციელს, აქ არ შეიძლება კვლავ პატარა უფლისწულთან არ გაგვიჩნდეს ასოციაცია: პატარა უფლისწული გულწრფელად გაოცებულია: დიდებს რომ უთხრა, ლამაზი სახლი ვნახე, ფანჯრებში ნემსინვერა ჰყვოდა, სახურავზე კი მტრედები ჩამომსხდარიყვნენო, გაუჭირდებათ ასეთი სახლის წარმოსახვა. ამათ მაინცდამაინც უნდა უთხრა: ასი ათას ფრანკიანი სახლი ვნახეო და მაშინ აღტაცებით შესძახებენ: ოჰ, რა ლამაზი სახლი ყოფილაო.

ლამაზი სახლი, ფანჯრებში ნემსინვერა, სახურავზე მტრედები, ყვავილები – ეს მშვენიერებაა, სილამაზეა. ვინც ამ სილამაზით არ იხიბლება, ვისაც არ შესწევს უნარი, დატკბეს განთიადის პირველი აკიაფებით, ქარის სუნთქვაში ჩაქსოვილი ბალახის სურნელით, ის არც არის ადამიანი.

და, მაინც, გოდერძი ჩოხელის გუდამაყრელი გმირებისთვის სილამაზისა და მშვენიერების სიყვარული სულაც არ არის თვითმიზანი. იგი ის საშუალებაა, რაც იწვევს ადამიანთა გრძნობების გაფაქიზებას, მათს გაკეთილშობილებას, ზნეობრივ სრულყოფილებას.

რაკი გოდერძი ჩოხელის მოთხრობების დიდი ნაწილი ავტობიოგრაფიულია, მის შემოქმედებაში დედის თემას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. ამბობს, მაგალითად, რომ დედამისი ბუნების შვილი იყო და არ შეეძლო მთების გარეშე სიცოცხლე, და რომ იგი ელაპარაკებოდა ხეს, ქვას, ყვავილებს, ყვავს, ოფოფს.

„ვისაც დედა ცოხალი აღარა ჰყავს, ალბათ დამემონებია, რომ რაც უფრო მეტი დრო გადის, მით უფრო გენატრება დედა და სიყვარულიც გიცხოველდება. სანამ დედა ცოცხალია, მანამდე გულადად ხარ, სიკვდილისა არ გეშინია, სიცოცხლით ლაღობ, ვერა

გრძნობ სიკვდილის მზერას, რადგან დედა ჩამდგარა შენსა და სიკვდილს შორის“.

მოთხრობაში „დევების ნასოფლარი“ ასეთი ამბავია აღწერილი: „შვილი ისე მომენატრა, რომ ღამით ფეხშიშველი დავადექი ოცკილომეტრიან გზას, — იგონებს გოდერძი, — ნოემბერი. ცივა, თოვს. აქა-იქ მგლებიც ყმუიან. თანდათან ვუახლოვდები დევების ნასოფლარს (ეს ბავშვობაში მიღებული შთაბეჭდილებაა, ახლაც რომ ცოცხლობს მის მეხსიერებაში და შიშის ზარს სცემს). უკანიდან დედაჩემის ხმა მომესმა: „გოდერძი, შვილო!“ მივიხედე და რას ვხედავ: დედაჩემი მოდის ჩემსკენ, გულზე ჩემი ფეხსაცმელები აქვს მიხუტებული. მე მეგონა, რომ დედაჩემის სახით დევი გამომეცხადა. გავიქეცი. დედაჩემი გამომედევნა. მე დედაჩემს ჯოხით ვიგერიებ და გავრბივარ. მაგრამ ფეხი დამიცდა და წავიქეცი. ამასობაში დედაჩემიც წამომენია და მეუბნება: „ფეხსაცმელები მაინც ჩაიცვი, შვილო, და მერე გინდა მომკალი. ყინვაში გაიყინები“. დაჯდა და ტირილი დაიწყო. ტიროდა და თან ჩემს ფეხსაცმელებს იკრავდა გულში, ტირილზე ვიცანი დედაჩემი. მივედი და პატიება ვთხოვე. დედა კი:

— „ჩემო შვილო, ჩემო ერთადერთო და საყვარელო შვილო, გაგეყინა ფეხები. ჰა, თბილი წინდები წამოგიღე, გამოიცვალე და უბიდან ჭრელი წინდები ამომიღო და თვითონ ჩამაცვა“.

ძნელია ამ სულისშემძვრელ ფაქტს რაიმე კომენტარი გაუკეთო. აღარც გოდერძი ამბობს რამეს, ერთი მნიშვნელოვანი ფრაზის გარდა: რისი უნდა ეშინოდეს ადამიანს, როცა დედა გვერდით ჰყავსო.

კიდევ ერთ ამბავს ჰყვება გოდერძი, რომელიც თვალნათლივ აჩვენებს დედამისის სიბრძნესაც, სიკეთესაც, მაღალ ზნეობასაც:

„ჩოხის წმინდა გიორგის ეკლესიის ზემოთ ხატის დარბაზებია. ხატის მოედანზე შესვლა არათუ ქალებისათვის, კაცებისთვისაც კი აკრძალულია. მარტო ბავშვებს მიესვლებოდაო იქ, — ჰყვება გოდერძი და მერე აგრძელებს: სწორედ იქ, იმ ადგილას, აღმოვაჩინე რომ თუ გულწრფელად ვილოცებდი, ღმერთი აუცილებლად შემისრულებდა თხოვნას. ასე მოხდა „ბაკურციხელი ხევსურის“ გადაღებისას — თოვლის მოსვლა ვინატრე და მეორე დღეს მართლა მოვიდა თოვლი. საღამოს კი დედაჩემმა დამიმარტოხელა და მითხრა:

— შვილო, მე ვიცი, რომ მართლა შეგისრულა ღმერთმა თხოვნა, მაგრამ მე ხომ შენი დედა ვარ და შენც შემისრულე ერთი თხოვნა: აღარასოდეს არ მიხვიდე იმ ადგილზე და არაფერი სთხოვო ღმერთს.

— რატომ, დედი, მე ხომ კეთილი საქმე ვთხოვე.

– შენთვის რაც კეთილია, სხვისთვის ხომ არ არის კეთილი, შვილო. აბა, რა იყო ახლა ამ თოვლის მოსვლა? რამდენი ყვავილი ჩაჭკნება შიგ, რამდენ მწერს გაუმწარდება ცხოვრება, რამდენი კიდეც სხვა რამე აირია ამ თოვლის მოსვლით“.

დააკვირდით: შენთვის რაც კეთილია, უმეტესად ის სხვისთვის არ არის კეთილიო და ამ სხვაში ბუნების მესაიდუმლე ბრძენმა ქალმა, პირველ რიგში, ყვავილი და მწერი დაასახელა.

წერილის დასაწყისში მე ვახსენე – გოდერძი თვითნაბადი ტალანტი იყო-მეთქი. როცა ამას ვამბობდი, პირველ რიგში, იმას ვგულისხმობდი, რომ გოდერძის ბევრ მოთხრობაში დგას წმინდა ფილოსოფიური პრობლემები. მიუხედავად იმისა, რომ მას საგანგებო ფილოსოფიური განათლება არ მიუღია, მარადიული პრობლემების დაყენებით და მათზე გაცემული პასუხებით, იგი ნამდვილი ფილოსოფოსია. თუ ეს ასე არ არის, მაშინ რას ნიშნავს კითხვები: რა არის სიკეთე, რა განსხვავებაა ზოგად სიკეთესა და შენს სიკეთეს შორის? რა არის სიცოცხლე? რა არის სიკვდილი? სად მიდის სული სიკვდილის შემდეგ? ვისი გონით გონიერობს გონი? დაბოლოს, ჰამლეტის „ყოფნა, არყოფნის“ სადარი კითხვა: „რად ახვევია ჩემს არსებას ეს სანუთრო, ნისლივით მღვრიე?“

ამ კითხვებით დამძიმებული გოდერძი ჩოხელი სევდითა და ნუხილით სავსე კაცი იყო (აქ მართო ბოლოდროინდელ დეპრესიას არ ვგულისხმობ), ვინც მის შემოქმედებას კარგად გაიაზრებს, მიხვდება ამ ადამიანური სევდის, თუ „ადამიანთა სევდის“ ნამდვილ მიზეზს. მისი უმთავრესი მიზეზი კი ის შეუსაბამობაა, რაც არსებობს გოდერძის გმირებსა და დღევანდელ ცივილიზებულ სამყაროში მცხოვრებ ადამიანებს შორის. გოდერძის გმირები, სამწუხაროდ, ცოტანი არიან, მაგრამ მთის წყაროსავით ანკარა და ახალმოსულ თოვლივით სუფთა; დანარჩენი სამყარო კი უზარმაზარია, მაგრამ უაზრო, უშინაარსო, ყოველგვარი სიბინძურისა და ჭუჭყის ბუდე. გოდერძი ჩოხელმა ძალიან კარგად იცოდა, რა ცოდვა-მადლი ტრიალებდა ამ უკანასკნელ სამყაროში. იცოდა და ამიტომაც, იშვიათად, მაგრამ მაინც წერდა: ხელისუფლებაზეც და ოპოზიციაზეც, არჩევნებსა და მის გაყალბებაზე, ლენინზე, სტალინზე, კოლმეურნეობაზე, ზვიად გამსახურდიაზე, მხედრიონზე, ესენგეზე; წერდა შურზე, მტრობაზე, გაუტანლობაზე, სიხარბეზე, კაცთმოძულეობაზე, ურთიერთგაუცხოებაზე, ადამიანების მანქურთად ქცევაზე, როგორც უბედურებაზე, როგორც შავ ჭირზე, როგორც დამლუპველ რამეზე;

წერდა დიდი წუხილით, რადგან გოდერძი ჩოხელი სხვა სინმინდისა და სისუფთავის, სხვა მორალის კაცი იყო.

ცალკე საუბრის თემაა გოდერძი ჩოხელის პოეზია, მისი უნიკალური მხატვრული სახეებით: მეტაფორებით, შედარებებით, ეპითეტებით, ჰიპერბოლებით და ა.შ.

საილუსტრაციოდ მხოლოდ რამდენიმეს დავასახელებ:

„საოცარია, გუშინ სულმთლად ყვითელმა მთებმა
დაიძინეს და ერთ ღამეში გაჭალარავდნენ“.

(„თოვლი“).

როგორც ზამთარში, თოვლიან ტყეს მნიფე ძახველი,
ისე შემორჩა სულში ბავშვობა“

(„თოვლიან ტყეში მნიფე ძახველი“).

მთები, სანუთროს დევეები,
მხარგაშლილები, მალეები,
არაგვზე წყლის დასაღვეად
ჩამოსულები, დამსხდრები“.

(„მთები“).

ერეკლე გაჰყავთ ბრძოლის ველიდან –
ტირის წითელი ყაყაჩო“.

(„კრწანისი“).

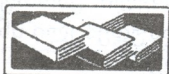
გოდერძი ჩოხელი მრავალმხრივი ხელოვანი იყო. იგი არა მარტო რომანებს, მოთხრობებს, ლექსებს წერდა, არამედ წერდა სცენარებს და, როგორც რეჟისორი, იღებდა უბრწყინვალეს ფილმებს, ეს ფილმებია: „ადგილის დედა“, „ბაკურხეველი ხევსური“, „აღდგომა“, „მინისმზომელები“, „მეკვლე“, „ადამიანთა სევდა“, „წერილი ნაძვებს“, „უცხო“, „ცოდვის შვილები“, „სამოთხის გვრიტები“, „ლუკას სახარება“, „მიჯაჭვული რაინდები“. მიღებული აქვს საერთაშორისო და ეროვნული კინოფესტივალების პრიზები და პრემიები.

როგორც თავშივე ითქვა, გოდერძი ჩოხელი უწესიერესი და უსპეტაკესი ადამიანი იყო. იგი ვერ იტანდა უპირობას, უსამართლობას, ზნეობრივ კომპრომისს, ვერ იტანდა სიყალბეს, თვალთმაქცობას, ფარისევლობას, ამიტომაც ვერ გაუძლო მისმა მართალმა გულმა „დღესაც რომ იყიდება და იძარცვება საქართველო“. ვერ გაუძლო ნაწილ-ნაწილ მიტაცებულ ქართულ მიწა-წყალს, ერთმა-

ნეთზე წაკიდებულ ქართველებს... და ასე თანდათანობით დაიღია ეს სანთელივით სუფთა კაცი.

დღეს გოდერძი ჩოხელი აღარა ჰყავს საქართველოს. რაგინდ მძიმეც უნდა იყოს ამის აღიარება, მაინც უნდა ვთქვათ, რომ იგი ჩვენ მოვკალით ჩვენი უყურადღებობით, უსულგულო დამოკიდებულებით.

მაგრამ გოდერძისნაირი ადამიანები არ კვდებიან. ისინი მარადიული სინმინდის, სიკეთის, მაღალი ზნეობის სიმბოლოებად რჩებიან. ისინი თავიანთი სიკვდილით უკვდავების თანაზიარნი ხდებიან!

წიგნის მოზაზაზანი

ზურაბ ჭუმბურიძე

ქართული ხელნაწერების მემკვიდრე

მიხეილ ქავთარია – 80

კარგად მახსოვს, როგორ დაარსდა ამ ორმოცდაათი წლის წინათ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტი – ქართული ხელნაწერების მოვლა-პატრონობისა და კვლევის ცენტრი, რომელსაც შემდეგ აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის სახელი მიეკუთვნა. ამ ინსტიტუტის დაარსება იყო ერთ-ერთი დიდი ეროვნული საქმე 1956 წლის 9 მარტის ტრაგედიის შემდეგ, როცა საქართველოში პატრიოტული მოძრაობის აღმავლობა იწყებოდა.

ინსტიტუტის ფესვების ძიებას თუ დავიწყებთ, ეს ფესვები უთუოდ მიგვიყვანს ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ხელნაწერთა ფონდთან, რომელსაც ამ საზოგადოების დაარსებისთანავე ჩაეყარა საფუძველი. ამ ფონდის შექმნის ინიციატორი და დაუცხრომელი მზრუნველი იყო იმ დროს სრულიად ახალგაზრდა კაცი, შემდგომში ცნობილი საზოგადო მოღვაწე იონა მეუნარგია. თუ რა შედეგი გამოიღო მისმა ინიციატივამ და მზრუნველობამ, ამის საილუსტრაციოდ ერთი მაგალითიც კმარა: სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის მემკვიდრემ, ეკატერინე ჭავჭავაძის პირმშომ, ნიკო დადიანმა წერა-კითხვის გამავრცელებელ

საზოგადოებას გადასცა მთელი ბიბლიოთეკა ძველი ქართული ხელნაწერებისა (179 ერთეული), რომელსაც ფასდაუდებელი მნიშვნელობა აქვს ქართული კულტურის ისტორიისათვის.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში ამ უნიკალურმა განძმა, სხვა ხელნაწერებთან ერთად თავი მოიყარა საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში, სადაც შეიქმნა ხელნაწერთა განყოფილება. მას შეუერთდა რუსეთის მუზეუმებიდან და არქივებიდან, მოგვიანებით კი – პარიზიდან დაბრუნებული ქართული ხელნაწერებიც.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის დაარსებით შეიქმნა ცალკე სამეცნიერო ცენტრი, რომელიც თავს უყრიდა მთელ ჩვენს ეროვნულ საუნჯეს, რაც კი ძველი ხელნაწერებისა და სიგელ-გუჯრების სახით არის შემონახული, და ქმნიდა მათი უკეთ დაცვისა და კვლევის შესაძლებლობას. ინსტიტუტის შემდგომმა საქმიანობამ სავსებით გამართლა ეს მოლოდინი.

ხელნაწერთა ინსტიტუტის დაარსების თაოსანი და გარდაცვალებამდე მისი უცვლელი დირექტორი იყო გამოჩენილი მეცნიერი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტი ილია აბულაძე, რომელსაც შეფობას უწევდნენ მაშინდელი კომპარტიის ცკ-ს მდივანი იდეოლოგიის დარგში ისიდორე დოლიძე და აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი რაფიელ დვალი.

როგორც ვთქვით, ხელნაწერთა ინსტიტუტი შეიქმნა სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილების ბაზაზე და ამ განყოფილების თანამშრომლები ყველანი გადაიყვანეს ახლად შექმნილ ინსტიტუტში, მაგრამ, რასაკვირველია, დაემატა რამდენიმე ახალი სამუშაო ერთეული, როგორც ადმინისტრაციისთვის, ისე მეცნიერ-თანამშრომლებისათვის.

დირექტორი დიდი ტაქტით და გულისყურით არჩევდა თითოეულ კანდიდატურას ინსტიტუტში მისაღებად. ახლად მიღებული თანამშრომლები უმეტესწილად ახალგაზრდა ქალები იყვნენ, ვაჟი იშვიათად ერია. ერთ-ერთი მათგანი იყო მიხეილ ქავთარია, რომელმაც სწორედ იმ ხანებში დაამთავრა თბილისის უნივერსიტეტის ასპირანტურა ძველი ქართული ლიტერატურის განხრით.

მიხეილ ქავთარია დაიბადა 1929 წლის 19 სექტემბერს პედაგოგთა ოჯახში, მამა – ნოე ქავთარია ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელი ყოფილა, ერთხანს – ხაშურის რაიონის განათლების განყოფილების გამგე. ის სრულიად ახალგაზრდა გარდაცვლილა, როცა მიხეილი ჯერ კიდევ საშუალო სკოლის მოსწავ-

ლე იყო. შემდგომში მცირეწლოვანი შვილების აღზრდის ტვირთი მთლიანად დედას დააწვა მხრებზე – დაწყებითი კლასების მასწავლებელს – ზინაიდა ცინცაძეს, კათოლიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს (ცინცაძის) ძმისშვილს და აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის დისშვილს.

ასეთ შესანიშნავ მოღვაწეთა, მეცნიერთა და პედაგოგთა გარემოცვაში მოქცეულ ახალგაზრდას, ბუნებრივია, გული ჰუმანიტარული დარგებისაკენ უფრო მიუწევდა, თუმცა ყველა საგანს ინტერესით და მონდომებით სწავლობდა. 1947 წელს მედალზე დაამთავრა ხაშურის რკინიგზის საშუალო სკოლა. 1952 წელს ასევე წარჩინებით დაამთავრა თბილისის უნივერსიტეტის ფილოლოგიის ფაკულტეტი. 1954-1957 წლებში სწავლობდა ასპირანტურაში. და აი, სწორედ მისი ასპირანტურის კურსის დახურვას დაემთხვა ხელნაწერთა ინსტიტუტის გახსნა, რაც ცის გახსნას უდრიდა იმ დროს მეცნიერების გზაზე ახლად ფეხშედგმული ახალგაზრდათათვის.

მიხეილ ქავთარიამ როგორც მეცნიერმა, შეიძლება ითქვას, ხელნაწერთა ინსტიტუტში აიღდა ფეხი და ბოლომდე უერთგულა მას, – 50 წლის მანძილზე აქ გაიარა მეცნიერული თუ ადმინისტრაციული საქმიანობის ყველა საფეხური: დაიწყო უმცროსი მეცნიერ-მუშაკობით, 1968 წელს გადაიყვანეს უფროს მეცნიერ-თანამშრომლად, რასაც წინ უძღოდა საკანდიდატო დისერტაციის დაცვა თემაზე: „ბესარიონ ორბელიშვილის ცხოვრება და მოღვაწეობა“ (1960 წ.). ამას მოჰყვა სადოქტორო დისერტაცია: „XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია (ტექსტები და გამოკვლევა)“ (1981 წ.) და ადმინისტრაციული სამსახურის ახალი საფეხურები: 1985-1989 წლებში იყო საარქივო ფონდების განყოფილების გამგე, 1989-2004 წლებში – დირექტორის მოადგილე სამეცნიერო დარგში. მიხეილს დღესაც საპატიო პოსტი უჭირავს, – იგი ინსტიტუტის მეცნიერ-კონსულტანტია.

მიხეილ ქავთარია მონაწილეა თითქმის ყველა სამეცნიერო სესიისა, კონფერენციისა თუ სიმპოზიუმისა, რაც კი ხელნაწერთა ინსტიტუტში გამართულა მისი არსებობის მანძილზე, ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური ავტორია ამ ინსტიტუტის მიერ გამოცემული სამეცნიერო ჟურნალებისა და კრებულებისა, ასევე მონაწილეა ინსტიტუტის მიერ მოწყობილი სამეცნიერო ექსპედიციებისა როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (ახალციხე, სამცხე-ჯავახეთი, ლეჩხუმი), აგრეთვე სომხეთში (ერევანი, ერზიზი),

რუსეთში (მოსკოვი, პეტერბურგი), ისრაელში (იერუსალიმი), საბერძნეთში (ათონი, სინის მთა).

ამ ხანგრძლივი და შრომატევადი მუშაობის ნაყოფია ქართულ ხელნაწერთა კოლექციების აღწერილობათა სქელტანიანი ტომები, რომელთა ავტორი ან თანაავტორი არის მ. ქავთარია (S კოლექციის III, IV, VII ტომები, A კოლექციის I₁, I₂, I₄, II₁ ტომები, სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმის კოლექციის აღწერილობა და სხვა). ვისაც ამგვარ აღწერებთან ჰქონია საქმე, მათ კარგად მოეხსენებათ, რა დროსა და ენერგიას მოითხოვს ასეთი აღწერილობის თითოეული ნაკვეთი, მაგრამ ისიც ცნობილია, თუ რა ძვირფას მასალას აწვდიან ისინი ჩვენი წარსულის მკვლევრებს.

მ. ქავთარია ავტორია 80-ზე მეტი ნაშრომისა, რომელთა შორის ბევრი სოლიდური მოცულობის ნიგნია. ზემოხსენებულ აღწერილობათა ტომებთან ერთად აქ უნდა დავასახელოთ ძველი ქართული კულტურის ძეგლები: „ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები“ (ტ. V, 1989 წ., ტ. VI, 1980 წ.), გამოცემული ენრიკო გაბიძაშვილთან ერთად, „აბუსერიძე ტბელის თხზულებანი“ (1998 წ.), გამოცემული რაულ ჩაგუნავასთან და ნარგიზა გოგუაძესთან ერთად.

მ. ქავთარიას ტექსტოლოგიურ ძიებათა შორის ცალკე უნდა გამოიყოს გამოცემა ისეთი ნიგნებისა, როგორიცაა კათოლიკოს კალისტრატეს (ცინცაძის) „ქვაშეთის წმიდის გიორგის ეკლესია ტფილისში“ (1994 წ.), მისივე მოგონებანი „რაც გამახსენდა“ და კათოლიკოსი ამბროსის (ხელაიას) ნაშრომი „მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“ (ბოლო ორი ნიგნი გადაცემულია დასაბეჭდად, და, ალბათ, მალე გამოვა).

მნიშვნელოვან წარმატებას და თვალსაჩინო გამარჯვებას ქართულ ფილოლოგიაში, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს მიხეილ ქავთარიას მონოგრაფიული ნაშრომები: „დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა“ (1965 წ.); „ძველი ქართული პოეზიის ისტორიიდან“ (XVII-XVIII სს.); „ბაგრატიონთა სამეფო სახლის გენეალოგიური ტაბულები“ (მზია სურგულაძის თანაავტორობით, 1995 წ.).

მიხეილ ქავთარიას ცხოვრების გზა განუყრელად არის დაკავშირებული ქართველი ხალხის სულიერ საუნჯესთან – ხელნაწერთან და ამ საუნჯის საცავთან – ხელნაწერთა ინსტიტუტთან. ბატონი მიხეილი ამ ინსტიტუტის ცოცხალი მემკვიდრეა. ქართულ ხელნაწერებს ეძღვნება მისი გამოკვლევების უმეტესობაც.

ნელს ამ ამაგდარ კაცს, ქართული ხელნაწერების მოამაგეთა ხორციელ ნათესავსა და სულიერ მემკვიდრეს შესანიშნავ ტექსტოლოგსა და კოდიკოლოგს 80 წელი უსრულდება. ალბათ, ისიც განგების ნება იყო, რომ მკვლევრისა და მისი მშობლიური სამეცნიერო დაწესებულების საიუბილეო თარიღები ერთმანეთს გადაბმოდა. ღმერთმა ინებოს, კიდევ დიდხანს გაგრძელდეს ასე.

ეს მისალოცი წერილი მინდა ქავთარიების გვარის შესახებ პატარა ისტორიულ-ეტიმოლოგიური წიაღსვლით დავასრულო.

ქავთარიების გვარი, დაბოლოების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, წარმოშობით სამეგრელოდან უნდა იყოს, მაგრამ დღევანდელი სურათი ამას არ ადასტურებს. ქავთარია ამჟამად იშვიათი გვარია: 1997 წლის ცნობარის მიხედვით აღრიცხულია მხოლოდ 125 კაცი, ძირითადად იმერეთში (ვანისა და ხარაგაულის რაიონებში) და არა სამეგრელოში; რამდენიმე საუკუნის წინათ კი ვითარება სხვაგვარი ყოფილა. მოვუსმინოთ ქართული ონომასტიკის ცნობილ მკვლევარს პ. ცხადაიას: „ძველად ოდიშში მრავალი ქავთარია დასახლებულა: 1621 წლის საბუთის თანახმად, ხიბულაში მოსახლეობენ საეკლესიო გლეხები – მახუტოლა, გუგუ, გუგულა, ქირსეკოჩი, იოვანე, კუჭულეი, უჩაია, უწყინარა, ობიშხა, კილულეი, კიზულეი, მაჭუჭია, ხუტალეი, ამარცალა, უსკვამადა, მაჭიხოლა, სომიხერდა ქავთარიები (ქსდ, III, 415-417). თითქმის ამავე პერიოდში შედგენილ „საცაიშლო დავთარში“ დასახელებულნი არიან დარჩეულის მცხოვრები ქავთარიები და ქაფთარიები – აგრეთვე საეკლესიო გლეხები (იქვე, 414, 457, 462)“ (პ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახელებანი სამეგრელოში, 200 წ. გვ. 136).

მინდა ამ ცნობებს დავუმატო ახლად მოპოვებული მასალა: სამეგრელოს თავადთა და აზნაურთა ოჯახების აღწერაში (1853 წ.) საუნჯის მაზრის მცხოვრებთა შორის აღრიცხულია აზნაურ ქავთარიების სამი ოჯახი: № 167 – დეკანოზ დავით სვიმონის ძე ქავთარიასი (15 სული); № 168 – როსტომ იოანეს ძე ქავთარიასი (8 სული) და № 269 – მღვდელ დავით ივანეს ძე ქავთარიასი (16 სული).

ამ ოჯახების აზნაურობის დასასაბუთებლად იქვე ნათქვამია: „სარგებლობენ აზნაურობის ღირსებითა დროთგან მთავრის მამია დადიანის, რამეთუ მოხსენებულსა მთავარსა ამას მამიას მიუბოძებია ამათის ძველთა წინაპრებთაგანის კანდელაკის იორდანეს და ძმისა მისისა ივანესათვის ყმანი და ადგილ-მამულნი, როგორც მოიხსენებს განცხადებულსა თვსსა სიგელსა შინა ანუ წყალობის

წერილსა მათდავე უთარეხოსა (ასეა = უთარელოსა) ძის ძე მისის უგანათლებულესობის მთავრის მამიასი მთავარი ლეონ 1^{ლი} დადიანი და შემდგომითი – შემდგომითა დროთა შინა ვიდრე აქამომდე განგრძობილად არიან პატივდებაში ღირსებანი მათნი, მას დაამტკიცებენ თვსთა საუკუნეთა შინა იმერეთის, მენგრელიის და აფხაზეთისა კათალიკოსნი: დავით, გრიგოლ, ევთიმე და უკანასკნელი მათ შორის ბესარიონ ჩღბ ნელსა, ხოლო ქართულ ქორონიკონსა ՄԸ-სა, ესე იგი მთავრობასა დადიანის კაციასსა, ბრძანებითავე მისივე მთავარისათა და შემდგომათ მთავრობისა მისისა მემკვიდრეები მისნი მთავარნი გრიგოლ, ლეონ მეორე (?) ჩԽԿԶ-ს ნელსა კა-ს იენისს და აწინდელი მთავრი დავით ჩԽԸ-ს ნელსა კ-ს მარტს № 309 ქუეშე“.

მიუხედავად ასეთი სარწმუნო საბუთებისა, სამეგრელოს თავადაზნაურთა სიებში, რომელიც 1870 წელს გამოიცა პეტერბურში (ზემოხსენებულ ხელნაწერზე დაყრდნობით), ქავთარიების გვარი არ ჩანს. ეს იმით აიხსნება, რომ ამ ნაბეჭდ დოკუმენტში (საოჯახო სიებში) აზნაური ქავთარიები ქავთარაძეების გვარით არიან შეტანილნი. ქავთარაძეების გვარი, როგორც ცნობილია, ერთ-ერთი ყველაზე მრავალრიცხოვანია მთელი საქართველოს მასშტაბით და გვხვდება როგორც სამეგრელოში, ისე დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებში.

როგორც ჩანს, ქავთარიების უმეტესი ნაწილი სამეგრელოში დროთა განმავლობაში ქავთარაძის გვარზე გადასულა, გვარის მეგრული ფორმა კი ბოლომდე შეინარჩუნა ქავთარიების იმ მცირე ნაწილმა, რომელიც იმ დროს უკვე იმერეთში ცხოვრობდა.

ეს ჩემი მცირე დაკვირვება მე მიხეილ ქავთარიას გაეუზიარე და მისგან საჩაფუღლესაც კი ველოდი აზნაურის წოდების დამტკიცებისთვის (ეს, რა თქმა უნდა, ხუმრობით, თორემ „რომელი მეფე ერეკლე მე ვარ, ანდა რომელი ვეზირი მისი!“); მაგრამ მიხეილმა შორს დაიჭირა და აზნაურობაზე უარი განაცხადა: ჩემი წინაპრები საეკლესიო გლეხები იყვნენ და მე ეს პატივიც მეყოფაო – ამინ და კირიელეისონ! კეთილი და პატიოსანი.

წახსენის უწყვეტი

გურამ თაყნიაშვილი

ფასდაუდებელი ამაგი

(130 წელი ქ.შ.წ.-კ. გამავრცელებელი
საზოგადოების დაარსებიდან)

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსება განპირობებული იყო მე-19 საუკუნის 70-80-იან წლებში საქართველოში შექმნილი სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობით. მეფის თვითმპყრობელობა ებრძოდა დაპყრობილი ქვეყნების ეროვნულ კულტურას და იგი თავისთავად წარმოადგენდა დიდ უბედურებას მცირე ერებისთვის. ქართველ „თერგდალეულებს“ კარგად ესმოდათ შექმნილი ვითარება და ეძებდნენ გზებსა და საშუალებებს ეროვნული სულისკვეთების გალვივებისა და მოსახლეობაში იმის შეგნების დანერგვისთვის, რომ მეფის თვითმპყრობელობის შოვინისტური პოლიტიკის წინააღმდეგ საჭირო იყო ბრძოლა, ერის ინტელექტუალური ძალებისა და შესაძლებლობების გაერთიანება, რათა შენარჩუნებულიყო ქართული ენა, მდიდარი ქართული კულტურა. ამ მიზნის განხორციელებისათვის საჭირო იყო არაპოლიტიკური საზოგადოების შექმნა, რომელიც ხალხში გაავრცელებდა წერა-კითხვას, აამაღლებდა ეროვნულ თვითშეგნებას.

ასეთი საზოგადოების დაარსების იდეა ჩაისახა ჯერ კიდევ 1870-იან წლებში. ამ დროს იოსებ მამაცაშვილის ოჯახში იკრიბებოდნენ ნიკო ცხვედაძე, იაკობ გოგებაშვილი, დიმიტრი ბაქრაძე, ვახტანგ თულაშვილი, დიმიტრი და გიორგი მუსხელიშვილები, ილია წინამძღვრიშვილი, ზაქარია მამაცაშვილი და სხვ. ანტონ ფურცელაძის აზრით, საზოგადოების დაარსებაში მთავარი როლი ეკუთვნოდა ვახტანგ თულაშვილს (2, 10). სწორედ მისი ინიციატივით ი. გოგებაშვილმა, ნ. ცხვედაძემ, იოსებ მამაცაშვილის ასულებმა: დარიკო, ბაბაღე და ელო მამაცაშვილებმა რუსეთიდან გამოითხოვეს ანა-

ლოგიური წესდება და საზოგადოების წესდების შემუშავების საქმე მიანდვეს დიმიტრი ყიფიანსა და ილია ჭავჭავაძეს.

საზოგადოების დაარსებას მხარს უჭერდნენ 60-70-იანი წლების ცნობილი საზოგადო მოღვაწენი: გრიგოლ იოსელიანი, დიმიტრი ყიფიანი, იაკობ გოგებაშვილი, ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ცხვედაძე, ვახტანგ თულაშვილი და სხვანი.

1878 წელს საზოგადოების წესდება წარედგინა მეფის ნაცვლის თვითმმართველობის უფროსს – სტაროსელსკის. წესდება დამტკიცდა 1879 წლის 31 მარტს. ასე დაფუძნდა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება“, რომელმაც თავისი არსებობის ხუთი ათეული წლის მანძილზე ფრიად ნაყოფიერი მუშაობა ჩაატარა საქართველოში. საზოგადოების პირველი თავმჯდომარე იყო დიმიტრი ყიფიანი, მდივანი – იონა მეუნარგია, გამგეობის წევრები: ი. გოგებაშვილი, რ. ერისთავი, ნ. ცხვედაძე, ი. მამაბული, ა. სარაჯიშვილი.

საზოგადოების სახსრებს შეადგენდა საწევრო გადასახადები, შემოწირულობანი, შემოსავლები სალამო-კონცერტებიდან, საჯარო ლექციებიდან, წიგნების მაღაზიებიდან; საზოგადოებამ თავისი არსებობის მანძილზე გამოსცა 250-ზე მეტი დასახელების წიგნი, გახსნა 33 სკოლა საქართველოსა და მის საზღვრებს გარეთ. 1879 წლამდე საქართველოში იყო 113 სახალხო სკოლა, მათგან 29 თბილისის მაზრაში და 84 ქუთაისის მაზრაში. საზოგადოება თავისი ხარჯით ინახავდა სახალხო სკოლებს. წერა-კითხვის უცოდინარობის ლიკვიდაციის ერთ-ერთ საშუალებად მიაჩნდა წიგნსაცავ-ბიბლიოთეკებისა და სამკითხველოების გახსნა უპირატესად იმ ადგილებში სადაც საჭირო იყო ქართული ენისა და კულტურის შენარჩუნება.

საზოგადოების მოღვაწეობის ერთ-ერთ მიმართულებას შეადგენდა ქართული მატერიალური ძეგლების შეგროვება, მოვლა-პატრონობა და დაცვა. ამ მიზნით საზოგადოება ხსნიდა მუზეუმებსა და სიძველეთსაცავებს, სადაც თავს უყრიდა ხელნაწერებსა და ხელოვნების ნიმუშებს, მათი დაცვა სწორედ რომ საქვეყნო საქმე იყო. საზოგადოების დაარსების 25 წლისთავზე სამსონ ფირცხალავა გულისტკივილით წერდა: „მეტისმეტად სამწუხარო სურათს წარმოადგენს დღეს ჩვენი მუზეუმი. წიგნები ასე თუ ისე კარადაშია დალაგებული. სხვა ისტორიული ნივთები, იარაღები, სამკაულები, ჭურჭელი, მხატვრობანი უადგილობის გამო პირდაპირ ჰყრია დამ-

ტვრეული ან იატაკზე. ან სხვაგან, სწორედ სირცხვილია, რომ გვიფუჭდება ძვირფასი ქონება“ (2, 79).

1914 წლისათვის საზოგადოების სიძველეთსაცავში აღრიცხული იყო 12 ათასამდე ასეთი ძეგლი. საზოგადოება კარგად ხედავდა, რომ ქართველთა განათლების საქმეში აუცილებელი იყო მდებრივ საზოგადოებასთან დაკავშირებული სამეცნიერო-პოპულარული, საბავშვო და მხატვრული ლიტერატურის გამოცემა, მათი ერთად თავმოყრა და ორგანიზებული დაცვა. ეს საქმიანობა უნდა წარმართულიყო საზოგადოებასთან დაარსებული სპეციალური წიგნსაცავით, რომელიც თავს მოუყრიდა ბეჭდურ და ხელნაწერ წიგნებს და დაცავდა მათამომავლობისათვის. ბიბლიოთეკის დაარსების ინიციატორი იყო იონა მეუნარგია, რომელმაც ყოველწლიური ხარჯის სახით მოითხოვა 500 მანეთი. მიუხედავად საზოგადოების ზოგიერთი წევრის წინააღმდეგობისა (გ. ყიფშიძე, გ. თუმანიშვილ) ბიბლიოთეკა მაინც დაარსდა 1881 წელს. ცნობა საზოგადოებასთან წიგნსაცავის დაარსების შესახებ გავრცელდა პრესის საშუალებით, რომელსაც მაშინვე გამოეხმაურნენ ქართული მოწინავე საზოგადოების, ინტელიგენციისა და მეცნიერ-მკვლევართა წარმომადგენლები. დასაწყისშივე საზოგადოების ბიბლიოთეკას თავიანთი ხელნაწერი გადასცეს დ. ყიფიანმა, ე. ხელაძემ, ა. სარაჯიშვილმა და სხვებმა. ა. სარაჯიშვილის მიერ შემოწირულ წიგნებს შორის იყო სპარსულ ენაზე დაბეჭდილი „სახარება“. ვასილ სულხანიშვილმა საზოგადოებას შესწირა ვახტანგ V-ის ეული ქართველ მეფეთა გვარტომობის ხე. ამავე დროს საზოგადოებამ 25 მანეთად შეიძინა ერეკლე II-ის ნაქონი ხელადა. საზოგადოება ცდილობდა კავშირი დაემყარებინა საზღვარგარეთ მოქმედ კულტურის კერებთან, სადაც დაცული იყო ძვირფასი ხელნაწერი წიგნი და სხვა სახის მასალები. ასეთი კერები იყო სინის მთაზე, ათონის ივერიის მონასტერი იერუსალიმში და სხვ. ამ მიმართულებით დიდი მუშაობა ჩაუტარებია ალექსანდრე ცაგარელს, რომელიც სამეცნიერო მივლინებაში ყოფილა არაბეთში, პალესტინასა და სირიაში; იგი საგანგებოდ მისულა ათონის ივერიის მონასტერში. საზოგადოების აქტიურმა მცდელობამ პირველივე წლებში გარკვეული შედეგი გამოიღო. ამ პერიოდისათვის საზოგადოების წიგნსაცავში დაგროვდა 2000-ზე მეტი სტამბური და 900-ზე მეტი ხელნაწერი წიგნი. განსაკუთრებით ძვირფასი იყო ნ. დადიანის პირადი ბიბლიოთეკის კოლექციის გამოცემა საზოგადოებისათვის, რომელიც ადგილზე ჩაუბარებიათ ს. გორდში (ზუგდიდის მაზრა) ი. ჭავჭავაძეს, ი. მაჩაბელსა და ი. მეუნარგიას. 1889

ნელს ნ. დადიანის ბიბლიოთეკის ნაწილი თბილისში ჩამოიტანეს. იგი შეიცავდა 169 ხელნაწერს და 10 ნაბეჭდ წიგნს.

წიგნსაცავში ნაბეჭდი და ხელნაწერი წიგნების მომრავლებასთან დაკავშირებით დღის წესრიგში დაისვა მეცნიერული პრინციპით შემუშავებული კატალოგის შედგენა, რათა საზოგადოებას სცოდნოდა რა და რა სახისა და შინაარსის წიგნებმა მოიყარა თავი. პირველი ასეთი კატალოგი შეადგინა საზოგადოების საქმის მწარმოებელმა ნ. მთვარელიშვილმა 1887 წელს. მასში აღირიცხა 939 ბეჭდური და 395 ხელნაწერი წიგნი.

მომდევნო წლებში საზოგადოების წიგნსაცავი გამდიდრდა ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა და სწავლულთა პირადი ბიბლიოთეკების შემოწირულობებით, რომელთაგან პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ დ. ჩუბინაშვილის წიგნსაცავი. პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორს დ. ჩუბინაშვილს დარჩა მდიდარი ბიბლიოთეკა, მნიშვნელოვანი ფონდი თავისი შინაარსითა და გამოცემათა მრავალფეროვნებით. ამ ბიბლიოთეკის მნიშვნელობა კარგად ესმოდა ი. ჭავჭავაძეს და ყოველ ღონეს ხმარობდა მისი საზოგადოებისათვის გადმოსაცემად. 1891 წელს იგი სპეციალური წერილით მიმართავს ა. ხახანაშვილს, სადაც აღნიშნავს, რომ დ. ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკა მისმა მემკვიდრეებმა ნ.კ.გ. საზოგადოებას შემოწირეს, მაგრამ სრულიად კი არა, არამედ მარტო ის წიგნები, რომლებიც ქართულად „არის დაწერილი ან საქართველოს შეეხება, დანარჩენი წიგნები კი თვითონვე დაიტოვეს“ (1,25). ი. ჭავჭავაძე სთხოვს ა. ხახანაშვილს შედგეს დ. ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკის სრული კატალოგი. კატალოგის შედგენაზე თავდაპირველად უმუშავია პეტერბურგის უნივერსიტეტის სტუდენტს მ. ქართველიშვილს. 1893 წელს დ. ჩუბინაშვილის პირადი ბიბლიოთეკა თბილისში ჩამოიტანეს. ამ საქმეს პეტერბურგში ხელმძღვანელობდა ა. ხახანაშვილი. დ. ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკა საგულდაგულოდ შეამოწმეს და ჩაიბარეს ა. ჭყონიამ და დ. კარიჭაშვილმა. საზოგადოებამ მიიღო მხოლოდ მცირე ნაწილი დ. ჩუბინაშვილის ბიბლიოთეკისა, კატალოგში აღწერილი იყო 282 სახელწოდების წიგნი, უპირატესად საქართველოს შესახებ. ამ ბიბლიოთეკის დანარჩენი ნაწილი 1922 წელს საქართველოში ჩამოიტანეს შ. ამირანაშვილმა და ა. შანიძემ. ხელნაწერები დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში.

კარგად ესმოდა რა ამ საქმის ისტორიული მნიშვნელობა ქართული ხელნაწერი თუ ნაბეჭდი წიგნების გადარჩენისა და ერთად თავ-

მოყრის საქმეში, საზოგადოების გამგეობა სისტემატურად ზრუნავდა წიგნსაცავის გამდიდრებაზე.

1891 წელს საზოგადოებას გადაეცა რ. ერისთავის პირადი ბიბლიოთეკა, რომელიც შეიცავდა ათასამდე ბიბლიოგრაფიულ ერთეულს.

1903 წელს საზოგადოებამ შეიძინა ცნობილი ისტორიკოსისა და ბიბლიოგრაფის დ. ბაქრაძის პირადი ბიბლიოთეკა, სადაც წარმოდგენილი იყო 367 ხელნაწერი და ბეჭდური წიგნი და 150 დასახელების 720 ეგზემპლარი გაზეთისა და შრომების კომპლექტი.

წერა-კითხვის საზოგადოების წიგნსაცავის ფონდების გამდიდრებასა და მოვლა-პატრონობის საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის დ. კარიჭაშვილს. მას ეკუთვნის საზოგადოების წიგნსაცავის მეცნიერული კატალოგის შედგენა. პირველი ასეთი კატალოგი გამოქვეყნდა 1905 წელს, ხოლო დამატება – 1911 წელს. სულ ორივე კატალოგში წარმოდგენილი იყო 5730 აღწერილობა. აქედან ნაბეჭდი წიგნის აღწერილობა შეადგენდა 2748 სახელწოდებას, ხოლო ხელნაწერი წიგნების აღწერილობა – 2782-ს. კატალოგში მასალების აღწერა წარმოდგენილი იყო 19 განყოფილებაში. მის მიერ შედგენილი კატალოგი ძირითადად პასუხობდა იმ დროისათვის აღწერილობაში მიღებულ კოდექსებს და იგი ერთგვარად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო ქართული კარტოგრაფიის ისტორიაში. აღნიშნული კატალოგი ბიბლიოგრაფიული და მეცნიერული კუთხით შესწავლილი და გამოკვლეული აქვთ ცნობილ სპეციალისტებს (ნ. ლორთქიფანიძე, ო. ოსაძე, თ. ჩხიტუნიძე და სხვ.).

1915 წლისთვის საზოგადოებას ჰქონდა: 1956 ხელნაწერი, 4058 ქართული ნაბეჭდი წიგნი, უცხოურ ენებზე – 5185, ძველი საბუთებისა და სიგელ-გუჯრების რაოდენობა შეადგენდა 1341 ერთეულს. სამუზეუმო ნივთი იყო 975 ცალი, ნუმისმატიური კოლექცია – 5340, აქედან ქართული – 1501, დანარჩენი რომაული, ბიზანტიურ-ბერძნული, ევროპული და აზიური; ლიტოგრაფიული და ფოტოგრაფიული სურათების კოლექცია – 3011 ცალი (3, 30-31).

საზოგადოებისათვის დიდი დანაკლისი იყო 1907 წელს მისი ერთ-ერთი დამაარსებლისა და ორგანიზატორის ი. ჭავჭავაძის მკვლელობა. ი. ჭავჭავაძე მთელი 28 წლის განმავლობაში ზრუნავს არ აკლებდა საზოგადოებას და ყოველი ძალით ცდილობდა მისი წიგნსაცავის გამდიდრებას და, საერთოდ, ერის სულიერი საგანძურის გადარჩენისათვის ბრძოლას. ილია იყო დისციპლინისა და წესრიგის მოყვარე... მან კომპრომისი არ იცოდა, ადგილიდან დაძვრას

ნურვინ იფიქრებდა, რკინა იყო, ფოლადი ძნელად მოსალუნი, მის ნათქვამს წონა ჰქონდა, იცოდა მახვილი რეპლიკები (2, 112).

1908 წელს საზოგადოებამ თავმჯდომარედ მოინვია გიორგი ყაზბეგი, გენერლის ჩინით თადარიგში მყოფი პიროვნება, რომელიც დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მეფის მთავრობის აპარატში და ქართველ საზოგადოებაშიც. მართლაც, გ. ყაზბეგი ორი ათეული წლის განმავლობაში ყოველმხრივ ზრუნავდა საზოგადოების მორალურ-ნივთიერი გამდიდრებისა და წახალისებისათვის. გიორგი ყაზბეგს ენანებოდა თავისი ახალგაზრდული ძალ-ღონისა და ნიჭის დაღუპვა უცხოეთში და ცდილობდა სიბერის უკანასკნელი დღეები მაინც საზოგადო საქმისთვის შეენირა (2, 35). ამ პერიოდში საგრძნობლად გაფართოვდა საზოგადოების მიერ ორგანიზებული ბიბლიოთეკა-სამკითხველოების ქსელი; შესამჩნევად იმატა წიგნების ბეჭდვის რაოდენობამ. გ. ყაზბეგმა განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო საზოგადოების მართვის საკითხებს, ამ მიზნით მან ჩამოაყალიბა 3 ძირითადი სექცია: – ადმინისტრაციული, სასკოლო და ისტორიულ-არქეოლოგიური, ამავე დროს საზოგადოების წიგნსაცავი იზრდებოდა ქართველ მოღვაწეთა შემოწირულობით. 1910 წელს მას გადაეცა ოდესის უნივერსიტეტის პროფესორის ვ. პეტრიაშვილის წიგნები; ამავე პერიოდში საზოგადოებას გადასცა 14 ხელნაწერი ყვარლელმა მღვდელმა გიორგი ფერაქემ; 1912 წელს ი. გოგებაშვილის ფონდი შეუერთდა საზოგადოების წიგნსაცავს. ილია ჭავჭავაძის პირადი ბიბლიოთეკის კატალოგი შეადგინა საქართველოში მხარეთმცოდნეობის ერთ-ერთმა ფუძემდებელმა თ. მაჭავარიანმა 1957 წელს; ამ კატალოგის მეორე შევსებული გამოცემა დაიბეჭდა 1987 წელს. ორივე კატალოგი შედგენილია საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, სადაც ამჟამად დაცულია ილია ჭავჭავაძის პირადი ბიბლიოთეკა. წიგნების რაოდენობა აჭარბებს 1200 ეგზემპლარს.

მენშევიკურმა მთავრობამ მოახერხა საზოგადოების კუთვნილი ძვირფასი წიგნების, ხელნაწერების და ნივთების ყუთებში ჩალაგება, რომლებიც გაიგზავნა საფრანგეთში. 1922 წლისათვის წიგნსაცავის ფონდში აღრიცხული იყო 13902 ერთეული ხელნაწერი, ბეჭდური და სხვა სახის მასალა, მათ შორის იყო 7225 ეგზემპლარი ქართული გამოცემა, რომელთაგან 2169 წარმოადგენდა ხელნაწერ მასალას.

1925 წელს ი. ჯავახიშვილმა საზოგადოების წინაშე დასვა საკითხი წიგნსაცავ-მუზეუმის უნივერსიტეტისათვის გადაცემის შე-

სახებ. იმავე წელს საზოგადოების გამგეობამ დაადგინა, რომ წიგნსაცავ-მუზეუმი რჩებოდა საზოგადოების საკუთრებად და იგი დროებითი დაცვისათვის გადაეცა უნივერსიტეტს, ხოლო 1937 წლიდან მთლიანად საზოგადოების ფონდი გადაეცა სახელმწიფო რესპუბლიკურ ბიბლიოთეკას. საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში საბოლოოდ შეივსო და დაზუსტდა ამ საზოგადოების წიგნსაცავის ფონდები, შედგა საცნობარო აპარატი, გაიხსნა საზოგადოების სახელობის სამკითხველო დარბაზი. ამჟამად ამ ფონდში ირიცხება დაახლოებით 11 000 ეგზემპლარამდე წიგნი, რომელთაგან უცხოურენოვანია 5023 ეგზემპლარი. დანარჩენი ქართულ ენაზეა წარმოდგენილი.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება ჯეროვან ყურადღებას აქცევდა სახალხო სკოლებთან ბიბლიოთეკების გახსნის საკითხს; ეს პრობლემა 1882 წელს გამგეობის წინაშე დააყენა საზოგადოების ერთ-ერთმა დამაარსებელმა ნიკო ცხვედაძემ; მანვე შეადგინა „წესი სახალხო სკოლების ბიბლიოთეკების შესახებ“. სკოლებთან ბიბლიოთეკების მოწყობის საკითხს მნიშვნელოვნად მიიჩნევდა ი. გოგებაშვილი. დიდი პედაგოგი და მწერალი ნათლად ხედავდა სკოლის პირობებში საბავშვო წიგნის ადგილსა და დანიშნულებას. სახალხო სკოლების გახსნის საკითხს გამგეობამ დაარსების პირველსავე წლებიდან მიაქცია სათანადო ყურადღება. 1881 წელს გაიხსნა ქ. ბათუმის ქართული სკოლა, რომლის საზეიმო გახსნას ესწრებოდა ი. ჭავჭავაძე. ქ. ბათუმში სკოლის გახსნის აუცილებლობის შესახებ ი. გოგებაშვილი წერდა: „ამ სკოლის დაფუძნება მდგომარეობდა იმაში, რომ ახლად შემოერთებული მაჰმადიანთა შვილები მიეზიდნა, მიეცა მათთვის პირველდანყებითი განათლება, რათა შემდეგში მათი შუამავლობით ქართული წიგნის ცოდნა გავრცელებინა აჭარა-ქობულეთში“ (1,60). მალე ქართული სკოლის ბიბლიოთეკა ერთ-ერთი სანიმუშო იყო მთელს აჭარაში, მისი წიგნობრივი ფონდი შეადგენდა 1200-ზე მეტ ეგზემპლარს.

საზოგადოებამ ბიბლიოთეკა გაუხსნა ბაქოს ქართულ სკოლას; შექმნა ყარსსა და კავკასიაში მოსწავლეთათვის განკუთვნილი გამოცემების სპეციალური ბიბლიოთეკები. იგი იმავდროულად ზრუნავდა საზღვარგარეთის ქვეყნებში მცხოვრები ქართველ ტუდენტებისათვის ქართული წიგნებით უზრუნველყოფის საკითხებზე. იმ დროისათვის ქართველები სწავლობდნენ პეტერბურგის, მოსკოვის, ჟენევის, პარიზის, ლონდონის და სხვა ქალაქების უმაღლეს

სასწავლებლებში. ჟენევის ქართველ სტუდენტთათვის ბიბლიო-
თეკა დააარსა პ. ზუბალაშვილმა 1906 წელს. მისი შემწეობითა და
მატერიალური დახმარებით ჟენევის უნივერსიტეტში მოსწავლე
ქართველი სტუდენტები სხვებთან შედარებით კარგად იყვნენ უზ-
რუნველყოფილნი ქართული ლიტერატურით.

საზოგადოების გამგეობას კარგად ესმოდა, რომ მართო სა-
ხალხო სკოლებთან მოწყობილი ბიბლიოთეკები ვერ უზრუნველ-
ყოფდნენ სოფლის მოსახლეობის იდეური და კულტურული დონის
ამაღლებას. ამისათვის საჭირო იყო იაფფასიანი სახალხო ბიბლიო-
თეკის ქსელის შექმნა. სახალხო ბიბლიოთეკების გახსნას ხელს უწყ-
ობდა მთავრობის 1890 წლის დადგენილება „უფასო სახალხო სამ-
კითხველოებისა და მათზე ზედამხედველობის წესების შესახებ“.
საზოგადოებას საჭიროდ მიაჩნდა, რომ შექმნილიყო ბიბლიოთეკე-
ბის ფართო ქსელი ჩვენი ქვეყნის მჭიდროდ დასახლებულ დაბებსა
და სოფლებში. თავისი არსებობის მანძილზე გახსნა სულ 200-მდე
სახალხო ბიბლიოთეკა საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ.
ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ასეთი ტიპის ბიბლიოთეკების
გახსნას ხელს უწყობდნენ ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღ-
ვაწენი: ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ი. მაჩაბელი, ზ.
ჭიჭინაძე და სხვები უფასოდ უგზავნიდნენ ბიბლიოთეკებს თავიან-
თი თხზულებების გარკვეულ რაოდენობას. საზოგადოების ინიცია-
ტივით 1892 წელს თბილისში გაიხსნა პირველი იაფფასიანი სახალ-
ხო ბიბლიოთეკა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ა. წერეთელი.

1894 წელს გამგეობამ გამოიტანა დადგენილება თბილისში, კუკი-
აზე, მეორე იაფფასიანი სახალხო ბიბლიოთეკების გახსნის შესახებ.

მესამე ბიბლიოთეკა-სამკითხველო თბილისში გაიხსნა 1901
წელს. ეს იყო ე.წ. „ნაძალადევის სახალხო ბიბლიოთეკა“, რომელ-
მაც იარსება 1919 წლამდე.

1896 წელს საზოგადოებამ სახალხო ბიბლიოთეკა გახსნა ქ. ქუ-
თაისში, 1897 წელს – ს. უდეში, 1895 წელს – ახალციხეში. მესხეთ-
ჯავახეთში სახალხო ბიბლიოთეკების გახსნა უშუალოდ გამომდი-
ნარეობდა იმ კუთხის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარებიდან.
ქართულ წიგნს და ქართულ ბიბლიოთეკას თავისი წვლილი უნდა
შეეტანა ქართული ენისა და კულტურის გადარჩენისა და მისი შემ-
დგომი წინსვლის საქმეში.

თავმჯდომარე და გამგეობის წევრები ყოველ ღონეს ხმარობ-
დნენ ნ.კ.გ. საზოგადოების ეკონომიკური გაძლიერებისა და პოპუ-

ლარიზაციისათვის. ცნობილი ფაქტია, რომ დიმიტრი ყიფიანმა გავლენიან და მდიდარ სომხებსაც კი მოაწერინა ხელი, რათა მათ ფული შეეტანათ გამგეობის სახელზე (3,10). საზოგადოებას დიდი ამაგი დასდო ცნობილმა ქველმოქმედმა და მენარმემ დავით სარაჯიშვილმა. 1912 წელს მისი სახსრებით საზოგადოებამ თბილისში, ფიქრის გორაზე შეიძინა 4656 საჟენი მიწა მუზეუმის შენობის ასაგებად, მაგრამ ამ საქმეს ხელი შეუშალა პირველი მსოფლიო ომის დაწყებამ. დავით სარაჯიშვილთან ფრიად დაახლოებული იყო საზოგადოების ერთ-ერთი დამფუძნებელი ნ. ცხვედაძე. სწორედ ნ. ცხვედაძის რჩევით ნიშნავდა სტიპენდიებს დ. სარაჯიშვილი. ასეთი სტიპენდია დაენიშნა კავკასიის სკოლის მოსწავლეს პავლე ინგოროყვას. გურიიდან ჩამოსული ახალგაზრდა სწავლაში იჩენდა მუყაითობას, მაგრამ ძალიან ხელმოკლედ ცხოვრობდა. კავკასიის სკოლიდან საზოგადოების გამგეობამ წერილი მიიღო, სადაც პავლე ინგოროყვას შრომისმოყვარეობასა და გაჭირვებაზე იყო ლაპარაკი. საზოგადოებამ პ. ინგოროყვას სტიპენდია დაუნიშნა და სხვა ოჯახში გადაიყვანა. ნ. ცხვედაძე თანმიმდევრული და მუყაითი პიროვნება იყო. მან საზოგადოების წინაშე ბევრი ისეთი საკითხი დააყენა, რომელთა გადაჭრას გარკვეული შედეგი მოჰქონდა ერისა და ქვეყნისათვის. მიუხედავად ასეთი ღვაწლისა, იგი 1908 წელს ერთობ განაწყენდა საზოგადოების გამგეობაზე იმის გამო, რომ ილიას სიკვდილის შემდეგ არ აირჩიეს საზოგადოების თავმჯდომარედ.

წერა-კითხვის საზოგადოება თავისი საქმიანობის ყველა მიმართულებას წარმართავდა დიდი პატრიოტული სულისკვეთებითა და ეროვნული ინტერესების დაცვის ნიშნით, მის მესვეურებს კარგად ჰქონდათ შეგნებული განათლების, აღზრდის, ერის სულიერი გაძლიერების როლი და ადგილი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების საქმეში. წიგნის, წერა-კითხვისა და განათლების ხალხის მასებში გავრცელებას ხელი უნდა შეეწყო დიდი ტრადიციების მქონე ქართული კულტურის გადარჩენის საქმისათვის. საზოგადოების მიერ განხორციელებული საგამომცემლო საქმიანობა მიზნად ისახავდა ისეთი სახელმძღვანელოებისა და პოპულარული გამოცემების შექმნას, რომელიც მარტივი, გასაგები ენით მიიტანდა საზოგადოებამდე საქართველოს ისტორიის, მართლმადიდებლური ეკლესიის, ქართული ენისა და ლიტერატურის საკითხებს, რაც თავისთავად აამაღლებდა სხვადასხვა ჯგუფების ეროვნულ ინტერესს და შეგნებას, ამ მხრივ არ შეიძლება არ აღინიშნოს საზოგადოების

მიერ გამოცემული სახელმძღვანელოების შესახებ. პირველ რიგში საზოგადოებამ დიდი ამაგი დასდო ი. გოგებაშვილის სასკოლო სახელმძღვანელოების გამოცემის საქმეს. მისი „დედა ენა“ (1876), „ქართული ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი“ (1865), „რუსსკოე სლოვო“ (1887), „ბუნების კარი“ (1868) და კლასგარეშე საკითხავი მასალები ეროვნულ ნიადაგზე აყენებდა ქართული ენის სწავლებას; ამასთან ეს სახელმძღვანელოები ძირფესვიანად სცვლიდა ცალკეული საგნების სწავლების მეთოდებს. სწორედ ამის გამო საზოგადოება დიდად იყო დაინტერესებული მათი სკოლებში გავრცელებით.

მე-20 საუკუნის 20-იან წლებამდე საზოგადოებამ, გარდა გოგებაშვილის სახელმძღვანელოებისა, გამოსცა სახალხო სკოლებისათვის განკუთვნილი სახელმძღვანელოები არითმეტიკაში (რ. ჯაჯანაშვილი), ფიზიკურ გეოგრაფიაში (ს. იაშვილი), ასტრონომიაში (ივ. გომართელი), ბუნებისმეტყველებაში (ხ. იაშვილი) ძველი მსოფლიოს ისტორიაში (დ. უზნაძე) და სხვ.

1890-იან წლებში ივ. მაჩაბელმა დააყენა წინადადება, ბავშვებისა და მოსწავლე ახალგაზრდობისათვის იაფფასიანი და მცირეფორმატიანი წიგნების გამოცემის შესახებ. სპეციალურმა კომისიამ ამ კრიტერიუმით მხარი დაუჭირა შოთა რუსთაველის, რ. ერისთავის, გ. წერეთლის, ი. აბულაძის თხზულებათა გამოცემებს. საზოგადოებამ დაანესა გრ. დადიანის სახელობის სპეციალური პრემია იმ ავტორთა თხზულებების გამოცემისათვის, რომლებიც შექმნიდნენ საუკეთესო ნაშრომებს საქართველოს ისტორიასა და ქართულ ენასა და ლიტერატურაში.

ქართველთა შორის ნ.-კ. გამავრცელებელ საზოგადოებაში მომზადებული და რეცენზირებული წიგნების გამოცემას ხელს უშლიდა სტამბის უქონლობა. „საზოგადოების“ გამგეობა ეძებდა სახსრებს საკუთარი სტამბის მონყოფისათვის. ქ.შ.წ-კ.გ. საზოგადოების ქუთაისის განყოფილების სტამბაში 1913-1920 წ.წ. დაიბეჭდა 120 დასახელების წიგნი. „საზოგადოებამ“ დიდი ძალისხმევა მოანდომა „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათებული ტექსტის გამოცემას. ვეფხისტყაოსნის ილუსტრაციები შესრულებული იყო უნგრელი მხატვრის მ. ზიჩის მიერ. პოემა გამოიცა 1888 წელს. ტექსტში წარმოდგენილი იყო მ. ზიჩის მიერ შესრულებული 27 სურათი.

1920 წლამდე „საზოგადოებამ“ მოახერხა გამოეცა ქართული საბავშვო ლიტერატურის რამდენიმე ნიმუში, რომელთაგან აღსა-

ნიშნავია ა. წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, ნ. ლომოურის, ბაჩანას, ცქეტიის, ე. გაბაშვილის, შიო მღვიმელის და სხვათა ნაწარმოებები, რომლებმაც ფაქტიურად ჩაუყარეს საფუძველი ქართული საბავშვო ლიტერატურის გამოცემას. თავისი შინაარსითა და დანიშნულებით საზოგადოების მიერ გამოცემული წიგნები ემსახურებოდა ქართველთა შორის წერა-კითხვის, მეცნიერული ცოდნის გავრცელებასა და პოპულარიზაციას.

წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ თავისი მოღვაწეობის ხუთი ათეული წლის განმავლობაში შეასრულა მართლაცდამამულები მისია, სათავე დაუდო პატრიოტულ წამოწყებას, ხელი შეუწყო ქართული ენის, ქართული ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიის შესწავლა-განვითარების საქმეს, ამ დროის მანძილზე საზოგადოებას თავს დასტრიალებდნენ და ზრუნვას არ აკლებდნენ ქართველი მწერლები, საზოგადო მოღვაწენი: დ. ყიფიანი, ი. ჭავჭავაძე, ი. მაჩაბელი, ა. სარაჯიშვილი, ა. წერეთელი, ი. გოგებაშვილი, ი. მუხრანსკი, გ. ქართველიშვილი, გ. იოსელიანი, ნ. ცხვედაძე, ა. ფურცელაძე, ი. მეუნარგია, ი. ყიფშიძე, დ. კარიჭაშვილი და სხვები.

წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მოღვაწეობით დაინტერესებულნი იყვნენ ქართული კულტურის თვალსაჩინო წარმომადგენლები: ა. წერეთელი, ძმები რაზიკაშვილები, ნ. ლომოური, ი. ევდოშვილი, შიო არაგვისპირელი; არტისტები: ვ. აბაშიძე, ლ. მესხიშვილი, კ. მესხი, ვ. გუნია, კ. ყიფიანი, ნ. გაბუნია-ცაგარელისა, ელ. ჩერქეზიშვილი, მღვდლები მოლიკარპე და ვასილ კარბელაშვილები; გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწენი: კალისტრატე ცინცაძე, კირიონი და ლეონიდი, ამბროსი ხელაია, პროფესორები: ალ. ცაგარელი, ა. ხახანაშვილი, ნ. მარი და სხვები. სწორედ ა. წერეთელმა დააყენა მწვავედ საკითხი საზოგადოების წინაშე ხალხური სიტყვიერების ნიმუშების შეკრების შესახებ, რათა არ დაკარგულიყო ნამდვილი ქართული სიტყვა-ცნებები და ტერმინები. „ხალხური სიტყვიერების ნიმუშების შედგენა, – აღნიშნავდა ა. წერეთელი, – ავსაძლებს თავიდან კაპიტალიზმში მოგონილ უხერხულ სიტყვებს“ (3,32). ქართული მოსახლეობისათვის წიგნის მოწოდების საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის იასონ კერესელიძეს. მან 1913 წელს ქართველ მაჰმადიანებში მოაგროვა 1000-ზე მეტი წიგნი. ფეხით მოიარა 115 დაბა და ქალაქი და გაავრცელა 350-ზე მეტი ახალი გამოცემა.

შექმნა რა ნაბეჭდი და ხელნაწერი წიგნების ძვირფასი წიგნსაცავი, წერა-კითხვის გამავრცელებელმა საზოგადოებამ გადაარჩინა ბევრი ძვირფასი ხელნაწერი, საარქივო მასალა, ისტორიული და მატერიალური კულტურის ძეგლები, ფოლკლორული ჩანაწერები, შექმნა იაფფასიანი სახალხო სკოლებისა და ბიბლიოთეკების ქსელი, რამაც ფასდაუდებელი ამაგი დასდო ქართული ენის შენარჩუნებისა და ლექსიკური გამდიდრების დიდ ეროვნულ საქმეს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

თ. ჩხიტუნიძე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების საბიბლიოთეკო და საგამომცემლო მოღვაწეობა, თბ., 1990.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება: თანამედროვეთა მოგონებები /შემდგ. ლ. ნანიტაშვილი, თბ., 2005.

ტ. ხუნდაძე, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, თბ., 1960.

ს. ხუციშვილი, მანათობელი, თბ., 1989.

ქსე, ტ. 10, თბ., 1986.

მარიამ კარგელაშვილი

საისტორიო მწერლობის მესვეური

პლატონ იოსელიანის დაბადების 200 წლისთავის გამო

„წარსულის ცოდნა აუცილებელია: მის გარეშე არ არსებობს აწმყო და მომავალი“.

პლატონ იოსელიანი

პლატონ იოსელიანი – „საისტორიო მწერლობის მესვეური“, „მრავალმხრივი მოღვაწე“, „ერთ-ერთი მსხვილი ფიგურა ჩვენი ლიტერატურული წარსულისა“ (კ. კეკელიძე), „ფრიად განათლებული და ცნობილი მეცნიერი, რომელსაც თანამედროვენი ფილოსოფოსს ეძახდნენ“ (ა. შანიძე) – XIX საუკუნის ქართველ ინტელექტუალთა იმ პლეადის ბრწყინვალე წარმომადგენელია, რომელთაც საფუძველი დაუდეს ისეთ ახალ დარგს, როგორიცაა „ჰუმანიტარული ქართველთმეტყველება“ (ვუკოლ ბერიძის გამოთქმა – ბერიძე 1961: 17), ანუ ქართველოლოგია. ესაა დრო, როდესაც საქართველოში „ლაღად იკაფავს გზას ევროპულ-რუსული მოწინავე ახალი აზრები და იდეები“, და პლატონ იოსელიანი ერთ-ერთი პირველია მათ შორის, რომელნიც „უხვი ხელით ეზიდებიან და სთესავენ ახალ ცოდნას, ახალ ცხოველმყოფელ აზრებს“ (კეკელიძე 1974: 79).

თეოლოგიასა და ფილოსოფიაში განსწავლული, ენციკლოპედიური განათლების მქონე პლატონ იოსელიანის ინტერესთა სფერო საოცრად ფართოა და მის ნაშრომებს დღემდე არ დაუკარგავს თავისი მნიშვნელობა სხვადასხვა დარგის მკვლევართათვის. ძნელია დავასახელოთ ქართველოლოგიის რომელიმე დარგი, მისი ყურადღების გარეშე რომ დარჩენილიყო; მათი ჩამონათვალი შთამბეჭდავია: საქართველოს საერო და საეკლესიო ისტორია, ისტორიული გეოგრაფია, წყაროთმცოდნეობა, არქეოლოგია, ხელოვნების ისტორია, ეპიგრაფიკა, ნუმიზმატიკა; ეთნოგრაფია და ფოლკლორი; კალენდარი; ლინგვისტიკა, ლიტერატურამცოდნეობა – ლიტერატურის ისტორია და კრიტიკა, ლექსთწყობის თეორიული საკითხები, საკუთრივ – რუსთველოლოგია; ჟურნალისტიკა; ძველ ხელნაწერთა მოძიება, საგამომცემლო საქმიანობა – ალბათ, არც ეს ჩამონათვალია სრული, რადგან მეცნიერულ ინტერესთა მრავალმხრივობა პლატონ იოსელიანის შემთხვევაში განსაკუთრებით მკვეთრად გამოიხატა.

ვალმხრივობის გამო მისი მოღვაწეობის უზოგადესი შეფასებაც კი დიდ სიძნელეს წარმოადგენს.

პლატონ იოსელიანი დაიბადა 1809 წლის 15(28) ნოემბერს თბილისში, სასულიერო პირის, ეგნატე იოსელიანის, ოჯახში. ერთხანს გაურკვეველი იყო მისი დაბადების თარიღი – სახელდებოდა 1810 წელიც, და დასაზუსტებლად არაპირდაპირი მონაცემები იქნა გამოყენებული (განერელია 1936: XIII). აქ უნდა აღვნიშნო ერთი დეტალი, რომლის მიხედვით თარიღი პირდაპირი მონაცემით დგინდება და ერთგვარ თბილ ემოციას იწვევს: კ. კეკელიძე, ეხება რა „თთუენის“ ერთ ეგზემპლარს, წერს: „ეს ცალი შეადგენდა პლატონის მამის ეგნატე იოსელიანის კუთვნილებას. იმაში პლატონის დაბადების წელიც (1809) კი ყოფილა აღნიშნული“ (კეკელიძე 1955: 111).

იოსელიანთა ოჯახი ბაგრატიონთა სამეფო კართან იყო დაახლოებული: „პლატონის პაპა მღვდელი ონისიმე მეფე გიორგის ახლდა და მამა პლატონისა მღვდელი ეგნატეც მეფე გიორგისვე“ (განერელია 1936: XIII, შენიშვნა); ეს სიახლოვე იმაშიც გამოჩნდა, რომ პლატონ იოსელიანი გიორგი მეცამეტის ძის დავითის მეუღლის, ელენეს, ნათლული იყო, რომელიც შემდეგ, პეტერბურგში, დიდად მფარველობდა თავის ნათლულს. პლატონის დედა ბარბარე სულხანიშვილი თავისი დროისთვის კარგად განათლებული პიროვნება ყოფილა.

ეგნატე იოსელიანის ოჯახი თბილისში ერთ-ერთ ყველაზე განათლებულ ოჯახად ითვლებოდა, სადაც ღრმა რელიგიურობასთან ერთად მეცნიერებისადმი ინტერესიც ღვიოდა, განსაკუთრებით ისტორიის მიმართ; ბიბლიოთეკაში ბევრი ძვირფასი ხელნაწერი და წიგნი ინახებოდა. ამგვარმა სულიერმა და ინტელექტუალურმა გარემომ განაპირობა პლატონ იოსელიანის – მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის – პიროვნების ჩამოყალიბება. მამულისა და მეფის ერთგულება იოსელიანებს თაობებით მოსდგამდათ და ამას თავისი მნიშვნელობა ჰქონდა მათი შთამომავლის მსოფლმხედველობის ფორმირებისთვის. კანონზომიერია, რომ ეგნატე იოსელიანი, საქართველოში XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე მომხდარ პოლიტიკურ მოვლენათა მომსწრე, „მოწმე და მონაწილე სამეფო სახლის აგო-

ნიისა“ (განერელია 1936: XIII),
ვაჟიშვილის ფუნდამენტური
ნაშრომის „ცხოვრება გიორ-
გი მეცამეტისას“ ერთ-ერთი
მნიშვნელოვანი პერსონაჟია.

პლატონ იოსელიანს ფარ-
თო სასულიერო განათლება
ჰქონდა მიღებული. მისი პირ-
ველი მასწავლებელი სახელ-
განთქმული დავით რექტორი
იყო. თბილისის სასულიერო
სასწავლებლის დამთავრების
შემდეგ თბილისის სასული-
ერო სემინარიაში განაგრძო
სწავლა, სადაც ფილოსოფიი-
თაც დაინტერესდა და თხუთ-
მეტი წლის ასაკში დაწერა
ნაშრომი „ფილოსოფიის ის-
ტორიის შესავალი“, რომელ-

საც გარკვეული მნიშვნელობა აქვს XIX საუკუნის ქართული ფი-
ლოსოფიური აზროვნების საკვლევად. სემინარიის დამთავრების
შემდეგ, 1829-1831 წ.წ., პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა, 1831
წელს პეტერბურგის სასულიერო აკადემიის სტუდენტი გახდა; იქ
დაახლოებული იყო იმჟამად უკვე რუსეთში გადასახლებულ ბაგ-
რატიონებთან, „ვითარცა მათთანა შინაური, მათთან დაბინავებუ-
ლი, მათთან გამოკუეებილი და შენახული“ (იოსელიანი 1936: 284),
განსაკუთრებით კი ცნობილ მეცნიერთან თეიმურაზ ბაგრატიონ-
თან, რომელთანაც შესანიშნავი ფრანგი ქართველოლოგი მარი
ფელისიტი ბროსე თანამშრომლობდა. ბროსე თეიმურაზს პარიზი-
დან უცხოურ საისტორიო ლიტერატურასა და „Journal Asiatique“-ს
ნომრებს უგზავნიდა, რომელთაც ბატონიშვილს ფრანგული ენის
შესანიშნავი მცოდნე პლატონ იოსელიანი უთარგმნიდა; ასე გაიც-
ნო მან შორიდან ბროსე, რომელთანაც შემდეგში ნაყოფიერი სა-
მეცნიერო ურთიერთობა და გულითადი მეგობრობა აკავშირებდა.
ჭეშმარიტი მამულიშვილი, ცდას არ აკლებდა, რომ საქართველო
და მისი მდიდარი სულიერი კულტურა ევროპაშიც გაეცნოთ: „მის-

პლატონ იოსელიანი

ცემოდან ევროპელთა შემთხვევა ცნობისათვის ჩვენთა მწერლები-
სა,“ — სწერდა იგი ბროსეს.

პლატონ იოსელიანმა პეტერბურგის სასულიერო აკადემია 1835
წელს ღვთისმეტყველების მაგისტრის ხარისხით დაამთავრა; სამ-
შობლოში დაბრუნების შემდეგ ერთხანს კვლავ პედაგოგიურ მოღ-
ვაწეობას ეწეოდა, ხოლო 1843 წლიდან მთელი თავისი დიდი ნიჭი,
ცოდნა და დაუშრეტელი ენერგია მთლიანად სამეცნიერო და საზო-
გადოებრივ მოღვაწეობას მიუძღვნა.

დაქორწინდა ანა ბაგრატიონ-მუხრანბატონზე; თბილისის მა-
ღალ საზოგადოებასთან ახლო მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდა
და სახელგანთქმული ლიტერატურული სალონების ხშირი სტუმარ-
ი იყო.

პლატონ იოსელიანის მრავალმხრივმა განსწავლულობამ და
ღვაწლმა ფართო აღიარება მოუპოვა მაშინდელ სამეცნიერო
წრეებში; იგი იყო ამიერკავკასიის სტატისტიკური კომიტეტის წევ-
რ-კორესპონდენტი (1840), ოდესის საიმპერატორო ისტორიისა
და სიძველეთა საზოგადოების ნამდვილი წევრი (1847), სანქტ-პე-
ტერბურგის საიმპერატორო არქეოლოგიისა და ნუმისმატიკის სა-
ზოგადოების წევრ-კორესპონდენტი (1849), სანქტ-პეტერბურგის
საიმპერატორო რუსული გეოგრაფიული საზოგადოების ნამდვი-
ლი წევრი (1852), ათენის სამეფო არქეოლოგიური საზოგადოების
წევრი (1863) და პარიზის სააზიო საზოგადოების წევრი (1868). მი-
ღებული ჰქონდა ჯილდოები: იყო წმ. ანას სამივე ხარისხის და წმ.
სტანისლავის პირველი და მეორე ხარისხის ორდენების კავალერი,
სპარსეთის შაჰმა კი „ლომისა და მზის“ მეორე ხარისხის ორდენით
დააჯილდოვა.

ქართული კულტურის ეს დიდი მოღვაწე 1875 წლის ნოემბერ-
ში გარდაიცვალა. სამუდამო განსასვენებლისკენ „მამათა“ თაობის
ერთ-ერთ ყველაზე თვალსაჩინო წევრს ახალი თაობა — „შვილებიც“
მიაცილებდნენ; „ქართული ლიტერატურის სიყვარულმა ორი თა-
ობა შეაერთა მიცვალებულის საფლავზე,“ — წერდა სერგეი მესხი.

ასე გამოხატა ქართულმა საზოგადოებამ თავისი პატივისცემა
პლატონ იოსელიანის დიდი ღვაწლის მიმართ.

პლატონ იოსელიანი დიდი ბიბლიოფილი და კოლექციონერი
იყო; მისი გარდაცვალების შემდეგ მოხდა ფაქტი, რომელიც ტრა-

გიკული თვალსაჩინოებით ასახავს კონტრასტს ამ დიდ ინტელექტუალსა და გარემომცველ საზოგადოებას შორის. მისი უმდიდრესი ბიბლიოთეკა, როგორც ზაქარია ჭიჭინაძე ამბობს, „40 ფუთი“ წიგნები ვაჭრებს ქალაქის ფასად მიჰყიდეს, მათგან რამდენიმე „ფუთის“ მიგნება და გამოსყიდვა ზ. ჭიჭინაძემ მოახერხა. ეს დიდებული არქივი გაიბნა და გაიფანტა, გადარჩენილი ნაწილი რამდენიმე სხვადასხვა ქალაქის ფონდებში ინახება. შემადრწუნებელი და ტრაგიკულია იმის წარმოდგენაც კი, რომ ძველი ხელნაწერები და წიგნები, როგორც რაღაც საქონელი, სასწორზე დადეს და აწონეს. ვის შეუძლია განსაზღვროს ის სრულიად წარმოუდგენელი სულიერი ღირებულება, რასაც ეს ნახევარ ტონაზე ბევრად მეტი „ორმოცი ფუთი“ ქალაქი შეიცავდა... პლატონ იოსელიანის ბიბლიოთეკის ფასდაუდებელი ღირებულების ოდნავ მაინც წარმოსადგენად ის ფაქტიც კმარა, რომ მისი წიგნსაცავის სასწაულებრივად გადარჩენილ ნაწილში მიაგნო ისტორიკოსმა დავით ბაქრაძემ „მესხური დავითნის მატინეს“ – XIV საუკუნის ძვირფას საისტორიო ძეგლს, ხოლო ივანე ჯავახიშვილმა – თამარ მეფის მანამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულებას – ე. წ. „ჭალაშვილისეულ ნუსხას“, მართლაც უფასო განძს (ჯავახიშვილი 1945: 271, 381).

პლატონ იოსელიანი ქართული საერო და სასულიერო მწერლობის ძეგლების ერთ-ერთი პირველი გამომცემელი და კომენტატორია; პირველმა მან გამოსცა შავთელისა და ჩახრუხადის ხოტბები (1838), ტფილელის „დიდმოურავიანი“ (1851), ტიმოთე გაბაშვილისა და იონა რუისის მიტროპოლიტის სამოგზაურო თხზულებები (1852), ანტონ კათოლიკოსის „წყობილსიტყვაობა“ და არჩილის „ცხოვრება მეფის თეიმურაზ პირველისა“ (1853); პირველმა დაწერა საქართველოს ეკლესიის მოკლე ისტორია (1841), რომელიც რუსულ ენაზე გამოიცა. იგი რუსულ ენაზე აქვეყნებდა თავის მრავალრიცხოვან ნაშრომებს საქართველოს ისტორიისა და გეოგრაფიის საკითხებზე, ეკლესია-მონასტრების აღწერილობებს, ქართველ წმინდანთა ცხოვრებებს. მის მიერ აღძრულ საკითხთა შემდგომ განვითარებას თუ დაზუსტებას დიდ მეცნიერთა ნაშრომებში ვხვდებით. საკმარისია ითქვას, რომ კორნელი კეკელიძე გამუდმებით ახსენებს პლატონ იოსელიანის სახელს თავის „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ ორტომეულსა და „ეტიუდებში“.

ამ გამომჩენილი ქართველი მეცნიერის არაორდინარული პიროვნების წარმოსადგენად საინტერესოა მისი პირველი ბიოგრაფის ზაქარია ჭიჭინაძის შემდეგი ცნობა: პლატონ იოსელიანმა ფილოსოფოსის „სახელწოდება იმ დროის ქართველებისაგან მიტომ მიიღო, რადგან ამას ხშირად უყვარდა საუბარი საღმრთო საგნებზე. ეს იყო ნამდვილი ღმთის მეტყველი“ (ჭიჭინაძე 1893: 3). ამ თვისების გამო, როგორც იონა მეუნარგია გადმოგვცემს, „პლატონ ფილოსოფოსი“ ნიკოლოზ ბარათაშვილის ცხარე კალამბურის მსხვერპლიც კი გამხდარა ერთ სალონში. ირონიული გაკილვის საგანი ყოფილა მისი ბაკენბარდებიც: „ჩვენს დიდ პლატონს ძილში კატა დასწოლოდა ბაკენბარდებზე და ასე გაეთელა, რომ ველარას გზით ვერ გაუსწოვდა. ეს ერთი ბაკენბარდი ასე გათელილი დარჩა. გურჩევთ, რომ მოიპარსოს, მაგრამ არ გვიჯერებს. ეს აკლდა ამის ფილოსოფიურს სახეს“ (ბარათაშვილი 1968: 175), – სწერდა ნიკოლოზ ბარათაშვილი გრიგოლ ორბელიანს.

მაგრამ „დიდი პლატონი“ სულაც არ ყოფილა გულჩათხრობილი და, როგორც კვლავ ზ. ჭიჭინაძე გვამცნობს, თავადაც ძლიერ ჰყვარებია ოხუნჯობა (ჭიჭინაძე 1893: 20).

ბუნების სიყვარული და შინაგანი ლირიზმი პლ. იოსელიანის ერთ-ერთი დამახასიათებელი თვისებაა, არც პოეტური შედარებებია მისთვის უცხო; მაგალითად, მდინარე ვერეს შესახებ წერს: „წყნარი, როგორც განდევგილის სული ტაძრის საფარქვეშ“ (იოსელიანი 1871: 25); ორიგინალური და ნატიფი შედარებაა.

პლატონ იოსელიანი პოლიგლოტი იყო: შესანიშნავად იცოდა ძველი კლასიკური ენები – ბერძნული და ლათინური. მისი ნაშრომები სავსეა ბერძნული და ლათინური ფრაზებით; შესწავლილი ჰქონდა ძველებრაული ენაც; თანამედროვე ევროპულ ენათაგან სრულყოფილად ფლობდა ფრანგულს, რაც შეეხება რუსულს, იგი, მშობლიურ ენასთან ერთად, მისთვის სააზროვნო ენა იყო და ნაშრომთა აბსოლუტური უმეტესობა ამ ენაზე აქვს დაწერილი.

ანტიკურ ლიტერატურაში ღრმად განსწავლულ პლატონ იოსელიანს ხიბლავდა ძველ ორატორთა მჭევრმეტყველება და რიტორიკის ხელოვნებას დიდად აფასებდა. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა მისი შემდეგი მსჯელობა: „სიტყვები აზრის სიმბოლოებია:

ისინი ანხორციელებენ აზრს. როგორ ხდება ეს, ასე ვთქვათ, აზრის გაფორმება? სალი განსჯითა და სალი აზროვნებით (ლოგიკა); სიტყვების სწორი წარმოთქმით ანდა სწორი განლაგებით მეტყველებისას და ქალაღდზე (გრამატიკა); მშვენიერი, წარწარი, წყობილი, მეღინი, ჰარმონიული თხრობით (რიტორიკა)" (ციტირებულია: განერელია 1936: XXVIII). პლ. იოსელიანის რუსულად დაწერილ ნაშრომთა სტილი მის თანამედროვეთა აღტაცებას იწვევდა: „აღიზარდა რა ძველ ორატორთა კითხვით, – წერდა ერთი რუსი ავტორი, – პლ. იოსელიანმა დღემდე შეინარჩუნა ენის სიახლე დემოსთენესა და ციცერონისა, რომელნიც თავის თანამედროვეთ სისადავითა და ძლიერებით ხიბლავდნენ" (კავკაზი 1868: № 45). მაგრამ სამართლიანობისთვის უნდა ითქვას, რომ პლატონ იოსელიანის წერის სტილისთვის სულაც არაა დამახასიათებელი სისადავე, რაც მის წანერთა ქართულად მთარგმნელს დიდ სიძნელეთა წინაშე აყენებს არა აზრის სირთულის, არამედ ხელოვნურად გართულებული სინტაქსის გამო; ეს განსაკუთრებით ცხადად ჩანს პლ. იოსელიანის „რიტორიკული" სტილის პუშკინისეული სტილის სისადავესთან შედარებისას, რაც შესანიშნავადაა გამოხატული დიდი რუსი პოეტის ცნობილი ფრაზით: „Да пиши ты просто! Ты достаточно умен для этого!". როგორც პლატონ იოსელიანის ზოგიერთი საგაზეთო პუბლიკაცია მოწმობს, მას სადად წერაც კარგად შეეძლო, თუკი მოილურვებდა.

პლატონ იოსელიანი, კლასიკურ ენათა ბრწყინვალე მცოდნე, ქართულ ენას მათ ადარებდა და მშობლიური ენის მაღალი ღირსებით აღტაცებული წერდა: „ვითარცა მცოდნე, ვიტყვი გაბედვით, ლათინთა ენისა, ბერძულისა და რუსულისა, ვითარცა მთავართა ენათა, ერთთა დიდთა ეკლესიათათვის შემზადებულთა, რომელ ენათა ქართველთა, მრავლით უმცირესი ბერძულისა, არის მრავლით უმაღლესი ორთა სხვათა მხოლოდ ეკლესიურისა მწერლობისა გამო". „წყობილსიტყვაობის" პირველი გამომცემელი ენის საკითხში ამ თხზულების ავტორის ანტონ კათოლიკოსის მიმდევარი იყო და ძველი მწიგნობრული, უაღრესად არქაული ენის დამკვიდრების მოსურნე; ამიტომაც იწუნებდა – შავთელის, ჩახრუხაძისა და რუსთაველის გარდა – „საერთთა მწერალთა" ენას: „სხვანი საერონი მწერლობისა წიგნი იწერებოდნენ არა ეგოდენ ძლიერითა და ტკბილითა ენითა". ცნობილია, რომ პლატონ იოსელიანს ენის საკითხში „არქაისტული" პოზიცია ეკავა და XIX საუკუნის შუა წლებ-

ში „მამათა და შვილთა“ ცნობილ ცხარე ბრძოლაში „მამათა“ ბანაკს ეკუთვნოდა, რაც მისი შემოქმედებითი ცხოვრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია და საფუძვლიანად აქვს გამოკვლეული აკაკი განერელიას (განერელია 1936: XII-XXXVII).

საინტერესოა, რომ „არქაისტი“ პლატონ იოსელიანი, რომლის ქართულს ზაქარია ჭიჭინაძემ „იოსელიანისებური ჯვარცმული ენა“ უწოდა, მშვენივრად გრძნობდა იმ სიახლეს, რასაც მისი თანამედროვე „ჩვეულებითი საუბარისა ენა“ წარმოადგენდა. ამიტომაც შეაქო შესანიშნავი ქართველი კომედიოგრაფის გიორგი ერისთავის პირველივე კომედია „გაყრა“ და საგანგებოდ აღნიშნა, რომ „თავადმან გიორგი დავითის ძემან ერისთავმან დაბადა ენა ქართული ახალისა გვარის მწერლობისათვის“. კომედიის ავტორის შესაქებად, ჩვეულებისამებრ, თავისი მართლაც გრანდიოზული ერუდიცია გადმოაფრქვია და ანტიკური ეპოქის კომედიოგრაფებს შეადარა: „სახელმან მისმან ქართველთათვის ესრეთივე მიიღო ღირსება, რომლისთვისცა ეკვირვებიან ბერძენთა და რომაელთა კომიკთა არისტოფანეს, კრატინს, პლავტსა, ტერენტიოსს და სხვათა“. გ. ერისთავის კომედიებით აღტაცება იმდენად გულწრფელი იყო, რომ ამ დარბაისელ პიროვნებას არც მსახიობობაზე უთქვამს უარი და კომედია „დავაში“ მოხუცი ონოფრეს როლი შეუსრულებია.

ქართული კომედიის დაბადებით პლატონ იოსელიანის აღტაცებას თავისი კურიოზული გაგრძელება აქვს. გიორგი ერისთავის „ახალისა გვარის მწერლობის“ მაქებარმა „არქაისტმა“ იმედი გამოთქვა, რომ „სხვანიცა ახალნი მწერალნი გაბედვით შეუდგებიან მაგალითსა მისსა“. ამ მოწოდების შედეგმა დიდხანს არ დააყოვნა: ვოდვეილისტმა ზურაბ ანტონოვმა დაწერა კომედია „ტივევით მოგზაურობა ლიტერატორთა“, რომელშიც კომიკურად იყო წარმოდგენილი რეალური ამბავი: პლატონ იოსელიანისა და საქართველოში კარგად ცნობილი მხატვრის, თავად გაგარინის ტივით მოგზაურობა მტკვარზე გორიდან თბილისამდე. ამ კომედიის დადგმას ისე განურისხებია პლატონ იოსელიანი, რომ მთავარმართებელ მ.ს. ვორონცოვისთვის ანტონოვის კომედიის აკრძალვაც კი მოუთხოვია, თუმცა მალე ყველაფერი მშვიდობიანად დამთავრებულა (განერელია 1936: XVII-XIX).

მიუხედავად მოღვაწეობის სფეროთა მრავალმხრივობისა, პლატონ იოსელიანის მთავარი მოწოდება საქართველოს ისტორია იყო.

XVIII საუკუნის დიდი ქართველი ისტორიკოსის ვახუშტი ბაგრატიონის შემდეგ ის ჩაუდგა სათავეში ამ დარგს და ორმოცი წლის მანძილზე თავდადებით ემსახურა, როგორც ჭეშმარიტი და უანგარო მამულიშვილი: „პატრიოტიზმი პლ. იოსელიანის ისტორიული აზროვნების ერთ-ერთი ფუნდამენტური საფუძველია,“ – აღნიშნავს ჯ. ვათეიშვილი (ბარამიძე 1978: 26).

პლატონ იოსელიანის სახელს ქართული ისტორიოგრაფიის გარდამავალი, პროგრესული ეტაპი უკავშირდება: თავისი არსით ეს უკვე აკადემიური დონე იყო. საქართველოს ძველი ისტორიის შესწავლისას იგი ბერძენი და რომაელი ავტორების ცნობებსაც იყენებდა, ხოლო თავისი ფართო განათლების წყალობით ევროპის ახალი დროის ისტორიკოსთა – მიშლეს, გიზოს, რენანის – შრომებსაც იცნობდა და ისტორიის მეცნიერების უკანასკნელ მიღწევებსაც ითვალისწინებდა; ამიერიდან იწყება ისტორიულ წყაროთა მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულება, პროვიდენციალიზმის ადგილს მოვლენათა პრაგმატული განმარტების ძიება და მიზეზ-შედეგობრივი კავშირის დადგენა იკავებს.

მისი, როგორც ისტორიკოსის, მეცნიერული პასუხისმგებლობით სავსე დამოკიდებულება საკვლევი საგნის მიმართ კარგად ჩანს შემდეგ სიტყვებში: „გულახდილად ვიტყვი, მიუდგომლად აღწერე მისი ცხოვრება, არ მიღალატია გონივრული კრიტიკისა და ისტორიის მითითებათათვის“ (იოსელიანი 1973: 13).

პლატონ იოსელიანი ცნობილი კოლექციონერი იყო: ის დიდ შრომას ახმარდა ისტორიული მასალის მოპოვებასა და გამოვლენას: არაერთი ახალი წყარო შესძინა ქართულ ისტორიოგრაფიას, მათ შორის, ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულება, რომელიც აღმოაჩინა და პირველმა შემოიტანა სამეცნიერო მიმოქცევაში.

ქართველოლოგიის წინაშე პლატონ იოსელიანის მრავალრიცხოვან დამსახურებათა შორის ცალკე აღნიშვნის ღირსია მისი სამეცნიერო მოგზაურობა საბერძნეთში, ათონის მთაზე, ივერთა მონასტრის ბიბლიოთეკაში ქართულ ხელნაწერთა მოძიებისა და შესწავლის მიზნით. ცნობილია, რომ ამ სამონასტრო დაწესებულებას სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ქართული მწერლობისა და კულტურის ისტორიაში (კეკელიძე 1960: 101).

1849 წელს, როდესაც ევროპაში რევოლუციები ბოპოქრობდა, პლ. იოსელიანი მ.ს. ვორონცოვის ხელშეწყობით საბერძნეთს გაემგზავრა და მისმა ოთხთვიანმა (მარტი-აგვისტო) მუშაობამ ივერთა

პორტაიტას ანუ კარის ღვთისმშობლის მონასტერში ნაყოფიერი შედეგი გამოიღო; თავის კორესპონდენციაში გახარებული აუწყებდა ქართველ საზოგადოებას: „შრომა დაჯილდოვდა საქართველოზე ახალი ისტორიული ცნობების აღმოჩენით, რომელნიც აქამდე უცნობი იყო“ (იოსელიანი 1849). პლ. იოსელიანის დიდი დამსახურებაა ქართული მეცნიერებისა და კულტურის წინაშე, რომ მან თითქმის შეუძლებელი შესძლო და გარკვეული დროით საქართველოში გადასაწერად და შესასწავლად ჩამოიტანა ოშკის ანუ ათონის ბიბლია, რომლის დროებით გადაცემაზე ცივი უარი ეთქვა რუსეთის ბიბლიურ საზოგადოებას 1818 წელს. ეს ის ბიბლიაა, რომელიც სახელგანთქმულმა თორნიკე ერისთავმა, ბარდა სკლიაროსის დამარცხებელმა და ათონის ივერთა მონასტრის ამშენებელმა, ბერობაში იოანემ, შესწირა თავის საბოლოო სამყოფელს. „ეს თარგმანი, – წერდა პლ. იოსელიანი, – შესრულებული საეკლესიო წიგნთა ქართულად გარდამღებელთა მიერ X საუკუნეში და თეთრად გადანერილი 997 წელს, წარმოადგენს ორ უზარმაზარ ტომს, დაწერილს მაგარ პერგამენტზე in folio ორ სვეტად. ამ ორი ტომის წონა სამ ფუთამდეა“ (იოსელიანი 1849). ბიბლიის ამ ქართულ თარგმანს განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან უშუალო კავშირშია ე. წ. „სინას კოდექსთან“ (codex sinaticus), რომლიც IV საუკუნის შუა წლებით თარიღდება და უძველესი ძეგლია, რომელიც ახალი აღთქმის სრულ ბერძნულ ტექსტს შეიცავს, ოშკის ბიბლია კი მასთან ახლოა როგორც ქრონოლოგიურად, ისე ორიგინალთან თარგმანის სიახლოვით (კეკელიძე 1960: 418-419; ბარამიძე 1978: 133-134).

მართალია, პლატონ იოსელიანის მრავალრიცხოვან ნაშრომთა თითქმის ცხრა მეათედი რუსულ ენაზეა დაწერილი, მაგრამ მთავარი წიგნი, რომლითაც სამარადისოდ დაიმკვიდრა შესანიშნავი ქართველი ისტორიკოსის სახელი, ქართულად დაწერა. ესაა „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, რომელშიც XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნის საქართველოს ურთულესი ისტორიის ფართო პანორამაა ასახული და პირველხარისხოვანი წყაროა ამ გარდამტეხი ეპოქის საკვლე-
ვად.

რამდენიმე სიტყვა უნდა ითქვას ამ ნაშრომის საერთო ხასიათის შესახებ. აკაკი გაწერელია, რომლის რედაქციითა და კომენტარებით გამოიცა პლ. იოსელიანის „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“,

მას შემდეგ შეფასებას აძლევს: „ეს გამოკვლევა შეიძლება ნახევრად მხატვრულ ნაწარმოებად ჩავთვალოთ. წიგნის შინაარსი იშლება ისტორიული დეტალიზაციის და ამბების ფონზე იმგვარად, რომ თხრობა სცილდება აკადემიური გამოკვლევების სავალდებულო ფარგლებს“ (განერელია 1936: XXXIV); ამავე დროს ავტორი არა მხოლოდ ისტორიკოსი, არამედ ბიოგრაფი-მწერალიც არის.

პლატონ იოსელიანმა საქართველოს ისტორიის ამ რთული ეპოქის აღსაწერად ჭეშმარიტი ისტორიკოსის მეთოდს მიმართა: გარდა დოკუმენტებისა, რომლებიც უხვადაა მის ნაშრომში, მოიძია ისტორიულ პროცესში ჩართულ პიროვნებათა და თვითმხილველთაგან სანდო ინფორმაცია, ამასთან გაითვალისწინა მეფის არა მხოლოდ მომხრეთა, არამედ მოწინააღმდეგეთა მიერ მიწოდებული ცნობებიც. ამის შესახებ პლ. იოსელიანი იოანე ბაგრატიონ-გრუზინსკის, გიორგი მეცამეტის შთამომავალსა და მემკვიდრეს, შემდეგ სწერს: „დავჰსწერე ცხოვრება ესე მეფისა გიორგი XIII ვიტყვი სვინდისით, პირუთნებელად, მივიღე ცნობანი ესე ჭეშმარიტთა მომთხრობთა პირთაგან და წერილთაგან ნამდვილთა, რომელთაცა მოაწიეს ჩემადმდე. შევისწავლე საქმენი ესენი კაცთაგან, თანადამსწრებთა დროთა მათ და თვით მოქმედთა გვამთა და პირთაგან“, და, ამავე დროს, მათგანაც, ვინც იყვნენ „მტერნი მისნი და ოდესმე მაყუედრებელნი საქმეთა მისთა და მისთვის არა კეთილისა აზრისა მექონნი“. ისტორიკოსის ამ რთული მისიის აღსრულების გამბედაობას პლატონ იოსელიანი მეფის კართან მისი საგვარეულოს ტრადიციული სიახლოვეთ ხსნის: „მე მამა-პაპითა ვეკუთვნოდი მეფეთა სასახლესა გუარისა-გამო ძუელისა. 1560 წლიდამ, ვითარცა ფიცისა კაცნი..., ვითარცა სასახლისა კაცნი, ვახლდით მთავართა და მეფეთა იმერეთისა და ქართლისა დასრულებადმდე მეფობისა“ (იოსელიანი 1936: 284-285).

ისტორიული ვითარების აღწერისას ობიექტურობისადმი გულწრფელი სწრაფვის მიუხედავად, ფაქტია, რომ პლატონ იოსელიანი, როგორც ისტორიკოსი, სუბიექტურიც არის და ტენდენციურიც. მის ნაშრომს გაორება ეტყობა: ერთი მხრივ, იგი მონარქისტია, ბაგრატიონთა დინასტიის უერთგულესი ქვეშევდრომი, „ვითარცა მათანა შინაური“, მეორე მხრივ კი – დინასტიის მეფობის აღსასრულის მომსწრე და საქართველოს რუსეთთან შეერთების აპოლოგეტი. იგი ქართული არისტოკრატიის იმ ჯგუფს ეკუთვნოდა, რომელიც ქვეყნის გადარჩენის ერთადერთ გამოსავალს რუსეთთან

კავშირში ხედავდა და სავსებით ამართლებდა გიორგი მეცამეტის პოლიტიკას როგორც ისტორიული, ისე იდეოლოგიური თვალსაზრისით: „შენუხებული მეფე სამეფოსათვის დაუნყნარებელისა შინა შფოთთაგან და მტერთა ლეკთაგან გაქელვისა – ჰფიქრობდა და განიზრახვიდა რუსეთისადმი ქვეყნის გადაცემასა“, და ამ განზრახვის მთავარ ფაქტორად ერთმორწმუნეობაა დასახელებული. ისტორიკოსი გადმოგვცემს გიორგი მეცამეტის საუბარს ამ საკითხზე პატრ ნიკოლა რუტილიონთან: „ჩემო პატრო!... – დავსუსტდით, გაქრა ქრისტიანობა აქ ურუმით! მეტად მოგვერია მტერი და რა მტერი! ქრისტესი! თუ არ მკლავი რუსთა ხელმწიფისა, ვერვინ დაიცავს საქრისტიანოსა“, და ამ განსჯას მოსდევს ტრაგიზმით სავსე ფრაზა: „მესმის სიმძიმე რუსთა ჩემზედა ბრძანებლობისა...“ (იოსელიანი 1936: 154).

ამავე დროს კავკასიისკენ, კერძოდ კი, კავკასიის ცენტრის – საქართველოსკენ – რუსეთის ლტოლვის მამოძრავებელი ძალები პლატონ იოსელიანს, როგორც აღნიშნავენ, „ბუნდოვნად ჰქონდა წარმოდგენილი“ (განერელია 1936: IX). სინამდვილეში გადამწყვეტი ფაქტორი ამ ისტორიული კოლიზიისა ის იყო, რომ ამ ისტორიულ ეპოქაში საქართველომ თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობით საერთაშორისო პოლიტიკური მნიშვნელობა შეიძინა და ამ პოლიტიკის ორბიტაში მოექცა. ამგვარ ვითარებაში მისი როლის გასათვალისწინებლად საკმარისია ითქვას, რომ ნაპოლეონის „დიდი აღმოსავლური პროექტის“ კონტექსტში ფინკენშტეინში დადებულ თექვსმეტპუნქტიან ხელშეკრულებაში (1807 წლის 10 მაისი), რომელიც ევროპულ სახელმწიფოსა და ირანს შორის დადებული პირველი სამხედრო-პოლიტიკური შეთანხმებაა, საქართველოს საკითხი მესამე და მეოთხე პუნქტებად იყო შატენილი (დანვრილებით იხ.: ნაჭყებია 2002: 32-98); ამიერიდან საქართველოს ბედი საქართველოში კი არა, მის ფარგლებს გარეთ წყდებოდა.

პლატონ იოსელიანის, როგორც ისტორიკოსის, კვლევა-ძიების მეთოდის საჩვენებლად მივმართავ ერთ მაგალითს: „აღვსებად მოთხრობათა ამათ მეფისა გიორგისათჳს ვსთხოვე მოხუცსა ბარბარე ოთარ ქობულაშვილის მეუღლესა და ომან ხერხეულიძის ქალსა, მაცნობის, რაიცა იცის“. აი, მცირე ნაწილი საკმაოდ ვრცელი პასუხიდან: „როდესაც მეფე... ირაკლი გარდაიცვალა, მაშინვე უბრძანა მეფემ გიორგიმ თავის საყვარელს ალექსანდრე ეშიკალაბაშს მაყაშვილსა: „სტოლი დადგი, ქალაღდი და საწერ-კალამი გვერთ მოუდ-

გო, და ყველამ ხელი მოაწეროსო ჩემს მეფობაზედაო“ (იოსელიანი 1936: 62-63). გარდა იმისა, რომ თვით ფაქტია საინტერესო, აქ რელიეფურად ჩანს განსხვავება, ერთი მხრივ, „არქაისტ“ პლატონ იოსელიანის მნიგნობრულ ენასა და, მეორე მხრივ, იმდროინდელ „ჩვეულებითსა საუბარისა ენასა“ შორის.

პლატონ იოსელიანის ნაშრომში მოაზროვნის მაღალი ნიჭით დაჯილდოებული და ამავე დროს ღრმად მგრძნობიარე პიროვნების სახე იკვეთება, რომელიც მწერლის დახვეწილი ოსტატობით წერს ისტორიული ხასიათის გამოკვლევას. ამ ოსტატობის ნიმუშად მოვიყვან ერთ მონაკვეთს: „თვით მეფის ძე და მემკვიდრე დავით და ბიძა მისი ვახტანგ წარვიდენ რუსეთად 18 ფებერვალსა 1803 წელსა. მისრულთა მცხეთას მოეგებნენ შიომღვიმისა ბერნი და მათ უბოძა თოფი თვისი „გველტუჩა“, რათა დასდვან უდაბნოსა და გაემგზავრა...“ (იოსელიანი 1936: 241). აქ შესანიშნავადაა რეალიზებული ის მოთხოვნა, რომელიც არისტოტელემ ისტორიკოსს წაუყენა: ისტორიკოსს ეკრძალება შეგნებულად დაისახოს მიზნად მკითხველზე ემოციური ზეგავლენის მოხდენა, რადგან ემოციური განცდა მის მიერ ობიექტურად აღწერილი ფაქტის ხასიათზე დამოკიდებული. ციტირებულ ეპიზოდში მხოლოდ მშრალი ისტორიული ფაქტია გადმოცემული, არ არის არც ერთი, თუნდაც უმცირესი შტრიხიც კი მკითხველზე ემოციური ზეგავლენის მოსახდენად, და მაინც რა გულისმომწყველეია იგი დღესაც, ორი საუკუნის შემდეგ, რაოდენ ტრაგიკული ქვეტექსტის შემცველი.

პლატონ იოსელიანს, ეპოქალური ისტორიის აღმწერს, თურმე უთქვამს ალექსანდრე ორბელიანისთვის: „ყოველი ისტორია ტყუილია“ (განერელია 1936: VIII-IX), მაგრამ პარადოქსი ისაა, რომ ისტორიკოსის ნებისმიერი სუბიექტურობისა და ტენდენციურობის მიუხედავად ისტორია არ ტყუის, როდესაც ობიექტურ ფაქტებს გადმოსცემს; პლატონ იოსელიანის ნაშრომში ასეთი ფაქტები მრავლადაა, რაც მას პირველხარისხოვანი წყაროს მნიშვნელობას ანიჭებს.

მიუხედავად საქართველოში რუსეთის ხელისუფლების მიმართ სრული ლოიალობისა, პლატონ იოსელიანს რუსეთის მათი კავკასიური პოლიტიკის მიმართ არაერთგვაროვანი დამოკიდებულება ჰქონდა: ერთი მხრივ, იგი მთავარმართებელ მ. ს. ვორონცოვს „გენიალურ მმართველად“, „ამ მხარის მფარველ ანგელოზად“

(იოსელიანი 1871: 24) მოიხსენიებდა და ქართველთა 1832 წლის შეთქმულებას რუსეთის წინააღმდეგ უარყოფითად აფასებდა, მეორე მხრივ კი, დალესტანს „კავკასიის შვეიცარიას“, ხოლო შამილს „კავკასიის პრომეთეს“ უწოდებდა, სიმპატიას გამოხატავდა ჰაჯი მურატის მიმართ და მისთვის ჩვეული ანტიკური ნიაღვრეებით დალესტანელთა გალებს ადარებდა, როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლთ: „სამწუხაროა, თუ არ შეიკრიბება დალესტანის თავისუფლების, კეისრამდელი გალების თავისუფლების, აზიური შვეიცარიის თავისუფლების დიადი სახელები შთამომავლობისა და ისტორიისთვის“ (იოსელიანი 1862: 38). ისე ჩანს, რომ კავკასიაში რუსეთის ექსპანსიის მიმართ პლ. იოსელიანს წინააღმდეგობრივი დამოკიდებულება აქვს.

„გონებრივი გმირობის ამგვარი ნაყოფი არის არა ერთი ხალხის – დიდისა თუ მცირის – საკუთრება, არამედ მთელი კაცობრიობისა. სახელები დიდ ადამიანთა, ... რომელნიც ხელს უწყობენ კაცობრიობის წინსვლას მეცნიერული თუ ხელოვნების ნაწარმოებებით – მსოფლიოს მატრიანებში იწერება“.

პლატონ იოსელიანი

თუმცა პლატონ იოსელიანს შოთა რუსთაველის შესახებ ერთადერთი წერილი აქვს გამოქვეყნებული და ისიც რუსულადაა დაწერილი, ის მაინც რუსთველოლოგთა ბრწყინვალე პლეადის ერთ-ერთი შესანიშნავი წარმომადგენელია.

1870 წელს, 10 იანვარს, გაზეთ „Kavkaz“-ის მეცამეტე ნომერში დაიბეჭდა პლატონ იოსელიანის სტატია რუსთაველის შესახებ, რომელსაც აკაკი შანიძემ „მშვენიერი წერილი“ (შანიძე 1966: 64) უწოდა და რუსთველოლოგთა საგანგებო ინტერესის საგანია. ეს უმნიშვნელოვანესი რუსთველოლოგიური ნაშრომი სრული სახით დღემდე არ არის თარგმნილი და გამოქვეყნებული ქართულად, რაც მით უმეტეს გაუგებარი და შეუწყნარებელია, რომ აქ გამოთქმულია ნაყოფიერი მოსაზრებები და აღძრულია კონცეპტუალური იდეები, რომელთაც რუსთველოლოგიური მეცნიერებისთვის არა მხოლოდ ისტორიული, არამედ სადღეისო აქტუალური მნიშვნელობა აქვს; ასეთებია: რუსთაველი და ნეოპლატონიზმი; ვეფხისტყაოსანი კომპარატივისტული კვლევის კონტექსტში; რუსთაველის

ადგილი მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში; ვეფხისტყაოსნის, როგორც იდეური და ესთეტიკური ფენომენის, მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობა; რუსთაველი და ჰომეროსი; რუსთაველი და დანტე; რუსთაველი და შექსპირი...

პლატონ იოსელიანის ამ რუსთაველოლოგიური ნაშრომის პირველი ამომწურავი, დეტალური დახასიათება და ზოგადი შეფასება ცნობილ რუსთაველოლოგს, გაიოზ იმედაშვილს ეკუთვნის: „მიუხედავად იმისა, რომ მისი მსჯელობანი უფრო მეტად უსაზღვრო აღტაცებას გამოხატავენ რუსთაველის გენიისადმი, ვიდრე მეცნიერულ დებულებებს, და მათ მეცნიერული ფორმა არა აქვთ, მაინც მან შეძლო მთელი რიგი საკითხების გადაჭრაში ობიექტური ყოფილიყო და ისტორიულ-ფილოლოგიურ საკითხებზედაც ზოგიერთი ისეთი აზრი გამოეთქვა, რაც შემდეგ მკვლევრებისათვის მიბაძვის საგანს წარმოადგენდა. ასეთი სიახლე იყო რუსთაველის სახელთან ნეოპლატონიზმის დაკავშირების პირველი ცდა, მისი იდეოლოგიის გარკვევა, შოთას რელიგიად კატეგორიულად ქრისტიანობის წამოყენება, პოემის სახელწოდების „ვეფხისტყაოსნის“ ეტიმოლოგიის გარკვევა, პოემის სიუჟეტის წყაროს დასახვა არაბულ-მუსულმანურ ლიტერატურულ გარემოში, ვეფხისტყაოსნის ორიგინალობის თეორია, მისი ფესვების ქართულ ნიადაგზე მონახვა, რუსთაველის შემოქმედების წყაროების გარკვევა დაბოლოს, მისი მხატვრული შეფასება ლიტერატურათმცოდნეობის თვალსაზრისით“; მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს პლ. იოსელიანის მოსაზრებაზე: „რუსთაველმა პოეტური შეუფარდა ფილოსოფიურს, რითაც გენიოსის სახელი დაიმსახურა“, და კვლავ ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ „კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია პლ. იოსელიანის პირველი ცდა რუსთაველის სახელის დაკავშირებისა ნეოპლატონიზმთან“ (იმედაშვილი 1941: 40-43), პრობლემა, რომელიც წამოყენებიდან მრავალი ათწლეულის შემდეგ განსაკუთრებით აქტუალურია რუსთაველოლოგიური მეცნიერებისთვის. „პლატონ იოსელიანიდან დაწყებული, – წერს რუსთაველის ესთეტიკის მკვლევარი გიორგი ნადირაძე, – რუსთაველის მკვლევართა შრომებს არ შორდება პლატონის, არისტოტელეს და ნეოპლატონიკოსთა სახელები“ (ნადირაძე 1958: 11). ამ წერილის ღირსებები აღნიშნა აკაკი გაწერელიამ (გაწერელია 1936: XXXIV-XXXVI); პლატონ იოსელიანს, როგორც რუსთაველოლოგს, მიეძღვნა იოსებ მეგრელიძის ნარკვევი (მეგრელიძე 1970: 77-81) და გურამ შარაძის მონოგრაფია (შარაძე 1980).

პლატონ იოსელიანის ნაშრომი გარკვეული გეგმითაა დაწერილი და არათანაბარი მოცულობის ოც თავადაა დაყოფილი; ეს არ არის ხელოვნური დაყოფა – ყოველ თავს საკუთარი ემოციური და ინტელექტუალური ცენტრი აქვს და სხვადასხვა საკითხს ეხება. ამ ოც თავში გაბნეულია თითქმის ყველა ის ძირითადი საკითხი, რომელნიც რუსთაველოლოგიის ფუნდამენტურ პრობლემატიკას მიეკუთვნება: პირველი თავები რუსთაველის ბიოგრაფიას ეხება, დანარჩენი – მის შემოქმედებას (ქვემოთ შესაბამისი თავები რომაული ციფრებითაა აღნიშნული).

უპირველეს ყოვლისა ისაა აღსანიშნავი, რომ სტატიის სათაურს „შოთა რუსთაველი“ ახლავს პოეტის დაბადება-გარდაცვალების თარიღები – „1174-1212“, თუმცა უცნობია, რის საფუძველზეა დადგენილი. უფრო ადრე, 1853 წელს, პლატონ იოსელიანი რუსთაველის გარდაცვალების თარიღად 1215 წელს ასახელებს: „შოთა რუსთაველი ჰსცხოვრობდა დედოფლისა თამარისა ჟამსა, მონაზონად აღკუეცილი, გარდაიცვალა იერუსალიმსა 1215 წელსა“ (წყობილ სიტყუაობა 1853: 284). პლატონ იოსელიანის ადრინდელი დათარიღებით რუსთაველი 41 წლისა, გვიანდელი დათარიღებით კი 38 წლისა გარდაცვლილა; ცხადია, არც ერთი დასახელებული ასაკი არ შეიძლება ჩაითვალოს ხანდაზმულობად და ისე ჩანს, რომ რუსთაველის ხნოვანების ამგვარი განსაზღვრა იმ რაღაც ტრადიციული გადმოცემის ანარეკლია, რომლის თანახმად რუსთაველს მოხუცის ასაკამდე არ მიუღწევია.

რუსთაველის ბიოგრაფიულ საკითხებში პლატონ იოსელიანი გარკვეული თვალსაზრისით თეიმურაზ ბაგრატიონის შეხედულებებს იზიარებს. სახელის შესახებ წერს, რომ „სახელი შოთა – წმინდა ქართულია, ძალიან ძველი, ისტორიამდელი, როგორც თავად ქართველთა მოდგმა“, მაგრამ უცნობია, რა სახელით აღიკვეცა ბერად (I), ან რომელ საგვარეულოს ეკუთვნოდა. ავტორი თვლის, რომ რუსთაველი მესხია, თუმცა, მისი თქმით, ახალციხის არემარეში არ არსებობს ასეთი დასახელების არც ქალაქი და არც სოფელი (?! – მ.კ.), ზედწოდება „რუსთაველი“ კი თბილისთან მდებარე რუსთავის სახელიდან აქვს მიღებული (II); შოთა რუსთაველი თამარის მეჭურჭლეთუხუცესი იყო, განათლება საბერძნეთში – ათენსა და როდოსზე – მიიღო, პოემიდან ჩანს, რომ იცოდა ბერძნული, სპარსული და არაბული ენა (III-V). აღნიშნავს, რომ ტიმოთე მიტროპოლიტმა (გაბაშვილმა) XVII საუკუნეში იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში ნახა

მისი საფლავი და კედლის „პორტრეტი“, რომელზეც იგი ბერის ძა-
ძით მოსილია („в власнянице подвижника“) (NB! – მ.კ.) დახატული.
პლატონ იოსელიანი შოთა რუსთაველის პიროვნების დახასიათები-
სას საგანგებოდ ამახვილებს ყურადღებას, რომ პოეტი ღრმადმორ-
წმუნე ქრისტიანია და ამ სავესებით სწორ აზრს სხვადასხვა კონტექ-
სტში სხვადასხვა ვარიაციით მრავალჯერ იმეორებს.

პლატონ იოსელიანი ავითარებს ვახტანგისგან მომდინარე მარ-
თებულ დებულებას, რომ ვეფხისტყაოსანი ორიგინალური თხზუ-
ლებაა და ვეფხისტყაოსნის სავარაუდო წყაროს საკითხსაც აყე-
ნებს: მისი აზრით, რუსთაველის პოემა არაბთაგან ნასესხები
რაინდთა რომანისა თუ მოთხრობის მიბაძვაა, მაგრამ მას არავის-
გან – არც ბერძენთაგან, არც რომაელთაგან – არ უსესხია თავისი
ეპოპეის არც სტილი და არც თემა: „პოეტ რუსთაველს თავისი ეპო-
პეის არც სტილი და არც საგანი არც ერთი ბერძენი ან რომელი
მწერლისგან არ უსესხია. საგანი მისი პოემისა რაინდთა რომანი-
სა თუ მოთხრობის მიბაძვაა, ნასესხები არაბთაგან, აღმოსავლელ
ხალიფათა კარისგან, რომელნიც მის დროს ინტელექტუალურ და
ლიტერატურულ ნაწარმოებთა და კაცობრიობის ინტელექტის სა-
განძურთა ერთადერთი მცველნი იყვნენ“.

რუსთველოლოგიური მეცნიერების ისტორიიდან ცნობილია,
რომ ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის რაობის – ორიგინალობისა თუ
ნასესხობის – საკითხი წმინდა ფილოლოგიურ ძიებათა სფეროს
გასცდა და იდეოლოგიურ საკითხად – ქართული ეროვნული თვით-
მყოფადობის, ეროვნული ღირსების – საკითხად იქცა. პლატონ
იოსელიანისთვის ვეფხისტყაოსანი *a priori* ორიგინალური ნაწარ-
მოებია და თავისი ლოგიკა აქვს, თუ რატომ უწოდა რუსთაველმა
თავისი პოემის ამბავს „სპარსული“. „ესე ამბავი სპარსული“ მან
ტარიელის ვეფხის ტყავის სამოსს დაუკავშირა და ამბის საკითხი
ამ გარეგნული ნიშნით შემოსაზღვრა: მას ფორმალური ნიშნით
განმარტავს, როგორც სპარსული წარმომავლობის დეტალს და
ამ თავისებური ლოგიკით აკავშირებს ერთმანეთთან სათაურს და
პოემის ამბის ვითომც სპარსულ წარმომავლობას: „სახელწოდება
„ვეფხისტყაოსანი“, – წერს პლატონ იოსელიანი, – უკვე სპარსუ-
ლია. „შაჰ-ნამედან“, ანუ მეფეთა წიგნიდან, ცნობილია, რომ ძველი
სპარსელები უკანასკნელი ხოსროს დრომდე ვეფხის ტყავს იცვამ-
დნენ“. პლატონ იოსელიანისეული ლოგიკა ცხადია: რადგან „შაჰ
-ნამეს“ გმირები ვეფხის ტყავს იცვამდნენ და ტარიელსაც ასეთი

სამოსი აცვია, ამიტომ უნდა ავტორმა პოემას „ვეფხისტყაოსანი“ (უნდა აღვნიშნოთ, რომ შემდგომი თაობების რუსთველოლოგებიც ხშირად ახსენებენ „შაჰ-ნამეს“ პერსონაჟთა ვეფხის ტყაყის სამოსს რუსთაველის პოემასთან დაკავშირებით, მაგრამ უკვე როგორც გარკვეულ საბუთს ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის სპარსული წარმომავლობის დასამტკიცებლად (აბულაძე 1967: 86, 91-92, 112, 124, 190, 191). სინამდვილეში კი, – დაბეჯითებით ამბობს პლ. იოსელიანი – შოთა რუსთაველი, „უნოდებდა რა თავის თხზულებას სპარსულიდან ნათარგმნს, ამ სახელწოდებითა და „სპარსულიდან ნათარგმანების“ მოკრძალებული სიტყვებით სურდა დაეფარა მაღალი მნიშვნელობა თავისი გენიისა, რომელმაც შექმნა ორიგინალური პოემა, რომელიც როგორც ცალკეულში, ისე მთლიანობაში ინარჩუნებს თავის დამოუკიდებლობას“ (VII); „მის სამაგალითო, დღემდე მიუბაძავ ლექსებში წარმოდგენილია აღმოსავლური რაინდობის ეპოპეა, ომი და სიყვარული“ (VIII), – წერს პლატონ იოსელიანი, რადგან ძველად რაინდობას – ამ წმინდა ქრისტიანულ ინსტიტუტს – რატომღაც აღმოსავლეთს უკავშირებდნენ.

„მრავალი თაობის მანძილზე რუსთაველის სული მადლით და სიკეთით დასტრიალებდა თავს საქართველოს სამეფოს. ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერები ყველა სახლში ჰქონდათ“ (VI); რუსთველოლოგთა განსაკუთრებული ყურადღება ამ მეექვსე თავმა მიიპყრო, სადაც პლატონ იოსელიანი პოემის სამ უძველეს ხელნაწერზე მოგვითხრობს და მათ მეცნიერული კეთილსინდისიერებით დეტალურად აღწერს. ამ სამი ხელნაწერიდან მხოლოდ ერთია ნაპოვნი: ეს სწორედ ის ხელნაწერია, რომლის შესახებაც თვით პლატონ იოსელიანი იუწყებოდა: „ეს წიგნი „ვეფხის ტყაოსანი“ გადაეცა საჩუქრად თავად მ. ს. ვორონცოვს თავად ალექსანდრე ორბელიანისგან 1853 წლის 1 სექტემბერს“; ორბელიანთა ოჯახმა მთავარმართებლისთვის მისი გადაცემა პლატონ იოსელიანს სთხოვა. დღეს ამ ხელნაწერს რუსთველოლოგები ზაზასეულს უწოდებენ (D 1082), იგი იოსებ თბილელის მიერაა გადანერვილი და მისი ტრაგიკული პერიპეტიებით აღბეჭდილი ისტორია საგანგებოდ გამოიკვლია გიორგი ლეონიძემ (ლეონიძე 1957: 187-280). „მაგრამ დღესდღეობით არ ჩანს ორი უძველესი ხელნაწერი, რომელთა შესახებ ცნობები მოეპოვება ცნობილ ისტორიკოსს პლატონ იოსელიანს“, – გულისტკივილით წერს აკაკი შანიძე და დასძენს: „მე იმედი მაქვს, რომ ეს ორი ხელნაწერი არ არის დაღუპული, სადღაც არის და მიკვლევა უნდა“ (შანიძე 1966: 64-65).

პლატონ იოსელიანი იმ ფაქტსაც აქცევს ყურადღებას, რომ „თანამარ მეფის, ხალხისა და ენის განმადიდებელმა პოემამ ჩვენს დღეებამდე დაცემის დროინდელი ლიტერატურის ხელნაწერებით მოაღწია“ (საინტერესოა, კორნელი კეკელიძისეული ტერმინი „დაცემის ხანის ლიტერატურა“ პლატონ იოსელიანის ამ გამოთქმიდან ხომ არ იღებს დასაბამს?); იგი კრიტიკულად აფასებს ვეფხისტყაოსნის პირველ გამოცემებს და პოემის ტექსტის კრიტიკის თვალსაზრისით გამოთქვამს საღ მეცნიერულ აზრს: „დრო, უეჭველია, გაწმენდს ამ ნარევს და აღადგენს უძველეს ტექსტს“. ამ შენიშვნით პლატონ იოსელიანი, ფაქტობრივად, დღევანდელი ტერმინით რომ ვთქვათ, ტექსტოლოგიის საკითხს აყენებს და განაგრძობს: „ამით გასწორდება პოემისა და პოეტის გამომცემელთა და შემსწორებელთა შეცდომა“, რაც პოემის ტექსტის დამდგენთა მაღალ პასუხისმგებლობას გულისხმობს. თავისი აზრის ნათელსაყოფად ავტორს ნიმუშად მოჰყავს ერთი ძველი ამბავი: „ჩვენ არ ვუსურვებდით რუსთაველს იმ ხვედრს, რომელიც წილად ხვდა ჰომეროსის სიმღერებს ათენში ლიტერატურული გემოვნების დაცემის ხანაში. ათენში გემოვნების დაქვეითებისას გამოჩნდა „ილიადისა“ და „ოდისეის“ ორი ტექსტი. ტექსტის შემსწორებელი იმავდროულად წიგნის გამყიდველიც იყო. პოეტი ილიარქი შევიდა წიგნის გამყიდველთან და ჰკითხა, აქვს თუ არა ჰომეროსის თხზულება. წიგნის გამყიდველის შეკითხვაზე – „რომელ ტექსტს ინებებთ?“ – ილიარქმა (ასე უწოდებენ ქართულ წიგნებში და არა პლუტარქესთან) მიუგო: „ნუთუ არსებობს ჰომეროსის სხვა ტექსტი?“ – „არის – ერთი ნამდვილ დედნად მიჩნეული და მეორე – ჩემი შესწორებული“. – „ამ შრომისათვის მიიღეთ რაიმე ჯილდო ათენელთაგან?“ – ჰკითხა ილიარქმა. – „არავითარი“, – უპასუხა წიგნის გამყიდველმა. ახალგაზრდა პოეტმა სილა გააწნა და უთხრა: „აი, თქვენი ჯილდო!“ (XII).

ჰომეროსის რანგის გენიოსთა ბედი მსგავსია: მათ ბევრი „თანავტორი“ და „რედაქტორი“ უჩნდებათ; ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერები და გამოცემები ამ ვითარების მეტყველი ილუსტრაციაა. პლატონ იოსელიანის მიერ ამ საკითხზე ყურადღების გამახვილება მარადი გაფრთხილებაა გენიალური პოემის ტექსტის დამდგენთათვის.

პლატონ იოსელიანის – ამ დიდი ერუდიტის – დამსახურებაა, რომ რუსთაველის მსოფლმხედველობა ნეოპლატონიზმს დაუკავშირა, თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ რუსთველოლოგიის ფუძემდებელმა ვახტანგ მექვსემ თავის „თარგმანში“ პოემაში მოხსენი-

ებული „დიცნოსის“ – ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის – მიმართ ყურადღების გამახვილებით ეს კავშირი ადრევე შენიშნა. პლატონ იოსელიანი რუსთაველის მიერ ნეოპლატონური ფილოსოფიის ცოდნას შემდეგნაირად განმარტავს: „უეჭველია, რომ რუსთაველს ბერძნული ენა შეეძლო ესწავლა ათენში..., და როდოსზეც, სადაც ამ ეპოქაში ყვაოდა მეცნიერება ნეოპლატონიკოსთა სისტემით“ (V). მანვე აღნიშნა ვეფხისტყაოსანში ფილოსოფიური ნაკადის არსებობა: „ფილოსოფია და მჭევრმეტყველება თანაბრად ამშვენებენ პოემის – ლიტერატურის ტაძრის – მაღალ აზრებს“ (XI).

საყურადღებოა, რომ მან ვეფხისტყაოსნის შექმნის განმაპირობებელი საფუძვლების საკითხიც დასვა: „საიდან გაჩნდა ეს პირველი სიდიდის მნათობი ქართულ ლიტერატურაში?“ და იქვე გასცა პასუხი: „რუსთაველი არ შეიძლება ყოფილიყო მინერვა, რომელიც იუპიტერის თავიდან იშვა, როგორც ღვთაებრივი გონის სიმბოლო“. ამ პასუხის მნიშვნელობა მით უფრო მძაფრდება, რომ რამდენიმე ათწლეულის შემდეგ ვეფხისტყაოსანი მოულოდნელად გამოჩენილ მეტეორს შეადარეს. პლატონ იოსელიანის განმარტება კი ასეთია: „პოეტებად იზადებიან (poetae nesuntar), რუსთაველმა, პოეტად დაბადებულმა, გარშემო ცივილიზებული ხალხი აღმოაჩინა“; უეჭველია, რუსთაველს „ჰყავდა წინამორბედნი და ჰქონდა ნიმუშები“ (XIV); ავტორი აქ არსებითად სასულიერო ლიტერატურას გულისხმობს.

შემდეგ თავში პლატონ იოსელიანი რუსთაველის ფენომენის წარმოშობას XII საუკუნეში საქართველოს მაღალი ცივილიზებულობით განმარტავს: „მაღალი ცივილიზაცია ამ ქვეყანაში მისი პოეტის ეპოქაში მხოლოდ მატერიალური კი არა, არამედ par excellence ზნეობრივი იყო. სწავლული პოლიტიკოსები ამბობენ, რომ ხალხის ყოფიერების სწორედ ამ ორი მხარის შერწყმაში მდგომარეობს ჭეშმარიტი ცივილიზაცია“ (XV).

პლატონ იოსელიანმა საგანგებოდ გახაზა ვეფხისტყაოსნის ეროვნული მნიშვნელობა, როგორც საერთო-სახალხო წიგნისა: გარდა იმისა, რომ „ეს სანიმუშო პოემა თავისი გაჩენისა თუ გამოჩენის დღიდან პოეტათავის ნიმუშად იქცა“, ამავე დროს „ეს პოემა ხალხისთვის მისი სულის ტელესკოპია“, რადგან „სიყვარულის, სილამაზის, ჰეროიზმის, სიმამაცის იდეები განფენილია ამ გონებით ატმოსფეროში, რომლითაც სუნთქავენ ჯადოსნური ქვეყნის მკვიდრნი“. რუსთაველის თხზულება მხოლოდ მაღალი საზოგადო-

ების კი არა, მთელი ერის სულიერი საზრდოა: „მას იზეპირებდნენ და იმეორებდნენ ქალაქებშიც, დიდებულთა ციხე-კოშკებშიც, სოფელელთა ქოხებშიც, მეფეთა პალატებშიც და მეფის ტახტთანაც“ (XI). „ქალაქები – ციხე-კოშკები – პალატები – ტახტი“ იმპლიციტურად მაღალ საზოგადოებას გულისხმობს და ამ მწკრივში თითქოს ხელოვნურად და შემთხვევითაა ჩართული „სოფელელთა ქოხები“, რაც დაბალ ფენებს გულისხმობს. ამ საკითხზე მსჯელობა აქ წყდება, ხანგრძლივი პაუზაა და პლატონ იოსელიანი შესანიშნავ კომპოზიციურ სვლას აკეთებს: რამდენიმე თავის შემდეგ იგი მკითხველს, როგორც მოწმე და თვითმხილველი, წარუდგენს ფაქტს, რომ ზემოთ „სოფელელთა ქოხები“ შთაბეჭდილების მოსახდენად არ უხსენებია, რომ „სოფლურ ქოხებშიც“ ეტრფიან რუსთაველს და იზეპირებენ ვეფხისტყაოსანს. „1867 წლის სექტემბერში, – წერს პლატონ იოსელიანი, – ბაზალეთში ქორწილზე სტუმრად დამპატიჟეს... დიდი ოჯახის უფროსი, უკვე ხნიერი... სიტყვას გვანწყვეტინებდა რუსთაველის პოემის ეპიზოდებით... მანვე მითხრა, რომ მათ არე-მარეში არ არის სოფელი, რუსთაველის სახელი რომ არ იცოდნენ“ (XV). როგორც ჭეშმარიტი ისტორიკოსი, პლატონ იოსელიანი კონკრეტულ ფაქტს მიმართავს, რათა მკითხველისთვის ცხადი და დამაჯერებელი გახდეს, რომ საქართველოში ვეფხისტყაოსანი მართლაც სახალხო წიგნია, რაც ასე იშვიათია მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში. მრავლისმეტყველია, რომ ამ ამბის აღწერას პლატონ იოსელიანი სახარებისეული ფრაზით ამთავრებს: „და ნათელი იგი ბნელსა შინა ჩანს, და ბნელი იგი მას ვერ ენია“ (იოანე 1,5).

დღეს წინასწარმეტყველურად ჟღერს პლატონ იოსელიანის სიტყვები: „ვერავითარი მანქანები ვერ შექმნიან ვერც იდეებს, ვერც გრძნობებს, რომელნიც ხალხებს და სამეფოებს დიდებისა და ბედნიერებისკენ წარუძღვებიან. მხოლოდ სიტყვით – როგორც სულის გამოხატულებით – განიზომება და განისაზღვრება მოქალაქეობრიობის განვითარების ხარისხი“ (XV). პლატონ იოსელიანმა სულიერი ღირებულებანი ყოველივე ამქვეყნიურზე მაღლა დააყენა; მისი პროგრესული პოზიციის ნიმუშად ისმის სიტყვები: „რუსთაველის დიდება მეფეთა და მხედართმთავართა დიდებას აღემატება“ და პირველია, ვინც შოთა რუსთაველის მსოფლიო მნიშვნელობაზე დასაბუთებული აზრი გამოთქვა: „გონებრივი გმირობის ამგვარი ნაყოფი არის არა ერთი ხალხის – დიდისა თუ მცირის – საკუთრება, არამედ მთელი კაცობრიობისა. სახელები დიდ ადამიანთა,... რომელნიც

ხელს უწყობენ კაცობრიობის წინსვლას მეცნიერული თუ ხელოვნების ნაწარმოებებით – მსოფლიოს მატრიანებში ინერება“ (XI).

მთელი კაცობრიობის პროგრესისთვის ხელის შეწყობა – ეს მართლაც ზუსტი ორიენტირი და კრიტერიუმი რუსთაველის მსოფლიო მნიშვნელობის შესაფასებლად, რომელიც პლატონ იოსელიანმა ასე ბრწყინვალედ დააფორმულა.

მრავალმხრივ საგულისხმოა, რომ პლატონ იოსელიანი რუსთაველს, როგორც შემოქმედს, ევროპული ლიტერატურის ფონზე განიხილავს და უდიდეს პოეტებთან ავლებს პარალელს – ჰომეროსით დაწყებული და ბაირონით დამთავრებული. ესენია: ჰომეროსი (VIII ს. ჩვ. წ-მდე), თეოკრიტე (III ს. ჩვ. წ-მდე), ჰორაციუსი (65 წ. ჩვ. წ-მდე), თიბული (50-იანი წ.წ. ჩვ. წ-მდე), დანტე ალიგიერი (1265-1321), პეტრარკა (1304-1374), ტორკვატო ტასო (1544-1595), შექსპირი (1564-1616), ჯონ მილტონი (1608-1674), ბაირონი (1788-1824). საყურადღებოა, რომ ეს რიგი ქრონოლოგიურად ევროპული ლიტერატურის მრავალსაუკუნოვან ისტორიას მოიცავს – იწყება ჰომეროსით და მთავრდება პლატონ იოსელიანის თანამედროვე ბაირონით. ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ სტატიის მოხსენიებულია „ამადისი“ – XIV საუკუნის პოპულარული რაინდული რომანის „ამადისი გალელის“ მთავრი გმირი, რომელიც ასერიგად უყვარდა სერვანტესის დონ კიხოტს. გასაოცარი მხოლოდ ის არის, რომ პლატონ იოსელიანმა ვერ შენიშნა ვეფხისტყაოსნის მსგავსება ევროპულ რაინდულ რომანთან. სხვათა შორის, ამ შედარებებში სტატიის ავტორის მენტალიტეტიც გამოჩნდა: მას არც ანტიმონარქისტული მილტონი მოსწონს და არც მეამბოხე სულის ბაირონი. მეორე მხრივ, მან ზუსტად განჭვრიტა რუსთაველის ფილოსოფიური აზროვნების სიღრმე და დაუკავშირა ისეთ დიად სახელებს, როგორებიცაა დანტე და შექსპირი.

პლატონ იოსელიანის ეს მასშტაბური, მახვილი მეცნიერული და ნატიფი ესთეტიკური თვალთახედვით შენიშნული შედარებანი იმდენად შთამბეჭდავია, რომ სჯობს თავად ავტორის სიტყვები დავიმონოთ:

„პოეტი მიენდო რელიგიას და ჭეშმარიტების, სიკეთისა და სილამაზის იდეალები ჰპოვა ქრისტიანობასა და საეკლესიო საგალობლებში. ამ მხრივ ის პირქუშ ბაირონზე მაღლა დგას, ტასოზე წმინდაა, პეტრარკაზე ნათელია და მილტონსა და დანტეზე ზნეობრივი“ (VI); „მისი ამბის მშვენიერება თეოკრიტეს მწყემსურ ამ-

ბეზზე უფრო გრძნობიერია. მასში მეტი ელეგია და სინაზეა, ვიდრე თიბულთან, თავგადასავალთა ამბები სჯობს და უფრო საინტერესოა, ვიდრე ამადისისა“ (VIII); „ევროპა, უკვე ქრისტიანული, სამართლიანად ამაცობს სამი ეპიკური პოეტის სახელით, რომელნიც შუა საუკუნეთათვის იგივენი იყვნენ, რაც ჰომეროსი საბერძნეთის ოლიმპისთვის. ესენია დანტე, ტასო და მილტონი, მაგრამ ისინი ერთმანეთს ბაძავდნენ, ყოველი შემდგომი თავისი წინამორბედისგან სესხულობდა თხრობის ხერხს. რუსთაველმა მათზე ადრე თქვა თავისი სიმღერა და თავად იყო მისი შემოქმედი, ადიდა ენა და უკვდავყო შთამომავალთათვის. არ მეშინია ძრახვისა, თუკი თამამად ვიტყვი, რომ რუსთაველის ენა უფრო მაღლა დგას, ვიდრე ენა დანტესი, ტასოსი და მილტონისა. სიტყვათა და აზრთა მდინარება პოეტურ აღმაფრენაში არ ბრკოლდება არც რითმაში, არც თხრობის საგანში, არც ეპიზოდებში. პოეტის აღმაფრენა თანაბარი და უტყველია. ჰორაციუსმა თქვა ჰომეროსზე: *quandoquidem et divus Homerus dormant* (ზოგჯერ ღვთაებრივ ჰომეროსსაც სძინავს). რუსთაველზე ამის თქმა შეუძლებელია. მის საგალობელთა ჩანგი მარად და თანაბრად ჟღერს“ (IX); „თავის აღმაფრენაში მედინ, მოქნილ, მის რითმათათვის მორჩილ, თავისთავად აღჩენილ სიტყვათა ფრთებით იგი ზოგჯერ ფილოსოფოსადაც გვევლინება, რომელიც, მსგავსად შექსპირისა, განგვიმარტავს ცხოვრებას და მის გამოვლინებებს ადამიანთა საზოგადოებაში და საერთოდ ბუნებაში“ (X); „პოეტა მამის დროიდან ბაირონამდე პოეტის ხვედრი – ტანჯვა და გალობა“ (XIII).

დაბოლოს, როგორც დასკვნა: „ამრიგად, რუსთაველის კალმით და ფუნჯით სიტყვა მძლავრი და ძლიერი შეიქნა. ამ სიტყვის სიძლიერემ ის ქმნა, რომ რუსთაველის სახელი პოეტის კი არა, პოეზიის სახელია“ (XVII).

P.S. პლატონ იოსელიანს 1853 წელს ვითარებათა გამო უთქვამს: „მშრომელი მივიწყებული, ვითარცა მფრინველი ფრთაშეკუეცილი, მივჩნედი“. ქართული კულტურის კვლევა-ძიება მისი სულიერი მოთხოვნილება, მისი სტიქია იყო და არც მიჩუმებულა: ამ მართლაც მრავალმხრივი მოღვაწის, დიდი ერუდიტისა და ინტელექტუალის ნაღვანი ქართული მეცნიერების მიუცილებელი ნაწილია, რომლის მიმართ ინტერესი არ წელდება.

P.S. ჩემს ბიბლიოთეკაში არის წიგნი, რომელიც პლატონ იოსელიანს ხელთ სჭერია; ესაა ისტორიულ-გეოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი *Concorde de la Géographie des differens ages*, გამოცემული პარიზში 1765 წელს. ეს წიგნი შესანიშნავმა მეცნიერმა და პიროვნებამ აკაკი განერელიამ აჩუქა ჩემს მეუღლეს, გეოგრაფ ნოდარ ნაჭყებიას.

წიგნს თავფურცლის მეორე გვერდზე აქვს წარწერა: „წიგნი ესე მოვისყიდე ს. პეტერბურღს წელსა 1835^ს ოქდომბრის 8^ს დღესა. პლ. იო[სელიანი]“.

დამოწმებანი:

აბულაძე 1967: ი. აბულაძე, რუსთველოლოგიური ნაშრომები. კრებული შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა იოსებ მეგრელიძემ, თბ., 1967.

ბარამიძე 1978: А. А. Барамидзе., Ватейшвили Д. А. П. И. Иоселиани. Очерк жизни и общественной деятельности. Тб.: „Мецниереба“, 1978.

ბერიძე 1961: ვ. ბერიძე, რუსთველოლოგიური ეტიუდები. გამოსაცემად მოამზადა იოსებ მეგრელიძემ, თბ., 1961.

განერელია 1936: ა. განერელია, პლატონ იოსელიანი. ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. აკაკი განერელიას შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით. ტფილისი, 1936.

იმედაშვილი 1941: გ. იმედაშვილი, რუსთველოლოგია. ისტორიულ-კრიტიკული მიმოხილვა. თბ., 1941.

იოსელიანი 1870: П. Иоселиани, Шота Руставели. — გაზ. Кавказ, №13, 1870.

იოსელიანი 1871: Путевые заметки от Тифлиса до Мцхеты Платона Иоселиани. Тифлис, 1871.

იოსელიანი 1936: პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა. აკაკი განერელიას შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით. ტფ., 1936.

კეკელიძე 1955: კ. კეკელიძე, ქართული სტამბის ისტორიიდან მეთვრამეტე საუკუნეში. კ. კეკელიძე, ეტიუდები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან. ტ. III, თბ., 1955.

ლეონიძე 1957: გ. ლეონიძე, ვეფხისტყაოსნის ახალი ხელაწერი. — წიგნში: გიორგი ლეონიძე. გამოკვლევები და წერილები. თბ., 1957.

მახათაძე 1964: ნ. მახათაძე, პლატონ იოსელიანი და ძველი მწერლობის საკითხები. — კრ. ძველი ქართული მწერლობის საკითხები. ტ. II, თბ., 1964.

მეგრელიძე 1970: ი. მეგრელიძე, რუსთველოლოგები. თბ., 1970.

ნადირაძე 1958: გ. ნადირაძე, რუსთაველის ესთეტიკა. თბ., 1958.

ნაჭყებია 2002: ი. ნაჭყებია, ნარკვევები საფრანგეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიიდან (XIX საუკუნის დასაწყისი). თბ., 2002.

შანიძე 1966: ა. შანიძე, ვახტანგისეული „ვეფხისტყაოსანი“. წიგნში: აკაკი შანიძე. ვეფხისტყაოსნის საკითხები. 1. თბ., 1966.

შარაძე 1980: გ. შარაძე, პლატონ იოსელიანი — რუსთველოლოგი. თბ., 1980.

წყობილსიტყვაობა 1853: წყობილ სიტყვაობა ქმნილი ანტონისაგან პირუელისა

კათოლიკოს-პატრიარქისა ყოვლისა საქართველოჲსა. ტფილისი, 1853.

ჭიჭინაძე 1893: [ზ. ჭიჭინაძე], პლატონ იოსელიანი. თბ., 1893.

ჯავახიშვილი 1945: ი. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად. წიგნი I. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (V-XIII). თბ., 1945.

მიხეილ ქავთარია

ქართული ფილოლოგიური სკოლის
მესაძირკვე

კორნელი
კეკელიძე
130

მიმდინარე წლის აპრილში 130 წელი შეუსრულდება დიდ ქართველ მეცნიერს, ქართული ფილოლოგიური სკოლის მესაძირკვეს, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთ ფუძემდებელს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსს, პროფესორ კორნელი კეკელიძეს. კ. კეკელიძის მთელი შემოქმედება სამშობლოს უსაზღვრო სიყვარულით, ქვეყნის ნათელი მომავლის რწმენით არის შთაგონებული. მის ნიგნებზე აღიზარდა და აღიზრდება ქართული მწერლობის დამფასებელთა მრავალი თაობა. თავისი პრინციპულობით, შრომის მაღალი კულტურით საკვლევი პრობლემების ფართო მასშტაბით დანახვით და ანალიზით კ. კეკელიძე ყოველთვის გამო-

ქმედება. არც ამ წიგნის წერისას უღალატა მან ერთხელ და სამუდამოდ მიღებულ წესს. მთელი შრომა ააგო ძველი ქართული ხელნაწერების მონაცემებზე. კ. კეკელიძის ორი ტომი არის ქართული ლიტერატურის ახლებური გააზრების, არსებული შეხედულებების კრიტიკული და თვითკრიტიკული შეფასება. ამიტომაც არის, რომ ამ წიგნებმა რამდენიმე გამოცემას გაუძლეს.

კ. კეკელიძის მეცნიერულ ინტერესებში ერთ-ერთი მთავარი და წამყვანი იყო „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევა. იგი წლების განმავლობაში ხელმძღვანელობდა აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიას. სწორედ ამ კომისიამ გაამზადა პოემის საიუბილეო გამოცემა. კ. კეკელიძის თანარედაქტორობით დაიბეჭდა პოემის 38-ე და 39-ე გამოცემანი.

კ. კეკელიძე წარმატებით იკვლევდა ნოდარ ციციშვილის „შვიდ მთიებს“ (გამოსცა 1930 წელს), ფირდოუსის შაჰ-ნამეს ვერსიებს (1936წ.; თანარედაქტორები იუსტ. აბულაძე, ალ. ბარამიძე, პ. ინგოროყვა, აკ. შანიძე), „ვისრამიანს“ (1938 წ.; თანარედაქტორები ალ. ბარამიძე და პ. ინგოროყვა), დავით გურამიშვილის პოეზიას და სხვა.

კ. კეკელიძის ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიმუშია მაღალი ზნეობის, ქვეყნის უანგარო სამსახურის, არჩეული საქმისადმი თავდადებული ერთგულების, პრინციპულობის და მოქალაქეობრივი შეგნების. არც ერთ სიტუაციაში (და ასეთი ბლომად იყო მისი ცხოვრების გზაზე) არ გადაუხვევია მას მიღებული წესისაგან. პუნქტუალური, საკუთარი ნააზრევისადმი უაღრესად კრიტიკული, სხვებისაგანაც მსგავს მოქმედებას მოითხოვდა.

კ. კეკელიძის შემოქმედება, მისი დიდი მეცნიერული მემკვიდრეობა ჩვენი ერისთვის სასიქადულო და საამაყო იქნება მარადჟამს.

დასახლებულან გოგოძეების მახლობლად. დავითი ფერისულაში, გიორგი – ქუროსოულში (მომიჯნავე ადგილებია), ხოლო მარკოზი ტყვედ ჰყოლიათ თათრებს. საიდანაც 25 მარჩილად დაუხსნიათ. ის უშვილებია (ძველი) სამების მღვდელს პაიჭაძეს და მერე თვითონაც მღვდელი გამხდარა.

დავითის შვილი იესე ფერსოულადან გადმოსულა კინტოულაზე. იმას გადმოჰყოლიან შემდეგ გიორგის შვილებიც.

ასალო, იესეს შვილი, დაბადებულია ფერსოულაში 1840 წელს. მაშასადამე, კინტოულაზე გადმოსვლა ამის შემდეგ მომხდარა.

ყველა ამის გათვალისწინებით, ტოტიდან გადმოსახლებას ადგილი უნდა ჰქონოდა 18 საუკუნის გასულისათვის...”

ბატონი კორნელი მშობლებს, განსაკუთრებით დედას, დიდი სიბოთი იგონებდა. 1961 წლის 12 ნოემბრის ჩანაწერი (ოქროყანა): „დედაჩემი, თებრონე ბესარიონის ასული უშვერიძე, საჯავახოდან იყო. ბაბუა ბესარიონი ყოფილა მღვდელი, როგორც ეტყობოდა სიმამრი (ბესარიონი) მამაჩემს შეპირებოდა, რომ მღვდლობას დაგიტმობო, შემდეგ პირობა გაუტეხია და მამაჩემიც დანდურებია. მდგომარეობა ისე გამწვავებულა, რომ მამაჩემი დედაჩემს უკრძალავდა თავის სახლს მისვლას. ერთხელ პეტრე-პავლეს დღესასწაულზე საჯავახოში ვიყავით, მამაჩემმა დედაჩემი სახლში არ გაუშვა.“

დედაჩემი ძალზე ლამაზი ქალი იყო. მთელ მეურნეობას ის აწარმოებდა. განსაკუთრებით ეხერხებოდა ჭრა-კერვა.

მამაჩემი იზრდებოდა თურმე ვანის მონასტრის არქიმანდრიტთან, სახელი არ მახსოვს. აქ უსწავლია დიაკონობა მას. არქიმანდრიტის გარდაცვალების შემდეგ მიუღია დიაკვნის ადგილი.

მამაჩემი სოფლის მოქალაქე იყო, ძალიან ჭკვიანი კაცი. რიონს გამოღმად იგი ითვლებოდა მედიატორედ.

დედაჩემი 45-46 წლის ასაკში გარდაიცვალა, ხოლო მამაჩემი – 52 წლის ასაკში. ყოველ ორ წელიწადში ჰყავდათ შვილი...”

პირველდანეებითი განათლება ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში მიიღო. სწავლა განაგრძო თბილისის სასულიერო სემინარიაში. სემინარიის წარჩინებით დამთავრების შემდეგ კი კიევის სასულიერო აკადემიაში, რომელიც თავისი მაღალი აკადემიურობით ფართო და საფუძვლიან განათლებას აძლევდა სტუდენტებს. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კალისტრატეს ცნობით, ეს სასწავლებელი 30-მა ქართველმა დაამთავრა, რომლებმაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ჩვენი ინტელექტუალური ცხოვრების განვითარებაში.

კ. კეკელიძე 1900 წელს სახელმწიფო ხარჯით იწყებს სწავლას კიევის სასულიერო აკადემიაში. 1961 წლის 20 აპრილს კ. კეკელიძე იგონებდა: „სემინარიის დამთავრების შემდეგ კიევში წასასვლელად გავემზადე. მივედი კალისტრატესთან (ცინცაძე, შემდეგში საქართველოს ეკლესიის კათალიკოზ-პატრიარქი. უწმინდესი კალისტრატე და ბატონი კორნელი მოყვრები იყვნენ, კალისტრატეს ძმას, ამფილოქეს, ცოლად ჰყავდა კორნელის და აკვირინე, მ. ქ.), რომელმაც მითხრა: წადი, გამოცდებს თუ ვერ დაიჭერ, კიევს მაინც დაათვალიერებო.

ჩავედი კიევში, ვათვალიერებდი კიევს. ერთხელ, საღამოს, ჩვენს ოთახში შემოსულიყო რექტორი; ენახა, რომ სამი აბიტურიენტი იქ იყო და მეცადინეობდა, ხოლო ჩემზე ეკითხა – სად არის და ვინ არისო. უთხრეს ერთი ქართველია, სად არის, არ ვიციო. ეთქვა: Ему лучше готовиться, чем шлаться по городу“. როდესაც გამოცდები ჩავაბარე (მთელს აკადემიაში მე-3 ადგილი დავიკავე) რექტორმა მომილოცა და მადლობის დეპეშა გამოაგზავნა სემინარიაში“. ნიჭით, ბეჯითი მეცადინეობით მალე მიიქცია პროფესორ-მასწავლებელთა, განსაკუთრებით აკადემიის წევრ-კორესპონდენტების ნ. პეტროვის, ა. დიმიტრიევსკის და ა. გლაგოლევის ყურადღება. გამოიკვეთა კ. კეკელიძის ინტერესების სფეროც. სტუდენტობის პერიოდიდან შემორჩენილია მისი ორი წერილი ეპისკოპოს (შემდგომ კათალიკოს-პატრიარქი) კირიონისადმი (საძაგლიშვილი), რომელსაც რჩევა-დარიგებას სთხოვს:

„ყოვლად უსამღვდელოესო მეუფეო!

პირველ ყოვლისა, საჭიროთ ვრაცხ მოგაგონოთ თავი ჩემი, ვინაიდგან უკვე დავიწყებული გეყოლებით და უსათუოდ კიდევაც გეუცხოვებით. მე გახლავარ ის ადამიანი, რომელიც დღეს თქვენი მოწყალებით კიევის სასულიერო აკადემიაში ვსწავლობ. არ დამავიწყდება ის კრიტიკული მდგომარეობა, რომელშიდაც ვიმყოფებოდი მე სემინარიის კურსის დასრულების შემდეგ...

ნება მიბოძეთ, მეუფეო, მოგმართოთ შემდეგის თხოვნით: მე ეხლა მესამე კურსზე ვარ და დროა საკანდიდატო თხოვნისათვის ვიზრუნო. ჩემთვის სასურველია და ვფიქრობ სასარგებლოც, ავიღო ტემა სამშობლო ეკლესიის ისტორიიდან, მაგრამ საქმე ის არის, რომ სპეციალურად ქართული ხასიათის ტემაზე წერის ნებას არ მომცემენ (წინანდელმა რექტორმა – დიმიტრიმ აღკრძალა ეს).

მხოლოდ ერთი საკითხის წამოყენება შეიძლება, რომელსაც აქვს რაიმე კავშირი რუსეთის ან მსოფლიო ეკლესიის ისტორიასთან. მე მოვიგონე სამი ამისთანა ტემა: 1. Грузинская церковь в эпоху Георги III и дочери его Тамары (1150-1212); 2. Успехи христианства на Кавказе со времён русского владычества (განსაკუთრებული ყურადღება ექნება მიქცეული ჩრდილო კავკასიას, – მთიულეთს) და 3. Гай Нацвалов, архиепископ Пензенской и Саратовский. პირველ ტემას არ ვიცი გაუშვებენ თუ არა, დანარჩენების წინააღმდეგ, ვფიქრობ, ვერაფერს მეტყვიან. მე უფრო მაინტერესებს მესამე. გაიოზის შესახებ ბევრი დაიწერა. მისი მოღვაწეობა ორ ხანას ეკუთვნის: საქართველოსას და რუსეთისას (1784-1819). რუსებისათვის, რასაკვირველია, უფრო საინტერესოა მეორე ხანა გაიოზის მოღვაწეობისა, მაგრამ საუბედუროთ, ამ ხანის შესახებ ვგონებ არც ჩვენს მწერლობაში, მით უფრო არც რუსულში, არავითარი ცნობები არ მოიძებნება. აღნიშნულს ხანას რომ საკმაო შუქი მოეფინოს, საჭიროა ასტრახანის, პენზის, სარატოვის ეპარქიების კონსისტორიის არქივებში მუშაობა.

1902წ. 18. X. კიევი“.

მეორე წერილი 5 თვის შემდეგ 1903წ. 30 მარტს გაუგზავნია:

„ყოვლად უსამღვდელოესო მეუფეო, მონყალეო მწყემს-მთავარო!

უაღრეს მადლობას გწირავთ, რომ ჩემი მოთხოვნა უყურადღებოდ არ დასტოვეთ და საჭირო რჩევა-დარიგება მიბოძეთ. საუბედუროთ, ჩემგან დასახელებული და თქვენს მიერ მოწონებული ტემები არც ერთი არ გამოდგა. ვისაც კი მივმართე, ყველამ მითხრა, ერთობ კერძო ხასიათისააო. ამნაირად იძულებული შევიქენი სამუდამოდ გამოვთხოვებოდი დიდი ხნიდან ნაგოგმანებ ოცნებას – სამშობლო ეკლესიის ისტორიიდან საკანდიდატო თხზულებიდან ტემის აღებას. მაგრამ ამ დროს ლიტურგიკის პროფესორმა, რომლიდგანაც არ მოველოდი, მომმართა შემდეგი წინადადებით. საქართველოს ისტორიული წარსული თანდათან ყურადღებას იპყრობს და მეცნიერებაში შესაფერ ადგილს იჭერს, მაგრამ იმის ჯეროვნად გაცნობისათვის ჩვენ, უცხო ტომთა მეცნიერებს, თქვენივე დახმარება გვჭირდებაო. მე, როგორც ლიტურგიკის სპეციალისტს, მეტად მაინტერესებს საქართველოში მართლმადიდებლობითი ღვთისმსახურების ბედ-იღბალი და ვინმე ამ გზით რომ მაინც გამაცნობდეს საქართველოს – დიდს მადლობას

გამოუცხადებ, როგორც ჩემის, ისე მეცნიერების მხრითაც. პალესტინის, სინას მთის და ათონის წიგნთ-საცავებში ქართული ხელნაწერების რაოდენობამ ჩემში აღძრა დიდი ინტერესი, რომელიც თბილისის საეკლესიო მუზეუმის ლიტერატურულმა სიმდიდრემ გამოიკვეცაო. მაგრამ ყოველივე ეს განძი ჩემთვის და საზოგადო მეცნიერებისათვის *terra incognita* არისო. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ამ გასაოცარ სიმდიდრეში ბევრი იქნება ლიტურგიკული ხასიათის ხელნაწერებიც, რომელნიც მართლმადიდებლობითი ღვთისმსახურების ისტორიას საკმაო ნათელს მოჰფენენო. ამისთვის მეტისმეტად მთხოვს დავამუშაო თემა: „Богослужения грузинской церкви по существующим в Грузии литургическим памятникам...“

მე, მართალი მოგახსენოთ, წინააღმდეგობა არ გამომიცხადებია, მაგრამ ვინაიდან არ ვიცი – მოიძებნება თუ არა დასახელებულ ადგილებში (პალესტინა, სინა, ათონი) ასეთი ლიტურგიკული მასალა, დაბეჯითებითი პასუხიც ვერ მივეცი... იძულებული ვარ მოვმართო თქვენს მეუფებას უმორჩილესი თხოვნით, მაცნობოთ... 1) მოიძებნება აღნიშნული ლიტურგიკული მასალა ჩვენს წიგნთსაცავებში თუ არა; 2) მოხერხდება მუზეუმში მუშაობა თუ არა“¹?

კ. კეკელიძემ გაითვალისწინა პროფესორ-მასწავლებლების რჩევა და ხარისხის დასაცავად დაწერა შრომა „Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение“, რომელიც 1908 წელს წიგნადაც დაიბეჭდა. გამოკვლევას დიდი წარმატება ხვდა. მის მეცნიერულ მნიშვნელობას აღიარებდნენ საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერები. ეს წიგნი დღესაც სამაგიდო წიგნია ყველასთვის, ვინც ქართული ლიტურგიკის საკითხებით არის დაინტერესებული.

1905 წლიდან კ. კეკელიძე იწყებს პედაგოგიურ მოღვაწეობას ჯერ ქუთაისში, ხოლო 1906 წლიდან საქმიანობას აგრძელებს თბილისში. პედაგოგობის პარალელურად იგი აქტიურად თანამშრომლობს ადგილობრივ საზოგადოებებსა და მუზეუმებთან. საეკლესიო მუზეუმში (დაარსდა 1890წ.), წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება (1879წ.), საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება

1 წერილები დაცულია კირიონ ეპისკოპოსის პირად საარქივო ფონდში (ხელნაწერთა ინსტიტუტი), პირველის ნომერია 775 (ეს წერილი ნაწილობრივ გამოაქვეყნა ელ. აბრამიშვილმა, იხ. „მრავალთავი“, წიგნი I), ხოლო მეორე წერილის № 775 /ა, პუბლიკაციისას ვიცავთ დედნის ორთოგრაფიას.

(1907წ.) მე-20 საუკუნის პირველ ოცეულში, როდესაც ჩვენში ჯერ კიდევ არ არსებობდა უნივერსიტეტი ან სხვა სამეცნიერო ცენტრი, ქართული მეცნიერული აზრის, ეროვნული ისტორიოგრაფიის, მწერლობისა და ფილოლოგიის შესწავლის კერები იყო. ქართველ მამულიშვილთა მთელი თაობები იღვწოდნენ, რომ დასახელებულ კერებში თავმოყვართ ჟამთასიავისაგან სასწაულად გადარჩენილი სიძველეებისათვის და შეექმნათ აკადემიური ბაზა. მართლაც, სულ მალე უნიკალურ საცავებში დაგროვდა ხელნაწერთა უმდიდრესი კოლექციები. სწორედ ამ საცავებში დაცული ხელნაწერები გახდა მისი კვლევის, სამეცნიერო შესწავლის ობიექტები. აქ საგანგებოდ უნდა ითქვას, რომ რუსეთის უწმინდესმა სინოდმა თავის დროზე, როდესაც კ. კეკელიძემ აკადემია დაამთავრა, არ დააკმაყოფილა კიევის სასულიერო აკადემიის სამეცნიერო საბჭოს რეკომენდაცია და სანქცია არ მისცა კ. კეკელიძის გამგზავრებას იერუსალიმის, ათონის, სინას მთის მონასტრებში ქართული ხელნაწერების შესასწავლად. აღმოჩნდა, რომ სამკალი აქაც უშუალოდ იყო და შედეგმაც არ დააყოვნა, ახალგაზრდა მეცნიერმა სადისერტაციო ნაშრომის შემდეგ სათანადო გამოკვლევებითა და აპარატით ზედიზედ გამოაქვეყნა პირველხარისხოვანი ძეგლები, რითაც მან პირველ რიგში მსოფლიოს დაანახვა ქართულ სიძველეთა უნიკალურობა, გზა გაუკვალა შესწავლისათვის და, ამავე დროს, თვითონ მაღალი რანგის მეცნიერის სახელი მოიხვეჭა. „იერუსალიმის განჩინების“ (1912წ.), „ძველი ქართული არხიერატიკონის“ (1912წ.) გამოქვეყნებამ ნამდვილი სენსაცია მოახდინა და ინტერესებულ სპეციალისტებს შორის. ა. დმიტრიევსკი „ლექციონართან“ დაკავშირებით რეცენზიაში წერდა: „Появился книга К. С. Кекелидзе 20 лет раньше, она вне всякого сомнения произвела-бы настоящий фурор среди учёных“.

კ. კეკელიძის პრაქტიკულ საქმიანობას ყოველთვის ეროვნული და პატრიოტული განწყობილებანი განსაზღვრავდა. იგი ვითარცა სასულიერო პირი (დეკანოზი იყო) აქტიურ მონაწილეობას იღებდა ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ბრძოლაში. გვერდით უდგა კირიონ, ამბროსი, კალისტრატე კათოლიკოსებს (მაშინდელ ეპისკოპოსს, არქიმანდრიტსა და დეკანოზს) და სხვებს საქართველოს ეკლესიის უმწვავესი პრობლემების მოგვარებაში. სწორედ ამის გამო მოხდა, რომ კ. კეკელიძე იყო პირველი ქართველი პედაგოგი, რომელიც 1916 წელს თბილისის სასულიერო

სემინარიის რექტორად დაინიშნა. ქართულმა საზოგადოებამ ეს ფაქტი განსაკუთრებით შეაფასა და პრესაში არაერთი საგანგებო წერილიც გამოქვეყნდა.

XX საუკუნის 20-იანი წლების ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება საოცრად დამუხტული იყო. განსაკუთრებით აქტიურობდა საეკლესიო ფრთა, რომელიც ცდილობდა საქართველოს ეკლესიის დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების მოპოვებას. ამ განწყობას აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა, ერთი მხრივ, რუსეთის ეკლესია, რომელიც ეგზარხოსების ხელით ცდილობდა ძველი ყოფის შენარჩუნებას და, მეორე მხრივ, ბოლშევიკური წყობა, რომელიც არანაკლებ ზიანს აყენებდა ყველაფერ ეროვნულს და გამორჩეულად ეკლესიის ავტორიტეტს. საქართველოს ეკლესია იყო ერთადერთი ორგანიზაცია, რომელიც მისი ღირსეული წარმომადგენლების თავგანწირვით ინარჩუნებდა ქართულ სულს, ქართული ცხოვრების წესს. კ. კეკელიძე (ჯერ კიდევ დეკანოზი) აქტიურად მონაწილეობდა საეკლესიო ცხოვრების ორგანიზებაში და, მეორე მხრივ, როგორც მეცნიერი და პედაგოგი ქართული წვლილის ჩვენებით ზოგად მეცნიერულ მიღწევებში. ამ ურთულესმა სიტუაციამ ყველა რანგის მოღვაწის საქმიანობას დაასვა დაღი. ცხადია, ვერც კორნელი კეკელიძე გადაურჩა. გვინდა დავიმოწმოთ ერთი მოგონება, რომელიც 1953 წლის 22 დეკემბერს გვიამბო (და გაიმეორა 1954 წლის იანვარში) მე და მიშა კეკელიძეს. მიშა კეკელიძემ მიმართა კორნელის: „ბიძია, დაწერეთ მოგონებებიო. უბასუხა: რომ ჩამაცივდი: დაწერე, დაწერეო, არ გამოვა, ჩემთვის საშიშია.

– ბიძია, საშიში ებიზოდები გამოტოვეთ.

– ეგ რა მოგონებებია, თუ დავწერ, უნდა დავწერო სიმართლე. მაგალითისათვის გაიხსენა: „გენუის კონფერენციაზე 1922 წელს გაგზავნილი მემორანდუმის ტექსტი ამბროსი კათალიკოსის დავალებით მე დავწერე. ამის შესახებ იცოდა თვით კათალიკოსმა და კალისტრატე ცინცაძემ. ტექსტი გადავეცი კათალიკოსს, მან კი გადასცა ინგილო რაფიელ ივანიცკის, რომელმაც საზღვარგარეთ გააგზავნაო. კონსტანტინეპოლში წერილი მას ქართველი მღვდლისთვის გადაუცია (გვარი არ მაგონდებაო), მას კი ფოსტით გაუგზავნია. ამის დაწერა დღეს შეუძლებელია?

მოგეხსენებათ რა ამბავი ატყდა ჩვენში ამ საქმესთან დაკავშირებით. დააპატიმრეს მღვდლები. სასამართლო პროცესს მეც ვესწრებოდი. სულ მუდამ ტანში მბურძგლავდა ჩემი გვარი

არ წამოსცდეთ-მეთქი. გადავჩი. ამბროსის ერთხელაც არ ვუხსენებია, არც კალისტრატეს. სხვებმა კი მემორანდუმის შედგენაში ჩემი წვლილის შესახებ არაფერი იცოდნენ“.

სასამართლო პროცესს ესწრებოდა კ. კეკელიძეც, რომელმაც პროცესზე განაცხადა: „მემორანდუმის შინაარსს ვიცნობ. ჩემის შეხედულებით, საეკლესიო კანონების მიხედვით კათალიკოსს ამბროსის ჰქონდა მისი გაგზავნის უფლება, ამის მაგალითები ბევრია საქართველოს წარსულში. კათალიკოს ამბროსის ვიცნობ როგორც ჩინებულ პუბლიცისტს. მიხედვით მის წერილობითი გამოსვლების სინოდის წინააღმდეგ და ეგრეთვე მეცნიერული ნაშრომებით. კიდევ იმას დავუმატებ, რომ ის გულახდილი და პატიოსანი კაცია“.

1918 წელს ივანე ჯავახიშვილის მეთაურობით ქართველმა ხალხმა თბილისში დააარსა უნივერსიტეტი და საფუძველი დაუდო ეროვნული საქმიანობის აღმავლობას. კ. კეკელიძე იყო იმ საორგანიზაციო ჯგუფის ერთ-ერთი წევრი, ვის მხრებზედაც გადავიდა სიმძიმე ამ დიდი ეროვნული საქმისა. იგი უნივერსიტეტში გახსნის დღიდან გარდაცვალებამდე ხელმძღვანელობდა ძველი ქართული ლიტერატურის კათედრას. პარალელურად 10 წელი იყო ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი, 5 წელი პრორექტორი სამეცნიერო ნაწილში. წლების განმავლობაში კითხულობდა ძველი ქართული მწერლობის ისტორიის სალექციო კურსს. სწორედ ეს ფაქტორიც იყო ერთ-ერთი იმპულსი იმ ორტომიანი კაპიტალური შრომისა, რომელიც წლების განმავლობაში იწერებოდა და 1923-1924 წლებში გამოქვეყნდა სათაურით „ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია“. ამ ტომებზე აღიზარდა თაობები, ეს წიგნები დღესაც სამაგიდო წიგნებია ყველასათვის, ვინც მუშაობს ან იმუშავებს ძველი ქართული მწერლობის ისტორიაში.

კ. კეკელიძემ თავი მოუყარა, წარმოაჩინა, სისტემურად დაალაგა და აკადემიურად განაზოგადა, ერთი მხრივ, ჩვენს სიძველეთსაცავებში დაცული წინაპრების მიერ დაგროვილი ცოდნა, მეორე მხრივ, წინა მკვლევართა ზოგადთეორიული და კონკრეტული მიღწევები, ამიტომაც არის, რომ კ. კეკელიძის ორტომიანი შრომა ზოგადად ქართველოლოგიის დიდი შენაძენია. იგი თარგმნილია გერმანულად და ხელმისაწვდომია ევროპელი მკითხველისათვის.

კ. კეკელიძე სისტემატურად აქვეყნებდა წერილობით ძეგლებს, რომელთაც, ერთი მხრივ, ჩვენი წარსული ცხოვრების ისტორიაში გარკვეული როლი ითამაშეს, მეორე მხრივ, ბიზანტიური ლიტერატურის და ეკლესიის ისტორიაში მნიშვნელოვანი სიახლეები შემოჰქონდათ. მხოლოდ ქართული მასალების წყალობით გაირკვა ბიზანტიური მწერლობის მრავალი კარდინალური საკითხი. 1910 წელს კიევის სასულიერო აკადემიის შრომებში გამოქვეყნდა კ. კეკელიძის მიერ აღმოჩენილი ეფრემ მცირის „მოსაცხენებელი მცირე სუმეონისათვის ლოლოთეცისა და თხრობად მიზეზთა ამათ საკითხავთა თარგმანისათა“.

ბიზანტიური ჰაგიოგრაფიის ისტორიაში შემორჩენილი ბერძნული წყაროების მიხედვით მრავალი კარდინალური საკითხის ბოლომდე გარკვევა ვერ ხერხდებოდა. საკმარისია დავასახელოთ სწორედ სვიმეონ ლოლოთეცის მაგალითი. ამ უკანასკნელის მოღვაწეობის ხასიათი, შრომების მოცულობა და ქრონოლოგიაც კი მეცნიერებაში დაუდგენელი იყო, მიუხედავად მსოფლიოს საუკეთესო სპეციალისტების ყურადღებისა. კ. კეკელიძემ ქართული მასალების მიხედვით, კონკრეტულად XI ს. გამოჩენილი ქართველი მწერლის ეფრემ მცირის ცნობების გამოვლენით გაარკვია ერთგვარად ჩრდილში მყოფი ცნობილი ბერძენი მწერლის შემოქმედების ხასიათი. აღმოჩნდა, რომ სვიმეონ ლოლოთეცი ფუძემდებელია ჰაგიოგრაფიული პროზის ე.წ. მეტაფრასული ჟანრისა. მას გადაუმეტაფრასებია, გადაუკაზმავს ჰაგიოგრაფიულ ტექსტთა მთელი ციკლი.

კ. კეკელიძემ გელათის ქართულ ხელნაწერებში (დღევანდელ ქუთაისურ კოლექციაში) მიაკვლია მანამდე უცნობ მასალებს, რომლის მიხედვით გაირკვა სვიმეონ ლოლოთეცის დაწყებული საქმის გამგრძელებლის ვინაობა – იოანე ქსიფილინოსი. 1912წ. კ. კეკელიძემ გამოაქვეყნა¹ გამოკვლევა: „იოანე ქსიფილინოსი სვიმეონ მეტაფრასის გამგრძელებელი“. გაირკვა, რომ ქსიფილინოსს გაუგრძელებია ლოლოთეცის დაწყებული საქმე და გადაუმეტაფრასებია თებერვალ-ავგისტოს, ე. ი. შვიდი თვის საკითხავები, ე. ი. რაც გასაკეთებელი დარჩა ლოლოთეცს. „ქსიფილინოსის შრომა, რომელიც ბერძნულ ენაზე არ შემონახულა, ქართულად თითქმის მთლიანადაა დაცული, ასე რომ შესაძლებელი

ხდება საშუალო საუკუნეთა ბიზანტიური მწერლობის ერთ-ერთი მსხვილი ხარვეზის ამოვსება“.

კ. კეკელიძის ამ გამოკვლევამ მთელი სენსაცია გამოიწვია სამეცნიერო საზოგადოებაში. აკად. ვ. ლატიშევი, რომელიც სწორედ ამ საკითხებზე მუშაობდა, წერდა: “Никаких сведений об его жизни и литературной деятельности в частности агиографической, до сих пор не было, так что К. Кекелидзе имел полное право сказать, что изданный им документ является своего рода откровением в историй средневековой византийской письменности”.

ძველ ქართულ ხელნაწერებში დაცული პირველხარისხოვანი ცნობების შესწავლის წყალობით კ. კეკელიძე მრავალი ახალი მნიშვნელოვანი აღმოჩენის ავტორი გახდა. კ. კეკელიძის გამოკვლევებმა გააძლიერეს მსოფლიო მეცნიერთა ინტერესი ქართული სიძველეებისადმი. ამიტომ, რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის დავალებით 1915 წელს კ. კეკელიძეს გამოსაცემად უნდა გაემზადებინა ძველი ქართული ნათარგმნი ჰაგიოგრაფიული ტექსტების კორპუსი 8 ტომად. ეს უნდა ყოფილიყო ისეთი ტექსტები, რომელთა ბერძნული თუ სხვაენოვანი დედნები დაკარგული იყო და მხოლოდ ქართულ ენაზე თარგმნით იყო შემონახული. კ. კეკელიძემ 1918 წელს გამოაქვეყნა ამ დიდი და მნიშვნელოვანი ჩანაფიქრის პირველი მოზრდილი ტომი. ამ გამოცემამ მსოფლიო ორიენტალისტთა ყურადღება დაიმსახურა.

კ. კეკელიძის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ძველი ქართული ორიგინალური მწერლობის შესწავლის საქმეს. კ. კეკელიძე მეცნიერთა იმ თაობას ეკუთვნოდა, რომლებიც არ იზღუდებოდნენ მუშაობისას, არამედ ფართო პლანში ისტორიულ-ფილოლოგიური კუთხით სწავლობდნენ ჩვენს წარსულს. ამიტომ მის შემოქმედებაში არის წმინდანწყლის ლიტერატურათმცოდნეობითი და წმინდა ისტორიული ხასიათის გამოკვლევები. პრობლემათა ეს ნაირსახეობა, ერთნაირად საინტერესო და რთული, ქმნის ბატონი კორნელის შემოქმედებით პორტრეტს.

კ. კეკელიძეს 200-ზე მეტი ფუნდამენტური შრომა აქვს დასტამბული. თავდაპირველად იგი აქცენტებს სასულიერო მწერლობის საკითხებზე აკეთებდა, ხოლო 1923 წლიდან ბევრითად იკვლევდა ქართული საერო მწერლობის პრობლემატიკას. 1924 წელს გამოვიდა პირველად მისი ქართული ლიტერატურის მეორე ტომი, რომელიც მთლიანად საერო მწერლობის შესწავლას

ედვება. არც ამ წიგნის წერისას უღალატა მან ერთხელ და სამუდამოდ მიღებულ წესს. მთელი შრომა ააგო ძველი ქართული ხელნაწერების მონაცემებზე. კ. კეკელიძის ორი ტომი არის ქართული ლიტერატურის ახლებური გააზრების, არსებული შეხედულებების კრიტიკული და თვითკრიტიკული შეფასება. ამიტომაც არის, რომ ამ წიგნებმა რამდენიმე გამოცემას გაუძღეს.

კ. კეკელიძის მეცნიერულ ინტერესებში ერთ-ერთი მთავარი და წამყვანი იყო „ვეფხისტყაოსნის“ კვლევა. იგი წლების განმავლობაში ხელმძღვანელობდა აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიას. სწორედ ამ კომისიამ გაამზადა პოემის საიუბილეო გამოცემა. კ. კეკელიძის თანარედაქტორობით დაიბეჭდა პოემის 38-ე და 39-ე გამოცემანი.

კ. კეკელიძე წარმატებით იკვლევდა ნოდარ ციციშვილის „შვიდ მთიებს“ (გამოსცა 1930 წელს), ფირდოუსის შაჰ-ნამეს ვერსიებს (1936წ.; თანარედაქტორები იუსტ. აბულაძე, ალ. ბარამიძე, პ. ინგოროყვა, აკ. შანიძე), „ვისრამიანს“ (1938 წ.; თანარედაქტორები ალ. ბარამიძე და პ. ინგოროყვა), დავით გურამიშვილის პოეზიას და სხვა.

კ. კეკელიძის ცხოვრება და მოღვაწეობა ნიმუშია მაღალი ზნეობის, ქვეყნის უანგარო სამსახურის, არჩეული საქმისადმი თავდადებული ერთგულების, პრინციპულობის და მოქალაქეობრივი შეგნების. არც ერთ სიტუაციაში (და ასეთი ბლომად იყო მისი ცხოვრების გზაზე) არ გადაუხვევია მას მიღებული წესისაგან. პუნქტუალური, საკუთარი ნააზრევისადმი უაღრესად კრიტიკული, სხვებისაგანაც მსგავს მოქმედებას მოითხოვდა.

კ. კეკელიძის შემოქმედება, მისი დიდი მეცნიერული მემკვიდრეობა ჩვენი ერისთვის სასიქადულო და საამაყო იქნება მარადჟამს.

ეთერ გულდაგაშვნილი

გონებითა და ზნეობით გამორჩეული

◇
მიხეილ
ზანდუკელი
120

მეცნიერების დამსახურებულ მოღვაწეს, პროფესორ მიხეილ ზანდუკელს, წუთისოფლის წარმავლობასა და ამაოებასთან ბიბლიური იაკობივით შერკინებულს, დაბადებიდან 120 წელი შეუსრულდა. ნახევარი საუკუნის მანძილზე იკვლევდა იგი ქართველ მწერალთა შემოქმედებას, ქართული ლიტერატურის ისტორიის ურთულეს პრობლემებს და ანგარიშგასაწევ წარმატებასაც აღწევდა. ამის შედეგია მის მიერ XIX და XX საუკუნის დასაწყისის შემოქმედთა შესახებ მაღალ მეცნიერულ დონეზე შესრულებული გამოკვლევები, მონოგრაფიები, რომლებიც გადასახლებიდან დაბრუნების შემდგომ კრიტიკულად გადაამუშავა და ხუთ მოზრდილ ტომად გამოსცა სახელწოდებით „თხზულებანი“; სარედაქციო კოლეგიაში შედიოდნენ: პროკლე კეკელიძე, გრიგოლ კიკნაძე, ნოდარ ტაბიძე, ჯუმბერ ჭუმბურიძე, სოლომონ ხუციშვილი.

მიხეილ ზანდუკელი 1929 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პედაგოგიური ფაკულტეტის ენისა და ლიტერატურის განყოფილების სტუდენტებისათვის ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კურსის წასაკითხად მიიწვიეს.

იმავე ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის კითხულობს ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკის კურსს. მან პირველად საქართველოში შექმნა ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდიკის სახელმძღვანელო უმაღლესი სასწავლებლებისათვის. სახელმძღვანელო სამჯერ გამოიცა: 1933, 1938 და 1959 წლებში.

1932 წლიდან ხელმძღვანელობდა ასპირანტთა მომზადებას ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

თსუ-ში 1933 წელს ჩამოყალიბდა ქართული ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების საკვლევ-სამეცნიერო ინსტიტუტი, სადაც ქართული ლიტერატურის სექციას მიხეილ ზანდუკელი ხელმძღვანელობდა.

იმავე წლიდან სათავეში ჩაუდგა ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრას. გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ ეს კათედრის ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი პერიოდი იყო. როგორც სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის, ისე ახალი სამეცნიერო კადრების მომზადების თვალსაზრისით.

1935 წლიდან თსუ-ის ფილოლოგიის ფაკულტეტის რუსული განყოფილების სტუდენტთათვისაც კითხულობს XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის კურსს. არაქართველი სტუდენტებისათვის გამოსცა სახელმძღვანელო: „*Очерки по истории грузинской литературы XIX века*“, რომელიც რამდენჯერმე დაისტამბა.

1936 წელს მიხეილ ზანდუკელმა დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია „ხალხოსანი მწერლები ქართულ ლიტერატურაში“.

1942 წელს, დაპატიმრებამდე, იგი იყო ფილოლოგიის ფაკულტეტის დეკანი და სამეცნიერო საბჭოს წევრი.

გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან საქართველოში დაარსდა სხვა უმაღლესი სასწავლებლებიც, თბილისში – ა. პუშკინის სახელობის პედაგოგიური ინსტიტუტი. ამ ინსტიტუტის დაარსებიდანვე ბატონი მიხეილი იყო ახალი ქართული ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის დეკანი, კათედრის გამგე.

ასეთია პროფესორ მიხეილ ზანდუკელის მიერ განვლილი ნახევარსაუკუნოვანი გზის მოკლე მიმოხილვა.

მიხეილ ზანდუკელი ძირითადად XIX საუკუნის ორ მთავარ ლიტერატურულ მიმართულებას – რომანტიზმსა და რეალიზმს იკვლევდა. მკვლევრის მთავარი მეთოდი იყო პერიოდის, ეპოქის გამოწვლილვითი ანალიზი, ცალკეული ნაწარმოების განხილვა და შემოქმედის პოეტიკაზე აქცენტირება.

ნიკოლოზ ბარათაშვილზე წერს: „მთელი მისი შემოქმედება – კერძო წერილია, ლექსი თუ პოემა – ერთი მთლიანი გულის სიღრმიდან ამონახეთქი ელეგიაა, რომელშიც მკვეთრად იხატება პოეტის „მე“, და მთელი მისი ეპოქის „შავბედითი ცხოვრება“... „პოეტის სევდა და გოდება მსოფლიო სევდაში, გოდებაში გადადის, ამაშია არაჩვეულებრიობა და სიძლიერე ბარათაშვილის შემოქმედებისა, მისი „უკვდავების“ დასაბამიც... სიკვდილს ხელი რომ არ შეეშალა, მის შემოქმედებაში ქართული რეალიზმი ერთ-ერთ მძლავრ წარმომადგენელს იპოვიდა“ (თხზულებანი, ტ. II, თბ. 1972, გვ. 261).

ვფიქრობ, ამ სტრიქონებს კომენტარი არ სჭირდება.

რეალიზმის, როგორც ლიტერატურული მიმართულების, განხილვისას მიხეილ ზანდუკელი განსაკუთრებულ ინტერესს ილია ჭავჭავაძის მიმართ იჩენს. მკვლევარი პირველწყაროებზე, ცენზურის მიერ ამოღებულ მასალებზე დაყრდნობით საფუძვლიანად აანალიზებს ილიას ლირიკას, ეპიკურსა თუ დრამატულ ნაწარმოებებს და მკითხველს სადღეისოდაც ყავლგაუსვლელ დასკვნებს სთავაზობს.

„ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება XIX საუკუნის ენციკლოპედიაა... იგი განსაკუთრებით ძვირფასია როგორც ქართული ენის რეფორმატორი; ქართული ლიტერატურული კრიტიკისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ახალი გზის გამკვალავი; მდიდარი პოეტური ხერხებით აღჭურვილი მხატვარი ჩვენი ცხოვრებისა, შეუდარებელი სატირიკოსი, რომელიც შეურიგებლად ბასრავდა ყველას და ყველაფერს, რაც საზოგადოებრივ ცხოვრებას აბრკოლებდა.

იგი ვირტუოზული უნარით აღჭურვილი პუბლიცისტი, დიდი ნიჭის მქონე ტაქტიანი ჟურნალისტი, გაბედული, შეუდრეკელი მოქალაქე გახლდათ, რომლისთვისაც უმთავრესი თავისი ქვეყნის საქმე იყო...“

ილია ჭავჭავაძე „ქართული მიწიდან ამოზრდილი საოცარი ზოდი, უხვი, როგორც საქართველოს ბარი, მრისხანე და შეუპოვარი, როგორც საქართველოს მთა...“

და კიდევ ერთი: ილია ჭავჭავაძის, „თერგდალეულების“ მთავარი მიზანი იყო „ევროპული და რუსული მოწინავე, პროგრესული იდეების“ არა გადმოტანა, რამაც, სამწუხაროდ, დღეს ჩვენში ასე ღრმად გაიდგა ფესვები, არამედ „ჩვენს ცხოვრებაზე, ტრადიციებზე დამყნობა“ (თხზ., ტ. II, თბ., 1976, გვ. 252).

XX საუკუნის 50-იან წლებში დაიბეჭდა მიხეილ ზანდუკელის მონოგრაფია „ვაჟა-ფშაველა“, ავტორის მიზანი იყო ვაჟას უნიკალუ-

რი მემკვიდრეობის შესწავლა-თავისებურებათა გარკვევა. კონკრეტულ მასალაზე დაყრდნობით გვიჩვენა, რომ ვაჟას გმირები მაძიებელნი, თავისუფალი აზრის, იდეის მატარებელნი არიან, მაგრამ ისინი ველარ ასწრებენ თავის გარშემო მყოფთა მომზადებას და ილუპებიან. ილუპებიან ხორციელად, სულიერად კი იმარჯვებენ („ალუდა ქეთელაური“, „სტუმარ-მასპინძელი“).

ვაჟას ღრმა რწმენით, მარადიული განახლება ბუნებაშია. ბუნება ასწავლის ხალხს თავისუფლებას. ადამიანის დამონება, ჩაგვრა „წუთისოფლის წესია“.

ავტორი ვაჟას ნაწარმოებების ხალხურ შემოქმედებასთან კავშირს იკვლევს და დასძენს, რომ ვაჟას „პოეტური მარგალიტები“ მითოსითაა ნასაზრდოები და მითი რამდენადაც ეთნიკურია, იმდენად „ზოგადეროვნული და ზოგადკაცობრიულიც“ არის (ალუდა, მუცალი, ჯოყოლა, ზვიადაური, მინდია...).

ვაჟასეულ კონცეფციაში გამორჩეული ადგილი სამშობლოს სიყვარულს აქვს დათმობილი, ვინც თავისი მინა-წყლის, ეროვნულის უარყოფელია, ის კაცობრიობის მტერიც არის („კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“).

სამშობლოსათვის სიკვდილი, მსხვერპლად შეწირვა, ვაჟას ღრმა რწმენით, მაღლია; სისხლისღვრა, კაცთა კვლა – „ცოდო“.

მონოგრაფიის ავტორი მკითხველს აუწყებს, რომ „ფშაველი ლუკას“ ჰუმანიზმი სათავეს „პიროვნული ღირსებებიდან იღებს. იგია ქვრივ-ობოლთა ქომაგი, გამკითხავი, საზოგადო საქმისთვის თავგადაკლული მებრძოლი; ვაჟასთან ვაჟკაცობა, გმირობა, კაცობა, მხდლობას, არაკაცობას უპირისპირდება: „ბიჭს მაშინ დაგიძახებდი, რომ სხვის დამჩაგვრელს სწამლობდო“ („კაი-ყმა“).

მიხეილ ზანდუკელი ვაჟას თანამედროვე სოფელს და სოფლის მცხოვრებლებსაც ეხება. მართალია, ვაჟა-ფშაველა ისეთივე გაჭირვებული ცხოვრებით ცხოვრობდა, როგორითაც მისი თანასოფლელები, მაგრამ მათგან განსხვავებით იგი „უკიდებანო სივრცეში იხედებოდა“, როგორც ქვეყნისა და კაცობრიობის ხვედრზე დაფიქრებული „ბრძენი მინდია“ („გველისმჭამელი“).

პოეტის ზღვარდაუდებელი ფანტაზია თანაბრად აღიქვამდა, განიცდიდა „მინიერსა თუ ზეციურს“, სულიერსა თუ უსულოს. მასთან სიცოცხლე, ბუნება-სამყარო აღიქმებოდა „უთვალავ მოვლენათა და საგანთა“ უფლის მიერ შექმნილ მთლიანობად.

მონოგრაფიის ავტორმა ვაჟა-ფშაველა „თერგდალეულთა“ მემკვიდრეობის გამორჩეულ გამგრძელებლად მიიჩნია (თხზ., ტ. III, თბ., გვ. 379).

მიხეილ ზანდუკელმა შეისწავლა ხალხოსნების: ნიკო ლომოურის, სოფრომ მგალობლიშვილის, იოსებ დავითაშვილის, ანტონ ფურცელაძის და სხვათა ნაწარმოებები და საგულისხმო დასკვნებიც გამოიტანა (თხზ., ტ. III, გვ. 65).

„თერგდალეულნი“ და „ხალხოსნები ქართულ ლიტერატურაში“ მიხეილ ზანდუკელის სადისერტაციო თემა იყო დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. ნაშრომს გამოქვეყნებისთანავე გამოეხმაურა კორნელი კეკელიძე: „ზანდუკელის შრომა პირველი ცდაა ამ საკითხის გარშემო არსებული მასალების დაგროვების, ანალიზის, სისტემატიზაციისა და გამოყენებისა, რაც უფრო მეტად აღძრავს ინტერესს მისი გამოკვლევისადმი“.

მაგრამ, მიზეზთა სხვათა და სხვათა გამო, დისერტაცია ჩაუგდეს. მხოლოდ 1936 წელს გახდა შესაძლებელი, რომ დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი მინიჭებოდა.

მან ერთ-ერთმა პირველმა შეისწავლა საფუძვლიანად XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის ყველა მწერალი და სათანადო ადგილი მიუჩინა მათ ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

მიხეილ ზანდუკელი ცნობილი რედაქტორ-გამომცემელიც გახლდათ. 1935 წელს მან მოამზადა გრიგოლ ორბელიანის თხზულებათა V გამოცემა კრიტიკული წერილით, შენიშვნებით.

1932 წელს გამოსცა დანიელ ჭონქაძის „სურამის ციხე“. ტექსტს ერთვოდა წინასიტყვაობა, მოთხრობის ანალიზი, მწერლის ბიოგრაფიული ცნობები, შენიშვნები და ბიბლიოგრაფია; 1939 წელს – ილიას საიუბილეო კრებული, მასში შევიდა: ილიაზე თანამედროვეთა მოგონებები, აკაკი შანიძის, იოსებ გრიშაშვილის, გიორგი თავზიშვილის, პაატა გუგუშვილის და სხვათა წერილები. დოკუმენტების განყოფილებაში დაიბეჭდა ილიას „აჩრდილის“ ახალი ვარიანტი, სხვადასხვა პირთათვის მიწერილი წერილები, რომელთაც წამძღვარებული აქვს სიმონ ხუნდაძის კრიტიკული წერილი. საარქივო მასალები „ივერიასა“ და ცენზურის ურთიერთობაზე, ბიბლიოგრაფია.

1940 წელს მიხეილ ზანდუკელმა მონაწილეობა მიიღო აკაკის საიუბილეო კრებულის შედგენაში.

პროფესორი მიხეილ ზანდუკელი ავტორია კრიტიკული წერილებისა: „ქართული თეატრი და გიორგი ერისთავი“, „პარიზის კომუნის გამოძახილი ქართულ მწერლობაში“, „სიზმარი ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში“, „ბესარიონ ბელინსკი როგორც პუბლიცისტი, მისი კვალი ილია ჭავჭავაძის შემოქმედებაში“, „სიმონ ხუნდაძე როგორც ქართული ლიტერატურის მკვლევარი“, „გაბრიელ სუნდუკიანცი და ქართული დრამატურგია...“ (თბზ., ტ. V, თბ., 1989).

ბატონ მიხეილს დაპირისპირებებითა და წინააღმდეგობებით სავსე გზაზე მისი შემოქმედების, ნაღვანის დამფასებლებიც არ დაჰკლებია. აკადემიკოსი კორნელი კეკელიძე მიიჩნევდა, რომ „მიხეილ ზანდუკელის სამეცნიერო მოღვაწეობა დაამშვენებს ჩვენი მეცნიერების მატიანეს“.

აკადემიკოსი შოთა ძიძიგური აღნიშნავდა: „მიხეილ ზანდუკელი პოზიტიური კვლევა-ძიების წარმომადგენელია. არ უყვარს ქვიშაზე აგებული ბრჭყვიალა თეორიები თუ კონცეფციები, ამიტომაც მისი წიგნები გზის გამკვლევი და მიმართულების მიმცემი შემდგომი მკვლევარებისათვის“.

30-იანი წლებიდან ბატონი მიხეილი ხელმძღვანელობდა ასპირანტა მომზადებას ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიაში. მისი ასპირანტები იყვნენ: სოლომონ ხუციშვილი, გრიგოლ კიკნაძე, კონსტანტინე მეძველია, სერგი ჭილაია, გიორგი ჯიბლაძე, დარეჯან ბერიძე... და მე, ეთერ გულდამაშვილი.

ასპირანტურაში სწავლის პერიოდი ჩემი ცხოვრების ყველაზე ბედნიერი წლები, „ფერიცვალების“, ჭეშმარიტ ცოდნასთან, სულიერებასთან ზიარების წლები იყო...

1979 წელს საქართველოს მთავრობისა და განათლების სამინისტროს კოლეგიის გადაწყვეტილების შესაბამისად ჩემი ავტორობით მომზადდა ქართულსა და არაქართულენოვან სკოლებში „ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების გაუმჯობესების ღონისძიებანი, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების ძირეულ გარდაქმნას რესპუბლიკაში (მინისტრი ოთარ ქინქლაძე).

განათლების მინისტრს (ბატონი ოთარი გათავისუფლებული იყო) წარვუდგინე არგუმენტირებული წერილი, რომ ახლად დაარსებულ ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიათა კათედრას მიხეილ ზანდუკელის სახელი მინიჭებოდა.

პასუხი არც ჰო იყო, არც არა...

პროფ. მიხეილ ზანდუკელმა წარჩინებით დაამთავრა მოსკოვის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტი და მიენიჭა ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის ხარისხი. აკად. მ. სპერანსკიმ მას უნივერსიტეტში დარჩენა და რუსული ლიტერატურის სპეციალობით მუშაობა შესთავაზა. ბატონმა მიხეილმა შეთავაზება ვერ მიიღო და გამოჩენილ მეცნიერს მიზეზი წერილობით აცნობა: „Русскую литературу я очень люблю, она многогранна... но признать, поступая Московский университет по этой специальности я мечтал полученные знания и навыки применить в последствии в серьезном изучении родной грузинской литературы...“

აკად. მ. სპერანსკიმ სწორად შეაფასა ახალგაზრდა ნიჭიერი სპეციალისტის გადანიშნულება და ურჩია ლაზარევის ინსტიტუტში ახლად გარდაცვლილი მეცნიერის ალექსანდრე ხახანაშვილის ადგილი დაეკავებინა, თან ინსტიტუტის დირექტორ აკად.კორშინთან სარეკომენდაციო ბარათი გაატანა.

ჩანაფიქრი ვერ განხორციელდა. მიხეილ ზანდუკელი საქართველოში დაბრუნდა, მაგრამ სამეცნიერო ხარისხის მქონე ახალგაზრდა სპეციალისტს სასწავლო ოლქის მაშინდელმა მზრუნველმა რუდოლფმა მასწავლებლის ადგილი სამშობლოში „ვერ აღმოუჩინა“ და იგი ყარსის რეალური სასწავლებლის რუსული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად განაწესა. ეს იყო მიხეილ ზანდუკელის დიდი და მნიშვნელოვანი პედაგოგიური გზის დასაწყისი.

მხოლოდ 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდგომ მიეცა მას საშუალება, თბილისში დაბრუნებულიყო და ვაჟთა პირველ გიმნაზიაში რუსული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად დაენიშნა მუშაობა. ერთი წლის შემდგომ კი ამავე სასწავლებლის ინსპექტორად დაინიშნა.

ბატონი მიხეილის პედაგოგიური და საზოგადოებრივი მუშაობის ყველაზე მნიშვნელოვანი და საინტერესო პერიოდი ვაჟთა პირველი გიმნაზიის ბაზაზე დაარსებული თბილისის პირველი საცდელ-საჩვენებელი შრომის სკოლაში მუშაობის წლები იყო. მან სკოლაში შემოიკრიბა ენთუზიასტი პედაგოგები, გამოცდილი მეთოდისტები: ვ. აბდუშელიშვილი, ს. გოგლიჩიძე, დ. დონდუა, ც. ვარნაძე, ტ. ვეფ-

ხვადე, გამგის მოადგილე თ. ზაალიშვილი, ი. ზედგინიძე, რ. ნათაძე, ი. რატიშვილი, მ. სირაძე, ფ. ვარლამიშვილი¹.

სკოლის ხელმძღვანელის მაღალი დონის პროფესიონალებთან შეთანხმებულმა მუშაობამ შეაძლებინა, რომ „წყვედიანით მოცული“ ძველი სასწავლო-აღმზრდელობითი პროცესი შეეცვალა ახლით, რომლის „მისაბაძი მაგალითი მაშინ არ არსებობდა“, და, რაც მთავარია, ახლად შემუშავებული პრინციპები პრაქტიკულად განეხორციელებინა.

სკოლის ზანდუკელისეული გარდაქმნის ძირითადი მოთხოვნები იყო: სკოლის „გაქართველება“, სწავლების მშობლიურ ენაზე წარმართვა; სკოლადამთავრებული ყოფილიყო არა მარტო ფართო თვალსაწიერის მქონე პიროვნება, არამედ ინიციატივიანი, ქმედითი, რომელსაც წარმატებით შეეძლო გადაეჭრა, როგორც ფიზიკურ, ასევე სოციალურ გარემოსთან დაკავშირებული პრობლემები.

ახალ მოთხოვნათა განსახორციელებლად სკოლაში მოეწყო სახელოსნოები: ბიჭებისთვის სადურგლო-სამხატვრო, გოგონებისთვის – ჭრა-კერვისა. მოსწავლეები ჩვეულებრივთან ერთად პროფესიულ-ტექნიკურ განათლებასაც იღებდნენ.

პირველი საცდელ-საჩვენებელი შრომის სკოლა, რომელსაც მ. ზანდუკელი ათი წელი ხელმძღვანელობდა, სანიმუშო გახდა არა მხოლოდ საქართველოს სასწავლო კერებისათვის, არამედ ამიერკავკასიის ოლქის სკოლებისთვისაც. პირველ საცდელ-საჩვენებელ სკოლას „ზანდუკელის სკოლა“ უწოდეს.

ეს სკოლა სასწავლო პროცესის ორგანიზებულობით, დისციპლინით, მაღალი აკადემიური მაჩვენებლებით და ზნეობრივი სინამინდით გამოირჩეოდა. ბუნებით ორგანიზებული, კანონმორჩილი ხელმძღვანელის ძალისხმევით პედაგოგიურ კოლექტივში, მასწავლებლებსა და მოსწავლეთა შორის სუფევდა ურთიერთგაგების, თანამშრომლობის ატმოსფერო, სიყვარული, I სკოლაში მუშაობა დიდ პატივად ითვლებოდა.

ბატონი მიხეილი სკოლის დირექტორობას წარმატებით უთავსებდა ქართული ენისა და ლიტერატურის სწავლებას. აკად. ვახტანგ ბერიძე იგონებს, „როგორი ღირსებით უძღვებოდა საქმეს

¹ ხატვის მასწავლებელი, უნიჭიერესი პიროვნება, რომელიც პარიზში წავიდა და იქ იმართებოდა მისი სურათების გამოფენა. საქართველოში მისი სურათების პირველი გამოფენა მოეწყო „საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში“ 1987 წელს, გარდაცვალების შემდეგ, მეორე – 2009 წლის იანვარში – გალერეა „ვერნისაჟში“.

მიხეილ ზანდუკელი“, როგორი თავდადებულნი იყვნენ მასწავლებლები სკოლისათვის და როგორი კეთილისმყოფელი ყოფილა მათი გავლენა მოსწავლეებზე (ვ. ბერიძე, მოგონებები, თბ., 1987, გვ. 50).

ყველაფერი ეს ადვილი გასაკეთებელი როდი იყო. ძალზე დიდ დროს, უნარს, დაძაბულ შრომას მოითხოვდა. მიხეილ ზანდუკელი წერს: „განსაკუთრებით მძიმე და რთული იყო ჩემი მუშაობა როგორც საცდელ-საჩვენებელი შრომის სკოლის ხელმძღვანელისა არა მარტო იმით, რომ ჯერ კიდევ წყვილია მოცული სასწავლო აღზრდის გზას ვკაფავდი, არამედ იმიტომაც, რომ ბაზა მუშაობის მიზანდასახულობის წარმატებით განხორციელებისათვის არასრულყოფილი გვექონდა“.

ამ კრიზისულ დროს მიხეილ ზანდუკელმა გამოაქვეყნა რამდენიმე თეორიულ-მეთოდიკური ხასიათის წერილი. მათში განხილული იყო სკოლაში შრომისა და „პოლიტექნიზმის“ პრინციპთა აქტუალური საკითხები...

„ზანდუკელის სკოლაში“ მოსწავლეები მხოლოდ სასწავლო-შრომითი პროცესებით როდი იყვნენ შემოფარგლულნი. დიდი ადგილი ეთმობოდა კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობასაც. „სისხლსავსე ცხოვრებით ვცხოვრობდით“, – იგონებენ ზანდუკელები. ჰქონდათ ხელნაწერი ჟურნალი, გაზეთი „ტალღა“. მასში აქვეყნებდნენ საკუთარ მხატვრულ ნაწარმოებებს, პუბლიცისტურ წერილებს თავიანთი კლასის, სკოლის ცხოვრების საჭირობოტო საკითხებზე და ხშირად მსოფლიო ქრონიკასაც.

სკოლის ცხოვრებაში სხვა „ღირსახსოვარი დღეებიც“ ყოფილა. იმართებოდა მნიშვნელოვანი თარიღებისადმი მიძღვნილი ლიტერატურული საღამოები, კონცერტები, სპექტაკლები, რომელსაც დგამდა იმავე სკოლის მოსწავლე, შემდგომში ცნობილი რეჟისორი, დოდო ალექსიძე.

აკად. ვახტანგ ბერიძის მოგონებებში ვკითხულობთ: „ამ საქმეს სიყვარულით ვეკიდებოდით, რადგან მას ნამდვილად ჰქონდა მნიშვნელობა ჩვენი სოციალური განვითარებისათვის. გვექმნებოდა შთაბეჭდილება, რომ ქვეყნის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ვიღებდით მონაწილეობას“ (მოგონებები, თბ., 1987, გვ. 52).

„ზანდუკელის სკოლაში“ მრავალი სახელოვანი მამულიშვილი, სპეციალისტი, მსოფლიო მნიშვნელობის მეცნიერი აღზარდა. მათ შორის, აკადემიკოსები: ვახტანგ ბერიძე, ვახტანგ გომელაური, ოთარ ონიაშვილი, ნინო ჯავახიშვილი, გიორგი ჭოდოშვილი; პროფესორები: გიორგი ვაჩნაძე, გიორგი ყანჩაველი, პავლე ჭანტურაშვილი.

ვილი, ნიკოლოზ ხიმშიაშვილი, იოსებ ბოცვაძე, გიორგი ლომთათიძე – საქართველოს ბრინჯაოს, ანტიკური და ფეოდალური ხანის კულტურის მკვლევარ-არქეოლოგი; ლენინური პრემიის ლაურიატი გენერალ-პოლკოვნიკი არჩილ გელოვანი, ვიცე-ადმირალი გიორგი აბაიშვილი.

არჩილ გელოვანი იგონებს: „თბილისის I საჩვენებელი სკოლა დავამთავრე, რომლის დირექტორი ცნობილი პროფესორი მიხეილ ზანდუკელი იყო. ცხოვრებაში ნათელ მოგონებად დამრჩა სკოლაში გატარებული დღეები და ჩემი მასწავლებლები... სწორედ აქ მივიღე ცოდნა და ადამიანისადმი პრინციპული დამოკიდებულების მყარი საფუძველი“.

„ღრმა მაღლიერებით ვიგონებ სწავლის პერიოდს, თქვენს (მიხეილ ზანდუკელის. – ე. გ.) მამობრივ ზრუნვას, თქვენს დარიგებებს“, – აღნიშნავს ვიცე-ადმირალი გიორგი აბაიშვილი.

„ზანდუკელის სკოლას ვუმაღლი, რომ საზოგადოებრივი აქტივობა გამომიმუშავდა. სკოლის დღეებიდანვე გამომყვა მეთოდურობა, სისტემატურობის სიყვარული“, – წერს აკად. ვახტანგ ბერიძე.

1919 წელს განათლების სამინისტრომ მიხეილ ზანდუკელს სასკოლო რეჟიმის პროექტის შემუშავება დაავალა, რომელიც ითვალისწინებდა თორმეტწლიან სწავლებას სამი ოთხწლიანი საფეხურით, პირველი საფეხური: ოთხწლიანი – სახალხო-სავალდებულო სკოლა; მეორე საფეხური: ოთხწლიანი – რევანლიანი სახალხო-სავალდებულო შრომის სკოლა, რომელსაც მოსწავლეთათვის ზოგადი ჰუმანიტარული განათლება უნდა მიეცა. მესამე ოთხწლიანი საფეხური იყო ტექნიკური – სხვადასხვა დარგში სპეციალისტების მომზადება. მათ უფლება ეძლეოდათ უმაღლეს სასწავლებელში გაეგრძელებინათ სწავლა.

სასკოლო რეფორმა მოითხოვდა, რომ სკოლის სამსაფეხურიანი სწავლების ყველა ეტაპზე ესწავლებინათ ქართული ლიტერატურის საუკეთესო ნიმუშები.

ლიტერატურის სწავლების ზანდუკელისეული პრინციპებიდან გამომდინარე, სკოლაში ლიტერატურა უნდა ესწავლებინათ, როგორც სიტყვის ხელოვნება, სამყაროს ესთეტიკური წვდომის უნივერსალური ფორმა. აქედან გამომდინარე ლიტერატურის სწავლების ხერხები და მეთოდები ისე უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, რომ მხატვრულ ნაწარმოებს არ დაეკარგა ეროვნული მუხტი და მოსწავლეზე ზემოქმედების ძალა.

არანაკლებ შრომატევადი და რთული აღმოჩნდა „სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოში“ მუშაობა. განათლების სამინისტრომ თავ-მჯდომარედ ივანე ჯავახიშვილი დანიშნა, პასუხისმგებელ მდივნად – მიხეილ ზანდუკელი. საბჭო დაკომპლექტებული იყო გამოჩენილი პროფესორ-მასწავლებლებითა და პედაგოგებით, საბჭოს წევრებს დაევალათ: გადაესინჯათ მოქმედი სასკოლო სახელმძღვანელოები და დაედგინათ, რამდენად შეესაბამებოდა ისინი მიმდინარე რეფორმის შემუშავებულ ახალ სახელმძღვანელოთა შედგენის პრინციპებს.

გარდა ამისა, მათვე უნდა მოეგვარებინათ მოკლე დროში ტერმინოლოგიასთან დაკავშირებული პრობლემები ჰუმანიტარული და არაჰუმანიტარული საგნებისათვის. ეს ადვილი როდი აღმოჩნდა. საბჭოს წევრთა შორის წინააღმდეგობის დაძლევის დიდი დრო დასჭირდა. პროფესორ-მასწავლებელთა უმრავლესობამ ქართული ენა ცუდად იცოდა და ამიტომ საკუთარი აზრის ჩამოყალიბება რუსულად მოინდომეს, რასაც კატეგორიული წინააღმდეგობა გაუწია ივანე ჯავახიშვილმა.

ასეთივე პრობლემის წინაშე აღმოჩნდა მიხეილ ზანდუკელი, როცა ის თბილისის გიმნაზიის ინსპექტორად დანიშნეს. ბევრი მასწავლებელი და საზოგადო მოღვაწე წინააღმდეგი იყო, რომ სკოლებში სწავლება ქართულად წარმართულიყო. მოითხოვდნენ ე. წ. რუსულ-ქართულ ენებზე სწავლებას იმ მოტივით, რომ ქართულად სახელმძღვანელოები, დამხმარე ლიტერატურა არ არსებობდა და არც საზოგადოება იყო საამისოდ მომზადებული. დიდი ბრძოლის შემდეგ მიხეილ ზანდუკელმა მოწინააღმდეგენი უტყუარი მტკიცებულებებით დაარწმუნა, რომ სკოლა უნდა „გაქართულებულიყო“, სწავლა მხოლოდ ქართულად უნდა წარმართულიყო.

მ. ზანდუკელი სკოლის წინსვლასა და წარმატებასთან დაკავშირებულ არც ერთ საკითხს არ ტოვებდა უყურადღებოდ, იგი უკანდაუხვევლად იბრძოდა იმისათვის, რომ მასწავლებელთა კვალიფიკაციის, პროფესიული დონის ამაღლებისა და სკოლის ახალგაზრდა, ნიჭიერი კადრებით შევსების ერთ-ერთი ყველაზე აუცილებელი პრობლემა დროულად მოგვარებულიყო, მხოლოდ XX საუკუნის ოცინ წლებში გახდა შესაძლებელი, რომ მასწავლებელთა კვალიფიკაციის ამაღლებისა და გადამზადების კურსები დაარსებულიყო.

18 წელი ბატონი მიხეილი უძღვებოდა კურსებს და კითხულობდა ლექციებს ქართული ლიტერატურის სწავლების მეთოდოლოგიაში.

განათლება, ერუდიცია, ლიტერატურის სწავლების მიზნები-
სა და ამოცანების, პრინციპების, მეთოდებისა და ხერხების ღრმა
ცოდნა, აუდიტორიის „დაპყრობის“ ნიჭი მას ბრწყინვალე ლექტო-
რის რეპუტაციას უქმნიდა. მასწავლებლები ყოველთვის კმაყოფი-
ლი რჩებოდნენ მათთვის ესოდენ საჭირო ცოდნის მიღებით, ცხოვ-
რების ტაბუდადებულ საკითხებზე საინტერესო საუბრებით და
მოხიბლულნი ტოვებდნენ დარბაზს.

ამასთან ერთად, 1923 წლიდან ქართული ლიტერატურის კურსს
კითხულობდა თბილისის სამწლიან პედაგოგიურ ინსტიტუტში,
რომლის მთავარი მიზანი ისევ სკოლებისათვის მაღალკვალიფიცი-
ური კადრების მომზადება იყო.

მიხეილ ზანდუკელის ზრუნვის საგანი სკოლის „სუსტი, არას-
რულყოფილი“ მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შევსება-განახლე-
ბის საკითხი გახლდათ. მისი მცდელობითა და ხელშეწყობით შეიქ-
მნა ახალი სახელმძღვანელოები, მეთოდიკური რეკომენდაციები,
გამოიცა საყმაწვილო მხატვრული ლიტერატურის საუკეთესო ნი-
მუშები, ბატონი მიხეილის შრომები: „წერიტი ვარჯიშობანი ქარ-
თულ ლიტერატურაში“, „ესთეტიკური აღზრდა შრომის სკოლაში“,
„საცდელ-საჩვენებელი სკოლა“, „ქართული ლიტერატურის სახელ-
მძღვანელოების ძირითადი პრინციპები“, „ქართული ლიტერატუ-
რის სწავლების მეთოდიკა“ და სხვა.

მიხეილ ზანდუკელი იყო არა მარტო გამოჩენილი მეცნიერი, პე-
დაგოგი, ახალგაზრდობის სულიერი მოძღვარი, არამედ უანგარო
საზოგადო მოღვაწე. გასული საუკუნის საქართველოს ცხოვრე-
ბაში არ დასმულა არც ერთი მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელშიც
მონაწილეობა არ მიეღო და თავისი კომპენტენტური აზრი არ გა-
მოეთქვა.

ბატონი მიხეილის საზოგადოებრივი ცხოვრების ადრინდელი
პერიოდის შესახებ საყურადღებო ცნობებს გვანდის პროფესორი
ნოდარ ტაბიძე „მედალიონებში“ (მედალიონები, თბ., 2003). ამ წიგ-
ნში გამოჩენილი მეცნიერის შესახებ საზოგადოებისათვის დღემდე
უცნობი მრავალმხრივ საინტერესო მასალაა გამომზეურებული.

მიხეილ ზანდუკელი სტუდენტობის წლებიდანვე იჩენდა დიდ
ინტერესს საზოგადოებრივი საქმიანობისადმი. იგი იყო მოსკოვის
უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს წევრი. 1908

წელს გიორგი ჟორდანიას ინიციატივით სათვისტომომ დააარსა ილია ჭავჭავაძის სახელობის სამეცნიერო წრე, რომლის მიზანი იყო ქართული კულტურის საფუძვლიანი შესწავლა და მისი პოპულარიზაცია არაქართველთა შორის. შეიქმნა წრის ბიურო, რომლის საპატიო თავმჯდომარედ აირჩიეს ალექსანდრე ხახანაშვილი. წრის მუშაობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ სტუდენტები, რომელთაგან განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ: მიხეილ ზანდუკელი, აკაკი ფალავა, სილოვან გაბუნია, ძმები – ლადო და გრიგოლ ჯაფარიძეები. მოგვიანებით მიხეილ ზანდუკელი ამ წრის თავმჯდომარის მოადგილედ აირჩიეს.

ბატონი მიხეილი წრის მუშაობიდან ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტად მიიჩნევს აკაკი წერეთელთან საზეიმო შეხვედრას და ლევ ტოლსტოის გარდაცვალებასთან დაკავშირებულ საპროტესტო გამოსვლებში მონაწილეობის მიღებას.

იმავე წელს სტუდენტები გაიფიცნენ მოსკოვის უნივერსიტეტის დემოკრატი პროფესორების მხარდასაჭერად. გაფიცულთა უმრავლესობა დააპატიმრეს. მათ შორის იყო მიხეილ ზანდუკელიც.

XX საუკუნის ათიან წლებში ცნობილმა ქართველმა მეცნიერმა და საზოგადო მოღვაწემ ალექსანდრე ხახანაშვილმა მოსკოვში დააფუძნა „ქართული მეცნიერების, ხელოვნებისა და ლიტერატურის შემსწავლელი საზოგადოება“. მიხეილ ზანდუკელი ამ საზოგადოების აქტიური წევრია. მას ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხებზე წაუკითხავს რეფერატები, რომელთა შორის განსაკუთრებული მოწონება წილად ხვდა ნაშრომს „ილია ჭავჭავაძე ბატონყმობის საკითხში“.

ალექსანდრე ხახანაშვილის გარდაცვალების შემდგომ საზოგადოების თავმჯდომარე დიმიტრი არაყიშვილია, მოადგილე – მიხეილ ზანდუკელი. 1912 წელს „საზოგადოებამ“ ზეიმით აღნიშნა გამორჩენილი რუსი კრიტიკოსის, ფილოსოფოსისა და პუბლიცისტის ბესარიონ ბელინსკის 100 წლისთავი.

მიხეილ ზანდუკელმა საზოგადოებრივი საქმიანობა ყარსის რეალურ სასწავლებელშიც გააგრძელა. ჩამოაყალიბა მოსწავლეთა დრამატული წრე, დადგეს ნიკოლოზ გოგოლის „რევიზორი“, ალექსანდრე ოსტროვსკის „შემოსავლიანი ადგილი“.

თებერვლის რევოლუციის შემდგომ ახალგაზრდა მასწავლებელი ყარსის ოლქის მასწავლებელთა კავშირის თავმჯდომარედ აირჩიეს.

1917 წელს გაიმართა სრულიად კავკასიის მასწავლებელთა ყრილობა. იგი ყრილობის დელეგატია და რამდენიმე სხდომის თავმჯდომარე.

ამავე წელს ბატონი მიხეილი საჯარო ბიბლიოთეკის დირექტორის გიორგი გენტმანის მოადგილედ დანიშნეს. მათ დიდი დრო, ნიჭი და ენერგია შეაღიეს ბიბლიოთეკაში დაცული უნიკალური, ფასდაუდებელი განძის – მეცნიერების მრავალ დარგში სხვადასხვა დროსა და ქვეყანაში გამოცემული წიგნების, მხატვრული და კრიტიკული ლიტერატურის, სახელმძღვანელოების, ჟურნალ-გაზეთების, „საიდუმლო“ გრიფით დაცული მასალების, დოკუმენტების მოვლა-პატრონობას, მეცნიერულად დამუშავებასა და სისტემაში მოყვანას. ამასთან დაკავშირებით დაწერა ბატონმა მიხეილმა „კაბინეტური სისტემა საჯარო ბიბლიოთეკაში“.

1927 წელს მიხეილ ჯავახიშვილმა გადაწყვიტა ჟურნალ „არიფიონის“ გამოცემა. თანამშრომლებად მიიწვია: კონსტანტინე ჭიჭინაძე, გერონტი ქიქოძე, შალვა დადიანი, გალაკტიონი. მწერალმა მიხეილ ზანდუკელსაც შესთავაზა მონაწილეობის მიღება, მაგრამ მან უარი განუცხადა იმ მოტივით, რომ „პოლიტიკის გარეშე ვარჩევ ყოფნას, რადგან ხელოვანისათვის ასეთი გზა უფრო ხელსაყრელია“, თან მოუბოდიშა, ჩემი მონაწილეობის არმიღება „თქვენთვის დიდი დანაკლისი“ არ იქნებაო.

პროფესორი ნოდარ ტაბიძე „მედალიონებში“ მწერლის ხაზგასმულ ფრაზას საგულისხმო კომენტარს უკეთებს. ის ფრაზა უნდა გავიგოთ „როგორც მთავრობის შეკვეთების წინააღმდეგ გალაშქრება, პარტიული ზენოლის დაგმობა... მწერლის თავისუფლება (ამ ფრაზაში) უმაღლეს სუბსტანციად არის გამოცხადებული“ (მედალიონები, თბ., 2003, გვ. 114).

გამოჩენილი მეცნიერი, პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე მიხეილ ზანდუკელი დიდი ადამიანური სითბოთი და კეთილშობილებითაც გამორჩეული იყო. გარდაცვალებამდე რამდენიმე წლით ადრე მშობლიურ სოფელ არანის კლუბის ასაგებად ფული გადაურიცხა. წესად ჰქონდა, თუ არანისში ნათესავი ან ვინმე სხვა გარდაიცვლებოდა, თავისი დანაზოგიდან, წიგნებიდან აღებული ჰონორარიდან „შესანიშნავი“ უგზავნიდა. ამის მოწმე მეც არაერთხელ ვყოფილვარ...

ბატონი მიხეილის სახლი, იგონებს ქალბატონი ლილი ახალაშვილი (იგი ერთხანს მათთან ცხოვრობდა), ობოლთა, უსახსროთა თავშესაფარი იყო.

მას საკუთარი ოჯახი არ შეუქმნია, მაგრამ ყველა მეოჯახის მისაბაძი მაგალითი იყო. მამობა გაუწია გარდაცვლილი ძმის სამ შვილს და ძმის შვილიშვილებს.

ბატონი მიხეილი შესაშური ადამიანური თვისებებით გამოირჩეოდა. მას სისხლში ჰქონდა გამჯდარი წინაპართა, მთის შვილთა საუკეთესო თვისებები: სიამაყე, პატიოსნება, სამართლიანობა, უშიშრობა, რასაც ჰარმონიულად ერწყმოდა ტაქტი, არისტოკრატიკა...

მიხეილ ზანდუკელი საზოგადოებას თავისი გარეგნობით, ელეგანტურობითაც ხიბლავდა. აკად. ვახტანგ ბერიძემ თავისი უსაყვარლესი მასწავლებლის არაჩვეულებრივი პორტრეტი შექმნა: „მაღალი, გამბდარი კაცი იყო, ყოველთვის კარგად ჩაცმული, ელეგანტური, გაქათქათებული. პენსნეს ატარებდა, სწრაფი სიარული იცოდა... მიხეილ ზანდუკელს ჰქონდა იშვიათი პირადი მომხიბვლელობაც, რომლის მიმართაც გულგრილი ვერავინ რჩებოდა“ (მოგონებები, გვ. 50).

ვერც წელთა სიმრავლემ დაატყო კვალი მის სილამაზეს, ხიბლს. ხშირად ვყოფილვარ მოწმე, უნივერსიტეტის პირველი კორპუსის ეზოდან გამოსულს როგორ გააყოლებდნენ ხოლმე თვალს ქუჩაში მოსიარულენი.

საწუთრომ ცხოვრების დიდ გზაზე მას ბევრი სამსალა ასვა... 35 წლის მანძილზე მის ყოველ ნაბიჯს აკონტროლებდა უშიშროების კომიტეტი. 1942 წელს კი ბრალად წაუყენეს უნივერსიტეტში არალეგალური ორგანიზაციის ხელმძღვანელობა, ანტისახელმწიფოებრივი მუშაობა და ხუთი წლით შორეულ პეტროპავლოვსკში გადასახლეს. ძნელია იმის წარმოდგენა, თუ რა პირობებში უზდებოდა გადასახლებაში ყოფნა 50 წელს გადაცილებულ მეცნიერს...

არც გადასახლებიდან დაბრუნებულს დაჰკლებია უსიამოვნება, იმედგაცრუება. გაუსაძლისი გაუძლო, აუტანელი აიტანა. თავისი მრწამსისთვის, არჩეული მიზნისთვის არასოდეს უღალატია, რადგან სწამდა, რომ მისი უანგარო შრომის ნაყოფი თავის ერს, ხალხს გამოადგებოდა.

მეცნიერების დამსახურებულ მოღვაწეს, პროფესორ მიხეილ ზანდუკელს 1962 წელს 70 წლის იუბილე გადაუხადეს. იუბილეს მოწყობის ინიციატორები ზანდუკელის სკოლადამთავრებულები

იყვნენ. საიუბილეო სხდომა თსუ-ის სააქტო დარბაზში ჩატარდა. დარბაზი ხალხს ვერ იტევდა... საზეიმო განწყობილება სუფევდა... კათედრაზე ერთმანეთს ცვლიდნენ ზანდუკელის მოწაფეები, მოწაფეთა მოწაფეები – იმ დროისათვის სახელმოხვეჭილი მეცნიერები, გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწენი, მწერლები, სტუდენტები, იუბილარის თაყვანისმცემლები.

აკად. გიორგი ჯიბლაძემ თავის მოხსენებაში განიხილა გამოჩენილი მეცნიერის ნახევარსაუკუნოვანი ნაღვანი – გამოკვლევები, მონოგრაფიები, რომლებმაც ცხადყვეს ავტორის შრომისმოყვარეობა, ნიჭი, სიახლის აღმოჩენის უნარი, ფართო ერუდიცია. მან ბრძანა: „არსებითა და უღალავი შრომის შედეგად შექმნილი ფუნდამენტური გამოკვლევები XX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, ასე ნათლად რომ მოწმობენ მათი ავტორის ტალანტს, უანგარო სიყვარულს მშობლიური ერისა და მისი მხატვრული შემოქმედებისადმი“.

იუბილარს მიესალმა პოეტი-აკადემიკოსი გიორგი ლეონიძე: „ჩვენი ლიტერატურის, მეცნიერების კეთილშობილ წარმომადგენელს, შესანიშნავ მკვლევარს, კალმის დაუცხრომელ მოღვაწეს, ამაგდარ მამულიშვილს მიხეილ ზანდუკელს ვულოცავ 70 წელს და ვუსურვებ დიდხანს სიცოცხლეს ჩვენი სამშობლოს, ხალხის საკეთილდღეოდ“.

ღვანულმოსილ მეცნიერს იუბილე მიულოცეს დასავლეთ ევროპელმა ინგლისური ენისა და ლიტერატურის პროფესორ-მასწავლებლებმა: „თქვენ ძვირფასი ბრძანდებით ჩვენთვის არა როგორც მხოლოდ მეცნიერი, არამედ როგორც უდიდესი ჰუმანისტი და აღმზრდელი“.

„ზანდუკელის სკოლის“ კურსდამთავრებულთა სახელით სიტყვა წარმოთქვა აკად. ვახტანგ ბერიძემ. ყველა ყოფილი მოსწავლე, ვინც დარბაზში იმყოფებოდა, ფეხზე წამოდგა და ისე ისმენდა მისალმებას.

ბატონი მიხეილის 70 წლისთავს საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა რესპუბლიკის მეცნიერები გამოეხმაურნენ. გთავაზობთ ერთ-ერთი მათგანის, საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ნეერ-კორესპონდენტის, პროფესორ პავლე ბერკოვის მილოცვას:

„Глубокоуважаемый Михаил зурбович!

недавно я узнал, что грузинская общественность отметила тепло и торжественно 70-летие со дня вашего рождения.

Позвольте мне присоединиться к голосу, звучившим на вашем родном, прекрасном, сильном и богатом языке, и мой голос, человека искреннее уважающего вас и ваш большой труд... я постоянно руководствовался книгой, с которой с 1941 года не расстаюсь...”

ბატონ მიხეილს 1989 წელს დაბადებიდან 100 წელი შეუსრულდა. ეს წელი ავადმოსაგონარი ცხრა აპრილის სისხლიანი ტრაგედიის წელია. ცხრა აპრილი გახდა საბაბი საძირკველმორყეული, მსოფლიოში სისასტიკითა და დასჯის არგაგონილი მეთოდებით გამორჩეული საბჭოთა სისტემის რღვევისა.

ქართულმა საზოგადოებამ ასეთ ვითარებაშიც გამონახა დრო, რომ პატივი მიეგო სახელოვანი წინაპრისათვის და მისი 100 წლის იუბილე აღენიშნათ. იუბილე თსუ-ის ნახევრად ჩაბნელებულ სააქტო დარბაზში ჩატარდა...

ტრიბუნაზე გამომსვლელთა საუბრის თემა იყო გამოჩენილი მეცნიერის ფართო, მრავალმომცველი ინტერესთა სფერო: XIX-XX საუკუნეთა ქართული მწერლობა, პედაგოგობა, საზოგადოებრივი მოღვაწეობა, კრიტიკა, სარედაქციო საქმიანობა, სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა, დიდბუნებოვნება, დამბეზღებელთა, „ლაფის მსროლელთა“ მიმართ მიმტვებლობა...

იუბილე დასასრულს უახლოვდებოდა, როცა დარბაზში შემოვიდა ბატონი ზვიად გამსახურდია. მისთვის ჩვეული ჩქარი ნაბიჯებით ავიდა სცენაზე და სიტყვა წარმოთქვა: „წინა თაობებს, ბევრ ჩვენგანსაც კარგად ახსოვს, მიხეილ ზანდუკელმა ერთ-ერთმა პირველთაგანმა როგორ დაამსხვრია საბჭოთა იდეოლოგიის დოგმები ლიტერატურათმცოდნეობაში, სამშობლოს სიყვარულით გამსჭვალულ ახალგაზრდობაში. განუზომელია მისი დასახურება ხალხში მიძინებული ეროვნული სულის, ცნობიერების აღდგენის საქმეში. ქედს ვიხრი მიხეილ ზანდუკელის ხსოვნის წინაშე“.

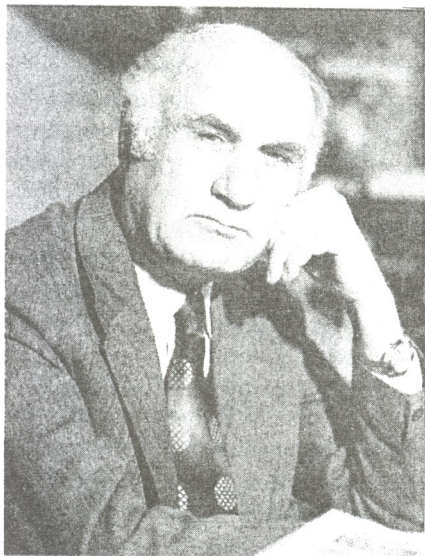
ბატონმა ზვიადმა სიტყვის დამთავრებისთანავე დატოვა დარბაზი და მთავრობის სახლის წინ შეკრებილ მომიტინგეებს შეუერთდა...

დარბაზში დიდხანს არ ცხრებოდა ტაში, ოვაციები!...

აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა წერდა: „ადამიანი მიდის და მისი შემოქმედება რჩება, მეცნიერებას გადაეცემა ნუთისოფელს განმორებულის შრომა და ნაღვანი!“

ავთანდილ საყვარელიძე

გამორჩეული მოღვაწე ურთულესი საუკუნისა

ირაკლი
აბაშიძე
100

საუკუნე... დიას, ასი წელი შესრულდა ირაკლი აბაშიძის დაბადებიდან. ირაკლის უბადლო პოეტურ ნიჭს, ერისკაცურ მოღვაწეობას, ზნეკეთილობასა და რაინდობას, ნათიფ იუმორს მრავალი ზემადღებელი სიტყვა მიუძღვნეს გრიგოლ რობაქიძემ და კონსტანტინე გამსახურდიამ, შალვა ნუცუბიძემ და გერონტი ქიქოძემ, ნიკოლოზ ტიხონოვმა, მიკოლა ბაჟანმა და ანდრეი ვოზნესენსკიმ, ლადო გუდიაშვილმა, მერაბ ბერძენიშვილმა და ელგუჯა ამაშუკელმა, ვიქტორ კუპრაძემ, ევგენი ხარაძემ და ალბერტ თავხელიძემ, ჭაბუა ამირეჯიბმა, ჯანსუღ ჩარკვიანმა და რეზო ამაშუკელმა, გიგა ლორთქიფანიძემ, ბიძინა კვერნაძემ, ანზორ ერქომაიშვილმა, მავანმა და მავანმა...

დავკმაყოფილდეთ სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უწმიდესისა და უნეტარესის ილია II-ის შეფასებით: „ჩვენ დიდი სიყვარულითა და პატივისცემით ვიხსენებთ მეოცე საუკუნის

საქართველოს ერთ-ერთ გამორჩეულ მოღვაწეს, შესანიშნავ მწერალსა და ღრმად მოაზროვნე პიროვნებას ბატონ ირაკლი აბაშიძეს...”

გამორჩეული მოღვაწე ურთულესი საუკუნისა – სწორედ ასეთი იყო ირაკლი აბაშიძე. შეუძლებელია მისი თაოსნობით გაკეთებული ყველა საშვილიშვილო საქმის ჩამოთვლა, ზოგიერთს ვახსენებ მხოლოდ: ქართველ მწერალთა რეაბილიტაცია – საბჭოთა კავშირში პირველი; იერუსალიმის ექსპედიცია და მისი შედეგების გამოყენება; რუსთაველის იუბილეს მოწყობა და მისთვის მსოფლიო ჟღერადობის მინიჭება; „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის შექმნა; შოთას ძეგლის დადგმა და გახსნა მოსკოვში; ქართული ენციკლოპედიის რედაქციის დაარსება, პირველი ეროვნული უნივერსალური ენციკლოპედიის გამოცემა. და, ამასთან ერთად, წლების მანძილზე მწერალთა კავშირის ხელმძღვანელობა, მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტობა, საქართველოს უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარეობა.

ირაკლი აბაშიძე წლების მანძილზე იყო აგრეთვე საქართველოს წიგნის მოყვარულთა საზოგადოების (ახლა მწიგნობართა ასოციაცია) თავმჯდომარე, აღმანახ „მწიგნობრის“ დამაარსებელი და მისი მთავარი რედაქტორი. იმ დროს საბჭოთა კავშირში მხოლოდ ორი ასეთი აღმანახი გამოდიოდა: წიგნის მოყვარულთა საკავშირო საზოგადოების „Альманах библиофила“ და საქართველოში „მწიგნობარი“.

სხვათა შორის, ბოლო ხანებში ხშირად ვხვდები პუბლიკაციებს, რომლებშიც დადებითად, საქართველოს დიდ პატრიოტად მოხსენიებულია კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივანი 1953-72 წლებში ვასილ მჭავანაძე. მაგრამ ბევრმა არ იცის, რომ თბილისში ჩამოსვლისთანავე მჭავანაძემ ბატონი ირაკლი დაიბარა და უთხრა: მე ფაქტობრივად უკრაინასა და რუსეთში ვიზრდებოდი და ვცხოვრობდი, საქართველო, ქართული ამბები არ ვიცი. მინდა, იყო ჩემი მრჩეველი და მეგობარი. ასეც მოხდა. ირაკლიმ ბევრი რამ გააკეთა მჭავანაძის „გაქართველებისათვის“. თავის მხრივ, მჭავანაძეც დაეხმარა მას მრავალი ეროვნული საქმის კეთებაში.

გფიქრობ, ედუარდ შევარდნაძეს ეკუთვნის ირაკლი აბაშიძის საზოგადო მოღვაწეობის ზუსტი დახასიათება-ფორმულა: „... ირაკლი აბაშიძის არაორდინალურობამ, მისმა ნიჭმა, ტაქტმა და პიროვნულმა ხიბლმა, მისმა შორსგამჭვრეტმა გონებამ შეაძლებინა მას

იმ ბევრი ეროვნული საქმის გაკეთება, რომლებიც მის გარეშე, მისი დიპლომატიური ნიჭისა და პიროვნული ხიბლის გარეშე, ალბათ, ან ვერ გაკეთდებოდა, ან გაკეთდებოდა სხვა დროს და სხვა მასშტაბით“.

საზოგადოებრივ საქმიანობას ხშირად შემოქმედებისათვის განკუთვნილი დრო ეწირება. ეს იცის პოეტმა, განიცდის კიდეც:

„იქნება ჯობდა...
კაცმა რომ თქვას,
ჯობდა ნამდვილად
მეცხოვრა შენთვის
მხოლოდ მგოსნის
ხმით და უფლებით;
უფრო საკუთრად,
უფრო ლაღად,
უფრო ადვილად,
შენი ქალაქით,
შენი დასტით,
შენი უბნებით.“

მაგრამ განა შეიძლება წარმოიდგინოთ ცხოვრების დუდილი-საგან განზე გამდგარი ირაკლი აბაშიძე? უნებლიეთ მახსენდება გოეთეს (ვის შედეგებთანაც სიღრმისეულ ნათესაობას ვხედავ „პალესტინა, პალესტინაში“) სიტყვები: „მარადმწვანეა მხოლოდ სიცოცხლის უკვდავი ხე...“

და ირაკლი:

„ვერაფერს ქვეყნად ვერ შეველიე,
ცხოვრების ყოველ ზვირთში ვერიე,
გულში ვიკრავდი ამ ტკიბილ მზიანეთს,
მსურდა წამელო ყველა სიამე...“

სამოციანი წლებისათვის ირაკლი აბაშიძე საქვეყნოდ აღიარებული პოეტი იყო და სწორედ მაშინ დაიწყო მისი სულიერი ევოლუციის რუსთაველთან დაკავშირებული ეტაპი. რევაზ თვარაძე წერდა: „დიახ, პოეტი მიესწრაფა ეხილა იგივე, რაც იხილა რუსთაველმა არა მხოლოდ ბიოგრაფიულად (თუკი ვირწმუნებთ გადმოცემას იერუსალიმში მისი ჩასვლის თაობაზე), არამედ სულიერადაც. ეს იყო არსებობის, ძირების წვდომა, ხილვათა ხილვა, სმენილის სმენა.“

ამიტომ, რომ „პალესტინა, პალესტინა“ ჩვენ წინაშე წარმოგვა, როგორც „ხმები“, რომლებითაც ბგერს არა ავტორი ამ ციკლისა, არამედ თავად რუსთაველი“. ეს იყო პოეტური გმირობა, ტიტანური ჩართვა პაექრობაში, რომელსაც ირაკლიმ ღირსეულად გაართვა თავი.

გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ „პალესტინა, პალესტინის“ ყოველი „ხმა“ არის შედეგრი. რომელი ერთი ვახსენოთ ამ სტატიაში? გავიხსენებ მხოლოდ სტრიქონებს, რომელნიც დედის რძესთან ერთად უნდა შეირგოს ყოველმა ქართველმა:

„ო, ენავ ჩემო,
დედაო ენავ,
შენ, ჩვენი ნიჭო,
სრბოლავ და ფრენავ,
შენ, ჩვენი სუნთქვის დიდო ალამო,
შენ, ჭირთა ჩვენთა ტკბილო მალამო,
შენ, კირო ჩვენთა ქვათა და კირთა,
შენ ერთს,
შენ ვერ გთმობ
სამარის პირთან“.

რუსთაველი ირაკლისთვის მარტო წარსულში არ არსებობდა. ის იმედის, რწმენის წყარო იყო. სწორედ რუსთაველის დაუვინყარ იუბილეზე (1966 წელს) დაასრულა მან მოხსენება – მთელი მსოფლიოს გასაგონად – ისტორიული სიტყვებით:

„დღევანდელ ადამიანს, მსგავსად ტარიელისა, არ აკლია სიბრძნე, არ აკლია ძალმოსილება, ოღონდ ტარიელისავე მსგავსად, ბოროტებისა და საშიშროების წინაშე მას დღეს დაკარგული აქვს თავისი ძალების რწმენა, თითქოს აღარც კი სჯერა, რომ შეძლებს ეს სიბრძნე და ძალმოსილება მოიხმაროს ბოროტების დასათრგუნავად.“

ჩვენი ძვირფასო სტუმრებო,

– მივაშველოთ ტარიელს ავთანდილი!

– დაუბრუნოთ ადამიანს რწმენა!“

ნამდვილი ხელოვანი, ნებისთ თუ უნებლიეთ, წინასწარმეტყველიცაა, ხიდის მშენებელია წარსულსა და მომავალს შორის. შექსპირში უკვე ჩადებულია მომავალი რიჩარდებისა და მაკბეთების მრავალსახეობანი, პიკასოს „გერნიკასთან“ ერთად თითქოს ინგრევა მრავალი ქალაქი, ვაჟას უმშვენიერეს პოეზიაში იგრძნობა ტრა-

გიკული საშიშროება ადამიანისა და ბუნების გაუცხოებისა... მრავალია მსგავსი მაგალითი ირაკლი აბაშიძის პოეზიაშიც.

დღეს წავიკითხოთ სამამულო ომის დროს დაწერილი სტრიქონები:

„და ვუბარებ ყოველ ქართველს:

მისი წმინდა ვალი არი -

მოკვდეს, მაგრამ მკერდით შეჰკრას

დერბენტი და დარიალი“.

წავიკითხოთ „ხმა სამრეკლოსთან“ – რუსთაველს ხომ ლანდად დასდევს ბედწამხდარი მისი მამული:

„აკმარე ჭირი,

მტრის მონობა,

სპარსი, არაბი;

აშორე ცრემლი,

უსჯულობა,

წარღვნა, ქარაფი;

შენ გევედრები

შენს დიდ გზაზე

ლოცვით მარები:

არ დაუკეტო საქართველოს

პონტის კარები“.

წავიკითხოთ სოხუმში ახლად დაარსებული ლიტერატურული ალმანახის „რინის“ პირველი ნომრისთვის 35 წლის წინ დაწერილი (ვამაყოზ, რომ – ჩემი თხოვნით) „ცა აფხაზური“:

„მწყუროდეს მუდამ,

როგორც მწყურია

მთების, ქედების ბროლის ნაჟური:

ქცეული სიზმრად -

დიოსკურია,

ქცეული სიზმრად -

ცა აფხაზური“.

დიდხანს, ნახევარი საუკუნის მანძილზე აწუხებდა, არ ასვენებდა ირაკლი აბაშიძეს ოცდაათიანი წლების აჩრდილი, თითქოს ხელშესახები, უმძიმესი აჩრდილი პერიოდისა, როცა საქართველოზე (და არა მარტო) „კაენის სულის აღზევებამ გადისრიალა“. მოგონებები „ზარები ოცდაათიანი წლებიდან“ ბრძენი, ნატანჯი კაცის აღსარებაა, ვალის მოხდაა წარსულის, აწმყოსა და მომავლის წინაშე. მოგონებების დიდი ნაწილი ირაკლის ნათესავსა და უფროს მეგობარს პაოლო იაშვილს ეძღვნება; პაოლოს სტრიქონებით ამთავრებს კიდეც:

იუზა ევგენიძე, ლადო მინაშვილი

დიდი მეცნიერი და მამულიშვილი

ბრიგოლ კიკნაძე 100

ასი წელი გავიდა მას შემდეგ, რაც დაიბადა დიდი ქართველი მეცნიერი, ლიტერატურისმცოდნე, პროფესორი გრიგოლ კიკნაძე.

ამჟვეყნად მოვლენილი მეცნიერის მოვალეობად ძველთაგანავე ითვლება, რომ მან არა მხოლოდ ფაქტებს მიანიჭოს სიცხადე, არამედ დამოძღვროს ადამიანები და ზეანიოს მათი სული. სწორედ ამგვარი მოაზროვნე-მეცნიერის ნიმუშად დარჩა ქართველი ინტელიგენციის შეგნებაში გრიგოლ კიკნაძე. ისევე როგორც ყოველ ძლიერ პიროვნებას, ბატონ გრიგოლსაც ჰქონდა დიდ ტკივილთა შემოქმედებით ენერგიად გარდაქმნის უნარი, რისი შედეგიც მისი მშვენიერი ნაწერებია.

მაგრამ გრიგოლ კიკნაძე არა მხოლოდ მეცნიერული შემოქმედებით, არამედ ცოცხალი ურთიერთობის ფორმითაც ამდიდრებდა ქართველი ინტელიგენციის ცხოვრებას. თავისი მოღვაწეობის პერიოდში, სადაც არ უნდა ყოფილიყო ის, ფოთსა თუ ბათუმში, თეატრალურ ინსტიტუტსა თუ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, ადამიანებთან ურთიერთობაში ხალასი სიყვარულის ატმოსფეროს ქმნიდა და ჭეშმარიტ ინტელექტუალურ სულისკვეთებას ამკვიდრებდა.

ერთ ჭკვიან კაცს უთქვამს: არიან ადამიანები, რომლებიც მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ იწყებენ ცხოვრებასო. გრიგოლ კიკნაძეს, რასაკვირველია, სრულფასოვანი ცხოვრება ჰქონდა და სიცოცხლეშიც გრძნობდა დიდ სიყვარულს მახლობელი ადამიანებისაგან, მაგრამ გარდაცვალების შემდეგ მაინც საზოგადოებისათვის კიდევ უფრო ნათელი გახდა ამ ჭეშმარიტი მეცნიერისა და აღმზრდელის მნიშვნელობა. აკი ბეჭდური სახითაც გამოავლინა ბევრმა თავისი სიყვარული; „დიდბუნებოვანი“, „მაგალითი პიროვნებისა“, „ჩვენი მასწავლებელი“, „სიკეთის მსახური...“ – ასე იხსენებენ გრიგოლ კიკნაძეს და ეს შეფასება მხოლოდ ნაწილობრივად თუ გამოხატავს იმ ადამიანთა უახლოეს სულიერ-ნათესაურ გრძნობას, ვისაც ადამიანურისა და ინტელექტის მნიშვნელობა ესმის.

გრიგოლ კიკნაძის მიმართ ქართველი საზოგადოების დიდი სიმპათიები განსაზღვრა მის პიროვნებაში თავმოყრილმა თვისებებმა: ღრმა ერუდიციამ და ძლიერმა სინთეზურმა ნიჭმა, მორალურმა უმნიკვლოებამ და ხასიათის შეუდრეკელობამ, მეცნიერულ გამბედაობასთან შერწყმულმა სიფრთხილემ, სათნოება-მომთხოვნელობამ, აზროვნებისა და შრომის უაღრესად მოწესრიგებულმა დისციპლინირებულმა ხასიათმა. მეცნიერის სულიერი სიცოცხლე, პირველ ყოვლისა, წიგნით იზომება. ვაჟას ნათქვამი: „ძვირფასი მხოლოდ სული გვაქვს, სხვა ყველაფერი მჩვარია“ – იმაზე მიგვანიშნებს, რომ, რაც მარადიული და დაუშლელია ყოველ შემოქმედ-მოდგანეში და, ცხადია, გრიგოლ კიკნაძის სახელშიც, ეს მისი სულიერი შვილები, ჩვენი ლიტერატურისმცოდნეობის დამამშვენებელი წიგნებია. ამ თვალსაზრისით, საყოველთაო აღიარება ჰპოვეს გრ. კიკნაძის ფუნდამენტურმა მონოგრაფიებმა: „ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის“ (I გამოც., 1953, 438 გვ.; II გამოც., 1972, 451 გვ.), რომელშიც პირველად იქნა შესწავლილი ქართული სატირისა და იუმორის ჟანრობრივი განვითარება და სტრუქტურა; „მეტყველების სტილის საკითხები“ (1957, 372 გვ.), რომელიც, ფსიქოლოგიის სპეციალისტთა აზრით, წარმოადგენს დ. უზნაძის განწყობის თეორიის ძირითადი შინაარსის გათვალისწინებას ლიტერატურული შემოქმედების სფეროში და რომელშიც პირველად ქართულ სინამდვილეში, კომპლექსურადაა შესწავლილი მეტყველების სფერო და, კერძოდ, მხატვრული მეტყველების სტილი; „ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“ (1978, 395 გვ.), სადაც ვაჟას შემოქმედებისადმი მიძღვნილ ნარკვევთა გარდა, თავმოყრილია უაღრესად მნიშვნელოვანი გამოკვლევები ლიტერატურის თეორიისა და ესთეტიკაში.

ერთ ჭკვიან კაცს უთქვამს: არიან ადამიანები, რომლებიც მხოლოდ სიკვდილის შემდეგ იწყებენ ცხოვრებასო. გრიგოლ კიკნაძეს, რასაკვირველია, სრულფასოვანი ცხოვრება ჰქონდა და სიცოცხლეშიც გრძნობდა დიდ სიყვარულს მახლობელი ადამიანებისაგან, მაგრამ გარდაცვალების შემდეგ მაინც საზოგადოებისათვის კიდევ უფრო ნათელი გახდა ამ ჭეშმარიტი მეცნიერისა და აღმზრდელის მნიშვნელობა. აკი ბეჭდური სახითაც გამოავლინა ბევრმა თავისი სიყვარული; „დიდბუნებოვანი“, „მაგალითი პიროვნებისა“, „ჩვენი მასწავლებელი“, „სიკეთის მსახური...“ — ასე იხსენებენ გრიგოლ კიკნაძეს და ეს შეფასება მხოლოდ ნაწილობრივად თუ გამოხატავს იმ ადამიანთა უახლოეს სულიერ-ნათესაურ გრძნობას, ვისაც ადამიანურისა და ინტელექტის მნიშვნელობა ესმის.

გრიგოლ კიკნაძის მიმართ ქართველი საზოგადოების დიდი სიმპათიები განსაზღვრა მის პიროვნებაში თავმოყრილმა თვისებებმა: ღრმა ერუდიციამ და ძლიერმა სინთეზურმა ნიჭმა, მორალურმა უმნიშვნელობამ და ხასიათის შეუდრეკელობამ, მეცნიერულ გამბედაობასთან შერწყმულმა სიფრთხილემ, სათნოება-მომთხოვნელობამ, აზროვნებისა და შრომის უაღრესად მოწესრიგებულმა დისციპლინირებულმა ხასიათმა. მეცნიერის სულიერი სიცოცხლე, პირველ ყოვლისა, წიგნით იზომება. ვაჟას ნათქვამი: „ძვირფასი მხოლოდ სული გვაქვს, სხვა ყველაფერი მჩვარია“ — იმაზე მიგვანიშნებს, რომ, რაც მარადიული და დაუშლელია ყოველ შემოქმედ-მოღვაწეში და, ცხადია, გრიგოლ კიკნაძის სახელშიც, ეს მისი სულიერი შვილები, ჩვენი ლიტერატურისმცოდნეობის დამამშვენებელი ნიგნებია. ამ თვალსაზრისით, საყოველთაო აღიარება ჰპოვეს გრ. კიკნაძის ფუნდამენტურმა მონოგრაფიებმა: „ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის“ (I გამოც., 1953, 438 გვ.; II გამოც., 1972, 451 გვ.), რომელშიც პირველად იქნა შესწავლილი ქართული სატირისა და იუმორის ჟანრობრივი განვითარება და სტრუქტურა; „მეტყველების სტილის საკითხები“ (1957, 372 გვ.), რომელიც, ფსიქოლოგიის სპეციალისტთა აზრით, წარმოადგენს დ. უზნაძის განწყობის თეორიის ძირითადი შინაარსის გათვალსაზრისწინა ლიტერატურული შემოქმედების სფეროში და რომელშიც პირველად ქართულ სინამდვილეში, კომპლექსურადაა შესწავლილი მეტყველების სფერო და, კერძოდ, მხატვრული მეტყველების სტილი; „ლიტერატურის თეორიისა და ისტორიის საკითხები“ (1978, 395 გვ.), სადაც ვაჟას შემოქმედებისადმი მიძღვნილ ნარკვევთა გარდა, თავმოყრილია უაღრესად მნიშვნელოვანი გამოკვლევები ლიტერატურის თეორიასა და ესთეტიკაში.

აღნიშნულ წიგნებსა და გამოკვლევებში ქართული მწერლობის ეროვნული სულია გამოვლენილი. მეცნიერის კვლევა-ძიებითი პრაქტიკის საერთო მიზანდასახულობათა ფონზე, თითოეული გამოკვლევა ადრე დაწყებული ძიების გაგრძელებას წარმოადგენს; ეს ერთხელ კიდევ მიუთითებს, რომ გრ. კიკნაძეს შემთხვევითი კი არა, მყარი შემოქმედებითი ინტერესები გააჩნია პრობლემებისადმი. ამ აზრით, მისი ნაშრომები ჩვენი ლიტერატურული სინამდვილის თვალსაზრისით არის იმის თვალსაჩინო ნიმუში, თუ როგორ უნდა იკვლევდეს მხატვრულ ფენომენს ლიტერატორი. ამიტომაცაა, რომ გრ. კიკნაძის თითოეული გამოკვლევა საეტაპო მნიშვნელობის ნაშრომად ითვლება ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში.

განსაკუთრებით გამორჩეულია მისი ინტერესი გენიალური ვაჟა-ფშაველასადმი. ეს დიდი ხელოვანი გრ. კიკნაძისათვის საკვლევ ობიექტზე მეტი იყო, რომელსაც შეაღია მან თავისი მეცნიერული ნიჭი და სასიცოცხლო ენერგია. მეცნიერმა ვაჟას მიუძღვნა სადოქტორო დისერტაცია „ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება“ (წიგნად გამოსცა 1957 წ.; მეორე გამოცემა – 1989 წ.) და შესანიშნავი მონოგრაფიები.

გრიგოლ კიკნაძის ხელმძღვანელობით ინტელექტუალური და ზნეობრივი წრთობა გაიარეს თაობებმა არა მარტო ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორიის კათედრაზე, სადაც მრავალი ათეული წლის მანძილზე მოღვაწეობდა იგი, არამედ 1962 წელს მისივე ინიციატივით დაარსებულ ვაჟა-ფშაველას სასწავლო-სამეცნიერო კაბინეტშიც. აქ, ძირითადად ახალგაზრდობის ძალებზე დაყრდნობით, გრ. კიკნაძემ დიდი მეცნიერული მუშაობა გაშალა. უფროსი თაობის მეცნიერებთან ერთად, მან აქტიურად შემოიკრიბა არა მხოლოდ ახალგაზრდა მკვლევრები, არამედ სტუდენტებიც. გრ. კიკნაძე განსაკუთრებული სიყვარულით, ნდობითა და პატივისცემით ეპყრობოდა ახალგაზრდობას. ამას იგი უპირველესად საქმით გამოხატავდა. მისი ავტორიტეტის წყალობით, საქართველოს სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელთა სტუდენტობა აქტიურად ჩაება ვაჟა-ფშაველას სალექსიკონო ფონდის შედგენაში. კაბინეტის მიერ გამოცემული წიგნები – „ვაჟასეული ადგილები“ (1965), „ვაჟას ხსოვნისადმი მიძღვნილი კრებული“ (1966), „ვაჟა-ფშაველა ლიტერატურისა და ხელოვნების შესახებ“ (1967), ვაჟა-ფშაველას მუდმივი სემინარის შრომების I და II ტომები (1970, 1982), „ვაჟას მცირე ლექსიკონი“ (1969), „ვაჟა-ფშაველას „ბახტრიონი“ (1972), „ვაჟა-ფშაველას 5 ჰოემა“ (1975) – ახალგაზრდობის შემოქმედებითი უნარისა და შრომისმოყვარეობის გამოვლენის ასპარეზად აქცია გრ. კიკნაძემ.

ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის მხატვრულ ნაწარმოებთა პედაგოგიკური თვალსაზრისით შესწავლისათვის“. შემთხვევითი არაა, რომ გრ. კიკნაძემ, თავისი კონცეპტუალური კვლევითი პოზიციის ნათელსაყოფად, ეფექტურ მასალად შეარჩია ქართველი ხალხის ცნობიერებაზე ყველაზე მეტად გავლენის მომხდენი დიდი მწერლების – ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მხატვრული მემკვიდრეობა. იმ შავბნელ ეპოქაში, როცა საბჭოთა იმპერიაში ჩახშული იყო მოწინავე ფილოსოფიური, ფსიქოლოგიური, პედაგოგიკური და ლიტერატურული აზრის მიმოქცევა, გრ. კიკნაძემ, მისთვის ჩვეული სიფრთხილითა და ამავე დროს გამბედაობით, დიდი ტაქტით, ღრმა ერუდიციაზე აგებული ორიგინალური მეთოდით, კვლევის მანამდე უცნობ პრინციპებზე დაყრდნობით, მოახერხა საკუთრივ მხატვრული მეტყველების სამყაროში განფენილი ესთეტიკური ფენომენისათვის მტკიცე ზნეობრივ-პედაგოგიური ხერხემალი მოეძებნა, რათა კიდევ ერთხელ გაეთვალისწინებინა მკითხველისათვის მხატვრულ ქმნილებაში ჩამარხული ზნეობრივი ენერგიის პედაგოგიკური ღირებულება.

საგულისხმოა, რომ გრ. კიკნაძე, რომელიც თავის კვლევა-ძიებით პრაქტიკაში ჰუმანიტარულ დისციპლინათა მონაპოვარის ინტეგრირებას მიმართავდა, მეცნიერულ პრაქტიკაში გზას უხსნიდა ახალი დროისათვის სპეციფიკურ და აუცილებელ ერთგვარ ტერმინოლოგიურ სიახლეებსაც.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, მკითხველი, მის ნაშრომთა წაკითხვის შემდეგ, იგრძნობს და გაიცნობიერებს მათ სასიკეთო ღირებულებას ჩვენი მომავლისათვის.

გრიგოლ კიკნაძე თავისუფალი აზროვნების ჩვევებს ნერგავდა ახალგაზრდობაში. ჩვენს ცნობილ მეცნიერთაგან თუ ვინმეს უმნიშვნელო პოლიტიკური სინდისი და მყარი ეროვნული იდეალი ჰქონდა, ერთი პირველთაგანი გრ. კიკნაძეც იყო. მას მძიმე, შუბლმორღუბულ ეპოქაში მოუხდა ცხოვრება, მაგრამ არასოდეს დაუკარგავს წონასწორობა და ყოველთვის, ვაჟას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მხოლოდ გონების თვალთ სჭრეტდა წყვილიადს“. თავისი წიგნებით, შთამაგონებელი ლექციებით, რომელთა ნათელი კვალი დღეს მის მოწაფეთა ნაწერებშია გადასული, ვაჟკაცური, ყოფითი ცხოვრების სტილით, გამძლეობისა და სიძნელეთა გადალახვის ნიმუშს აძლევდა ადამიანებს. მას ყველაზე ძნელ მომენტებშიც არ დაუკარგავს სამშობლოს გამოსხნა-აღდგენის და უკეთესი მერმისის რწმენა. გრიგოლ კიკნაძე თავისი შემოქმედებითი სიმნიფის ასაკში (65 წლის) წავიდა ამ ქვეყნიდან (1974 წ.).

ჭავჭავაძის და აკაკი წერეთლის მხატვრულ ნაწარმოებთა პედაგოგიკური თვალსაზრისით შესწავლისათვის“. შემთხვევითი არაა, რომ გრ. კიკნაძემ, თავისი კონცეპტუალური კვლევითი პოზიციის ნათელსაყოფად, ეფექტურ მასალად შეარჩია ქართველი ხალხის ცნობიერებაზე ყველაზე მეტად გავლენის მომხდენი დიდი მწერლების – ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის მხატვრული მემკვიდრეობა. იმ შავბნელ ეპოქაში, როცა საბჭოთა იმპერიაში ჩახშული იყო მოწინავე ფილოსოფიური, ფსიქოლოგიური, პედაგოგიკური და ლიტერატურული აზრის მიმოქცევა, გრ. კიკნაძემ, მისთვის ჩვეული სიფრთხილითა და ამავე დროს გამბედაობით, დიდი ტაქტით, ღრმა ერუდიციაზე აგებული ორიგინალური მეთოდით, კვლევის მანამდე უცნობ პრინციპებზე დაყრდნობით, მოახერხა საკუთრივ მხატვრული მეტყველების სამყაროში განფენილი ესთეტიკური ფენომენისათვის მტკიცე ზნეობრივ-პედაგოგიური ხერხემალი მოეძებნა, რათა კიდევ ერთხელ გაეთვალისწინებინა მკითხველისათვის მხატვრულ ქმნილებაში ჩამარხული ზნეობრივი ენერგიის პედაგოგიკური ღირებულება.

საგულისხმოა, რომ გრ. კიკნაძე, რომელიც თავის კვლევა-ძიებით პრაქტიკაში ჰუმანიტარულ დისციპლინათა მონაპოვარის ინტეგრირებას მიმართავდა, მეცნიერულ პრაქტიკაში გზას უხსნიდა ახალი დროისათვის სპეციფიკურ და აუცილებელ ერთგვარ ტერმინოლოგიურ სიახლეებსაც.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, მკითხველი, მის ნაშრომთა წაკითხვის შემდეგ, იგრძნობს და გაიცნობიერებს მათ სასიკეთო ღირებულებას ჩვენი მომავლისათვის.

გრიგოლ კიკნაძე თავისუფალი აზროვნების ჩვევებს ნერგავდა ახალგაზრდობაში. ჩვენს ცნობილ მეცნიერთაგან თუ ვინმეს უმწიკვლო პოლიტიკური სინდისი და მყარი ეროვნული იდეალი ჰქონდა, ერთი პირველთაგანი გრ. კიკნაძეც იყო. მას მძიმე, შუბლმოდრეპულ ეპოქაში მოუხდა ცხოვრება, მაგრამ არასოდეს დაუუკარგავს წონასწორობა და ყოველთვის, ვაჟას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „მხოლოდ გონების თვალთ სჭრეტდა წყვდიადს“. თავისი წიგნებით, შთამაგონებელი ლექციებით, რომელთა ნათელი კვალი დღეს მის მოწაფეთა ნაწერებშია გადასული, ვაჟკაცური, ყოფითი ცხოვრების სტილით, გამძლეობისა და სიძნელეთა გადალახვის ნიმუშს აძლევდა ადამიანებს. მას ყველაზე ძნელ მომენტებშიც არ დაუუკარგავს სამშობლოს გამოსხნა-აღდგენის და უკეთესი მერმისის რწმენა. გრიგოლ კიკნაძე თავისი შემოქმედებითი სიმწიფის ასაკში (65 წლის) წავიდა ამ ქვეყნიდან (1974 წ.).

ანდრე მორუა ერთგან ალენის შესახებ ამბობს: „მკვდრები არ არიან მკვდრები, როცა ცოცხლები მათ მოწინებით აცოცხლებენ... ჩვენ სიჭაბუკიდანვე ვიკვებებოდით ალენის აზრით. დადგა დღე, როცა ალენის აჩრდილი ჩვენი აზრით უნდა იკვებებოდეს... ის ყოველ ჩვენგანში იმყოფება; სოკრატე არ მომკვდარა, იგი პლატონში იმყოფება, პლატონი არ მომკვდარა, იგი ჩვენში ცოცხლობს“. ასევე შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ბატონი გრიგოლი თავისი აზროვნებით, საქმეებითა და წიგნებით მისი სიკვდილის შემდეგაც განაგრძობს ახალ ცხოვრებას. ამის გამოხატულებაა თუნდაც ის ფაქტი, რომ სახელოვანი მეცნიერის გარდაცვალების შემდეგ თსუ გამომცემლობის მაშინდელ მესვეურთა (ვ. გამყრელიძე, ნ. ბერძენიშვილი) ხელშეწყობით გამოიცა ავტორთა კოლექტივის (ვ. გოგუაძე, ი. ევგენიძე, ლ. მინაშვილი, ჯ. ჭუმბურიძე) წიგნი „გრიგოლ კიკნაძე“ (ცხოვრება და მოღვაწეობა) (1976 წ.), რომელსაც ერთვის გამოჩენილ ქართველ მწერალთა და მეცნიერთა არნოლდ ჩიქოვას, ალექსანდრე ფრანგიშვილის, ანა კალანდაძის, ნათელა ურუშაძის, ნოდარ კაკაბაძის, გურამ თევზაძის, ალექსანდრე გვახარიას მოგონებები. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა აღნიშნა მეცნიერის დაბადების 70 (1979 წ.), 80 (1989 წ.) და 90 (1999 წ.) წლის საიუბილეო თარიღები. გამოიცა მოგონებათა კრებული „გრიგოლ კიკნაძე“ (შემდგენელი ი. კიკნაძე 1999 წ.). თსუ სამეცნიერო საბჭოს დადგენილებით უნდა გამოქვეყნდეს გრიგოლ კიკნაძის თხზულებანი ხუთ ტომად, რომლის I, II და III ტომები უკვე გამოსულია, ხოლო უახლოეს დროში მკითხველი იხილავს თხზულებათა IV და V ტომებს, რომლებშიაც დიდი მეცნიერის ფასდაუდებელი მემკვიდრეობა თითქმის სრულად მოიყრის თავს, თითქმისო ვამბობთ, რადგან მისი ზოგიერთი ნაშრომის მიკვლევა ჯერჯერობით ვერ მოხერხდა.

საკმარისია გრიგოლ კიკნაძის სახისა და საუბრის გახსენება თუ წიგნის გადაკითხვა, რომ კვლავ დავიმუხტოთ მისი ზნეობრივ-ინტელექტუალური მრწამსით, რაოდენ მძიმე ვითარებაშიც უნდა ვიყოთ, აღვიდგინოთ სულიერი წონასწორობა. როცა თავისი ღვაწლით ასეთ სიმაღლეს აღწევს ამქვეყნიდან წასული პიროვნება, მისი სულიერი სიცოცხლეც აქედან იწყება...

თეიმურაზ ფანჯიკიძე

წმინდა ადგილებისა და სიწმინდეების ღვთისმეტყველურ-ეთიკური ფუნქცია

(იუდაიზმი, ქრისტიანობა)

რელიგიათმცოდნეობაში წმინდა ადგილები ეწოდება იმ განსაკუთრებულ და გამორჩეულ ადგილებს, რომელთაც ადიდებენ მორწმუნენი. მათი თაყვანისცემა ყოველთვის დაკავშირებულია ლეგენდებთან, სიუჟეტებთან, ცალკეულ ღვთაებებთან თუ წმინდანებთან, წარმოადგენენ ადამიანთა თხოვნის, ვედრებისა და მოლოცვის ობიექტებს.

ტრადიციულად, ეს არის ის ადგილები, სადაც მოღვაწეობდნენ და თავიანთ რწმულთმოძღვრებას ქადაგებდნენ ამ რელიგიათა დამაარსებლები, წმინდანები, რწმენისათვის თავდადებული ადამიანები. ხშირ შემთხვევაში, ისინი სწორედ იქ არიან დასაფლავებულნი.

იუდეველებისა და ქრისტიანებისათვის მთავარი წმინდა ადგილი პალესტინის მიწა, განსაკუთრებით კი იერუსალიმი (თუმცა, მას მუსლიმებიც დიდ თაყვანს სცემენ) და ბეთლემი, მუსლიმთათვის კი – მექა და მედინა.

სხვა რელიგიების მიმდევრებსაც აქვთ საყოველთაოდ აღიარებული წმინდა ადგილები, მაგალითად, ღმერთ ჯაგანათჰას სამლოცველო პურიში, ინდოეთში, აქ 120 ტაძარი აგებული ინდუიზმის სხვადასხვა ღვთაების საპატივცემულოდ, ჯაინისტები თაყვანს სცემენ სახელგანთქმულ მთას შანტრუნჯაის, პალიტანს, რომლის მწვერვალისაკენ 3950-საფეხურიანი „ციური კიბე“ მიემართება, წმინდა მთაზე კი 863 ტაძარი დგას. ასევე ინდოეთში, არმიტსარაში არის ჰარმანდირ საპები – ოქროს ტაძარი, სიქების წმინდა ადგილი.

ეთიოპიაში მდებარეობს წმინდა მარიამ სიონელის ეკლესია – აკსუმე, რომელსაც მართლმადიდებელი ქრისტიანები სცემენ პატივს, მასში, გადმოცემის თანახმად, ინახება ალექსანდრე კიდობანი – ყუთი, რომელშიც მოთავსებულია ოქროს ჭურჭელი ციდან გა-

მოგზავნილი მანანით, აარონის კვერთხი და სჯულის ორი ფიცარი, რომლებზედაც ძველი აღთქმის ათი მცნებაა ჩანერილი. მექსიკის დედაქალაქ მეხიკოში მდებარეობს ქალწულ გვადალუპეს ტაძარი, სადაც ინახება ამ წმინდანის ხელთუქმნელი ხატი, სალოცავად ყველაზე ხშირად კათოლიკეები ჩადიან.

მსოფლიოში არის უამრავი სხვა წმინდად აღიარებული ადგილები, რომელთა ჩამოთვლაც შორს ჩაგვიყვანს.

საყოველთაოდ აღიარებული წმინდა ადგილების გარდა, რელიგიათმცოდნეები მიუთითებენ რეგიონალური და ადგილობრივი მნიშვნელობის წმინდა ადგილების არსებობაზე, სადაც სხვადასხვა ნიშნით და მოტივაციით ხდება დიდძალი ხალხის თავმოყრა და რელიგიური რიტუალების კოლექტიური თუ ინდივიდუალური აღსრულება.

ასეთი წმინდა ადგილების მონახულება, მოლოცვა და თავყანისცემა წარმოადგენს ამ რელიგიათა კულტობრივი შინაარსის უმნიშვნელოვანეს მომენტს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ფაქტიურად ყველა აღმსარებლობის სასულიერო პირი ხელს უწყობს ასეთ წმინდა ადგილებში მორწმუნეთა მასობრივ თავშეყრას და მოლოცვას.

არც ის არის დასამალი, რომ, სამწუხაროდ, წმინდა ადგილების თავყანისცემა არაერთხელ გამხდარა სხვადასხვა კონფესიების თუ რელიგიური ჯგუფების განხეთქილებების, ურთიერთდაპირისპირებისა და ომების მიზეზი. მსოფლიო ისტორიიდან ამ მხრივ საგულისხმო უამრავი ფაქტის მოტანა შეიძლება, მაგრამ, თვალსაჩინოებისათვის მარტო ჯვაროსნული ლაშქრობებიც კმარა.

წმინდა ადგილების თავყანისცემის ელემენტები ჩვენ შეგვიძლია შორეულ წარსულში, ჯერ კიდევ პრიმიტიულ რელიგიურ რწმენებში (ფეტიშიზმი, ტოტემიზმი, მაგია, ანიმიზმი) ვეძიოთ. ეს წარმოდგენები ხშირად დაკავშირებული იყო ტაბუთა (აკრძალვათა) სისტემასთან და მსხვერპლშენიშვნასთან, იმ ადგილებთან, სადაც შენდებოდა წარმართული ბომონები, საკერპეები და სალოცავები.

წმინდა ადგილების ინსტიტუტს ჩვენ ვხვდებით პოლითეისტურ (მრავალმერთიან) რელიგიებშიც, რომელშიც ღვთაებათა გულის მოსაგებად უხვად ხდებოდა მსხვერპლის შენიშვნა, სხვადასხვაგვარი რელიგიური რიტუალების ჩატარება და მკითხაობა.

ყველაზე უფრო სრულყოფილი სახით წმინდა ადგილების თავყანისცემა მაინც ბიბლიაში გამოიხატა, იგი მჭიდროდ დაუკავშირ-

და „აღთქმული მიწის“ ცნებას, სხვაგვარად, იმ ადგილს, რომელიც ღმერთის ნება-სურვილით უნდა გადასცემოდა მისივე არჩეულ ხალხს – ებრაელებს.

ებრაელთათვის აღთქმული მიწა საღმრთო წერილში სხვადასხვაგვარად იწოდება: უფლის ქვეყანა, ქანაანის ქვეყანა, იუდას ქვეყანა, ებრაელთა ქვეყანა, სანატრელი ქვეყანა, კეთილი ქვეყანა, ქვეყანა საბირისა და ა.შ.

ძველ აღთქმაში დანვრილებით არის აღწერილი თუ რატომ, რა მიზნით და რა დამსახურებისათვის იქნა არჩეული ებრაელი ხალხი ღვთის ნების შემსრულებლად, რატომ დაჰპირდა მათ უფალი პალესტინის მიწას, როგორ უჩვენა ებრაელებს ის გზები და საშუალებები, რითაც უნდა ჩაეგდოთ ხელში ეს წარმტაცი, ნაყოფიერი, მაგრამ სხვა ძლიერი ხალხებით დასახლებული მიწა; ასწავლა, თუ როგორ დამკვიდრებულიყვნენ და ბედნიერად ეცხოვრათ ღვთის მიერ აღთქმულ და ნაბოძებ ქვეყანაში.

ძველ აღთქმაში იმ კითხვაზეც არის გაცემული პასუხი, თუ რატომ განირა და შემუსრა უფალმა ამ ტერიტორიებზე ადრე მცხოვრები ხალხები. ისინი განადგურდნენ თავიანთი უკეთურობის გამო, რადგან ცრუ ღმერთებს სცემდნენ თაყვანს, როგორც ბიბლიაშია ნათქვამი: „და გაუნმინდურდა ქვეყანა და დავსაჯე იგი თავისი ცოდვისათვის, და ამოანთხია ქვეყანამ თავისი მცხოვრებნი“ (ლევ. 8:25).

ამ საკითხის კიდევ უფრო მეტი სიცხადისათვის თანმიმდევრულად უნდა გავყვეთ ბიბლიის ტექსტს, მის შინაარსს და ვნახოთ, თუ როგორ დამკვიდრდა იუდაურ და ქრისტიანულ რჯულთმოძღვრებებში წმინდა (აღთქმული) მიწის ტერმინი, რაც, ფაქტობრივად, ამ რელიგიათა რწმენის ძირითად მიზნად და ლაიტმოტივად იქცა.

საღმრთო წერილი დანვრილებით მოგვითხრობს, როგორ გააგზავნეს უფლის ნებით ებრაელებმა აღთქმულ მიწაზე მზევრავები, რათა ენახათ ეს დანაპირები ადგილი, შეემოწმებინათ მართლა ასეთი უხვი და ნაყოფიერი იყო თუ არა. ბიბლია გვამცნობს, რომ პალესტინიდან უკან დაბრუნებული მზევრავები აღტაცებით ყვებოდნენ ამ მიწის სიკეთის, სიმდიდრის და ნაყოფიერების შესახებ.

„... მივედით ჩვენ იმ ქვეყანაში, – ნათქვამია რიცხვთა წიგნში, – სადაც შენ მიგვავლინე, და ნამდვილად მოედინება იქ რძე და თაფლი, და აჭა, ნაყოფი მისი“ (რიცხვ. 13:27).

საღმრთო წერილის მეორე რჯულის წიგნში ნათქვამია: „რადგან უფალს, შენს ღმერთს, კარგ ქვეყანაში მიჰყავხარ, ქვეყანაში,

სადაც წყლის ნაკადულები, წყაროები და ბინულები მოედინებიან მთასა და ბარში.

ხორობის და ქერის, ვაზის, ლელვის და ბროწეულის ქვეყანაში, ზეთისხილისა და თაფლის ქვეყანაში.

ქვეყანაში, სადაც არა სიგლახაკით შეჭამ პურს, არ დაგაკლდება იქ არაფერი; ქვეყანაში, რომლის ქვეები რკინაა; და მისი მთებიდან გამოჰკვეთავ სპილენძს.

და შეჭამ და გაძღები, და აკურთხებ უფალს, შენს ღმერთს, იმ კარგი ქვეყნისათვის, რომელიც მოგცა" (მეორ. რჯ. 8:7-10).

გარდა ამისა, კიდევ ერთხელ ესმება ხაზი იმას, რომ წმინდა მინა არა მარტო ნაყოფიერია, არამედ მის ნიაღში უხვად არის გამოსაყენებელი სიმდიდრეც: „რკინა და სპილენძი იყოს შენი ურდულები და დღეებივით იყოს შენი დოვლატი“ (მეორე რჯ. 33:25).

მართალია, ბიბლიაში ესოდენ მიმზიდველად არის დახატული აღთქმული მინა, მაგრამ არც ის არის დამალული, რომ მისი დაპყრობა, არცთუ ისე იოლი აღმოჩნდებოდა. ძველ აღთქმაში არაერთხელ არის ჩამოთვლილი ის მრავალრიცხოვანი და ძლიერი ხალხები, რომლებიც სახლობდნენ აღთქმულ მინაზე და რომელთა გასანადგურებლადაც უნდა წასულიყვნენ ებრაელები.

წასვლისას, უფალი არიგებდა თავის რჩეულთ, თუ როგორ უნდა მოქცეოდნენ წინდაუცვეთელებს. მთავარი ამ დარიგებიდან იყო, არ ემეგობრათ და არც ენათესავათ ურწმუნოებთან, არამედ დაეგრიათ მათი სამსხვერპლოები და ცეცხლში დაენვათ ცრუ ღვთაებათა ქანდაკებები, ხოლო აშერები აეკაფათ:

„როცა მიგიყვანს უფალი, შენი ღმერთი, – ნათქვამია მეორე რჯულის წიგნში, – იმ ქვეყანაში, რომლის დასამკვიდრებლადაც მიდიხარ, განდევნის მრავალრიცხოვან ხალხებს თქვენი პირისაგან – ხეთელებს და გირგაშელებს, ამორეველებსა და ქანანელებს, ფერიზელებს, ხიველებს და იებუსელებს, შვიდ ხალხს, შენზე მრავალრიცხოვანსა და ძლიერს.

და ხელში ჩაგაგდებიან მათ უფალი, შენი ღმერთი, და დაამარცხებ მათ, დაარისხე ისინი, არ შეკრა მათთან კავშირი და არც დაინდო.

და არც დაუმოყვრდე მათ: ასული შენი არ მისცე მის ძეს, და ასული მისი არ მოუყვანო შენს ძეს;

რადგან განაშორებენ შენს ძეს ჩემგან, და მსახურებას დაუწყებენ უცხო ღმერთებს, და აღიგზნება რისხვა უფლისა თქვენზე, და ის სწრაფად გაგანადგურებს.

არამედ ისე მოექცეცით მათ: დაანგრით მათი სამსხვერპლოები და მათი ძეგლები დაამსხვრიეთ, მათი აშერები აკაფეთ და მათი ქანდაკებანი დაწვით ცეცხლში.

რადგან წმიდა ხალხი ხარ შენი უფლისათვის, შენი ღმერთისათვის, შენ ამოგარჩია უფალმა, შენმა ღმერთმა, რომ იყოთ მისთვის უნჯ ხალხად ყველა ხალხთაგან, რომლებიც დედამინის ზურგზე არსებობენ.

თქვენი სიმრავლის გამო კი არ მოგისურვათ უფალმა და გამოგარჩიათ ყველა ხალხიდან, თქვენ ხომ ყველა ხალხზე უმცირესნი ხართ.

არამედ, თქვენდამი უფლის სიყვარულის გამო და იმისათვის, რომ დაეცვა ფიცი, რომელიც შეჰფიცა თქვენს მამებს, გამოგიყვანათ უფალმა თქვენ ძლიერი ხელით და გიხსნათ მონობის სახლიდან, ფარაონის, ეგვიპტის მეფის, ხელიდან“ (მეორ. რჯ. 7:1-8).

საღმრთო წერილის მიხედვით წმიდა მიწა პირველად აბრაამს და მის შთამომავლობას აღეთქვა: „და გამოეცხადა უფალი აბრაამს და უთხრა: „შენს შთამომავლობას მივცემ ამ ქვეყანას“ (დაბ. 12:7).

„რადგან მთელ ქვეყანას, რომელსაც ხედავ, შენ მოგცემ და შენ თესლს უკუნისამდე“ (დაბ. 13:15).

„და მოგცემთ შენ და, შენს შემდგომ, შენს შთამომავლობას, შენი ხიზნობის ქვეყანას – მთელი ქანაანის ქვეყანას – საუკუნო საკუთრებად, და მე ვიქნები მათი ღმერთი“ (დაბ. 17:8).

აბრაამის შემდგომ წმინდა მიწა უფალმა შეპირებისამებრ აღუთქვა ისააკს: „ხიზნობდე იმ ქვეყანაში, და ვიქნები შენთან და გაკურთხებ და შენს შთამომავლობას მივცემ მთელს ამ ქვეყნებს, ავასრულებ ფიცს, რომელიც აბრაამს, მამაშენს დავუდევ“ (დაბ. 26:3).

დაბოლოს, წმინდა მიწა აღეთქვა ისააკის ძეს – იაკობს და მის შთამომავლობას: „... მე ვარ უფალი, ღმერთი აბრაამისა, შენი მამისა, და ღმერთი ისააკისა. მიწას, რომელზეც წევხარ, მე მოგცემთ შენ და შენს თესლს.

და იქნება შენი თესლი, როგორც ქვიშა მიწისა და განივრცობი დასავლეთით და აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთით და სამხრეთით. და იკურთხება შენით და შენი შთამომავლობით ყოველი ტომი მიწისა.

მე შენთან ვარ, და დაგიცავ ყველგან, სადაც კი წახვალ. და დაგაბრუნებ ამ მიწაზე, რადგან არ მიგატოვებ, ვიდრე არ გავაკეთებ იმას, რაც გითხარი (დაბ. 28:13-15).

ან კიდევ:

„და ქვეყანას, რომელიც მივეცი მე აბრაამსა და ისაკს, მოგცემთ შენ და შენს თესლს, შენს შემდეგ“ (დაბ. 35:12).

წმინდა მინა მიეცა ისრაელს აღთქმის თანახმად: „და დავუდე აღთქმა, რათა მიეცე მათ ქანაანის ქვეყანა, ქვეყანა მათი ხიზნობისა, სადაც ხიზანობდნენ ისინი“ (გამ. 6:4).

საღმრთო წერილში ზუსტად არის მოხაზული აღთქმული ქვეყნის სივრცე:

„და იმ დღეს, – ნათქვამია დაბადების წიგნში, – დადო აღთქმა უფალმა აბრამთან, და უთხრა: შენი შთამომავლობისათვის მიმოცია ეს ქვეყანა, ეგვიპტის მდინარიდან ევფრატის დიდ მდინარემდე“ (დაბ. 15:18).

მეორე რჯულის წიგნში უფრო დაზუსტებულია, თუ სად უნდა მისულიყვნენ ებრაელები:

„გაბრუნდით და გაემგზავრეთ, მიდით ამორეველთა მთაზე და ყოველ მის მეზობელთან, ყარაბაში, მთასა და ბარში, და ნეგებში და ზღვის სანაპიროზე, ქანანელთა ქვეყანაში და ლიბანში დიდ მდინარემდე, მდინარე ევფრატამდე“ (მეორე რჯ. 1:7).

ხოლო იესო ნავეს წიგნში, ასევე ლაპარაკია აღთქმული მიწის საზღვრებზე: „უდაბნოდან და ლიბანიდან დიდ მდინარემდე, ევფრატის მდინარემდე, ხეთელების მთელი ქვეყანა; და დიდ ზღვამდე მზის დასავალამდე იყოს თქვენი საზღვარი“ (იესო ნავ. 1:4).

ყველაზე უფრო დანვრილებით ამ საზღვრების შესახებ საუბარია რიცხვთა წიგნში, სადაც ზუსტად არის მონიშნული აღთქმული მიწის სივრცე.

„და უთხრა უფალმა მოსეს:

„უბრძანე ისრაელის ძეთ და უთხარი მათ: როცა შეხვალთ ქანაანის ქვეყანაში, აჰა, ესაა ქვეყანა, რომელიც გერგებათ სამკვიდრებლად, ქვეყანა ქანაანისა თავისი საზღვრებით.

და თქვენი იქნება სამხრეთის მხარე ცინის უდაბნოდან, ედომის მახლობლად, და გექნებათ სამხრეთის საზღვარი მარილოვანი ზღვის ბოლოდან აღმოსავლეთის მიმართულებით.

და გადაუხვევს საზღვარი სამხრეთიდან ყაკრაბიმის მაღლობისაკენ და გაივლის ცინისაკენ, და იქნება მისი გამოსავალი სამხრეთიდან კადეშ-ბარნეაყის მიმართულებით, და იგი გავა ხაცარ-ადარისაკენ, და ჩაუვლის ყაცმონს.

და გადაუხვევს საზღვარი ყაცმონიდან ეგვიპტის ხევისაკენ და გავა ზღვის მიმართულებით.

ხოლო დასავლეთის საზღვრად გექნებათ დიდი ზღვის სანაპირო. ეს იქნება თქვენთვის დასავლეთის საზღვარი.

და ეს იქნება თქვენთვის საზღვარი ჩრდილოეთისა: დიდი ზღვიდან გაატარეთ იგი ჰორის მიმართულებით.

ჰორის მთიდან გაატარეთ იგი ხამათის მისადგომამდე, და იყოს საზღვრის ბოლო ცედადთან.

და გავა საზღვარი ზიფრონისაკენ, და იქნება მისი ბოლო ხაცარ-ყენანთან. ეს გექნებათ ჩრდილოეთის საზღვრად.

და გაავლეთ თქვენთვის ხაზი აღმოსავლეთის საზღვრისათვის ხაცარ-ყენანთან, ეს გექნებათ შეფამის მიმართულებით.

და დაეშვება საზღვარი შეფამიდან რიბლისაკენ, ყაინის აღმოსავლეთით და დაეშვება საზღვარი და შეეხება ქინერეთის ზღვის სანაპიროს აღმოსავლეთიდან.

და დაეშვება საზღვარი იორდანესაკენ და იქნება მისი ბოლო მარილოვან ზღვასთან. ეს იქნება თქვენი ქვეყანა მისი საზღვრებით ყოველი მხრიდან" (რიცხვ. 34:1-12).

ძველი აღთქმის ტექსტი ასევე გვამცნობს, თუ როგორი იყო ისრაელის სამეფოს საზღვრები ლეგენდარული მეფის სოლომონის დროს:

„და ეპყრა სოლომონს ყველა სამეფო მდინარიდან ფილისტიმელთა ქვეყანამდე და ეგვიპტის საზღვრამდე და მოართმევდნენ ხოლმე ძღვენს და ემორჩილებოდნენ სოლომონს მთელი მისი სიცოცხლე" (3 მეფ. 4:21).

იგივე ცნობა მეორდება 2 ნეშტთა წიგნშიც:

„მისი (სოლომონის – თ.ფ.) ხელისუფლება ვრცელდებოდა ყველა მეფეზე ევფრატიდან ფილისტიმელთა ქვეყანამდე და ეგვიპტის საზღვრებამდე" (2 ნეშტ. 9:26).

როგორც საღმრთო წერილი გვამცნობს, წმინდა მიწა დაიმორჩილა იესო ნავეს ძემ, ამ პროცესს, შესაბამისად, თვითონვე აღწერს თავისივე სახელობის წიგნში:

„და იყო უფალი იესოსთან, განითქვა მისი სახელი მთელს ქვეყანაში" (იესო ნავ. 6:27).

შემდგომში მოხდა აღთქმული მიწის დანაწილება ისრაელის თორმეტ კოლენს (ტომს) შორის წილის მიხედვით. მის შესახებ საუბარია ძველი აღთქმის ორ წიგნში – რიცხვთა (34:16-29) და იესო ნავეს ძის წიგნის მეცამეტე, მეთოთხმეტე და მეცხრამეტე თავებში.

ღმერთის დაპირებისამებრ, ებრაელებმა დაიკავეს აღთქმული

და განდევნით თქვენს მტრებს და დაეცემიან თქვენს წინაშე მახვილით“ (ლევ. 26:3-7).

როგორც ბიბლიური ისტორიიდან ვიცით, „წმინდა მიწის“ დიდების აღზევების და აყვავების პერიოდი სოლომონ ბრძენის მეფობას ემთხვევა. იმ დროს ებრაელთა სამეფო თორმეტ სამთავროდ დაიყო, რომელთაც მოურავები მართავდნენ. მეფეთა მესამე წიგნის მიხედვით, ისინი სურსათ-სანოვაგით ამარაგებდნენ მეფესა და მის სახლს თითოეული წელიწადში ერთი თვის მანძილზე. ამავე წიგნში ჩამოთვლილია სოლომონ მეფის ყოველდღიური სარჩო:

„... ოცდაათი ქორი გამტკიცებული ფქვილი და სამოცი ქორი სადაგი ფქვილი.

ათი ნასუქალი ხარი და ათი ნაიალალარი ხარი, ასი ცხვარი, გარდა ნანადირევი ირმებისა, და ქურციკებისა, ჯეირნებისა და გამოკვებილი ბატებისა“ (3 მეფ. 4:22-23).

სოლომონ ბრძენის მეფობისას, ძველი აღთქმის ცნობით, ქვიშასავით მრავალრიცხოვანი იუდა და ისრაელი ჭამდნენ, სვამდნენ, მხიარულობდნენ, გარდა ამისა, წმინდა მიწაზე გაცხოველებული ვაჭრობაც მიმდინარეობდა...

უფრო გვიან, უკვე სოლომონის ვაჟის – რეხაბყამის დროს, ისრაელის სამეფო ორ ნაწილად გაიყო, ჩრდილოეთით – ისრაელად, რომელშიც ათი კოლენი გაერთიანდა და სამხრეთით – იუდეად, რომელშიც იუდას და ბენიამინის კოლენები გაერთიანდნენ.

ისტორიიდან ცნობილია, რომ ამ სამეფოებმა დიდხანს ვერ იარსებეს. ორივე სამეფო დაეცა გარე ძალების შემოტევის შედეგად. ჯერ ისრაელი დაიპყრო ასირიამ, ხოლო შემდეგ იუდეაც შემუსრა ბაბილონის მეფე ნაბუქოდნოსორმა.

კიდევ უფრო გვიან, როდესაც წმინდა მიწა რომაელებმა დაიპყრეს, იგი ოთხ სამთავროდ დაყვეს.

წმინდა ადგილი, წმინდა მიწა და ქრისტიანობა

ქრისტიანთათვის პალესტინა, იურესალიმი, ბეთლემი, მდინარე იორდანე და სხვა წმინდა ადგილები, რასაკვირველია, უპირველესი თაყვანისცემის ადგილებია, რადგან აქ დაიბადა ხორციელად იესო ქრისტი, აქ იცხოვრა მან 33 წელი, აქ იქადაგა თავისი სარწმუნოება, აქ შეიძინა მან მოწაფეები, ჯერ 12, შემდეგ კი 70. აქ დაარსდა პირველი ეკლესია, რომელიც გახდა დედა ყოველი სხვა ეკლესიისა.

და განდევნით თქვენს მტრებს და დაეცემიან თქვენს წინაშე მახვილით“ (ლევ. 26:3-7).

როგორც ბიბლიური ისტორიიდან ვიცით, „წმინდა მიწის“ დიდების აღზევების და აყვავების პერიოდი სოლომონ ბრძენის მეფობას ემთხვევა. იმ დროს ებრაელთა სამეფო თორმეტ სამთავროდ დაიყო, რომელთაც მოურავები მართავდნენ. მეფეთა მესამე წიგნის მიხედვით, ისინი სურსათ-სანოვავით ამარაგებდნენ მეფესა და მის სახლს თითოეული წელიწადში ერთი თვის მანძილზე. ამავე წიგნში ჩამოთვლილია სოლომონ მეფის ყოველდღიური სარჩო:

„... ოცდაათი ქორი გამტკიცებული ფქვილი და სამოცი ქორი სადაგი ფქვილი.

ათი ნასუქალი ხარი და ათი ნაიალალარი ხარი, ასი ცხვარი, გარდა ნანადირევი ირმებისა, და ქურციკებისა, ჯეირნებისა და გამოკვებილი ბატებისა“ (3 მეფ. 4:22-23).

სოლომონ ბრძენის მეფობისას, ძველი აღთქმის ცნობით, ქვიშასავით მრავალრიცხოვანი იუდა და ისრაელი ჭამდნენ, სვამდნენ, მხიარულობდნენ, გარდა ამისა, წმინდა მიწაზე გაცხოველებული ვაჭრობაც მიმდინარეობდა...

უფრო გვიან, უკვე სოლომონის ვაჟის – რეხაბყამის დროს, ისრაელის სამეფო ორ ნაწილად გაიყო, ჩრდილოეთით – ისრაელად, რომელშიც ათი კოლენი გაერთიანდა და სამხრეთით – იუდეად, რომელშიც იუდას და ბენიამინის კოლენები გაერთიანდნენ.

ისტორიიდან ცნობილია, რომ ამ სამეფოებმა დიდხანს ვერ იარსებეს. ორივე სამეფო დაეცა გარე ძალების შემოტევის შედეგად. ჯერ ისრაელი დაიპყრო ასირიამ, ხოლო შემდეგ იუდეაც შემუსრა ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორმა.

კიდევ უფრო გვიან, როდესაც წმინდა მიწა რომაელებმა დაიპყრეს, იგი ოთხ სამთავროდ დაყვეს.

წმინდა ადგილი, წმინდა მიწა და ქრისტიანობა

ქრისტიანთათვის პალესტინა, იუერესალიმი, ბეთლემი, მდინარე იორდანე და სხვა წმინდა ადგილები, რასაკვირველია, უპირველესი თაყვანისცემის ადგილებია, რადგან აქ დაიბადა ხორციელად იესო ქრისტი, აქ იცხოვრა მან 33 წელი, აქ იქადაგა თავისი სარწმუნოება, აქ შეიძინა მან მოწაფეები, ჯერ 12, შემდეგ კი 70. აქ დაარსდა პირველი ეკლესია, რომელიც გახდა დედა ყოველი სხვა ეკლესიისა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქრისტიანულ სამყაროში სხვადასხვა კონფესიებს აქვთ თავ-თავისი წმინდა ადგილები, თავისი მოსალოცი, სავედრებელი ადგილები, სადაც თავს იყრის ათასობით და ათი-ათასობით ადამიანი, მაინც წმინდა მიწა, თავისი იერუსალიმით, ბეთლემით და მდინარე იორდანეთი არის ყველა ქრისტიანისათვის უპირველესი სიწმინდე. ამიტომაც მიენიჭა მას მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილებით ქვეყნიური დიდების პატივი. იერუსალიმის პატრიარქსაც ამიტომ ერგო ღვთაებრივი ცეცხლის მიღებისა და მდინარე იორდანეს კურთხევის უფლება.

ყველაფერ ამას აძლიერებს ის ფაქტი, რომ სწორედ იერუსალიმში მოხდა უფლის ჯვარცმა და სამი დღის შემდეგ მკვდრეთით აღდგომა. აქვეა მისი საფლავი, საიდანაც ღვთაებრივი ცეცხლი გადმოდის. აქვეა მდინარე იორდანეც, სადაც მაცხოვარი იოანე ნათლისმცემელმა მონათლა.

წმინდა ადგილები საქართველოში

წმინდა ადგილების თაყვანისცემა საქართველოში შორეული წარსულიდან მოდის. ასეთი ადგილების ჩამოთვლისას, პირველ რიგში, უნდა დავასახელოთ ძველი, ქრისტიანობამდელი რელიგიური კულტები, ხალხის შეკრების ადგილები, სადაც წარმართი ქურუმები თავს უყრიდნენ მოსახლეობას, ალაველენდნენ ღოცვას, ატარებდნენ რელიგიურ რიტუალებს, შემწეობას სთხოვდნენ ღმერთებს, უხვად სწირავდნენ მსხვერპლს, ქადაგებდნენ და წინასწარმეტყველებდნენ მომავალზე.

ასეთი თავშეყრის ადგილები, სადაც წარმართული სალოცავები იყო აგებული, ცხადია, წმინდა ადგილებად ითვლებოდა. ისინი დიდი ნდობითა და პოპულარობით სარგებლობდნენ, მათი გავლენა ძალიან დიდხანს შემორჩა მოსახლეობაში. ამიტომ წარმართული კვალი საქართველოში კარგად ჩანს მას შემდეგაც კი, რაც ქვეყანაში ქრისტიანულმა რელიგიამ გაიმარჯვა. მიუხედავად ქვეყნის ცხოვრებაში მომხდარი დიდი ცვლილებებისა და ახალი რელიგიის გამარჯვებისა, ძველი, წმინდად აღიარებული ადგილები, ხშირ შემთხვევაში, ისევ წმინდა ადგილებად დარჩა, უბრალოდ, მათ სხვაგვარი ხასიათი, დატვირთვა და ფუნქციები მიენერათ.

რაც შეეხება ქრისტიანულ პერიოდს, რომელიც აღმოსავლეთ საქართველოში მეოთხე საუკუნიდან იწყება, ძველთაგანვე ცნობი-

ლი წმინდა ადგილების გარდა, ახალი წმინდა ადგილები უკავშირდება უფლის, ღვთისმშობლის მოციქულების თუ წმინდანების სახელებს. ამასთანავე, ეს ის ადგილებია, სადაც იღვწოდნენ ღირსი მამები, სადაც სასწაულებრივად აღესრულნენ მონაშენი და სადაც წმინდანთა ნაწილები განისვენებენ.

წმინდა ადგილები რელიგიებში უკავშირდება მორწმუნეთა მომლოცველობასაც; სხვაგვარად, მორწმუნეთა მიერ მათ მონახულებას და მოლოცვას, რომელსაც საფუძველი შორეულ წარსულში ჩაეყარა. კერძოდ, ისტორიკოსები და რელიგიათმცოდნეები მიუთითებენ, რომ ბერძნები და რომაელები თავს იყრიდნენ ისეთ ადგილებში, რომლებიც უკავშირდებოდა მათ რელიგიურ წარმოდგენებს – მითოსს. ამავე მიზნით, იუდეველები იერუსალიმში მიდიოდნენ, ხოლო ქრისტიანებმა მომლოცველობა დაიწყეს დედოფალ წმინდა ელენეს მაგალითით, რომელიც ჩავიდა პალესტინაში, მოილოცა მაცხოვართან დაკავშირებული ადგილები და აღამაღლა იქ უფლის ჯვარი.

ისტორიკოსთა ცნობით, ქართველი მოღვაწეებიც ხშირად დადიოდნენ წმინდა ადგილების მოსალოცად, მათ შორის ასახელებენ დავით გარეჯელის მისვლას იერუსალიმის მისადგომებამდე, იოანე ათონელის მიერ მრავალი ეკლესია-მონასტრის მოლოცვას; გიორგი მთაწმინდელის მიერ შავი, ანუ საკვირველი მთის მონახულებას, წმინდა სვიმეონის და დედამისის, მართას ნაწილების თაყვანისცემას, იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის და სხვა წმინდა ადგილების მონახულებას.

XVIII საუკუნეში ქართველმა მღვდელმთავარმა ტიმოთე გაბაშვილმა მოგზაურობის შედეგად დაწერა თხზულება: „მოხილვა წმიდათა და სხუათა აღმოსავლეთისა ადგილთა“; იოანე გედევანიშვილმა „მიმოსულა ანუ მგზავრობა იოანე რუისის მიტროპოლიტისა“; გიორგი ავალიშვილმა დაწერა წიგნი „მგზავრობაი“ და სხვ.¹

ქრისტიანობაში უდიდეს მადლად მიიჩნევენ უფლის საფლავის, ბეთლემის, მდინარე იორდანეს და, საერთოდ, მთელი წმინდა მიწის მონახულებასა და მოლოცვას. ამ მიზნით საქართველოში სულ უფრო პოპულარული ხდება სააღდგომო რეისები იერუსალიმში, სადაც მოილოცავენ ქრისტეს საფლავს და ესწრებიან ღვთიური ცეცხლის გადმოსვლის სასწაულებრივ რიტუალს.

¹ საქართველოს მართლმადიდებლური ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბ., 2007.

ისტორიკოსთა თქმით, წმინდა ნაწილებისადმი თაყვანისცემა ქრისტიანულ ეკლესიებში შორეული წარსულიდან მოდის, რადგან სამართლიანად ითვლებოდა, რომ მათ გააჩნიათ უდიდესი ცხოველ-მყოფელი ძალა და სამკურნალო თვისება.

ქართულ ეკლესიას სინმინდეები უხვად მოეპოვება:

როგორც სამართლიანად ამბობდა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი უწმინდესი და უნეტარესი ილია II ერთ-ერთ თავის საკვირაო ქადაგებაში: „... ქართველი ხალხი მუდამ აგროვებდა სულიერ საუნჯეს, რადგან კარგად იცოდა, რომ მიწიერი სიკეთენი წარმავალია... როდესაც ჩვენი მეფეები და პატრიარქები უცხოეთში მიემგზავრებოდნენ, უპირველეს ყოვლისა, წმინდა ნაწილები ჩამოჰქონდათ და ამის წყალობით ჩვენს ქვეყანაში დაგროვდა მრავალი სინმინდე: წმინდა ადგილები, წმინდა ხატები, სასწაულთმოქმედი ხატების ასლები და სხვ.“.

რისთვისაა ეს სინმინდეები საჭირო? ისინი აძლიერებს ჩვენს ქვეყანას, გვიცავს ჩვენ და გვმოსავს უდიდესი ძალით. მაგალითად, ყოვლადწმიდა სამების ტაძარში შემინულ კიდობანში დაბრძანებულია წმინდა ადგილები, მათ შორის, წმინდა გიორგის ნაწილი. ჩვენ კვლავაც შევავსოვით სინმინდეებს...“¹.

ქართულ მართლმადიდებლობაში და საერთოდ ქრისტიანულ ეკლესიებში სინმინდეებად ითვლება ის, რაც დაკავშირებულია იესო ქრისტეს მოძღვრებასა და მაცხოვრებასთან, ღვთისმშობელთან, წმინდა ნინოსთან; ესაა საეკლესიო ტექსტები (რაც ხშირად სხვა ენებზე დაკარგულია), საღმრთო გადმოცემები, რელიქვიები, უწმინდესი ხატები, ეკლესია-მონასტრები და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს თითქმის ყველა ეკლესია-მონასტერში დასვენებულია წმინდა ნაწილები. საქართველოში არსებული მრავალი წმინდა ადგილიდან, ტრადიციულად, გამორჩევით ასახელებენ მეორე იერუსალიმად წოდებულ მცხეთას, მის ტაძარს სვეტიცხოველს, სადაც არის საუფლო კვართის სავანე; ჯვრის მონასტერს, სადაც წმინდა ნინოს მითითებით აღიმართა ჯვარი, ბოდბის წმინდა გიორგის ეკლესია, სადაც განისვენებს საქართველოს გამაქრისტიანებელი წმინდა ნინო; თბილისის სიონს, სადაც დასვენებულია წმინდა ნინოს ჯვარი ვაზისა; ანჩისხატი თავისი სასწაულთმოქმედი ხატით; წრომი, სადაც ეწამა პირველმონამე რაფ-

¹ ელდარ ბუბულაშვილი, საქართველოს ეკლესიის სინმინდეები, თბ., 2007.

დენი; კოშანა, სადაც ექსიორობის ჟამს იმყოფებოდა იოანე ოქრო-
პირი; მონამეთა, სადაც ინახება არგვეთის მთავართა – დავითისა
და კონსტანტინეს წმინდა ნაწილები; გელათი, სადაც განისვენებს
ქართველთა უდიდესი მეფე – დავით აღმაშენებელი; ქვათახევი,
„ათცამეტ“ ასურელ მამათა საფანეები და ა.შ. რაც შეეხება საზღ-
ვარგარეთ არსებულ ქართულ ეკლესიებს, აქედან, გამოირჩეოდა
ათონის წმინდა მთაზე არსებული ივირონის მონასტერი, ბულგა-
რეთში XI საუკუნეში, გრიგოლ ბაკურიანის ძის მიერ დაარსებული
პეტრიწონის საფანე და სხვ.

დღევანდელ თურქეთში არსებულ წმინდა ადგილთაგან უნდა
დავასახელოთ ოშკი, ხანძთა, შატბერდი, ოპიზა, ბანა, ოთხთა ეკ-
ლესია, პარხალი, იშხანი, ტბეთი, არტანუჯი, ენირაბათი, კულა, ექ-
რაშენი, ჯმერკი.

საქართველოს ეკლესიის სინამდვილის ჩამონათვალი

ცუდი არ იქნება, თუ ჩვენს მკითხველებს ერთხელ კიდევ შევახ-
სენებთ საქართველოში დავანებულ სინამდევებს:

1. „კუართი უფლისა“, ანუ იესო ქრისტეს პერანგი, კვართი,
ქართული ეკლესიის უდიდესი სინამდევ, მცხეთაში იერუსალიმი-
დან ჩამოუტანია მცხეთელ ებრაელს, ელიოზს, რომელიც ქრისტეს
ჯვარცმას ესწრებოდა და „ნილოვდებით“ ხვდა იგი. სვეტიცხოვე-
ლი პირველი ეკლესიაა, რომელიც მირიან მეფის და წმინდა ნინოს
დროს აშენდა, აგებულია სწორედ იმ ადგილზე, სადაც დაფლული
იყო იესო ქრისტეს კვართი ელიოზ მცხეთელის დასთან ერთად,
როდესაც ელიოზმა კვართი ჩამოიტანა, მისმა დამ გულში ჩაიკრა
და მყისვე გარდაიცვალა. ეს ისტორია აღწერილია „მოქცევაი ქარ-
თლისაიში“ (ძეგლები 1, 87, 129. იხ. კვართი უფლისა).

2. ფერხთა ფიცარნი მაცხოვარისანი – გამოგზავნილია საბერ-
ძნეთიდან კონსტანტინე დიდის მიერ. მირიან მეფემ ითხოვა საბერ-
ძნეთიდან „ქვის მთელნი და კირითხურონი“, რომ ახლად გაქრის-
ტიანებულ საქართველოში ეკლესიები აეგო. ბერძენი ოსტატები,
რომელთაც იმპერატორმა სინამდევნი გამოატანა, ერუშეთს მისუ-
ლან და „დადვეს საძირკველი ეკლესიისაი და დაუტევეს ფერხთა
ფიცარნი მაცხოვარისანი უფლისა ჩუენის იესუ ქრისტესნი“ (ძეგლე-
ბი 1, 86-87).

3. „სამსჭუალნი“, რომლითაც იესო ქრისტე ჯვარზე გააკრეს,
აგრეთვე კონსტანტინე დიდის გამოგზავნილი იმავე ბერძენ ოს-

ტატთა ხელით, რომლებიც „წარმოვიდეს (ერუშეთიდან) მანგლისს და დადვეს საძირკუელი ეკლესიისა და დაუტევეს სამსჭუალნი და ასრეთ მოვიდეს მცხეთად“ (ძეგლები 1, 87).

4. „ჯუარი ვაზისა“, რომელიც წმინდა ნინომ შექმნა მცხეთაში, როდესაც იგი იმყოფებოდა „ადგილსა ერთსა შებურვილსა ბრძამლითა მაყულისადათა და შექმნა სახე ჯუარისაჲ ნასხლევისაჲ (ვაზი) („მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, ძეგლები, 1, 84). მეორე ცნობით, ვაზის ჯვარი, ნინოსთვის ღვთისმშობლის მიერ მიცემული, ნინომ იერუსალიმიდან ჩამოიტანა (ძეგლი III)...

5. „ხალენი (ტყავის წამოსასხამი) ელიაჲსი“, რომლის შესახებ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ მოგვითხრობს: „არს სხუაჲცა ძალითა შემოსილნი მრჩობელი იგიცა, ხალენი ელიაჲსი ამას ქალაქსა (ე.ი. მცხეთაში) შინა, ხელთა ჩუენთა. საკურთხევისა სიმტკიცესა ქუეშე, ქვათა შინა უღბოლველად ვიდრე ჟამადმდე მისა“ (ძეგლები, 1, 130).

6. სიმონ კანანელის საფლავი ახალ ათონში.

7. მაქსიმე აღმსარებლის საფლავი (ცაგერის რაიონი, სოფ. მური).

8. დავითისა და კონსტანტინეს წმინდა ნაწილები, „მონამეთას“ ეკლესიაში.

9. ღვთისმშობლის კვართი (ხობის ეკლესიაში, რომლის შესახებ ცნობას გვანვდის ანტიოქიის პატრიარქი მაკარი, რომელიც საქართველოში იყო XVI საუკუნეში, იქაურ (ხობის) ეკლესიაში დღემდე ინახება ღვთისმშობლის კვართი „ჩვენ ის ვნახეთ, ვემთხვიეთ და თავი დავიმწყალობეთ. ზუსტად მის თარგზე გამოვჭერით პერანგი თეთრი სელისაგან. აიაზმა ვნახეთ და შიგ იმ დიდებული კვართის ნაწილი ჩავდეთ, მერმე კი ეს წყალი ახალ პერანგს დავასხით. ეს პერანგი შევინახეთ, რათა ჩვენს ქვეყანაში წაგველო და ღვთისმშობლისაგან ღოცვა-კურთხევა მიგველო“ („არმაღანი“, მაკარი ანტიოქელის ცნობები საქართველოს შესახებ, 1982, გვ. 112-113).

10. დავით გარეჯელის მიერ იერუსალიმიდან ჩამოტანილი ქვა, „მაღლი იერუსალიმისა“ (ძეგლები 1, 238).

11. „ცრემლები“ დავით გარეჯელისა, წყარო დავით გარეჯის მონასტერში.

12. თითი წმ. მონამე კვირიკესი.

13. თავი წმ. მოციქულისა თომასი (თბილისის სიონში)¹.

¹ სინმინდენი საქართველოს ეკლესიისა მონაცემები აღებულია საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონიდან, თბ., 2007.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ბიბლია.

ახალი აღთქმა.

საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბილისი, 2007.

ელდარ ბუბულაშვილი, საქართველოს ეკლესიის სინამდევები, 2007.

Словарь Библейского Богословия. Брюссель, 1974.

ბიბლიის ლექსიკონი (მასალები).

თეიმურაზ ფანჯიკიძე, რელიგიური პროცესები საქართველოში XX და XXI საუკუნეთა მიჯნაზე, თბ., 2003.

თეიმურაზ ფანჯიკიძე, თამაზ ყანდარელი, რელიგიური ცხოვრება საქართველოში, თბ., 2006.

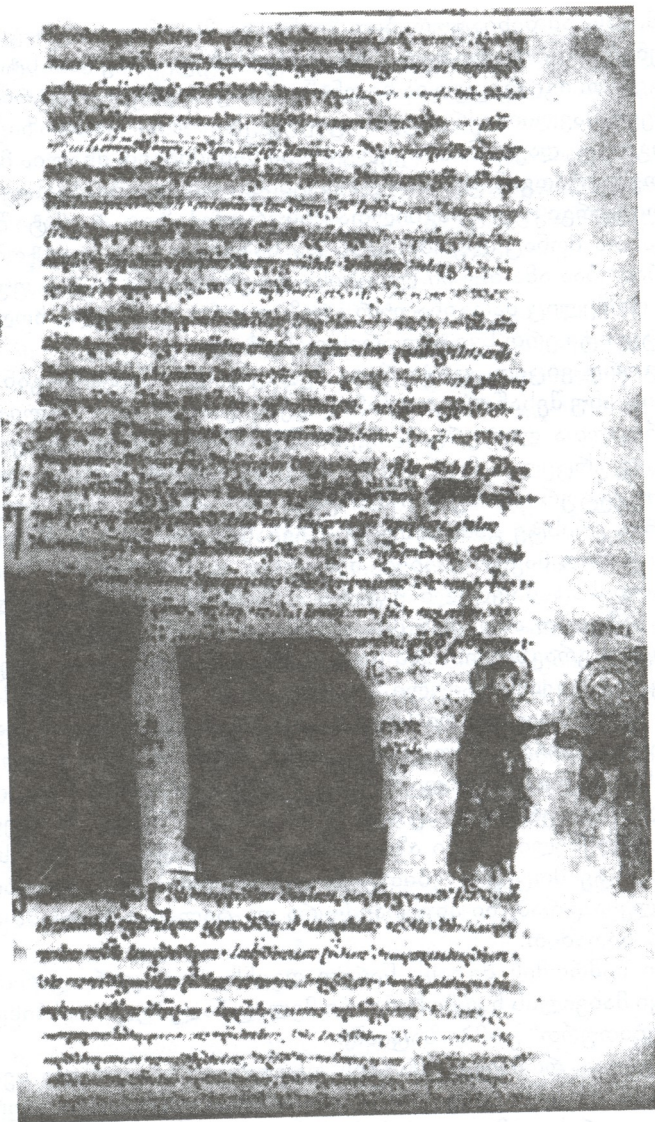
ლალი ოსაფაშვილი

„ქრისტე მოციქულაბითურთ“ კომპოზიცია სვეტიცხოვლისეული ლიტურგიკული გრაგნილიდან (S- 4980, XII ს.)

ლიტურგიკული გრაგნილები XI საუკუნიდან ჩნდება საეკლესიო პრაქტიკაში და მკვიდრდება. საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია XII საუკუნით დათარიღებული ხელნაწერი გრაგნილი. პირველი ქართული მოხატული გრაგნილი ჩვენს მიერ განსახილველი ხელნაწერია. მისი მორთულობის სპეციფიკა ემორჩილება აღიარებულ კანონზომიერებებს: მას გააჩნია თავფურცელი სვეტიცხოვლის გამოსახულებით, რომელსაც თავყვანს სცემს ორი მთავარანგელოზი. მას მოსდევს თავსამკაული, წმ. მამათა გამოსახულებანი და ლიტურგიის ტექსტი, გაფორმებული მრავალფეროვანი საზედაო ასოებით, რომელთა დეფინიციაც შესაძლებელია: 1. სიუჟეტური საზედაო ასოები, ანუ როცა საზედაო ასოს ახლავს გამოსახულება; 2. რთული აგებულების საზედაო ასოები, როცა საზედაო ასო მდიდრულად ფორმდება ვაზის ლერწებით და 3. მარტივი აგებულების საზედაო ასოები, როცა საზედაო ასო კალიგრაფიულად ლამაზად არის გამოყვანილი.

საზედაო ასოები იწყებენ მნიშვნელოვან ლიტურგიკულ მოვლენებს, მაგალითად, ასო რაეს (ჰ) გაფორმება. იგი იწყებს „რომელი ქერუბიმთა“ საგალობელს, ანუ მართალთა წირვის დასაწყისია. ანი (ტ) იწყებს „არვინ არს ღირსის“ საგალობელს, რომელსაც მღვდელი ჩუმად კითხულობს. აქვე იმასაც შევნიშნავთ, რომ რაეს (ჰ) გაფორმება უახლოვდება სვეტიცხოვლის ტაძრის დასავლეთ ფასადის სივრცის ხის გაფორმებას, რომელიც ატოტვილ ვაზს წარმოადგენს და ამდენად ბუნებრივად ჩნდება პარალელი ხელნაწერის გაფორმებისა ტაძრის გამოსახულებასთან.

სვეტიცხოვლისეულ ლიტურგიკული გრაგნილის მორთულ თავფურცელზე ღრმა საღმრთისმეტყველო შინაარსია გაცხადებული. საზედაო ასოები და ერთგან ტექსტთან ახლოს „ქრისტე მოციქულაბითურთ“, „მოციქულთა ზიარება“ ცალკე სეფით და ცალკე ზედაშით. სამწუხაროდ, რამდენიმე სცენა ამოჭრილია და მეტ-ნაკლებად სირთულეს ქმნის საერთო იდეურ-კომპოზიციურ სახეში

„ქრისტე მოციქულებითურთ“ კომპოზიცია

წვდომისას. ამ მინიატურებით ჩვენამდე მოღწეული გრაგნილი XII საუკუნეშია შესრულებული. ხელნაწერს ჩვენ არაერთი სტატია მივუძღვენით. იგი დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში, ამჟამად შევისწავლით „ქრისტე მოციქულებითურთ“ კომპოზიციას.

როგორც „დავითნის“ მკვლევრები შენიშნავენ, ძნელია მათი დასურათება, რადგან ტექსტი ლოცვებისგან შედგება, ამასვე ვიტყვით ლიტურგიკულ გრაგნილთა დასურათებაზეც. ტექსტი შედგება ლოცვანთა მონაცვლეობისაგან და საზედაო ასო, ფაქტობრივად, დასურათებაა ამა თუ იმ ლოცვისა და ერთგვარი ხატის ფუნქციას იძენს, რომელიც მარგინალურ არეზეა განთავსებული, ხოლო ნუსხური ტექსტი ერთ სვეტად არის დაწერილი.

როგორც ვიცით, ლიტურგია შედგება სამი ნაწილისგან: პროსკომიდია, ანუ შესანიშნავთა წინადაგება, კათაკმეველთა ლიტურგია და მართალთა ლიტურგია. ჩვენს შესასწავლ გრაგნილზე I კეფი, ანუ თავფურცელია მორთული, შემდეგ უფლის მიმართ ლოცვებთან სიუჟეტური საზედაო ასოებია მოხატული. მონაცვლეობით სამჯერაა ქრისტე გამოსახული – ევმანუელი, პანტოკრატორი და სრული ტანით მაკურთხებელ მარჯვენა აღმართული. იმ ლოცვასთან, როდესაც მღვდელი უფალს შესთხოვს თანამწირველ ანგელოზს, საზედაო ასოსთან მთავარანგელოზი მიქაელია გამოსახული. მთელი გრაგნილისა და რიტუალის კულმინაცია და სულიერი ზეაღსვლაა ექპარისტული კანონი-ანაფორა. ამ ტექსტში ჩართულია სამი ზოლისებრი სცენა. სამუხაროდ, პირველი მათგანი ამოჭრილია, მოჩანს მხოლოდ ფეხები. ჩვენი დაკვირვებით, აშკარად ზის. იგი ქრისტე უნდა იყოს. კომპოზიციის შუა ნაწილში ასომთავრული წარწერაა და ასე იკითხება: „იესუ ქრისტე მოწაფეთა“ (1, 52). შესაძლებელია, მისი აზრობრივი რეკონსტრუირება. ეს უნდა იყოს ქრისტე მოციქულებითურთ დიდ ხუთშაბათს, სერობის ღამეს. ცალკეა ტრაპეზი ანუ თავშეყრა და ცალკე – ზიარება არტოსითა და ზედაშით.

ჩვენი ნაშრომის მიზანს წარმოადგენს იმ იდეური ქარგის აზრობრივი მახვილის წარმოჩენა, რომელიც ჩადებულია „ქრისტე მოციქულებითურთ“ კომპოზიციაში.

ცნობილია, რომ ექპარისტის დაფუძნება საიდუმლო სერობისას მოხდა. როდესაც შეიკრიბა ტრაპეზთან ქრისტე და თორმეტი მოციქული, რასაც მოგვითხრობენ მახარებლები. როგორც ნ. უსპენსკი შენიშნავს, ამ რიტუალისას მოციქულები დუმან. ასე აკურ-

თხა იესომ პური, ან პინაკი, რომელიც ხელში ეკავა. მეცნიერი ამას იმიტ ხსნის, რომ პირველ ქრისტიანთათვის ეს ცნობილი იყო (2,42).

საიდუმლო სერობის საღმრთისმეტყველო გაგება ძალიან მნიშვნელოვანია. რას წარმოადგენდა უფლის ტრაპეზი, ებრაული ტრაპეზის რა სახე შესთავაზა მათ; იყო კი „შაბურახი“ (chaburach) სადღესასწაულო ტრაპეზზე, ანუ ისეთი, რომელსაც მოაწყობდნენ ხოლმე ებრაელები მეგობართა ვინრო წრეში ან საპასექოდ (Passover)?

წარმოიქმნება ეგზეგეტიკური პრობლემა სინოპტიკოს-მახარებლებსა და იოანეს შორის. იმ დროს, როცა ებრაელებმა იესო ქრისტეს ჯვარცმის წინ აღნიშნეს პასექი (2,42) (იხ. ლუკა 22,7-13); ასევე პასქალურს უწოდებს საიდუმლო სერობას მათე მახარებელი (მათე 26,17-19; მარკოზი 14,12-16). ლუკა მახარებლის თანახმად, თვით იესო ქრისტემ, საიდუმლო სერობის ტრაპეზთან მჯდომმა, ამ ტრაპეზს საპასექო უწოდა (ლუკა 22,15). იოანე მახარებლის მიხედვით კი, ხუთშაბათს საღამოს მოხდა პასექის ჭამა, ხმევა (იოანე 18,28).

სინოპტიკოს-მახარებლებსა და იოანე ღმრთისმეტყველს შორის წარმოქმნილ განსხვავებაში წარმოიშვა ჰიპოთეზები. ავტორები ცდილობენ მეტ-ნაკლებად შეუთავსონ წინააღმდეგობები ერთმანეთს. ზოგჯერ სავსებით უარყოფენ სინოპტიკოსების მიერ უწყებულ საიდუმლო სერობის საპასექო ხასიათს. მაგალითად, ფ. ფარარი განმარტავდა, რომ საიდუმლო სერობა სინოპტიკოსების მეხსიერებაში გაიგივებული იყო იუდაურ პასქასთან და იოანე მახარებელი მდუმარედ, მაგრამ განზრახ ასწორებს ამ შეცდომას (3, 646).

მრავალი მეცნიერი უწოდებს საიდუმლო სერობას საპასექოს. მაგალითად, ხ. გიაუროვის მიხედვით, მახარებლებისთვის იგი ვნების პასექის დასაწყისი იყო და უწოდებდნენ საპასექოს არა როგორც ძველი აღთქმისეულს (4, 196).

ზოგიერთი ძველი ქრისტიანი მწერალი, მაგალითად, კლიმენტი ალექსანდრიელი და იპოლიტე რომაელი, ნისანის 14 ებრაელის პასექის დღესასწაულის შესახებ გამოთქვამდნენ აზრს, რომ იესო ქრისტე იუდაურ პასექს არ აღნიშნავდა, რადგან თვითონ იყო ახალი პასექი. ორიგენე ეჭვობდა იმას, რომ ქრისტე ძველი აღთქმის პასექს აღასრულებდა. იგი წერდა: შესაძლოა, რომელიმე უმეცართაგანი ფიქრობს, რომ ქრისტემ იდღესასწაულა იუდაური პასექი, ხორციელი, ამკვეყნიური (2, 44).

ქრისტეს ვნებამ და მკვდრეთით აღდგომამ შექმნა ახალი და უფრო დიდი პასექი, რომელმაც კაცობრიობა გამოიხსნა ცოდვა-

თა მონობისაგან. ბუნებრივი და გარდაუვალი იყო, რომ საიდუმლო სერობის მსხვერპლშენიერვის მემკვიდრე გამხდარიყო წმინდა ევქარისტია, რომელიც ქრისტეს უკანასკნელი ტრაპეზის და მისი ჯვარცმის ასახვაა... (5,32).

I მსოფლიო საეკლესიო კრების დადგენილების შემდეგ ქრება კლიმენტი ალექსანდრიელისა და იპოლიტე რომაელის აზრი. „რისთვის აღასრულა უფალმა პასქა?“ – კითხულობს იოანე ოქროპირი და პასუხობს: „იმისთვის, რომ უკანასკნელ დღესაც კი აჩვენოს, რომ არ ეურჩება სჯულს“ (2,45). სხვა ჰომილიაში ეკითხულობთ: „რატომ მოენყო ეს საიდუმლო სერობა პასექის დროს? იმისთვის, რომ შენ შეიცნო ქრისტე, როგორც კანონმდებელი ძველი აღთქმისა, ამ აღთქმაში დაწერილი წინასახე, რომელიც გვთავაზობს ჭეშმარიტებას“.

იოანე ოქროპირმა სიტყვაში იუდას მიერ გაცემაზე განმარტა მოციქულის მნიშვნელობა. იგი ამბობს, რომ უფალი თვით არის პასქა. იუდაური პასქა ეგვიპტიდან მოდის, რისთვის ჭამეს იგი? იმისთვის, რომ შესრულებულიყო სჯულის მოთხოვნები. ის როცა მოინათლა, ითქვა: უნდა აღსრულდეს ყოველგვარი სიმართლე“. მან თავიდან სჯულის ყველა მოთხოვნა შეასრულა. მოგვიანებით იოანე დამასკელი წერდა: სიონის წმინდა და მთავარ ოთახში თავის მოწაფეებთან შეჭამა ძველი პასქა და აღასრულა ძველი აღთქმა, მან დაბანა ფეხები მოწაფეებს.

„და ვითარცა ჭამდეს იგინი, მოიღო იესუ პური და ჰმადლობდა და განტეხა და მისცა მოწაფეთა თვსთა და ჰრქუა მათ: მიიღეთ და ჭამეთ: ესე არს ჳორცი ჩემი, და მოიღო სასუმელი და ჰმადლობდა მათ და თქუა: სუთ ამისგანი ყოველთა: ესე არს სისხლი ჩემი ახლისა აღთქუმისაჲ, მრავალთათჳს დათხეული მისატყეველად ცოდვათა“ (მათე 26,26-27).

ამ მოვლენებს ყველა მახარებელი სხვადასხვაგვარად გადმოგვცემს. ქსავე ლეონ-დიუფურას აზრით, ეს მათივე წარმოშობით აიხსნება. ძლიერი არამეიზირებული მარკოზის რედაქცია შესაძლოა ასახავდეს პალესტინურ გადმოცემას ისე, როგორც უფრო ბერძნული რედაქცია პავლესი ასახავს ანტიოქიისა და მცირე აზიურ გადმოცემებს. შესაძლებელია, მათეც მათ ეყრდნობა. თუმცა, რამდენიმე ვარიანტითა და დამატებით, ისევე, როგორც მარკოზი. რაც შეეხება ლუკას, მისი რედაქცია რთულ პრობლემებს ქმნის. ისინი სხვადასხვანაირად აიხსნება. მისი მე-15-18 მუხლები უძვე-

ლეს გადმოცემებს გვთავაზობს, რომლებიც სავსებით განსხვავდება სხვებისგან. სარწმუნოა, რომ მარკოზის მე-14-15 მუხლების გავრცელებული რედაქცია შედგენილია თვით ლუკას მიერ, რაც შეეხება მე-19-20 მუხლებს, მას განიხილავენ როგორც კომბინაციას მარკოზისა და I კორინთელთა ეპისტოლესი შედგენილს თვით ლუკას მიერ (6, 324).

დიდი ხუთშაბათის მოვლენებმა, როგორც საპასექომ, ასახვა ჰპოვა მართლმადიდებლურ ჰიმნოგრაფიაში; ანდრეა კრიტელის დიდი კანონის ოთხშაბათის საგალობელი მიუთითებს პასექზე. სვინაქსარის დიდი ხუთშაბათის ლექსებში ასევე ჩართულია საკითხავები პასექზე.

როგორც ნ. უსპენსკი წერს, იმისათვის, რომ სრული წარმოდგენა შეგვექმნას ებრაულ საპასექო ტრაპეზზე, ერთი წუთით უნდა დავივიწყოთ მდიდრულად გაფორმებული ტრადიციული ტაბლა სადღესასწაულო სანოვაგით. ებრაული პასექი ასეთი არ იყო. იგი ის წმინდა ტრაპეზია, რომელზეც ერთმანეთის მიყოლებით ყველა კერძი ნაკურთხია (2, 45). თითოეული დალაგებული იყო ლოცვებითა და ფსალმუნთა გალობათა თანხლებით, ეს რიტუალი შემდგომში თალმუდში დაფიქსირდა, რომლის მიხედვით, საპასექო საღამოს თითოეულ მონაწილეს გადაეცემოდა წყლით განზავებული ღვინით სავსე ფეხიანი სასმისი. თითოეული კითხულობს თავის სასმისთან ბერაკახს (berakach) ამას უწოდებდნენ ებრაელები მოკლე დიდებობისმეტყველებას (2, 48).

ებრაული პასქა (Passover) ეძღვნებოდა ებრაელების ეგვიპტის მონობიდან გამოსვლას. ამიტომაც საპასექო ტრაპეზი – კრავი იყო, „საპასექო მსხვერპლი“ – მაცხოვარი.

დავებრუნდეთ „საიდუმლო სერობას“. წმინდა წერილში არ არის პირდაპირი მითითება ევქარისტიულ ლოცვაზე. ერთადერთი დოკუმენტი, რომელმაც მეცნიერთა ყურადღება მიიპყრო, რომის ეპისკოპოს კლიმენტის ეპისტოლეა კორინთელთა მიმართ, რომელიც 90 წელს დაიწერა. როგორც ეს მღვდელმთავარი ამბობს, ზიარებისას ანაფორას დროს „შენ წინ დგანან ათას ათასი, მირიად მირიადი წმიდა ანგელოზები და მთავარანგელოზები, ექვსფრთედები (სერაფიმები) ორი ფრთით სახეს იფარავენ, ორით ფეხებს და ორით ლივლივებენ. ისინი გვლოცავენ: „წმიდა არს, წმიდა არს, წმიდა არს უფალი საბაოთ“ (2, 66-67).

წმიდა კლიმენტის მიერ მოხსენიებული სერაფიმთა საგალობელი, რომელიც მრავალ ანაფორაში გვხვდება, გვაძლევს საფუძველს

ვიფიქროთ, რომ ევქარისტიული ლოცვა I საუკუნეშიც არსებობდა. გამორიცხული არ არის, რომ საუფლო ლოცვაც იკითხებოდა.

ევქარისტიისას ლოცვანთა შესახებ მოგვითხრობს „დიდაქე“, რომელშიც ხაზი ესმება იმ საეკლესიო დადგენილებების წარმოშობას, რომლებიც თვით უფალმა გადმოსცა თაობებს მოციქულების მეშვეობით. ევქარისტია მხოლოდ მორწმუნეთათვის იყო განკუთვნილი. ქრისტიანები მოუნათლავებს არაევქარისტიულ პურს – „ევლოგიას“ აძლევდნენ.

„დიდაქეს“ მიხედვით, უფალი პირველად აკურთხებს ღვინიან ბარძიმს და შემდეგ პურს (იხ. IX,2-3).

IX.1. ევქარისტიისთვის:

ასე მადლობდეთ:

2. უპირველესად, სასმისის გამო:

გმადლობთ შენ; მამაო ჩვენო
დავითის, შენი მსახურის წმიდა
ვენახისათვის,

რომელიც გაგვიცხადე შენი ძის, იესუს
მიერ.

დიდება შენდა უკუნისამდე!

3. პურის განტეხვისათვის:

გმადლობთ შენ; მამაო ჩვენო
სიცოცხლისა და ცოდნის გამო,
რაც გაგვიცხადე შენი ძის, იესუს მიერ.

დიდება შენდა უკუნისამდე! (7,33-36).

როგორც ნ. უსპენსკი წერს, „დიდაქეში“ ევქარისტიული სამადლობელო, – ლოცვებია, რომლებიც აღემატება მსხვერპლს. აღნიშვნის ღირსია, რომ ამ მოძღვრების მიხედვით, ჯერ ღვინო იკურთხება და მერე პური.

ანაფორის შემადგენელია პროფეტო (Praefatio), რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილია ზემოთ მოხსენიებული სერაფიმთა ჰიმნი – წმიდა არს, წმიდა არს... წინასწარმეტყველ ისაიას წიგნიდან (ისაია 6,1-3), რომელიც ებრაელებს დილის ლოცვაში აქვთ და ჰქვია თეფილასი (Tefillah). ვარაუდობენ, რომ „სანკტუსი“ ევქარისტიულ ლოცვაში მაშინ შეიტანეს, როცა ევქარისტია მწუხრიდან ცისკარზე გადაიტანეს და უშუალოდ მისდევს სინაქსისს.

ამრიგად, ჩვენ ვმსჯელობთ ევქარისტიის წარმოშობაზე, რომელიც მაცხოვარმა დაადგინა მოწაფეებთან ერთად სერობის ღამეს.

ევქარისტიის სწავლების დროს წმ. იოანე ოქროპირი იყენებს

ტრადიციულ ტიპოლოგიას, რომელიც ახალ აღთქმაში აღწერილი მოვლენების პირველსახეს ძველ აღთქმაში პოულობდა. ოქროპირი მოძღვრავდა თავის მრევლს, რომ ევექარისტიის პირველსახე იყო მელქისედეკის მსხვერპლშენიშვნა, რომელმაც ღმერთს მსხვერპლად შესწირა პური და ღვინო, და პასექის კრავი, რომლის სისხლმაც, ცხებულმა ისრაიტელთა სახლების კარებზე, გადაარჩინა მათი შვილები, როდესაც ეგვიპტელები ყველა პირველშობილს კლავდნენ; აგრეთვე ციური მანანა, რომლითაც მათ თავი გაიტანეს უდაბნოში და ძველი აღთქმის კანონებით შეწირული იუდეური მსხვერპლი (5,87).

პირველქრისტიანები ევექარისტიული კანონის შესასრულებლად იკრიბებოდნენ, თვით მოჰქონდათ პური და ღვინო, მათი განჭვრეტით, ქრისტე, რომელიც ესწრებოდა ამ ქმედებას, როგორც უხილავი მწირველი და, რომელიც ზეცით გარდამოვლენილი პურის სახით თავად ეძლეოდა მაზიარებლებს, ზეცაში იყო, ის მუდმივად შეინიშნება ზეციურ ტრაპეზზე (5,87).

ეკლესია ყოველთვის უფრო მეტს ხედავდა ევექარისტიაში, ვიდრე ეს შეიძლებოდა ერთ ლოცვას გამოეხატა. გაბატონებულია წმ. კვიპრიანეს შეხედულება, რომ „ევექარისტიის დროს შეწირული მსხვერპლი – ეს ქრისტეს ვნებანია“.

როგორც აღ. შემმანი შენიშნავს, ზიარების დასაწყისში უფალი ბრძანებს: „რაფთა სჭამდეთ და სუმიდეთ ტაბლასა ზედა ჩემს სასუფეველსა შინა ჩემსა და დასხდეთ ათორმეტთა საყდართა სჯიდეთ ათორმეტთა ტომთა ისრაელისათა“ (ლუკა 22,30) ამიტომაცაა, რომ ტრაპეზე, ანუ ტაბლა საერთოა ზიარებისათვის. იგი ევექარისტიის „ფორმაა“ (8, 287).

ჩვენ მიერ შესწავლილ გრაგნილზე, როგორც შევნიშნეთ, მაცხოვარი თავის თორმეტ მოწაფესთან არის. მართალია, სცენა ამოჭრილია, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ტაბლა იქნებოდა გამოსახული. იესო აშკარად ზის, ფეხები მჯდომარეს პოზაში აქვს, ხოლო თვით ზიარება ცალკეა. რასაც ანალოგი არ ეძებნება.

ჩვენი აზრით, მხატვარი ზედმინევენით მისდევს სახარებისეულ თხრობას. ზედაშით ზიარების სცენაში პავლე მოციქული მოწინებითა და მოკრძალებით მიემართება საზიარებლად. უფალთან მისაახლოებლად. ლიტურგიის უმთავრეს ნაწილში წმიდა შესაწირავთა კურთხევაში დიაკონი ერთხელ კიდევ მოუწოდებს მორწმუნეებს, მიშითა და კრძალვით მოემზადონ წმ. საიდუმლოს შესასრულებ-

ლად: „ესდგეთ კეთილად, ესდგეთ შიშით, მიხედე წმიდასა ამას შესანიშნავსა, მშვიდობით შეწირვადსა“ (9,67) და მაშინვე შედის საკურთხეველში. წმ. იოანე ოქროპირი ამას ასე განმარტავს, რომ ჩვენ ამ დროს უნდა ვიდგეთ ისე, როგორც შეეფერება ადამიანს, რომელიც ღმერთის წინ წარმდგარა შიშით, თრთოლვით, ფხიზელი სულით, ხოლო ნიკოლოზ კაბასილაის ამ სიტყვებს შემდეგნაირად შიფრავს: „ჩვენ უნდა ვიდგეთ მყარად სარწმუნოებაში, რომ ერეტიკულმა ცთუნებებმა არ გადაგვძალოს“ (10, 185-187).

„მოციქულთა ზიარების“ კომპოზიციის შესწავლამ იმ აზრამდე მიგვიყვანა, რომ აქ ძველი სირიულ-ალმოსავლური ტრადიციაა გათვალისწინებული, მაგრამ ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს ის გარემოებაც, რომ სტუმასა და რიჰას თასებზეც კი, გამოსახულია ტრაპეზი კიბორჩხაობით.

მხატვარს ძალიან ვიწრო არე აქვს მიჩენილი კომპოზიციათა განსათავსებლად, იგი ნარატიულად, თხრობითად გადმოგვცემს ევქარისტიულ ლოცვათა საფუძველს – სახარებისეულ თხრობას. ქრისტეს შეკრება თორმეტ მოწაფესთან ეკლესიის დასაბამია.

გრაგნილის მხატვარი, მიუხედავად იმისა, რომ XII საუკუნეში მოღვაწეობს, მკაცრ იკონოგრაფიულ კლიშეში არ თავსდება და ცდილობს, მინიატურები ტექსტს მხატვრულ-ესთეტიკურად მოარგოს. იგი თემის თავისებურ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს.

თუ ამ გრაგნილზე ცალკეა ქრისტე თორმეტ მოწაფესთან ერთად ანუ, საუბარი, ტრაპეზი და ცალკე ზიარება, ისეთივე იკონოგრაფიული სქემით XI საუკუნიდან ეკლესიების საკურთხეველებში რომ გამოსახავდნენ ხოლმე, XVI საუკუნის გელათურ გრაგნილში № 652 (დაცულია ქუთაისის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში) უკვე მხოლოდ „საიდუმლო სერობა“, რომელზეც რასაკვირველია, ზიარებასაც ჰქონდა ადგილი, რაც არ არის შემთხვევითი მოვლენა და პოსტბიზანტიურ ხანას უკავშირდება. ახალი იკონოგრაფიული თემა ათონის მთის მონასტრებში შემუშავდა და ახლა უკვე ზიარების ნაცვლად ეკლესიების საკურთხეველებში „საიდუმლო სერობა“ გამოისახება. საქართველოში ამის მაგალითია გვიანი ხანის კახეთის ეკლესიების მოხატულობანი.

ქრისტე, თორმეტ მოწაფესთან ერთად, სხვა თემასაც გამოხატავს ხოლმე. მაგალითად, დამოძღვრის სცენა, მოციქულთა დაგზავნა საქადაგოდ (მათე, 28, 19), აღდგომის შემდეგ გამოცხადება და სხვ., მაგრამ უნდა გავითვალისწინოთ, რომ კომპოზიცია ლი-

ტურგიკულ გრაგნილზეა შესრულებული, ჟამისწირვისთვის არის შექმნილი და მხატვარი სხვა აზრს ვერ ჩადებდა გამოსახვისას. ეკლესიის დაფუძნება, სადაც ძვენი უნდა შეინიროს, აღსრულდეს სამადლობლო ლოცვები-ევქარისტია – აი, მთავარი, რაც იყო მათი შეკრების მიზანი.

ჩვენი ყურადღება იმ ფაქტმაც მიიპყრო, რომ გრაგნილის მხატვარი სახარებისეულ თხრობას ზედმიწევნით მიმართავს, ცალკე გამოსახავს ტრაპეზთან ყოფნას, ცალკე – ზიარებას და ამით „ზიარების“ მნიშვნელობას კიდევ უფრო მეტად უსვამს ხაზს, ანუ მოცემულია ანაფორას, ევქარისტიული კანონის რიტუალი და ილუსტრაცია.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ლალი ოსეფაშვილი, „მოციქულთა ზიარების“ კომპოზიცია სვეტიცხოვლისეული ბასილი დიდის ჟამისწირვის გრაგნილიდან“, „რელიგია“, № 7-8-9 (2002);
2. Н. Успенский, Анафора (Опыт историко-литургического анализа), „Богословские труды“, № 13(1975);
3. Фаррар, Жизнь Иисуса Христа. Перевод А.П.Лопухина, СПб, 1887;
4. Х.Н. Гяуров, Денат на Тайна вечера, София, 1952;
5. ჰიუ უაიბრუ, მართლმადიდებლური ლიტურგია, თბ., 2004;
6. Словарь библейского богословия, Bruxelles. Belgique: Под редакции Ксавье-Дюфура, 1990;
7. მოძღვრება თორმეტი მოციქულისა (მოძღვრება უფლისა თორმეტი მოციქულისა წარმართთა მიმართ), „ჯვარი ვაზისა“, № 3 (1988), თარგმნა და კომენტარები დაურთო ედიშერ ჭელიძემ;
8. Прот. Александр Шменан. Евхаристия Таинство Царства, YMCA-Press, Paris, 1984;
9. მწუხრისა და ცისკრის ლოცვათა და წირვის განმარტებანი, ანჩისხატის სახელობის ეკლესია, თბ., 2000;
10. Архимандрит Киприан (Керн), Евхаристия, Москва, 1999.

წიგნის თაილახე

ბორის ღარჩია

„ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ხელნაწერის პუბლიკაციის გამო

2005 წელს პარმენ მარგველაშვილმა გამოაქვეყნა აკადემიკოს კორნელი კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (ახლა – ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი) დაცული შოთა რუსთაველის ერთი ცნობილი და დიდმნიშვნელოვანი H-2074 ნუსხის¹ ასლი (შოთა რუსთაველი 2005). თავად გვაუწყებს, რომ საგამომცემლო ჯგუფში ყოფილან: გ. ბაგრატიონი, ნ. კალანდაძე, ი. მარგველაშვილი, ნ. ქვაჩახია, ნ. ჩავლეიშვილი, ნ. ჩიტაია, მხატვარი – დ. ჯაბუა. იქვეა აღნიშნული, რომ წიგნი „დაიბეჭდა უწმინდესისა და უნეტარესის სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის კურთხევით“.

ბატონი პარმენი ტექსტს წინ უმძღვარებს გამოკვლევას – „წინათქმა“ (გვ. 3–16), ბოლოს ურთავს ილუსტრაციებს – არშიების ნიმუშებისა და ხელნაწერის სამივე მინიატურის ადრე რამდენიმეჯერ დაბეჭდილ ფერად სურათებს.

„წინათქმაში“ ავტორი აცოცხლებს სარგის კაკაბაძის ადრინდელ შეხედულებას ამ ნუსხის კალიგრაფისა და დათარიღების შესახებ. ცნობილია, რომ ს. კაკაბაძემ 1924 წელს გამოქვეყნებულ გამოკვლევაში საგანგებოდ განიხილა ეს ხელნაწერი, შეადარა იგი თეიმურაზ პირველის მიერ ალავერდის წმინდა გიორგის ეკლესიისათვის მიცემული ყმების შეწირულობის წიგნს², სადაც გარკვევით

1 ვინაიდან იგი ადრე ინახებოდა მოსკოვში, საგარეო საქმეთა სამინისტროს მთავარ არქივში, რუსთველოლოგიაში ზოგჯერ იწოდება „სამინისტროს ხელნაწერად“, „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტებში“ და მის მიმდევარ ნაშრომებში წარმოდგენილია C ლიტერით, „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენი კომისიის გამოცემებსა და მასზე დამყარებულ ნაშრომებში – C¹ ლიტერით.

2 ეს შეწირულობის წიგნი ახლა ინახება: ცსსა, ფ. 1448, 5017.

არის აღნიშნული, რომ იგი 1612 წელს დაწერა მთავარეპისკოპოსმა იოანე ავალიშვილმა და დაასკვნა: „წყალობის წიგნი“ და „ვეფხისტყაოსნის“ დასახელებული ნუსხა ერთი და იმავე პირის, იოანე ავალიშვილის ხელით არის შესრულებული (კაკაბაძე 1924: 152-158).

ამ შეხედულებამ ისე, რომ ხსენებულ ნუსხათა ხელწერას შორის რაიმე სხვაობა არვის უჩვენებია, რუსთველოლოგიაში ფეხი ვერ მოიკიდა. თუმცა ძველად და ახლაც ზოგი იმეორებს მას (ჩაჩანიძე 1925: 153; მაკალათია 1960: 31; კათალიკოს-პატრიარქები 2000: 105), მათ შორის „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერთა შესახებ მონოგრაფიის ავტორი ლამარა ტატიშვილი, მაგრამ ის მართალი არ არის, როცა ამ თვალსაზრისს მეცნიერებაში გავრცელებულად და დამკვიდრებულად წარმოგვიდგენს: „ამრიგად, – წერს იგი, – მეცნიერ-მკვლევარნი «ვეფხისტყაოსნის» ხელნაწერის (H-2074) გადამწერად იოანე ავალიშვილს მიიჩნევენ“ (ტატიშვილი 2000: 141).

ს. კაკაბაძის მოსაზრება არ შეიწყნარეს ისეთმა ცნობილმა ტექსტოლოგ-რუსთველოლოგებმა, როგორიც იყვნენ იუსტინე აბულაძე, სოლომონ იორდანიშვილი, სარგის ცაიშვილი და სხვები (ვუთითებთ ბოლო გამოცემების მიხედვით: აბულაძე 1967: 143-144; იორდანიშვილი 1964: 3-18; ბაქრაძე 1966: 88-90; ცაიშვილი 1984: 248-252; მენაბდე 1962: 239; ბერიძე 1967: 14), რომლებიც სპეციალურად ეხებიან ამ საკითხს. მიზეზს ასახელებენ ა. ბაქრაძე და ს. ცაიშვილი.

ანა ბაქრაძე იმომბებს და ეყრდნობა ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებას და წერს: „უნდა აღინიშნოს, რომ თავისი სპეციფიკით საბუთების ხელი განსხვავდება ხელნაწერებისაგან. საბუთის შედგენა სულ სხვა პირობებში ხდებოდა, ვიდრე ხელნაწერის გადწერა. როგორც აღნიშნავს ივ. ჯავახიშვილი, «სიგელი ან რაიმე ბრძანება ზოგჯერ სასწრაფოდ უნდა ყოფილიყო დაწერილი, თვით სავაზიროს სხდომის ან დარბაზობის დროსვე. ასეთს შემთხვევებში საბუთი ზოგჯერ (უფრო ხშირადაც – ა. ბ.) კარნახით უნდა ყოფილიყო დაწერილი». აქედან გამომდინარე, დოკუმენტისა და ხელნაწერის დაწერილობა არსებითად განსხვავებული უნდა ყოფილიყო და განსხვავდებოდა კიდევ. ძალიან მცირე რაოდენობით გვაქვს ლამაზი, კალიგრაფიული ხელით დაწერილი საბუთები“ (ბაქრაძე 1966: 89). ჩვენთვის საინტერესო ნუსხათა მსგავსებას ა. ბაქრაძე ასე უყურებს. მოვუსმინოთ მას: „პალეოგრაფიული თვალსაზრისით ამ ხელნაწერებსა (საუბარია „ვეფხისტყაოსნის“ Q-1082 და H-2074

ნუსხებზე. – ბ. დ.) და საბუთებს (ე. ი. იოსებ თბილელის შედგენილ Ad-2246-სა და ი. ავალიშვილის შენორულობის წიგნზე. – ბ. დ.) შორის ამკარა მსგავსებაა, მაგრამ ეს მსგავსება შესაძლებელია ეპოქის დამახასიათებელი უფრო იყოს, ვიდრე ცალკეული პიროვნებისა, მით უფრო, რომ ერთი და იმავე ხანის კალიგრაფიული სკოლები ძალიან უახლოვდებიან ერთიმეორეს. ჩვენი აზრით, მარტო პალეოგრაფიულ მხარეზე დაყრდნობით ხელნაწერის მიკუთვნება კონკრეტულად რომელიმე პირისათვის ძნელია. ამ საკითხის გადასაწყვეტად მეტი საბუთიანობაა საჭირო. დამწერლობის ხასიათის მიხედვით ამ ხელნაწერებზე შეიძლება მხოლოდ ის ითქვას, რომ ორივე მათგანი (Q-1082 და H-2074. – ბ. დ.) აღმოსავლეთ საქართველოშია გადაწერილი“ (ბაქრაძე 1966: 90).

ს. ცაიშვილი სქოლიოში შენიშნავს: „სხვათა შორის, მკვლევარი (ს. კაკაბაძე – ბ. დ.) კონკრეტულად კიდეც აღნიშნავს გადამწერს – იოანე ავალიშვილს, რომელსაც, მაგალითად, 1612 წელს გადუწერია თეიმურაზ კახთ-ბატონის წყალობის წიგნი. უნდა ითქვას, რომ ამგვარი შედარებები ძნელი სანდოებია, რადგან კალიგრაფიული სკოლები ძლიერ უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს. ჩვენ ამაში დავრწმუნდით ამ სიგელის ნახვის შემდგომ, რადგან ასეთ მსგავსებას ხელნაწერი ამჟღავნებს სხვა ნუსხებთანაც (მაგ., მარიამისეულ ქართლის ცხოვრებასთან, გადაწერილია ათას ექვსას ოცდაათიან წლებში, იხ. S-30 და სხვა)“ (ცაიშვილი 1984: 250).

ალბათ, ს. კაკაბაძის მოსაზრებას სხვა მკვლევარებიც ამავე მიზეზით უარყოფდნენ.

ამ უარყოფითი გამოხმაურების შემდეგ ს. კაკაბაძემ რამდენადმე უკან დაიხია და ბოლოს, 1966 წელს გამოქვეყნებულ საგანგებო ნაშრომში „ვეფხისტყაოსნის უთარილო ხელნაწერების დათარიღების საკითხი“ შესაძლებლად დაუშვა, H-2074-ის ხელნერა ავალიშვილთა კალიგრაფიული სკოლის გამოხატულება იყოს და პოემის ეს ნუსხა გადაეწერა არა იოანე ავალიშვილს, არამედ ამ გვარის რომელიმე ადრინდელ წარმომადგენელს, კერძოდ, მამამისს ავალს. აი, მისი სიტყვები: „... მსგავსება H-2074 ხელნაწერსა და მთავარეპისკოპოს იოანე ავალიშვილის მიერ 1612 წელს დაწერილ საბუთს შორის უნდა აიხსნებოდეს ოჯახის ტრადიციებით წერილ მანერაში, შეიძლება ამიტომ ვიფიქროთ, რომ ხელნაწერი H-2074 დაწერილი იყოს არა იოანე ავალიშვილის მიერ, არამედ მისივე ოჯახის წინათაობის წევრების

მ ი ე რ. ამ პირთა შორის ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ ერთი პირი, რომელიც მამა უნდა იყოს ზაქარია და იოანე ავალიშვილებისა, (...)
სახელდობრ ავალ ავალიშვილი“ (კაკაბაძე 1966: 74).

პ. მარგველაშვილი „წინათქმაში“ იმეორებს ს. კაკაბაძის პირვან-
დელ თვალსაზრისს (როგორც ჩანს, მას და სხვებსაც მისი ბოლოდ-
როინდელი ნაშრომი გამოჩნათ), მარჯვედ იყენებს თანამედროვე
ტექნიკურ შესაძლებლობას და სანიმუშოდ ბეჭდავს H-2074-ის რამ-
დენიმე გვერდისა და თეიმურაზ პირველის 1612 წლის შეწირულო-
ბის სიგელის სურათებს, ცალკე გამოყოფს ნიშანდობლივ იდენტურ
ასოებსა და სიტყვებს და თვალნათლივ გვიჩვენებს მათ იგივეობას
(რუსთაველი 2005: 12–14).

ერთი და იმავე კალიგრაფიული სკოლის ხელწერა, მართლაც,
ძალიან ემთხვევა ერთმანეთს, მაგრამ მათ შორის ყოველთვის მოი-
ძებნება ისეთი ნიუანსური მსგავსება-განსხვავება, რომ ჩანს, ისინი
ერთ პიროვნებას ეკუთვნიან თუ არა.

მაგალითად: პ. მარგველაშვილი თეიმურაზის შეწირულობის
წიგნიდან და პოემიდან გამოყოფს ფიგურულად დაწერილ სიტყვას
„გვირგვინი“ („დასვა და თავისა გ ვ ი რ გ ვ ი ნ ი დასდგა თავისა ხე-
ლითა“ – „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების“ სათვალა-
ვით 65/45.2-ე სტროფი) და თვალსაჩინოებისათვის წრეს ავლებს
მას. ორივე ნაწერი, მართლაც, სავსებით ერთნაირია. ჩვენი მხრივ
უნდა დავუმატოთ, რომ ეს სიტყვა პოემის ამავე ხელნაწერში ზუს-
ტად ამგვარადვე წერია სხვაგანაც ყველგან – 1372 (1187).3-ე, 1380
(1195).2, 1634 (1438).2, 1778 (1557).4-ე და 1864 (1662).4-ე სტრო-
ფებში. „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგიერთ სხვა ნუსხაში, სახელდობრ,
ბეგთაბეგ მარტიროზიშვილის მიერ 1680 წელს (H-54) და უცნობი
კალიგრაფის მიერ 1688 წელს გადაწერილ (S-2829) ნუსხებში ეს
სიტყვა არსებითად ამგვარივე მოზაიკური სახითაა მოცემული: „ვ“
ასო მარცხნივ დახრილად კვეთს „გ“-ს მუცელს, ხოლო „ვ“-ს ქვე-
მოთ ებმის „ი“ ისე, რომ „ვ“-ს ქვედა ნაწილი მოხრილი არაა. მაგრამ
ამ ორ ნუსხაში ეს ფიგურულად გამოხატული სიტყვა გარკვეულად
განსხვავდება როგორც ერთმანეთისაგან, ისე H-2074-ისა და შე-
წირულობის წიგნისაგან. ბეგთაბეგის ნაწერში „ვ“-ს ზედა ნაწილი
(თავი) მომრგვალებული აქვს, S-2829-ში იგი გამოყოფილი არაა,
H-2074-სა და შეწირულობის წიგნში მისი ნასახიც არ არის. გან-
სხვავებულია „ვ“-ზე „ი“-ს გადაბმა. S-2829-ში „ი“ ისე მომრგვალე-
ბული არაა, როგორც H-2074-სა და შეწირულობის წიგნშია.

პ. მარგველაშვილს შედარებულ ძეგლთა შორის კალიგრაფიული მსგავსება იმდენად უტყუარად ესახება, რომ არაფერს ამბობს იმაზე, არის თუ არა მათ შორის რაიმე სხვაობა. ის წერს: „ერთი პიროვნების მიერ შესრულებული ორი ნუსხის შედარებისას კი, როცა ნუსხების შესრულების თარიღი ერთმანეთს სულ მცირე ათი წლით მაინც არის დაშორებული, ხელწერის უფრო მეტი დამთხვევა შეუძლებელია“ (რუსთაველი 2005: 15). ს. კაკაბაძე კი აღნიშნავდა: „მიუხედავად ყოველგვარ(ი) მსგავსებისა, იოანეს მიერ 1612 წელს გადანიჭილ საბუთსა და ხელწანერ „ვეფხისტყაოსანს“ შორის არის ერთი განსხვავება“ და ასახელებდა „ო“-ს მოხაზულობას (კაკაბაძე 1924: 157). პ. მარგველაშვილი ზოგადად აღნიშნავს: „ო გრაფიმა ო რ ი ვ ე ნ უ ს ხ ა შ ი გადმოცემულია სამი სხვადასხვა მოხაზულობის გრაფიკული ნიშნით“ (იქვე, გვ. 15).

რა თქმა უნდა, საჭირო და აუცილებელიცაა, კომპეტენტური აზრი ამ საკითხზეც გვექონდეს, მით უმეტეს მას შემდეგ, რაც ს. კაკაბაძემ თავისი პირვანდელი აზრი რამდენადმე შეცვალა. მანამდე კი უნდა ვთქვათ: პ. მარგველაშვილის მიერ მოწოდებული მასალები იმდენად შთამბეჭდავია, ჩვენთვის, ამ დარგის არასპეციალისტისათვის, სარწმუნოა, რომ H-2074-ის გადამწერი მართლაც მთავარეპისკოპოსი იოანე ავალიშვილია.

მეორე უმნიშვნელოვანესი საკითხია: იოანე ავალიშვილმა როდის გადანიჭა ეს ნუსხა?

ს. კაკაბაძის ადრინდელი თვალსაზრისით, ეს უნდა მომხდარიყო იოანეს ახალგაზრდობისას, ერისკაცობაში, 1590–1600 წლებში. ამის საბუთად ასახელებს რამდენიმე ასოს მოხაზულობას. ჯერ წერს: „პალოგრაფიულად, განსაკუთრებით ასოების – ო, პ, ჰ, ბ, გ – გამოხატულებით შესაძლებელი იყო ხელწანერის მიკუთვნება მე-16 საუკუნის მეორე ნახევრისათვის ან 1600 წლის ახლო ხანისათვის“ (კაკაბაძე 1924: 153). შემდეგ კი ასე მსჯელობს: „ამას ამტკიცებს შედარებით უფრო მაგარი ხელი და ყველაზედ კიდეც ის გარემოება, რომ მწერალი «ვეფხისტყაოსნის» ტექსტში ო-ს აძლევს უფრო ადრინდელ მოხაზულობას. ო-ს იოანე ჩვეულებრივ სამკბილოვანად სწერს როგორც საბუთში, ისე «ვეფხისტყაოსანშიც», უკანასკნელში ხანდახან ჩვენ ვხვდებით ოთხკბილოვან ო-საც. ამ გარემოებას აქვს ხელწანერის დასათარიღებლად დიდი მნიშვნელობა. მხედველობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ «ვეფხისტყაოსნის» გადანიჭრა თავისთავად და აგრეთვე განსაკუთრებით მისი მხატვრული

შემკულობის შესრულება უფრო ერისკაცისათვის უნდა ყოფილიყო საპრიანებელი, ვიდრე სასულიერო პირისთვის. ყველაფერი ეს კი ჩვენ უნდა გვიჩვენებდეს, რომ იოანე ავალიშვილს (...) ხსენებული «ვეფხისტყაოსანი» გადაწეროს და არშეებით ასე მდიდრულად მოეხატოს თავისს ერისკაცობაში და ახალგაზრდობაში, მაშასადამე, რასაკვირველია, უწინარეს 1605-1609 წლებისა, როდესაც ის ქვათახევის წინამძღვრად უნდა ყოფილიყო, ანდა ქართლს როგორც სასულიერო პირი ცხოვრობდა და უწინარეს 1600-1605 წლებისა, რომლის ახლო ხანებში ის იქნებოდა საფარის წინამძღვრად.

ავალიშვილის მიერ «ვეფხისტყაოსნის» დაწერა და მისი მხატვრული შესრულება, ყველაფერ ზემოთ თქმულის მიხედვით, შეიძლება ამიტომ მიეწეროს მე-16 საუკუნის უკანასკნელ მეათედს, დაახლოებით 1590-1600 წ. წ.“ (იქვე, გვ. 157-158).

რამდენად სარწმუნოა ეს არგუმენტები?

ყოვლად გაუმართლებელია „მაგარი ხელის“ მოშველიება, რომელიც თითქოს H-2074-ს წყალობის ნიგნთან შედარებით ეტყობოდა. ყველა ხანდაზმული მწერალი და მეცნიერი დაგვერწმუნება, თუ გადამწესხავი დაავადებული არაა, წერისას მას 70 და მეტი წლის ასაკშიაც მკლავი ისე უჭრის, როგორც 18-20 წლის ასაკში და ბგერათა მოხაზულობაში მისი ძალ-ღონის სისუსტე-სიძლიერე არ აისახება. ამ მოტივის უსუსურობა და უვარგისობა, ალბათ, მან ასაკში შესვლისას თავის თავზე გამოსცადა და ამიტომაც, 1966 წლის გამოკვლევაში მასზე უკვე აღარაფერს ამბობს.

ხელნაწერის იმ სიზუსტით დასათარიღებლად არც ზოგან ზოგიერთი ასოს არქაული დაწერილობაა სარწმუნო. საძიებელ ნუსხაში პ-სა და ჰ-ს მოხაზულობას ჯერ კიდევ ყურადღება მიაქციეს დიმიტრი ბაქრაძემ და ალექსანდრე ხახანაშვილმა, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ ამგვარად ეს ასოები გავრცელებული ყოფილა როგორც XV-XVI, ისე XVII საუკუნეებშიც, მაგრამ ქალაქის გამო აღ. ხახანაშვილი ხელნაწერს XVI საუკუნის ბოლოსა და XVII-ს დასაწყისს აკუთვნებს. იგი წერს: „ჯერ კიდევ ან განსვენებულმა დიმიტრი ბაქრაძემ (1828-1890) შენიშნა, რომ პ-ს ოთხკბილიანი და პ-ს სამკბილიანი გამოხატულება *vice versa* (ე. ი. შებრუნებული მხრით) შედარებით ბოლოდროინდელ მათ დაწერილობასთან, ადის XV-XVII საუკუნეებში. ამგვარად არის გადმოცემული ეს ასოები არქივის (H-2074 - ბ. დ.) ხელნაწერში. მაგრამ, რადგანაც მასალა - ქალაქი, რომელზედაც დაწერილია პოემა, ნებას არ გვაძლევს გა-

დავწიოთ იგი XV საუკუნისაკენ, ამიტომ მას მივაკუთვნებთ XVI ს. ბოლოს, XVII ს. დასაწყისს. ამის შემდგომ კიდევ გადანების საფუძველს არ გვაძლევს დაწერილობის ხასიათი“ (ვიმონმებთ ს. იორდანისვილის ნაშრომის მიხედვით – იორდანიშვილი 1964: 6).

1966 წლის ნაშრომში დასმული საკითხის გადასაწყვეტად ს. კაკაბაძე კვლავ მიმართავს პ და ჰ ასოთა აღნიშნულ თავისებურებებს, H-2074-ს ადარებს 1513 (Ad-12), 1546 (Ad-506), 1575 (Ad-1761), 1597 (A-327) და 1606 (A-693) წლების საბუთებს და მას კიდევ უფრო ადრე დამზადებულად მიიჩნევს (გვ. 72-73). „ყველა ამ მონაცემის მიხედვით, – წერს ის, – ვფიქრობთ, რომ ვეფხისტყაოსნის 2074 ხელნაწერი შესრულებული უნდა იყოს 1550-1560 წლების ახლო ხანაში, მაშასადამე, უფრო ადრე, ვიდრე ეს წინათ იყო ჩემ მიერვე წარმოდგენილი“ (გვ. 73). ს. კაკაბაძე იმავე 1966 წელს გამოცემულ თავის წიგნში „შოთა რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი“ ამ თარიღს მარტივად წარმოგვიდგენს – „1560 წლ. ახლოს“ (კაკაბაძე 1966*: 238).

როგორც ვხედავთ, ს. კაკაბაძე მაინც ვერ ელევა დასახელებულ ასოთა მოხაზულობის მეშვეობით ამ ნუსხის დათარიღებას, მაშინ როდესაც წინ თავად გვიჩვენებს, რამდენად არასაიმედოა იგი. მისი სიტყვებია: „საბუთი გაცემული 1667 წელს იოსებ თბილელის მიერ ზოჯა (ვაჭარ) ბარხუდარის სახელზე შეიცავს მარცხნითს პარსა ორი კბილით და ქვეითი კიდევ ცალკე ხაზით, რაც უფრო შეეფერება მე-16 საუკუნეს“ (კაკაბაძე 1966: 65).

მეორე ნიმუშად ასახელებს XVIII საუკუნის ნუსხას, სადაც „ეს ორი ასო მოცემულია ისე, როგორც იხმარებოდა მე-17 საუკუნის პირველ ნახევარში და უფრო ადრეც“ (გვ. 65).

მკვლევარი იქვე ასკვნის: „ასეთი მაგალითი ცხადყოფს, რომ უთარილო ხელნაწერების დასათარიღებლად პალეოგრაფიული მონაცემებით საჭიროა სიფრთხილე და წინდახედულობა“ (გვ. 65-66).

ს. კაკაბაძე არც პირველ და არც ბოლო ნაშრომში არ უთითებს, H-2074-ში რომელ გვერდზე ან რომელ სტროფშია პ, ჰ, ო და სხვა ასოები ძველებური მოხაზულობისა. გადაჭრით უნდა ვთქვათ, მათი ძებნა არც არის საჭირო. მარტივი ამბავია, ხელნაწერის დასათარიღებლად გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს არა იმას, მასში აქა-იქ ამა თუ იმ ასოს არქაული ფორმა აქვს, არამედ იმას, ჩვეულებრივ რა სახითაა ის გამოყენებული და გავრცელებული. ბოლოს და ბოლოს, დედანი მის ასლზე ყო-

ველთვის ადრინდელია და რატომაა გამორიცხული, კალიგრაფ-
მა გადმოწერისას ზოგჯერ დედნიეული არქაული ასო უცვლე-
ლად გადმოიღოს და თუნდაც გადმოიხატოს?!

გადაუჭარბებლად უნდა ითქვას, H-2074-ში დასახელებული
ასოები ჩვეულებრივ იმგვარი ნაირფეროვნებით არის გავრცელე-
ბული და გაბატონებული, როგორიც, მაგალითად, იოსებ ტფილე-
ლის მიერ XVII საუკუნის მეორე ნახევარში გადანერილ ე. წ. ზაზა-
სეულ (Q-1082) ნუსხაში გვაქვს.

ახლა ბორდიურების მიხედვით დათარიღებაზე.

პ. მარგველაშვილი ს. კაკაბაძის მიერ მოხმობილ საბუთს უმა-
ტებს შალვა ამირანაშვილის მოსაზრებას ბორდიურების თაობაზე.
ჯერ აღნიშნავს: H-2074 ნუსხაზე არსებულ „შრომებში მოტანილ
არგუმენტაციათაგან დღეისათვის ღირებული და, ჩემი თვალსაზ-
რისით, ძალზედ მნიშვნელოვანია შალვა ამირანაშვილის პოზიცია.
იგი თავის შრომაში ეხება მხოლოდ ხელნაწერის არშიების მოხა-
ტულობას და ადასტურებს, რომ ამ მოხატულობებს ადვილად
ეძებნება პარალელები XVI საუკუნის ბოლო პერიოდის
დათარიღებული სპარსული ხელნაწერების ბორდიურების
მოხატულობათა სახით, ოღონდ ის მიიჩნევს, რომ H-2074-ის აში-
ების მოხატვაზე რამდენიმე ოსტატი მუშაობდა და ამიტომ იოანე
ავალიშვილს (როგორც ამას ს. კაკაბაძე ფიქრობდა – ბ. დ.) ვერ
მივანერთ მათ შესრულებას“. ავტორი განაგრძობს: „ეს პოზი-
ცია კი მნიშვნელოვანია იმიტომ, რომ არშიების დათარიღება
არსებითად წყვეტს მთელი ნუსხის და თარიღების
საკითხსაც, რადგან, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ფაქტობრი-
ვი გარემოებები ამტკიცებს ბორდიურების მოხატვისა და
ტექსტის გადანერის თანადროულობას. ასე რომ, მიუხედა-
ვად იმისა, თუ ვინ იყო ტექსტის გადამწერი და ვინ მოხატა აშიე-
ბი, ხელოვნებათმცოდნური მონაცემები მთელი ნუსხის თა-
რიღს XVI საუკუნის მიწურულში ათავსებს“ (რუსთაველი 2005: 11).

მკვლევარი ბოლოს ასკვნის: „ამრიგად, მართალია, ჩვენ ჯერჯე-
რობით არ ვიცით, თუ ვინ იყო ამ მდიდრული ნუსხის დამკვეთი,
მაგრამ დანამდვილებით ვამბობთ, რომ მისი შემსრულებელი იყო
იოანე ავალიშვილი. და, რადგან C ნუსხის არშიების მოხატვა
და ტექსტის გადანერა პარალელურად მიმდინარეობდა,
მისი დათარიღება კიდევ უფრო საიმედოდ მკვიდრდება 1590–1600
წლების ახლოს“ (იქვე, გვ. 15).

ს. კაკაბაძისა და პ. მარგველაშვილისთვისაც გამოთქმა „1590-1600 წლების ახლოს“ ნიშნავს ამ წლებს შორის და არ გულისხმობს XVII საუკუნის პირველ წლებსაც კი. ნინ პ. მარგველაშვილი გარკვევით წერს, რომ ეს ნუსხა „არა XVII საუკუნის პირველი ნახევრის, არამედ XVI საუკუნის მიწურულისა“ (იქვე, გვ. 6. იგივეა აღნიშნული ანოტაციაში და ზემორე დამონმეზულ ციტატაში).

ხელნაწერის გადაწერა და მისი არშიების დამზადება უთუოდ ერთდროულად მოხდებოდა, მაგრამ შ. ამირანაშვილის მიგნება – ჩვენი ნუსხის არშიების ორგანული კავშირი XVI საუკუნის სპარსულ ხელნაწერების გაფორმებასთან – უცილობლად ნიშნავს კი იმას, რომ მისი ნუსხის არშიებიც იმავე ხანას ეკუთვნოდეს? განა გამორიცხულია, ქართველ ხელოვანს საქართველოში, სპარსეთიდან მოშორებული სხვა კულტურის ქვეყანაში, იგი მოგვიანებით, XVII საუკუნეში, გამოეყენებინა?

ამ საკითხს შ. ამირანაშვილი არ ეხება. ის ადგენს, რომ H-2074-ის ბორდიურები, სულ მცირე, ოთხი სახეობისაა და არა ერთი ხელით შესრულებული, როგორც მანამდე ს. კაკაბაძე და მის კვალბაზე სხვებიც ფიქრობდნენ. თანაც, იგი იკვლევს ბორდიურების მხოლოდ ერთ სახეობას. მოვუსმინოთ მკვლევარს: H-2074-ის „ირანული სტილით შესრულებული ბორდიურების შესწავლა რ ა მ დ ე ნ ს ა მ ე მინიატურისტის (ა რ ა ნ ა კ ლ ე ბ ო თ ხ ი ს ა) ხელს არკვევს და ყოველ მათგანს საკუთარი თავის ებურებანი აქვს: ბორდიურების ერთი ჯგუფი თითქმის სრულად ემთხვევა ზარეს კოლექციის ზილიხანიანის ხელნაწერის არშიების სამკაულს (ეს ხელნაწერი 1551 წლით თარიღდება) და საადის პოემის ბოსტანის XVI ს. ხელნაწერთა შემკულობას. ასეთივეა როზენბერგის მიერ გამოცემული XVI საუკუნის დამლევის მინიატურის ბორდიური.

ყოველ ჯგუფს შეიძლება მოვუძებნოთ კიდევ მთელი რიგი სტილისტურად მიახლოებული ანალოგიები. ამგვარად, ის მოსაზრება, რომ ჩვენი ხელნაწერის ბორდიურები ერთი მინიატურისტის – კალიგრაფის მიერაა შესრულებული – იხსნება“ (ვიმონმებთ ბოლო გამოცემების მიხედვით – ამირანაშვილი 1966: 25; ამირანაშვილი 1968: 29-30).

როგორც ვხედავთ, შ. ამირანაშვილი მსჯელობს ბორდიურების ერთ ჯგუფსა და სპარსულთან მის მსგავსებაზე, მაგრამ არაფერს

ამბობს იმის თაობაზე, როდის დამზადდა ის და რას გვიჩვენებს დანარჩენი ბორდიურები, სახელდობრ, რა დროისა შეიძლება იყოს ისინი.

ასე რომ, შ. ამირანაშვილს პოემის საძიებელი ნუსხის ბორდიურები ბოლომდე არ შეუსწავლია და ეს საკითხი თავის მკვლევარს ელოდება. საკმარისია, ამ მოხატულობათა ჯგუფიდან რომელიმე მათგანი გვიანდელი აღმოჩნდეს, ჩვენი ნუსხის შექმნის დროის განმსაზღვრელი სწორედ ის იქნება.

ამ მხრივ დიდად საყურადღებოა შ. ამირანაშვილისა და ამ დარგის სხვა სპეციალისტთა მიერ H-2074-ის მინიატურების XVII საუკუნით დათარიღება. „დასაწყისის მინიატურას, – წერს შ. ამირანაშვილი, – მ ი ა ხ ლ ო ე ბ უ ლ ი ა ნ ა ლ ო გ ი ა ა ქ ე ს XVII ს.-ის ი რ ა ნ უ ლ მ ი ნ ი ა ტ უ რ ე ბ თ ა ნ და ქართულ საერო მინიატურების იმ მიმართულებას მიეკუთვნება, რომელიც 5006 (S ფონდი – ბ. დ.) ხელნაწერის მინიატურათა პირველი ჯგუფითაა წარმოდგენილი“ (ამირანაშვილი 1966: 25).

1968 წელს გამოქვეყნებულ ნიგში შ. ამირანაშვილი H-2074-ის მინიატურებს პირდაპირ XVII საუკუნით ათარიღებს: „ქართული მინიატურის ამ (S-5006-ის პირველი ჯგუფის – ბ. დ.) მიმდინარეობას უნდა მიეკუთვნოს აუცილებლად H-2074 ხელნაწერის სამი მინიატურა [...], რომელიც სტილის მიხედვით ორ ჯგუფად განიყოფებიან და ამ ხელნაწერში სხვა დასურათებული ხელნაწერიდან მოხვდნენ, ორივე ჯგუფი XVII საუკუნის ნახევარს მიეკუთვნება“ (ამირანაშვილი 1968: 29).

შ. ამირანაშვილის ამ მოსაზრებას ეთანხმება მიხეილ ქვლივიძე (ქვლივიძე 1960: 38).

მსგავსად შ. ამირანაშვილისა, „ვეფხისტყაოსნის“ S-5006 ხელნაწერის მინიატურებს ცალკე და საგანგებოდ განიხილავს იუზა ხუსკივაძე და მის ერთ ნაწილთან H-2074-ის, ხოლო ორივეს სპარსულ მინიატურებთან ერთობას ადასტურებს.

მკვლევარი პოემის ამ ნუსხების მინიატურათა შესახებ ჯერ ზოგადად, ქართულ საერო მინიატურებთან მიმართებით იკვლევს და აღნიშნავს: „ასე რომ, მთელი გვიანი ხანის (XVI საუკ. დამლევდიან მოყოლებული) ქართული საერო მინიატურა ძირითადად ორ, ერთმანეთისაგან ძირეულად განსხვავებულ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს. ერთი მხრივ, ესაა მინიატურები, რომელთაც თითქმის არაფერი აკავშირებს ადგილობრივ, ეროვნულ ხელოვნებასთან (XVII

საუკ. შუა წლების „ვეფხისტყაოსნის“ ორი ხელნაწერი: წერეთლისეული (H-757 -- ბ. დ.) ნუსხის მინიატურათა პირველი ნაწილი და კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის H-2074-ის მინიატურები“ (ხუსკივაძე 1976: 10).

ი. ხუსკივაძე შემდეგ მიმოიხილავს პოემის ამ ნუსხების მინიატურათა შესახებ არსებულ ლიტერატურას და აღნიშნავს: „*«ვეფხისტყაოსნის» ამ ორივე ხელნაწერის დასურათება... შესრულებულია ის ფაჰანური სამინიატურო სკოლის, ამ დროისათვის უკვე შტამპად ქცეული ნიმუშების უშუალო გავლენით ისე, რომ მხოლოდ უმნიშვნელოდ თუ ჩანს ამ გავლენათა დაძლევის, მათი გადალახვის ტენდენცია*“ (იქვე, გვ. 30).

მკვლევარი ცალ-ცალკე ახასიათებს S-5006-ის სურათების ზოგად და კონკრეტულ ნიშნებს და მათ XVII საუკუნის ისპაჰანურ სამინიატურო სკოლასთან აკავშირებს. *„ჩვენი ნუსხის, – წერს იგი S-5006-ის შესახებ, – ხსენებული რიგის მინიატურები, ამ ზოგადი ნიშნით, მართლაც იმდენად ირანულია, რომ შეუძლებელია ხელოვნების ამ დარგის სხვაგვარ ნიმუშებთან მათი არევა. ამასვე ადასტურებს თვით ცალკეულ დეტალებზე დაკვირვება და გარკვეული ეპოქის ირანულ მინიატურასთან მათი შედარება. მხედველობაში გვაქვს XVII საუკუნის პირველი ნახევრის ის ფაჰანური სამინიატურო სკოლის ის ნიმუშები, რომლებიც, როგორც ჩანს, ძირითადად უნდა განსაზღვრავდეს ჩვენი ოსტატის მხატვრულ შემოქმედებას*“ (იქვე, გვ. 21–22).

ავტორი ერთგან S-5006-ის ამ მინიატურებს პირდაპირ ათარილებს: *„«ვეფხისტყაოსნის» წერეთლისეული ილუსტრაციები, როგორც ვნახეთ, ყველაზე მეტი ტიპიურია ქართულ მაირანიზებულ მინიატურათა პირველ ჯგუფში. ამავე ჯგუფში სხვა მინიატურებიც თავსდება, კერძოდ, «ვეფხისტყაოსნის» H-2074 ხელნაწერის ის სამი მინიატურა, რომლებიც, როგორც ჩანს, ამავე პერიოდშია შესრულებული*“ (იქვე, გვ. 29).

ვინაიდან ჩვენი ხელოვნებათმცოდნეები H-2074-ის მინიატურებს ერთხმად XVII საუკუნის სპარსულ მხატვრობას უკავშირებენ და მას ამავე საუკუნით ათარილებენ, ჩვენი საკითხისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს მასზე მსჯელობას, თავიდან იყო თუ არა, ან, როგორც შ. ამირანაშვილს მიაჩნია და სხვებიც ეთანხმებიან, როდის ან რომელი ნუსხიდან შევიდა ამ ხელნაწერში მისი მინიატურები.

მაშასადამე, შესაბამისი დარგის ხელოვნებათმცოდნე სპეციალისტები სრულებითაც არ გვეუბნებიან იმას, თითქოს H-2074-ის მხატვრული გაფორმება XVI საუკუნის მეორე ნახევარს ან, თუნდაც, ბოლო წლებს განეკუთვნებოდეს.

მყარი არ არის ს. კაკაბაძისა (პირვანდელი) და პ. მარგველაშვილის ვარაუდი, რომ იოანე ავალიშვილს „ვეფხისტყაოსანი“ უნდა გადაეწერა ერისკაცობაში. ს. კაკაბაძის აზრით, ამაში მას შემდეგ ხელს შეუშლიდა რელიგიური განწყობილება. „მხედველობაში მისაღება იმის გარეშობა, – წერდა ის 1924 წელს, – ვეფხისტყაოსნის გადანერა თავისთავად და აგრეთვე განსაკუთრებით მისი მხატვრული შემკულობის შესრულება უფრო ერის კაცისათვის უნდა ყოფილიყო საპრიანებელი, ვიდრე სასულიერო პირისათვის“ (კაკაბაძე 1924: 157). 1966 წელს კვლავ იმეორებს: „მართლაც, ისეთი ყოველმხრივ თავისი, სავსებით საერო სტილის მხატვრული გაფორმებითაც ხელნაწერი 2074 უნდა იყოს მოფიქრებული და შესრულებული ერისკაცის მიერ“ (კაკაბაძე 1966: 73), ოღონდ ამჯერად ასეთ პიროვნებად მას ეგულება არა იოანე ავალიშვილი, არამედ სხვა, მისი გვარის ადრინდელი წარმომადგენელი.

პ. მარგველაშვილის ფიქრით, ერისკაცობაში უნდა გადაეწერა მოცილილობის გამო. „მისი დათარიღება, – აღნიშნავს ის, – კიდევ უფრო საიმედოდ მკვიდრდება 1590–1600 წლების ახლოს, როცა ნუსხის კალიგრაფი იოანე ავალიშვილი ჯერ კიდევ არ იყო დაკავებული ინტენსიური და საპასუხისმგებლო საეკლესიო მოღვაწეობით“ (რუსთაველი 2005: 15).

ჩვენ კი ვიცით ამ ორივე ვარაუდის საპირისპირო შემთხვევა. ამგვარი საქმის შესრულებისათვის საეკლესიო მოღვაწეობას ხელი არ შეუშლია იოსებ სააკაძისათვის. მან ე. წ. ზაზასეული ნუსხა გადანერა და რამდენიმე ჩანართი სტროფი და ორი დანართი ეპიზოდი (სულ 61 სტროფი) დაუმატა სწორედ მაშინ, როდესაც ის თბილისის მიტროპოლიტი გახლდათ. კალიგრაფი აქ თავის თავს ყველგან ტფილელობით იხსენიებს. დანართებს ასე ასათუვრებს: „აქა კიდევ სხვა ანდერძი და სოფლის გმობა ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანისა ტფილელის იოსების ნათქვამი“ (სტრ. 2063¹–2063³⁴). „კიდევ სხვა ანდერძი ავთანდილისა, რომელ თქვა ჟამსა სიკედილისასა, ტფილელის იოსების გამოთქმული“

(სტრ. 2079–2105). 551¹ -ე სტროფს („ამა ამბისა მოსმენა...“) მიწერილი აქვს „ტ“ 1139¹ -ე („მისსა მზესა, გზა-გზა მოსთქვამს...“) და 1268-ე („ფატმან არ იცის, ავთანდილ...“) სტროფებს – „ტფი“.

საეკლესიო მოღვაწეობისას მაღალი თანამდებობის პირობებში, იდეოლოგიური და დროის (დაკავებულობის) თვალსაზრისითაც კალიგრაფიული საქმიანობა, საერო თხზულების გადაწერა რომ შესაძლებელი ყოფილა, ამას ეს შემთხვევა თვალნათლივ ავლენს. ირკვევა, საპირისპიროდ ანტონ პირველი კათალიკოსის, ტიმოთე გაბაშვილისა და იეროდიაკონ ნიკოლასისა, იოანე ავალიშვილი, ქრისტიანული ეკლესიის მაღალი თანამდებობის მქონე პირი, იოსებ თბილელისა და იაკობ შემოქმედელის დიდი წინამორბედაა, რომელიც ღირსეულად აფასებს შოთას უებრო შედეგს და მის მიმართ განსაკუთრებულ მზრუნველობას იჩენს.

მეორე მხრივ, ისეთი დიდი ტანის თხზულების ნუსხის ისე ძვირფასად დამზადებისათვის, როგორც H-2074-ია, სათანადო პირობები და დრო რომ აუცილებელია, ესეც ცხადია (თუმცა არც მაინცადამაინც დიდი დრო. მამუკა თავაქარაშვილს, როგორც თვითონ იუწყება, „ვეფხისტყაოსანი“ 1646 წელს თითქმის ორ თვეში გადაუწერია: „*ვინყე [ეს ვეფხისტყაოსანი თიბათვესა ცამეტსა, სრულცყავ თქვრამეტსა აგვისტოსა]*“). თუ მას ამ მხრივ მივუდგებით, არის ისეთი გარემოებაც, რომელიც მხარს უჭერს მის გვიანდელობას. თვით ს. კაკაბაძე იმონუმებს თეიმურაზ პირველის მიერ 1633 წლის წყალობის წიგნს, საიდანაც ვგებულობთ: როცა აღმოსავლეთ საქართველოს 1614 წელს შაჰ აბას პირველი შემოესია და ქართველი მეფეები იმერეთში გაიხიზნა, მათ გაჰყოლია იოანე ავალიშვილის ძმა ზაქარია: „ავალიშვილთა ზაქარიას, შვილთა შენტა არსენის, ავალსა, ქაიხოსროს, დავითს და ღონენასა და მომავალთა სახლისა თქუენისა ყოველთავე: მას ჟამსა, ოდეს ქართლს ყეენი მოგუიდგა და ველარ დაუდევით და გარდავედით ლიხთ იმერით და გარდმოგუყევით თანა და მრავალი ჭირი და განსაცდელი, ერთგულობა და სამსახური თავს იდევით, ხოლო ჩუენ ბრძანებითა ღთისათა თქუენისა ერთგულობისა და ჭირნახულობისა სანაცულოდ გიბოძეთ ისიც თქუენი სამკუიდროდ მეფეთაგან მოცემული სოფელი სომანეთი და აბისი მათის სამართლიანითა...“ (თაყაიშვილი 1910: 542).

ქართველ მეფეებს მაშინ იმერეთში სხვა სასულიერო პირებიც გაჰყოლიათ, სახელდობრ, იოანე ქართლის კათალიკოსი¹. დასახელებულ ან სხვა რომელიმე საბუთში ნათქვამი არაა, ახლდა მათ თუ არა იოანე ავალიშვილი. სავარაუდო კი ნამდვილად არის, უნდა ხლებოდა. თუ ახლდა, ვახტანგ მეექვსის მიერ „კაემნის“ სათაურის გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, ექსორიობაში „მოცალეობასა შინა მყოფსა ჭმუნვა-ნავლისა მაქარეებლად“ ლიტერატურული მოღვაწეობა ჩვენი მნიშვნობარი მეფეთათვისაც ფრიად გავრცელებული და ლამის თავის გადარჩენის საშუალება იყო, და ადვილი მოსალოდნელია, იოანე ავალიშვილს ეს დიდი საქმე იქ შეესრულებინა. ამ ვარაუდს რამდენადმე მხარს უჭერს ამ ნუსხის ტექსტის რედაქციული შედგენილობა და ქალაქის წარმომავლობა.

ხელნაწერის დათარიღებისას ს. კაკაბაძე და პ. მარგველაშვილი ყურადღებას არ აქცევენ, არადა უთუოდ ანგარიშგასაწევია მისი ტექსტის შედგენილობა. რუსთველოლოგიაში ნაჩვენებია, რომ პოემის ძველი ხელნაწერებიდან ის და რედაქციულად მასთან მდგომი ნუსხები ყველაზე ვრცელია და მრავალ ჩანართ სტროფსა და დანართ ეპიზოდს შეიცავენ. მეფე-პოეტ არჩილისა და პიროვნულად და მწერლური შემოქმედებით მასთან ახლო მყოფი იოსებ ტფილელის ცნობით, ერთ-ერთი ინტერპოლატორი არის ნანუჩა. მას, არჩილის თქმით, „რუსთველის ნათქვამში ბ ე ვ რ ი რამ ჩაურევია“ („გაბა-ასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“, სტრ. 26.1). იოსებ ტფილელი თავის გადანერილ ზაზასეულ ნუსხაში, რომ არაფერი ვთქვათ ცალკეულ ჩანართ სტროფებზე მისივე ხელით მიწერილ „ნ“ ასოზე, რომელიც სამეცნიერო ლიტერატურაში ნანუჩას ინიციალად არის მიჩნეული, ნანუჩას შეთხზულად ასახელებს 16-სტროფიან ავთანდილის ანდერძს (სტრ. 2070-2078, 2050-2056) და მას ასე ასათაუ-

1 სვეტიცხოვლის „საქადაგო ხატის“ წარწერაში, რომელსაც თ. ჟორდანიას 1615 წლის ახლო ხანით დათარიღებს, აფხაზთა კათალიკოსი მალაქია გურიელი იუწყება: „... მას ჟამსა, ოდეს შააბაზ ყაენმან კახეთი და ქართლი აღაოხრა და ქართლის ბატონები ორივენი ლიხთ მთას აქათ გარდმოვიდნენ და ჩვენ ვიზიზნეთ და ქართლისა კათალიკოზი იოანე ჩვენთან მოვიდა და ჩვენთან მიიცვალა და რაცა საკათალიკოზო იარაღი დარჩა, ზაქარია კზ-სა მივაბარეთ“ (ჟორდანიას 1892: 441).

უკანასკნელ ხანს გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს ქართლის ეს იოანე კათალიკოსი ჩვენი იოანე ავალიშვილი იყოს (ლომინაძე 1980: 187; კაჭარავა 2000: 104-105). ამასვე იმეორებს პ. მარგველაშვილიც (რუსთაველი 2005: 15). არსად ეს მოსაზრება დასაბუთებული არ არის. პირიქით, ნათლად ჩანს, რომ სიმაართეს არ შეესაბამება (ამ საკითხზე საგანგებო სტატია გვაქვს დაწერილი).

რებს: „ანდერძი ავთანდილისა, რომელ თქუა ჟამსა სიკვდილისასა ნ ა ნ უ რ ა ს ჩ ა მ ა ტ ე ბ უ ლ ი მ ა ს უ კ ა ნ“.

სამწუხაროდ, პირდაპირი ცნობები არ მოგვეპოვება, თუ ვინ იყო ეს ნანუჩა და როდის შეთხზა მან ეს ანდერძი. მაგრამ მაინც არის ისეთი ხელჩასაჭიდი მონაცემები, რომლებსაც XVII საუკუნის პირველი ნახევრის შუა წლებამდე მივყავართ (არაბული 1983: 6-32).

სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული შეხედულებით, ნანუჩა მ ა ნ უ რ ა რ ი ს შინაური სახელია. ა. შანიძე წერს: „ნ ა ნ უ რ ა ისე ნაწარმოები ეგონება კაცს, როგორც მეგრული სახელები გეგ-ურა («გეგი შავი», «გეგი» სახელია), დუდ-ურა («თავ-შავი»). ტყებ-ურა («ტყავ-შავა», «კან-შავა»), რომელთაგანაც ნაწარმოებია სათანადო გვარები: გეგურა-ძე, დუდურა-ვა, ტყებურა-ვა. ნამდვილად კი ნ ა ნ უ რ ა არის სპ. სახელი მ ა ნ უ რ ა რ, რომლის ბოლო თანხმოვანი ჩამოკვეცილა, პირველი თანხმოვანი (მ) კი ნარად ქცეულა (მდრ. მეფე-ნეფე, მეზვი-ნეზვი)“ (შანიძე 1986: 223).

გ. არაბულმა „XVI-XVII საუკუნეების სხვადასხვა სახის დოკუმენტებში“ საგანგებოდ ეძება „ნანუჩას სახელის მქონე“ მოღვაწე და მისი სიტყვებით, „შედეგი ასეთია: ქართულ წერილობით ძეგლებში «ნანუჩა» არა ჩანს”¹, რა თქმა უნდა, გარდა არჩილისა და იოსებ ტფილელის ცნობებისა (არაბული 1983: 10). სამაგიეროდ, მამუკა თავაქარაშვილი (მდივანი, რომელმაც 1646 წელს „ვეფხისტყაოსანი“ გადაწერა, თავის გალექსილ „ზააქიანის“ შესავალში ახსენებს „მწერალ მანუჩარს“: „ეს ამბავი საქართველოს ძველი-ძველადაც ჰქონდა; თუმცა ჩემზე უკეთ ის სხვებმა იცოდენ, მაგრამ მისი გალექსვისათვის თავი არ შეუწუხებიათ არც შავთელს, არც სარგის თმოგველს, არც მ ა ნ უ რ ა რ ს, არც შოთას, არც კახთა მეფეს თეიმურაზს. ამიტომ მე, მეფის მდივანმა მამუკამ, ვთქვი ეს ზააქიანი, სახელდობრ, გავლექსე მე ზააქისა და ფრიდონის ქველობა; ეს მე გავაკეთე მაშინ, როდესაც ტყვედ ვიყავ ოდიშს, ჩემის პატრონის, ლევან მანუჩარის ძის დადიანის ბრძანებით“. იქვეა ლექსი:

1 „პირთა ანოტირებული ლექსიკონის“ მესამე წიგნში ნაჩვენებია, რომ ქართულ ისტორიულ საბუთებში XVII საუკუნის 60-იანი წლების მეორე ნახევრიდან დასტურდება გვარი ნ ა ნ უ რ ა შ ვ ი ლ ი (//ნანუჭაშვილი): ნანუჩაშვილი (//ნანუჭაშვილი) ალექსანა (// ალექსა) და მისი შვილები – 1665, 1667, 1668, 1669, 1671 წ.წ., ნანუჩაშვილი დათუნა – 1682 წ. (ანოტირებული ლექსიკონი 2004: 268-269).

„ვერ შეემართა შავთელსა და ვერცა სარგის თმოგველსა,
ვერცა მანუჩარს მწერალსა, ტკბილის სიტყვისა მშობელსა“.
(კეკელიძე 1981: 343, 368)

ქართული ლიტერატურის ისტორიაში არც ამ დროის ამ სახე-
ლის მქონე მწერალია ცნობილი.

რაკი არჩილი და იოსები ნანუჩას ამგვარად, მარტო ამ სახელით,
იხსენიებენ, ეს იმას ნიშნავს, რომ ან მათ მისი ვინაობის შესახებ
არაფერი იციან, რაც ძლიერ საეჭვოა (რადგანაც მის ინტერპოლა-
ტორულ საქმიანობას იცნობენ) ან, რაც უფრო სარწმუნოა, XVII სა-
უკუნის 60-80-იან წლებში, როდესაც გადაინერა ზაზასეული ნუსხა
და შეითხზა „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“, ნანუჩა იმ-
დენად საყოველთაოდ ცნობილი პიროვნება იყო, მისი ხსენება ორი-
ვემ, არჩილმა და იოსებმაც, ასეც (გვარის გარეშე) საკმარისად მი-
იჩნია. არჩილი იქვე მარტო სახელით კიდევ იხსენიებს „ომანიანის“
ავტორს, ქაიხოსროს. დანარჩენს, ყველას, სახელით და გვარით (ან
ზედწოდებით) წარმოგვიდგენს¹. ესენია: თურმანიძე ხოსრო (25.1),
ჯაგლაგა ფანველიშვილი (27. 1), ფარსადანისძე ნოდარ (29.1), ჩო-
ლოყაშვილი გარსევან (30.1), სულხან თანიაშვილი (31.1), ბარძიმ
ვაჩნაძე (32.1), სამეხელი იაკობ (33.1) და ფეშანგი ფაშვიბერტყაძე
(34.1).

რუსთველოლოგიაში, დაწყებული თეიმურაზ ბაგრატიონიდან,
მიჩნეულია, რომ მწერალი ნ ა ნ უ ჩ ა XVII საუკუნის იურიდიულ სა-
ბუთებში ნახსენები ის მანუჩარ ციციშვილი უნდა იყოს, რომელიც
ცოტა ადრეც და ამ საუკუნის 20-იან წლებში თეიმურაზ პირველ-
თან ახლოს არის და ქართლის თავადაზნაურთა სასისხლო საქმე-
ების გარჩევაში მონაწილეობს, ხოლო 1638–1646 წლებში როსტო-
მის სამეფო კარზე სახლთუხუცესია. რაც განსაკუთრებით საყუ-
რადლებოა, გ. ლეონიძის გამოკვლევით, მისი ქალიშვილი ანუკა იმ
სარდალ ზაზა ციციშვილის მეუღლეა (ლეონიძე 1958: 200), რომ-
ლის დაკვეთითაც იოსებ ტფილელმა „ვეფხისტყაოსნის“ აღნიშნუ-

1 სხვა ამბავია ჩახრუხადე, რადგან მის შესახებ ცნობები არც მაშინ
მოიპოვებოდა. ქაიხოსროზე კი იგივე უნდა ითქვას, რაც ნანუჩაზე. „ომანიანის“,
„ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებათა გაგრძელების, პოპულარობაზე მეტყველებს,
როგორც მისი გამომცემელი ლიანა კეკელიძე აღნიშნავს, ჩვენამდე მოღწეული
მისი შემცველი ნუსხების სიმრავლე (კეკელიძე 1987: 147). მისი ავტორი, თეიმურაზ
პირველის სამეფო კარზე დანიშნულებული მოურავი, ქაიხოსრო ჩოლოყაშვილიც,
ასეთივე ცნობილი და პოპულარული პიროვნება უნდა ყოფილიყო.

ლი ნუსხა გადაწერა. გ. არაბულის დასკვნით, „ვინაიდან 1650-იანი წლების დოკუმენტებში მანუშარ ციციშვილი აღარ ჩანს, უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი ამ დროს გარდაცვლილია, ხოლო ზოგიერთი არაპირდაპირი ცნობის გათვალისწინებით იგი დაბადებული უნდა იყოს 1590-იან წლებში“ (არაბული 1983: 15).

ამ მონაცემების მიხედვით, ნანუჩას ავთანდილის ანდერძი XVII საუკუნის 10-იან წლებზე ადრე შეთხზული არ უნდა იყოს.

არც ს. კაკაბაძე და არც პ. მარგველაშვილი საძიებელი ნუსხის ქალაღზე არაფერს ამბობენ. ქალაღის წარმომავლობით მის დათარიღებას ჯერ კიდევ ალ. ხახანაშვილი შეეცადა, რომელიც წერს: „მასალა – ქალაღი, რომელზედაც დაწერილია პოემა, ნებას არ გვაძლევს, გადავწიოთ იგი XV საუკუნისაკენ, ამიტომ მას მივაკუთვნებთ XVI საუკუნის ბოლოს, XVII საუკუნის დასაწყისს“ (იორდანიშვილი 1964: 6).

რამაზ პატარიძე, რომელიც „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებს ქალაღის წარმომავლობისა და ჭვირნიშვნების მიხედვით ათარიღებს, აღნიშნავს, რომ H-2074 სპარსულ ქალაღზეა დაწერილი. ამავე წარმომავლობის ქალაღია გამოყენებული პოემის 10 ნუსხაში, მათ შორის, თარიღიანებში, – XVII საუკუნის 60-იან წლების ზაზასეულ, 1671 წლის H-757 და 1680 წლის H-54 ნუსხებში. საქართველოში სპარსული ქალაღის გავრცელებისა და ხმარების დროის შესახებ წერს: „სპარსული ქალაღი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პირველად ჩანს საქართველოში XV–XVI საუკუნეთა მიჯნიდან. ამ დროის სულ რამდენიმე ხელნაწერი მოგვეპოვება სპარსულ ქალაღზე. მე-16 საუკუნის მანძილზე სპარსული ქალაღი საქართველოში ძალიან იშვიათია. ამ საუკუნის მანძილზე ჩვენში იტალიური ჭვირნიშნიანი ქალაღია გაბატონებული. სპარსული ქალაღი კვლავ ჩნდება ჩვენში მხოლოდ მე-17 საუკუნის დასაწყისიდან, განსაკუთრებით კი როსტომ მეფის დროიდან, კერძოდ, 1632 წლიდან. სპარსულ ქალაღზე გადაწერილი „ვეფხისტყაოსნის“ არცერთი ხელნაწერი არ უნდა იყოს 1632 წელზე ადრეული. მე-18 საუკუნის დამდეგიდან სპარსული ქალაღი საქართველოში თანდათანობით ქრება, მაგრამ მე-18 საუკუნის მანძილზე გვიანობამდე მაინც ჩანს“ (პატარიძე 1975: 70).

ალბათ, რ. პატარიძის ამ დათარიღებამ მისცა ბიძგი გ. არაბულს, ამ ნუსხის დამზადება ასეთი სახელდებითა და კატეგორიულობით განესაზღვრა: „ამ ხელნაწერის კალიგრაფიის, სანერი მა-

სალის, რედაქციული შედგენილობისა და საქართველოს პოლიტიკურ-კულტურული ვითარების გათვალისწინებით დგინდება, რომ იგი გადაწერილია ქართლში, როსტომის მეფობის დროს. ეს ნუსხა გადაწერილი უნდა იყოს მარიამ დედოფლის დაკვეთით 1630 – 40-იან წლებში“ (არაბული 1983: 13).

ზედმეცნა საუბარი და ჩვენც სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ ს. კაკაბაძის ბოლოდროინდელ შეხედულებაზე, თითქოს ჩვენთვის საინტერესო ნუსხა გადაწერილი იყოს იოანე ავალიშვილის რომელიმე წინაპრის მიერ. ამის რაიმე ნიშანი არ არსებობს.

აღნიშნული საკითხების უწყურადღებოდ და პასუხგაუცემლად დატოვება ჭეშმარიტებას უთუოდ აგვაცდენს.

სამეცნიერო ლიტერატურაში ნაჩვენებია, რომ წერილობით ძეგლებში იოანე ავალიშვილი ჩანს 1600-1630 წლებში. ასეა „პირთა ანოტირებულ ლექსიკონის“ პირველ წიგნში (ანოტირებული ლექსიკონი 1991: 76), სადაც 1600 წ. სავარაუდო თარიღია. როგორც თეიმურაზ პირველი რუსეთის მეფე მიხეილს 1639 წელს სწერდა, იოანე ამ დროისათვის ცოცხალი აღარ არის და ის მოხუცებული გარდაცვლილა: „...господин Захарий Католикос, который находился в Схете и который был святой и добрый муж, сканчался; также господин Иоанн Архиепископ, который был образованный и ученый муж, в старости умер“ (ბროსე 1861: 8).

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული იმის მაჩვენებელია, რომ H-2074 ნუსხა დამზადებული უნდა იყოს XVII საუკუნის პირველი ნახევრის შუა წლებში, ყოველ შემთხვევაში, ამ საუკუნეზე ადრინდელი, თუნდაც რამდენიმე წლით, სავარაუდო არ არის¹.

ახლა იმაზე, რას იძლევა და რამდენად მნიშვნელოვანია „ვეფხისტყაოსნის“ ამ ნუსხის ამგვარად გამოქვეყნება.

პ. მარგველაშვილი არაერთხელ იუწყება, რომ მისი არჩევანი ხელნაწერის სიძველემ და სანდოობამ განსაზღვრა. ანოტაციაში ვკითხულობთ: იგი „ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერთა შორის არის ყველაზე ადრინდელი და ერთ-ერთი სანდო ტექსტის შემცველი“. მერე და მერე სიტყვა „ერთ-ერთი“ აღარ ჩანს. ერთგან წერია: „ეს ნუსხა ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერთა შორის ყველაზე ადრინდელი და სანდოა“ (გვ. 5). ბოლო ყდის მეორე გვერ-

1 ს. ცაიშვილი ჯერ წერს: „უფრო რეალური ჩანს H-2074 ხელნაწერის თარიღი მე-17 საუკუნის შუა წლებით განესაზღვროთ (30-იან, 40-იანი წლებით)“, შემდეგ ზოგადად, XVII საუკუნის პირველ ნახევარს ასახელებს (ცაიშვილი 1984: 252, 397).

დზე აღნიშნულია: „დღეს ჩვენამდე მოღწეულ ხელნაწერთა შორის იგი არის ყველაზე ადრინდელი, მდიდრულად გაფორმებული და სანდო ტექსტის შემცველი“.

მოღწეულთა შორის საკვლევი ნუსხა მართლაც ყველაზე ძველია (მასზე ადრინდელი ე. წ. ახალციხური ფრაგმენტი ჩანს), მაგრამ, როგორც ვნახეთ, არა იმდენად, რამდენადაც ს. კაკაბაძესა და პ. მარგველაშვილს ესახებათ. პ. მარგველაშვილი წერს: „იგი, აქამდე ყველაზე ადრინდელად მიჩნეულ, თავაქარაშვილისეულ ნუსხას ნახევარი საუკუნით უსწრებს“ (გვ. 6).

ჯერ-ერთი, რუსთველოლოგიაში თავაქარაშვილისეული ნუსხა (H-599), რომელიც დაწერილია 1646 წელს, სახელდება არა საერთოდ „ყველაზე ადრინდელად“, არამედ – მხოლოდ თარიღის მქონე ხელნაწერთა შორის ადრინდელად. H-2074 რომ მასზე უწინარესია, კარგა ხანია, სადავო აღარ არის. მეორეც, ვნახეთ, მათ შორის სხვაობა არის არა ნახევარი საუკუნე, არამედ, ყველაზე მეტი, 20 თუ 30 წელი. ხელნაწერთა ავტორიანობის განმსაზღვრელად ეს დრო დიდი სრულებითაც არ არის. H-599-სა და 1680 წელს გადაწერილ H-54-ს შორის განსხვავება 34 წელია, მაგრამ წაკითხვების მიხედვით, პირველი მეორეს არა თუ სჯობნის, პირიქით, კიდევაც ჩამოუვარდება.

ბარემ იმასაც შევნიშნათ, რომ თავისი არჩევანის გასამართლებლად პ. მარგველაშვილი კიდევ ასახელებს ერთ, ამჯერად უცნაურ, მოტივს: ეს ხელნაწერი, – წერს იგი, – „ოთხი საუკუნითაა დაცილებული რუსთაველის ეპოქას. ნუსხის შექმნიდან დღემდე კიდევ ოთხი საუკუნე გავიდა და, ამდენად, ეს ხელნაწერი დროის დინებაში, თითქოს საგანგებოდ, იმ მიჯნად, თუ წყალგამყოფად წარმოსახა, რომლის ერთ ოთხსაუკუნოვან მხარეს საერთოდ არა გვაქვს პოემის ტექსტი, მეორე ოთხსაუკუნოვან მხარეს კი თავმოყრილია დღეისათვის ცნობილი ყველა ხელნაწერი და სტამბურად გამოცემული ვარიანტები „ვეფხისტყაოსნისა“. სხვა ღირსებებთან ერთად, ამ გამორჩეულობის გამოც გადავწყვიტეთ იოანე ავალიშვილის „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემა“ (რუსთაველი 2005: 16).

მკაცრად უნდა ვთქვათ, ეს საკითხისადმი მეცნიერული მიდგომა არაა! არის კი იმდენად „სანდო“ H-2074-ის ტექსტი, რომ იგი საზოგადოებას უცვლელად მივანდოლოთ?

რუსთველოლოგიაში გარკვეულია, რომ ეს და მისი მიმდევარი ნუსხები ჩანართებითა და დანართებით უხვადაა შევსებული. ამის

გამო ისინი ძველად და ზოგჯერ ახლაც გვიანდელ რედაქციულ ჯგუფადაა მიჩნეული. სანიმუშოდ მხოლოდ იუსტ. აბულაძის შეფასებას დავიმოწმებთ, როცა ის „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებს სამ რედაქციად ყოფდა: H-2074 „ხელნაწერი, თავისი შედგენილობით, წარმოადგენს პოემის ერთ-ერთ ტიპის რედაქციას, რომელიც აგრეთვე ვრცელი და ჩანართთაგან ნაღებულია, როგორც H-54 და H-757 და, ამ უკანასკნელებთან ერთად, შეიცავს მეტისმეტად სრულ ტექსტს, რომელშიაც შესულია ყველა ნაგვიანები რედაქციების ნაანდერძევი ჩანართები“ (აბულაძე 1967: 144).

ბოლო ან ბოლოსწინა რედაქციადაა ეს ჯგუფი შეფასებული ს. კაკაბაძის, ს. ცაიშვილისა და სხვების მიერაც, რომლებიც „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერებს წლების განმავლობაში საგულდაგულოდ იკვლევდნენ¹.

„ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების“ გამოქვეყნების შემდეგ, პირველად კი ა. შანიძისა და ალ. ბარამიძის რედაქტორობით 1966 წლის ვარიანტებიანი გამოცემის მომზადებისას, ნათელი გახდა, რომ H-2074 და მასთან მდგომი ნუსხები სტროფული შედგენილობით ზოგიერთთან შედარებით უფროა დამახინჯებული, მაგრამ ნაკითხვების მიხედვით უკეთეს, ძველ ვითარებას ასახავს. მაგრამ, როგორც ა. შანიძე ბოლოდროინდელი კვლევის შედეგების შეჯამებისას აღნიშნავს, პოემის „ხელნაწერებიდან ზოგი უფრო სანდოა და ზოგი ნაკლებ. საერთოდ, არ მოღწეულა არც ერთი ხელნაწერი, რომ რუსთველისეულ ტექსტს შეუდგენა და გამოგვეცემდეს“ (შანიძე 1986: 324). მკვლევარი იქვე გვიჩვენებს რამდენიმე შემთხვევას, როცა H-2074 და მისი ჯგუფის ნუსხები უმართებულო ვარიანტებს იძლევა.

ასე რომ, H-2074-ის გამოქვეყნება, როგორც „სანდო ტექსტის“ შემცველი ნუსხისა, ყოვლად გაუმართლებელია.

პ. მარგველაშვილი განუხრელად ცდილობს, ხელნაწერის ზუსტი ასლი მოგვანოდოს. მათ შორის იცავს სასვენ ნიშნებს – ყოველი სიტყვის შემდეგ სამწერტილს. ეს ჩვეულებრივი მკითხველისათვის წიგნის გამოყენებას კიდევ უფრო ართულებს, სამაგიეროდ, შესაძლებლობას აძლევს პოემის ტექსტის მკვლევარებს, იოლად გაეცნონ მის მონაცემებს. ოღონდ იმის გამო, რომ გამოქვეყნებულია

¹ „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა რედაქციების შესწავლის ისტორია მოკლედ მიმოხილული გვაქვს ჩვენს წიგნში: ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა რედაქციები გაგრძელების მიხედვით (დარჩია 1975: 115–122).

„ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტები“, H-2074 ნუსხა საქართველოში, ხელნაწერთა ინსტიტუტშია დაცული, მისი ფოტოპირები მოეპოვება „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენ კომისიას, ლიტერატურის ინსტიტუტსა და სხვა სამეცნიერო დაწესებულებებს, მისი მომხმარებელთა წრე დიდი ვერ იქნება.

ამ ნუსხის გამოცემას მეტი გამართლება და სარგებლობის მოტანა შეეძლო, თუ მას ფოტოტიპურად ან თანამედროვე სასვენი ნიშნებით დავებუქდავდით და მას მისი მიმდევარი ხელნაწერების კითხვასხვაობებს დავურთავდით. ჯერ კიდევ „ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების“ გამოსვლამდე ა. შანიძე წერდა: „როდესაც დაიბეჭდება ეს ვრცელი რედაქციები (მხედველობაში აქვს „ვეფხისტყაოსნის“ 1956 წლის გამოცემა და ილ. აბულაძისა და ი. გიგინეიშვილის გამოსაცემად ნავარაუდები H-54 ხელნაწერი – ბ. დ.), შედარებული სხვა ხელნაწერებთან, ნაჩვენები იქნება მთავარი იკითხვისები და ვარიანტები, ეს მოგვცემს საშუალებას, ადვილად გამოვარკვიოთ სხვადასხვა რედაქცია და დავადგინოთ, თუ რომელი ტექსტი რომლისაგან მომდინარეობს. შემდეგ საჭირო იქნება უთუოდ ერთნაირი შედგენილობისა და რედაქციულად ერთნაირი ტექსტების ერთად გამოცემა მათი ვარიანტები სჩვენებით“ (შანიძე 1986: 93).

„ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა ვარიანტების“ გამოსვლამ ეს წინაპირობა მოაგვარა. დასანანია, ამ გზაზე პ. მარგველაშვილმა და მისმა საგამომცემლო ჯგუფმა ასეთი დიდი სამუშაო ჩაატარა და მისი ბოლომდე მიყვანა გააზრებული არ იქნა.

სარეცენზიო წიგნი გამოცემულია უმაღლეს პოლიგრაფიულ დონეზე, რაც ძალაუნებურად გულისტკივილით მიგვახედებს იმ უმაღლეს მეცნიერულ დონეზე შესრულებული პირველხარისხის ნაშრომებისაკენ, რომლებიც ქართული ენის, საქართველოს ისტორიის, ლიტერატურისა და კულტურის სხვა დარგების კარდინალურ საკითხებს აშუქებენ ან მათი შესწავლის საფუძვლებს ქმნიან და ისინი მეცნიერთა ამ გაუსაძლის პირობებში საწერი მაგიდის უჯრებს ვერ გაშორებია.

ჩვენი დასკვნები არის:

1. პ. მარგველაშვილის ეს ნაშრომი მნიშვნელოვანია იმით, რომ ავტორმა განაახლა ს. კაკაბაძის მიერ ადრე წამოყენებული და შემდგომ სხვებისაგან უარყოფილი და დავინყებული თვალსაზრისი და ნათელყო: „ვეფხისტყაოსნის“ ძველი და უმშვენიერესი H-2074

ხელნაწერის კალიგრაფი არის იოანე ავალიშვილი.

2. მიუღებელია მოსაზრება, თითქოს ეს ნუსხა გადანერილი იყოს XVI საუკუნის მიწურულს, 1590-1600 წლების ახლოს. უფრო ჩანს, იგი უნდა განეკუთვნებოდეს XVII საუკუნის პირველი ნახევრის შუა წლებს. სავარაუდო არ არის, ამ საუკუნეზე თუნდაც რამდენიმე წლით ადრინდელი იყოს.

3. H-2074 ნუსხის ტექსტის გამოცემა უფრო გამართლებული იქნებოდა და მას მეტი სარგებლობის მოტანა შეეძლო, თუ მას რედაქციულად მასთან მდგომი პოემის სხვა ნუსხების კითხვა-სხვაობანი დაერთვოდა.

დამოწმებანი:

აბულაძე 1967: იუსტ. აბულაძე, რუსთველოლოგიური ნარკვევები. კრებული შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა იოსებ მეგრელიძემ. თბ.: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1967.

ამირანაშვილი 1966: „ვეფხისტყაოსნის“ დასურათება, მინიატურები (შედგენილია და მხატვრულად გაფორმებულია გ. გორდელაძის მიერ, შესავალი წერილი და რედაქცია აკად. შ. ამირანაშვილისა). თბ.: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1966.

ამირანაშვილი 1968: შ. ამირანაშვილი, ვეფხისტყაოსანი ძველ ქართულ ხელოვნებაში. თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1968.

ანოტირებული ლექსიკონი 1991: პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. გამოსაცემად მოამზადეს დ. კლდიაშვილმა, მ. სურგულაძემ, ე. ცაგარეიშვილმა, გ. ჯანდიერმა, თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1991.

ანოტირებული ლექსიკონი 2004: პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, XI-XVII სს. ქართული ისტორიული საბუთების მიხედვით. მასალები შეკრიბეს და გამოსაცემად მოამზადეს ანა ბაქრაძემ, ლევან რატიანმა და გიორგი ოთხმეზურმა, ტომი შეადგინეს დარეჯან კლდიაშვილმა და მზია სურგულაძემ, თბ., გამომცემლობა „არტანუჯი“, 2004.

არაბული 1983: გ. არაბული, ნარკვევები „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შესახებ. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1983.

ბაქრაძე 1966: ანა ბაქრაძე, ვეფხისტყაოსნის გადამწერნი. კრებ.: შოთა რუსთაველი, ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1966.

ბერიძე 1967: ვახტანგ ბერიძე, ძველი ქართველი ოსტატები. თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, 1967.

ბროსე 1861: Броссе М. Переписка, на иностранных языках, Грузинских Царей с Российскими Государями от 1639 по 1770 г. С.-Петербург, 1861.

თაყაიშვილი 1910: ე. თაყაიშვილი, საქართველოს სიძველენი, III. თბ.: 1910.

იორდანიშვილი 1964: ს. იორდანიშვილი, ნარკვევები. პროფ. შოთა ძიძიგურის რედაქციითა და შესავალი წერილით. თბ.: გამომცემლობა „ლიტერატურა და ხელოვნება“, 1964.

კაკაბაძე 1924: ს. კაკაბაძე, ვეფხისტყაოსნის 1600 წლის ახლოდროინდელი მხატვრული ხელნაწერი. საისტორიო მოამბე, II, თბ.: 1924.

კაკაბაძე 1966: ს. კაკაბაძე, ვეფხისტყაოსნის უთარილო ხელნაწერების დათარიღების საკითხი. აღ. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XXIX, ქუთაისი, 1966.

კაკაბაძე 1966*: ს. კაკაბაძე, შოთა რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი. გამომცემლობა „განათლება“, 1966.

კაჭარავა 2000: ე. კაჭარავა, იოანე ავალიშვილი. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები. თბ.: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2000.

კეკელიძე 1981: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1981.

კეკელიძე 1987: ლ. კეკელიძე, ჩოლოყაშვილი ქაიხოსრო. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 11, თბ.: გამომცემლობა „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, 1987.

ლეონიძე 1958: ლეონიძე გ. გამოკვლევები და წერილები. თბ.: გამომცემლობა „საბჭოთა მწერალი“, 1958.

ლომინაძე 1980: ბ. ლომინაძე, იოანე (ავალიშვილი). ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, 5, თბ.: გამომცემლობა „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“, 1980.

მაკალათია 1960: ს. მაკალათია, კავთურას ხეობა. თბ.: 1960.

მენაბდე 1962: მენაბდე ლ. ძველი ქართული მწერლობის კერები, ტ. I, ნაკვეთი I. თბ.: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, 1962.

პატარიძე 1975: რ. პატარიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა ჭეირნიშნები. კრებული: მრავალთავი, ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, V. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1975.

ჟორდანია 1892: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ, ტფ., 1892.

რუსთაველი 2005: შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. თბ.: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2005.

ტატიშვილი 2000: ლ. ტატიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ გადამწერნი. თბილისი-კოპენჰაგენი, 2000.

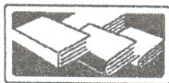
ქელიძე 1960: მ. ქელიძე, ვეფხისტყაოსნის დასურათების ისტორიისათვის. თბ.: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1960.

შანიძე 1986: ა. შანიძე, თხზულებანი თორმეტ ტომად, V, ვეფხისტყაოსნის საკითხები. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1986.

ჩაჩანიძე 1925: გ. ჩაჩანიძე, თეიმურაზ I-ის სიგელი 1612 წლისა, მიცემული ალავერდის ტაძრისადმი. საისტორიო მოამბე, I, თბ.: 1925.

ცაიშვილი 1984: ს. ცაიშვილი წერილები და გამოკვლევები, I. თბ.: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1984.

ხუსკივაძე 1976: ი. ხუსკივაძე ქართული საერო მინიატურა XVI-XVIII საუკუნეებში. თბ.: გამომცემლობა „ხელოვნება“, 1976.

ჩვენი პუბლიკაცია

გიორგი ჯავახიშვილი

თომა მთავრიშვილი

თ. მთავრიშვილი „ყველასგან ცნობილია თავისი კახური სიღარბისლით და მის შესახებ უბრალო ეჭვიც არავის ეპარება“.

იაკობ გოგებაშვილი

ქართველი წიგნის მოამაგეთა შორის ერთ-ერთი საპატიო ადგილი ეკუთვნის თომა აბრამის ძე მთავრიშვილს (1859-1928 წ.წ.). მან XX საუკუნის 10-იანი წლებიდან დაიწყო ქუთაისში საგამომცემლო საქმიანობა და, როგორც 1912 წელს „თ. მთავრიშვილის და ამხანაგობის წიგნის მაღაზიის“ კატალოგიდან და ავტობიოგრაფიული ჩანაწერებიდან ჩანს, გამოუცია 80-მდე დასახელების წიგნი.

მთავრიშვილები გარეკახეთში სახლობდნენ. საგვარეულოს დამწყებად ერეკლე მეორის ბრძოლებში თავგამოჩენილი იოსებ მთავრიშვილი ითვლება. მეფემ მტერთან ერთ-ერთ შეტაკებაში კარგი მეთაურობისათვის მას გვარი მთავრიშვილი უბოძაო, – სიამაყით გადმოსცემენ სოფელ ყანდაურასა და ჯიმიტში მცხოვრები მთავრიშვილები.

1859 წლის 6 ოქტომბერს ჯიმიტში (დღეს გურჯაანის რაიონშია) დაიბადა თომა აბრამის ძე მთავრიშვილი. დედამისი, კარდანახელი ბერიძის ასული, იმ დროის კვალობაზე განათლებულ ქალად ითვლებოდა. მას სოფელში გაუხსნია ქალთა სკოლა და წერა-კითხვასთან ერთად ხელსაქმესაც ასწავლიდა. მამამისი სოფლის ეკლესიის დიაკვანი ყოფილა.

ექვსი წლის თომა ჯიმიტის სამრევლო სკოლაში შეჰყავთ. სამი წლის შემდეგ გადაუყვანიათ საცხენისის სამხედრო სასწავლებელში. ამ სკოლას, როგორც თ. მთავრიშვილი თავის ავტობიოგრაფიაში აღწერს: „კაზარმის სული უფრო ჰქონდა, ვიდრე სასწავლებლისა. ჩემთვის და ჩემი ტოლი ამხანაგებისათვის აუტანელი ჯოჯოხეთუ-

რი წეს-წყობილება არსებობდა. ყველაზე აუტანელი ჩემთვის ის იყო, რომ ნება არ გექონდა ქართულად დამელაპარაკა“.

1877 წელს თ. მთვრიშვილმა დაამთავრა საცხენისის სასწავლებელი და შევიდა თბილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტში. 1881 წლიდან ქუთაისის გიმნაზიაში 33 წლის განმავლობაში პედაგოგად. პარალელურად მოღვაწეობდა საგამომცემლო სფეროში.

თ. მთვრიშვილი ქუთაისის გიმნაზიასა და მასთან არსებულ პრო-გიმნაზიაში ასწავლიდა ქართულ ენას, ბუნებისმეტყველებასა და მათემატიკას. მას, როგორც კარგ მასწავლებელს, ქებით იხსენიებენ იაკობ გოგებაშვილი, ალექსი ჭიჭინაძე და მისი მრავალრიცხოვანი მოსწავლეები. 1967 წელს მწერალ-აკადემიკოსმა კ. გამსახურდიამ გაიხსენა: „არასოდეს დამავიწყდება ჩვენი ქუთაისელი მასწავლებლებიდან იოსებ ოცხელი, თომა მთვრიშვილი და სხვები. თომა კახელი მე ერთ წელიწადს ქართულ ენას მასწავლიდა. ეს მასწავლებლად განსაზიერებული კაცი იყო და ძალიანაც გვიყვარდა, გვატყვევებდა საქართველოს ისტორიული მასალების ღრმა ცოდნით. ახლაც მახსოვს მისი ჩატარებული გაკვეთილი ქართული თვლის სისტემის შესახებ. ოცობით თვლის ისტორიაზე ახლახანს პროფ. ა. შანიძემ „ცისკარში“ წერილი რომ გამოაქვეყნა, გამახსენდა თომა მასწავლებლის საუბარი. კარგად მახსოვს მისი თანაავტორობით შედგენილი წიგნი „გუთანი“. მე ვალში ვარ ჩემი მასწავლებლების წინაშე“.

თ. მთვრიშვილის მიერ საინტერესო ნარკვევები გამოაქვეყნეს პროფესორებმა ტრიფონ ხუნდაძემ და პეტრე ვაჭრიძემ.

თ. მთვრიშვილი პედაგოგიური მოღვაწეობის პარალელურად თანამშრომლობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში. მისი პუბლიცისტური წერილები „დროებაში“, „შრომაში“, „მოამბეში“ და სხვა ჟურნალ-გაზეთებში უმთავრესად ასახავდა გლეხის ცხოვრების საჭიროებოტო მდგომარეობასა და სწავლა-განათლების საკითხებს. საყურადღებოა თ. მთვრიშვილის ღვაწლი ქართული როგორც ორიგინალური, ისე ნათარგმნი პედაგოგიური ლიტერატურის გამდიდრების საქმეში. აი, ზოგი მათგანიც: „სამშობლო ენაზე სწავლის საკითხი და ლევიტსკის მუნჯური მეთოდი“ („ივერია“, 1898 წ., № 6), „პესტალოცის ცხოვრება“ (თარგმანი გამოქვეყნდა ქუთაისის ალმანახ „ცდაში“).

თ. მთვრიშვილი ავტობიოგრაფიაში წერს: „ჩემი საყვარელი მწერალი იყო ილია ჭავჭავაძე. მისი თხზულებების კითხვა არასოდეს არ მომწყინდებოდა. ჯერ ისევ ინსტიტუტის მოსწავლე ვიყავი, როცა ნავიკითხე ჭავჭავაძის მოწოდება, რომლითაც ის თხოულობ-

და ხალხური ნაწარმოებების შეკრებას დასაბეჭდად ჟურნალ-გაზეთებში. ჩემს უბის წიგნაკში ჩავწერე მრავალი ზღაპარი და ლექსი, რომელნიც ჩემი მოხუცებული მეზობლის ქალისაგან გავიგონე“. მართლაც, თ. მთავრიშვილის ღვაწლი ამ მხრივ მნიშვნელოვანია, მისი შეკრებილი ფოლკლორული მასალები ქვეყნდებოდა „ივერი-აში“, „მოამბეში“, „აკაკის თვითურ კრებულსა“ და „ჯეჯილში“. მისი საინტერესო შრომა „Простонародная свадьба в Кахетии“ დაიბეჭდა 1902 წელს კრებულში „Сборник материалов для описания местности и племен Кавказа“ (№ 31 განყოფილება, გვ. 149-160).

თ. მთავრიშვილი პუბლიცისტურ წერილებს ხშირად ბეჭდავდა ფსევდონიმებითა და კრიპტონიმებით: „ზიარელი“, „თ. ძიარელი“, „თ.მ.“, „მ“, „მ-ი“, „მ-ლი“, „მ-შვილი“, „ზ-ი“, „კახელი თ“, „ლაკბისპირელი“, „ნანიაწელი“, „ჯიმითელი“ და სხვა.

თ. მთავრიშვილის სახელთან არის დაკავშირებული ქუთაისში და მის ახლომახლო სოფლებში ბიბლიოთეკების გახსნის და წიგნის გავრცელების საქმიანობა. ტრ. ხუნდაძეს მოჰყავს ასეთი ცნობები წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების არქივიდან 1897 წლის 22 აპრილს: „თომა მთავრიშვილი ითხოვს 90 მანეთს წიგნების სოფლებში უფასოდ დასარიგებლად“. 1898 წლის 10 მარტს „თომა მთავრიშვილმა შეაგროვა ფული და აქედან 30-3 მანეთის წიგნები გაგზავნა ზუგდიდსა და ოდესაშიო. „თ. მთავრიშვილმა გამოგზავნა 230 მანეთი და თანახმად შემომწირველთა სურვილისა, უფასოდ დაეგზავნა ამ თანხის წიგნები სოფლებში პატარ-პატარა ბიბლიოთეკების შესაქმნელად“ (სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები, კრებული II, 1955 წ., გვ. 166).

დიდია თ. მთავრიშვილის ღვაწლი ქართული წიგნის გამოცემის საქმეში. მან შვიდი-რვა წლის განმავლობაში ნაყოფიერი მუშაობა გასწია ქუთაისის ინტელიგენციის მიერ დაარსებული გამომცემლობის საშუალებით. თ. მთავრიშვილის ცნობით: „ამხანაგობამ გამოსცა ოცამდის სხვადასხვა სახელწოდების ქართული წიგნი. ამავე ამხანაგობამ ქალაქის ბულვარში ააშენა მშვენიერი კიოსკი, სადაც იყიდებოდა ამხანაგობის მიერ გამომცემული წიგნები, ჟურნალ-გაზეთები და სხვა“. 1908 წელს კი თ. მთავრიშვილმა ძმებ იოსებ და სიმონ ოცხელებთან ერთად დააარსა წიგნის გამომცემელი ამხანაგობა.

თ. მთავრიშვილის სახელს უკავშირდება დიდი ქართველი მეცნიერის ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომის „ქართული სამართლის ისტორიის“ და კიტა აბაშიძის „ეტიუდების“ პირველი პუბლიკაციები.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებია გაბნეული ივანე ჯავახიშვილის და კიტა აბაშიძის მიმოწერაში¹. საყურადღებოა თვით თ. მთავრიშვილის ივანე ჯავახიშვილისადმი მიწერილი წერილები².

„თ. მთავრიშვილის და ამხანაგობის წიგნის მალაზიის“ გრიფით გამოიცა შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანი“ (1918), იაკობ ხუცესის „წამება წმიდისა შუშანიკისი“ (1917 წ.), დ. კარიჭაშვილის „ხუცური ანბანი“, პროფ. ა. ხახანაშვილის „ბატონყმობა საქართველოში რუსეთთან შეერთებამდის (მეორე გამოცემა), კ. აბაშიძის „ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურიდან. ტ. I და ტ. II, ს. გიორგაძის „ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია (სამივე გამოცემა), მისივე წერილები „საქართველოს ისტორიიდან“, წიგნი I (1906), წიგნი II (1908), „ჩვენი ხალხური პოეზია“ (1920 წ.), „კაზმულ-სიტყვაობათა ქრესტომათია“, „ჩვენი ახალი მწერლობა“ და ა.შ.

1915 წლის 13 მაისს ივანე ჯავახიშვილი წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ წიგნებად გამოსაცემ თავის ნაშრომებზე და „ქართული სამართლის ისტორიაზე“ შენიშნავდა: „კარგა ხანია ბატონმა თ. მთავრიშვილმა მოხოვა ამ გამოკვლევის გამოცემა მისთვის მიმეცა და მეც ამ წლის აპრილში პეტრეს ქალაქიდან ვაცნობე, რომ წიგნი მთლად დამთავრებულია და საბოლოოდ შემატყობინოს, კისრულობს თუ არა 400-გვერდიან ნაშრომის გამოცემას. პასუხად მივიღე, რომ „თუ მშვიდობიანობა დამყარდა და ქალაქის მოტანა შესაძლებელი შეიქმნა, ამ წელს სექტემბრიდან დავიწყებთ ბეჭდვას“. ეს წიგნი გამოიცა 1919 წელს.

თ. მთავრიშვილს ქართული წიგნის გამოცემის საკითხებზე მიმონერა ჰქონდა ნიკო ნიკოლაძესთან, ალექსანდრე ხახანაშვილთან, ექვთიმე თაყაიშვილთან და სხვა მოღვაწეებთან.

1925 წელს საქართველოს კპ ცაკის დადგენილებით თომა მთავრიშვილს დაენიშნა პერსონალური პენსია. 1928 წელს კი, როცა გარდაიცვალა ეს ფრიად მაშვრალი კაცი, მისი ნეშტი გადაასვენეს ქუთაისში და დაკრძალეს საფიჩხიის სასაფლაოზე.

აქვე გთავაზობთ თომა მთავრიშვილის ავტობიოგრაფიას, რომელიც დაწერილი უნდა იყოს 1924 წელს. (ავტორის სტილი დაცულია).

¹ აკად. ივანე ჯავახიშვილის არქივი, № 1970, 1371, 1545, 1546, 1547, 2008-2015.

² იგივე, № 2008-2015, ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობა, თბ., 1976 წ.

თ. ა. მთავრიშვილი

დავიბადე სიღნაღის მაზრის სოფ. ჯიმიტში 1859 წ. ოქტომბრის 6-ს და მოვი-
ნათლე იმავე თვის 12-ს, მამიჩემის ოჯახი იყო ერთი უღარიბესთაგანი. თუმცა მამა
ჩემი ამავე სოფლის ეკლესიის მოსამსახურედ (დიაკვნად) ითვლებოდა, მაგრამ ჩე-
ნი ოჯახი არაფრით არ განსხვავდებოდა სხვა გლეხის ოჯახიდან; ჩენს სახლს არა
ჰქონდა არც ჭერი, არც იატაკი, არც ფანჯრები, იგი დახურული იყო ჩალით, და შუა
ცეცხლის ბოლისაგან ეს ჩალა ისე იყო გაშავებული, რომ გიშერივით ბრწყინავდა.
ზამთარში აქ ისე ცივოდა, როგორც გარეთ. დედა ჩემი იყო კარდანახელი გლეხის
ქალი, დიდი და კარგად შეძლებული ოჯახის შვილი, გვარად ბერიძისა. ამ ოჯახში
ექვსი დაცოლშვილიანებული ვაჟკაცი ცხოვრობდა. ეს ოჯახი სავსე იყო ყოველიფ-
რით დედა ჩემი გაზრდილი იყო იქაური სოფლის ოსტატ დედაკაცთან, რომლისგა-
ნაც შესწავლილი ჰქონდა მცირეოდენი ქართული წერა-კითხვა. და საფუძვლიანად
ხელსაქმე, რაიცა მაშინდელ დროს ჩვეულებად იყო ყოველი შეძლებული ოჯახის ქა-
ლისათვის. დედა ჩემმა კარგად იცოდა ჭრა-კერვა, ჩახსაკრავების და ჭრელი წინდე-
ბის მოქსოვა, ყაჯრის, იერიშის და სუფრის მოქარგვა, და სხვ. მაშინდელ დროს იგი
ნასწავლ ქალად ითვლებოდა; ამიტომაც ჩვენი სოფლის შეძლებული ოჯახის პატა-
რა ქალების ოსტატობას კისრულობდა. ჩენს ოჯახში ყოველ წლობით ხუთი ექვსი
და ხშირად მეტიც ქალი გათხოვების დრომდის განუწყვეტლივ იყვნენ ხოლმე; ისინი
მოდიდოდნ დილით, თან მოჰქონდათ თავიანთი სამყოფი საჭმელი, იღებდნენ მონაწი-
ლეობას ჩვენი ოჯახის დასუფთავება-დალაგებაში და თან სწავლობდნენ იმას, რაც
დედა ჩემმა იცოდა. კარგად მახსოვს დედა ჩემის დარიგება, რომლითაც ის მიმარ-
თავდა ხოლმე ახლად შემოსულ მოსწავლეს: „გახსოვდეს, ცოტა ილაპარაკე და მეტი
გააკეთე, თორემ ბევრი ლაპარაკით პირი გაგიდიდდება და ლაშინი შეიქმნებოი“.
ხანდახან, როცა რომელსამე ყბედს შეატყობდა, რომ ცუდლუტობას იწყებდა, ე.ი.
საქმეს ცოტას აკეთებდა და ბევრს ლაპარაკობდა, პირს დილითაც გაუზომავდა და
სალამოთიც და ეტყოდა: „აი მეტის ლაპარაკით შენი პირი როგორ გაგანიერებულა“.
ამ დროს დანარჩენი ამხანაგები გაშტერებით შესცქერდნენ შერცხვნილ ამხანაგს
და ფუჩუნით ერთმანეთს ეუბნებოდნენ: „მართალს ამბობს ოსტატი, დღეს მაგის ყბა
არ შეჩერებულა“.

ასე ასწავლიდა წერა-კითხვას და ხელსაქმეს დედა ჩემი, ვიდრე მოსწავლე ქალე-
ბი სრული წლოვანში შეიქნებოდნენ. ამ შრომისათვის დედა ჩემი მცირე ჯილდოთი
კმაყოფილდებოდა: როცა მის მიერ განვრთნილი ქალი გაუთხოვდებოდა და ჯვა-
რის სანერად მოემზადებოდა, საქმრო უეჭველად დედაჩემთან მოვიდოდა, მაღლო-
ბას გადაუხდიდა და საოსტატოზე მოურიგდებოდა. თუ სასიძო ღარიბი კაცი იყო,
დედა ჩემი ხუთ მანეთს ზევით არ მოსთხოვდა, თუ მდიდარი იყო – თუმანს. ექვსი
წლისა რომ შევსრულდი, მამამ მიმაბარა ჩვენი სოფლის სკოლაში, სადაც მასწავ-
ლებლობდა ს. კაჭრეთის მღვდელი დავით შიშინაშვილი, რომელსაც სწავლა დასრუ-
ლებული ჰქონდა თბილისის სასულიერო სემინარიაში. იგი იყო ნიჭიერი და შეგნე-
ბული კაცი, მაგრამ სამსუხაროდ, ჩვენს სწავლებას ნაკლებ ყურადღებას აქცევდა
და უმეტეს დროს მრევლსა და ნადირებაში ატარებდა. აქ დავჩრჩი მე სამ წელიწადს
და შევისწავლე ქართული წერა-კითხვა და ხუცური დავითნის კითხვა. შემდეგ ჩემი

დის ნათლიის თომა ალექსის ძის ტურიაშვილის წყალობით და დახმარებით მიმიღეს საცხენისის სამხედრო სასწავლებლის პანსიონში, რომელიც სახელმწიფო ხარჯით (თბილისის პოლიკის) ინახებოდა. ამ პანსიონში სწავლობდა ასზე მეტი პანსიონერი, პანსიონი მოთავსებული იყო პოლიკისგან მიტოვებურ ვეებერთელა კაზარმაში (თელავის მაზრაში) და ისეთ მიყრუებულ ადგილს იმყოფებოდა, რომ ხშირად მთელი თეობით ამხანაგებისა და მასწავლებლების გარდა ადამიანს ვერ ვხედავდით. მასწავლებლად ამ პანსიონში აფიცრები იყვნენ, – ზოგი სამხედრო სასწავლებელში კურსდამთავრებული, ზოგი იუნკრისაში. სასწავლებელს კაზარმის როლი უფრო ჰქონდა, ვიდრე სასწავლებლისა. ჩემთვისა და ჩემი ტოლი ამხანაგებისათვის აუტანელი, ჯოჯოხეთური წესწყობილება არსებობდა. აქ სუყველაზე აუტანელი ჩემთვის ის იყო, რომ ნება არ მქონდა ქართულად დამელაპარაკნა ჩემ უცნობ ტოლ ამხანაგებთან, რუსული კი მე არ ვიცოდი. სასწავლებელში შესვლისათვანავე გამაფრთხილეს, ქართულად ხმა არ ამოიღო, თორემ უსადილოდ დაგტოვებენო.

პანსიონში რომ დამაბინავა, მამა ჩემი ერთი დღე და ღამე კი დარჩა ჩემთან და, რითაც შეეძლო, მამხნეებდა და მანუგეშებდა, რომ არ მედარდა და არაფრის შემზინებოდა, მაგრამ, როცა შინისკენ დააპირა წასვლა, თითონაც ცრემლი მოერია და მეც ხმამაღლა მოვრთე ტირილი და ცხარე ცრემლით გამოვემშვიდობე მამა ჩემს. დავემორჩილე ჩემს მწარე ბედს და დავრჩი სრულიად უცხოთა შორის, სადაც ყოველი ნაბიჯი შიშსა და მწუხარებას მიმზადებდა.

თითქმის მთელი თვის განმავლობაში მუწჯად ვიყავი, რადგან უსადილობისა შემზინოდა. ამ დროს ერთი ჩემისთანა ახლად ჩამოსული ყმანვილი ამედევნა და ქართულად ლაპარაკი დამიწყო. მე ჯერ ხმას არ ვცემდი, მაგრამ სიმუწჯით რომ მეტად შევწუხდი, ქართულად პასუხი გავეცი. თურმე იმასაც ეს უნდოდა. მონწის თანდასწრებით მომანოდა პატარა მრგვალი ხის ფირფიტა, რომელზედაც გარკვეულის ხელით ეწერა: „за грузинский язык без обеда“.

მე ჯერ არ ვიღებდი ამ საზიზღარ ფირფიტას, მაგრამ მიჩვილა უფროს მოსწავლესთან, რომელმაც ძალით ჩამაბარა და თან დამემუქრა, რომ ბნელ ოთახში („карцер“) ჩამსვამდენ, თუ ფირფიტას არ ავიღებდი.

უბედურება ის იყო, რომ ვისაც ეს ფირფიტა ჰქონდა, იმას ისე ერიდებოდენ ამხანაგები, როგორც კეთროვანს. მეც ეს დამემართა. ისეც მახლობელი არავინა მყავდა და ახლა ხომ სათოფეთაც არავინ მიმიკარა. ამას ისიც დავმატა, რომ სანამ ქართულად მოლაპარაკეს არ ვიპოვიდი, ყოველდღე უსადილოდ უნდა ვყოფილიყავ.

ჩემი უსადილობა გაგრძელდა თითქმის კვირა-ნახევარი, შიმშილმა ისე დამასუსტა რომ წაქცევაზე ვიყავი, დავაპირე კიდეც შინისაკენ გაპარვა, მაგრამ შარა გზა ჩემ სოფლამდის (60 ვერსი) ვერ დავიმახსოვრე, თან გზაზე ალაზანი მქონდა გასავლელი და მეშინოდა მისი, რადგან გზაზე ხიდი არ იყო და ნავით უნდა გავსულიყავი, შემდეგ როგორც იქნა ჩემსავით რუსული ენის უტოღინარი ამხანაგი ვიპოვე და ის საზიზღარი ფირფიტა მას გადავეცი. ის უბედური ჩემზე უფრო სუსტი აღმოჩნდა და შიმშილისაგან ისე შეწუხდა, რომ საავადმყოფოში დანოლა მოუხდა.

მუწჯობა ჩემი თითქმის ოთხი თვე გაგრძელდა, მერმე შევითვისე რაღაც რუსული ჟღერტული და რას და როგორ ვლაპარაკობდით ან მე და ჩემი ამხანაგები, ღმერთმა იცის, თუმცა მასწავლებლის თვალში საუკეთესო მოსწავლედ ვითვლე-

ბოდი, მაგრამ ცოდნა ჩვენი იყო უზადრუკი, და უსაფუძვლო, რადგან ყველაფერი კაჭკაჭივით გვექონდა გაზეპირებული. მასწავლებლები იმდენად კმაყოფილნი იყვნენ ჩემით, რომ ჩემი გვარი აღნიშნული იყო სამ სხვა მოსწავლესთან ერთად წითელ ფი-ცარზე, როგორც საუკეთესო მოსწავლისა.

ხუთი წლის შემდეგ ეს სასწავლებელი სამოქალაქო უწყებაში გადავიდა, მაგრამ რეჟიმი თითქმის იგივე დარჩა, რაც წინათ იყო. 1877 წელს აქ სწავლა გავათავე და ტფილისის სამასწავლებლო ინსტიტუტში შევედი, მაგრამ ამ სასწავლებლის პანსი-ონში ჩემთვის, როგორც არა აზნაურიშვილისათვის, ადგილი არ აღმოჩნდა და იძუ-ლებული შევიქენი ერთი წელიწადი გარედან მოსიარულე ვყოფილიყავი. ეს წელიწა-დი ჩემთვის ჩემი სიღარიბისა გამო აუტანელი შეიქნა. მამა ჩემი დიდის გაჭირვებით თვეში თუმანს მიგზავნიდა. ამ ფულით ბინაც უნდა მექირავნა, საჭმელ-სასმელზედ დამეხარჯნა, სასწავლო წიგნები და ნივთები, ტანისამოსიც და სხვა წვრილმანი ხარ-ჯები გამენია. ეს ფული ასე გავანაწილე: მანეთ-ნახევარი თვეში ბინის ქირად, ექვსი მანეთის საჭმელზე, (დილით და საღამოთი თითო შაურის პური და ორი შაური სა-დღადაც). დანარჩენი 2,50 კაპ. წიგნებისა და სასწავლო ნივთებისათვის სარეცხისა და აბანოსათვის. ადგილი წარმოსადგენია, რა გაჭირვებულ მდგომარეობაში ვიქნე-ბოდი. მთელი წელიწადი ერთხელაც არ გავმძღარვარ, ჩაი არ დამილევია, პალტო და კალოში არ მქონია, სახლი არ გამითბია, თეატრში წასვლა ხომ ოცნების საგნად გადამექცა.

ღირექტორად ამ სასწავლებელში მაშინ ითვლებოდა სასტიკით და მრისხანებით განთქმული ხ.პ. ზახაროვი, კაცი შესახედავად საზარელი, დეარდნილი, მისუსტე-ბული და წერებავილი, რომლის შიში დიდსა და პატარას თავზარსა სცემდა. ვგო-ნებ, მოსწავლეებზე ნაკლებ არც მასწავლებლებს ეშინოდათ მისი. ცერემონია და მორიდება მან არც მოსწავლისა იცოდა და არც მასწავლებლებისა. «ღირექტორი მოდისო», რომ დაიძახებდნენ, ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდებოდა, თითქო ენა ყველას მუცელში ჩაუვარდაო.

თბილისის ხმაურობით და მოძრაობით გაბრუებული ვიყავი, რადგან მიყრუე-ბულ ადგილას ნამყოფს აქ ყველაფერი მეუცხოვებოდა და ღირექტორის სიმკაცრემ ხომ სულ მთლად თავებრუ დამახვია, რეჟიმი აქაც ისეთი სუფევდა, როგორც სამხედ-რო პანსიონში: აქაც ქართული ენა, ქართული ისტორია და ლიტერატურა სასტიკად იყო დევნილი; ქართულ წიგნს, ქართულ ჟურნალ-გაზეთს აქ ადგილი არა ჰქონდა, მაგრამ უფროსი კლასის მოსწავლეთა შორის იყვნენ ორიოდ-სამი გაბედული პირი, რომელთაც ჩუმათ შემოჰქონდათ მაშინდელი კვირეული გაზეთი „ივერია“, რომელ-საც ფარულად ინსტიტუტის ბალის მიყრუებულ კუთხეში ვკითხულობდით, მაგრამ ვაი ამ კითხვას: ყარაულდ ხან ერთი ვიყავით და ხან მეორე, რომ ღირექტორს არ მოესწრო და სასწავლებლიდან არ გამოერიცხა ჩვენი თავი.

ამხანაგთა შორის თავისი ნიჭით, შრომის მოყვარეობით და ძვირფასი ხასიათით ჩემს ყურადღებას იქცევდა ალექსი მირიანაშვილი, რომელსაც მე დაუუახლოვედი, დაუუმეგობრდი და ეს მეგობრობა სიბერემდის გაგვყვა და სიკვდილამდის შეგვრჩე-ბა, გავათავეთ ერთად სწავლა და სიტყვა მივეცი ერთმანეთს, მე და ალექსი, რომ უეჭველად ქართულ სასწავლებელში დავრჩენილიყავით მასწავლებლად. ეს მოხდა 1881 წელს, როცა ახლად დაარსებული იყო ერთი სათავადაზნაურო – ქართული

სასწავლებელი თბილისში, მეორე ქუთაისში... ამ დროს თბილისის სათავადაზნაურო სასწავლებლის მმართველად, როგორც მახსოვს შ. შიუკაშვილი იყო, ხოლო ქუთაისისა ალექსი ჭიჭინაძე, ალექსი მირიანაშვილი შევიდა თბილისის ქართულ სასწავლებელში, მე კი ქუთაისისაში.

ჩამოვედი თუ არა ქუთაისში, მაშინდელ მზრუნველ იანოვსკისაგან მივიღე ტელეგრამა, ხომ არ ვისურვებდი სტავროპოლის სამოქალაქო სასწავლებელში წასვლას, იმავე დღეს ტელეგრამითვე ვაცნობე, რომ ვრჩები ქუთაისის სათავაზნაურო გიმნაზიაში და ჩემი საუკეთესო დღენი 33 წლის განმავლობაში ამ სასწავლებელს შევალე. არცა ვნანობ, რომ ასე მოვიქეცი. ჩემი გულითადი სურვილი იყო, მეშრომნა ქართულ სასწავლებელში და კიდევ ამისრულდა ეს ნატვრა. გარდა ამისა, მე როგორც გამოუცდელ მასწავლებელს ხელმძღვანელად ისეთი დახელოვნებული და მაღალნიჭიერი პედაგოგი შემხვდა, როგორიც იყო ან განსვენებული ალექსი ბესარიონის ძე ჭიჭინაძე. ის იყო განხორციელებული ენერგია, შრომის მოყვარული ადამიანი, სასწავლებლის წარმატების სურვილით გატაცებული. მე არ ვიცნობ მეორე ამისთანა თავგანწირულ ადამიანს: სასწავლებელში ყველაზე ადრე უნდა მისულიყო და ყველაზე გვიან უნდა წასულიყო. სასწავლებელს არ მოსცილდებოდა, სანამ არ დარწმუნდებოდა, რომ ყველაფერი რიგიანად არის მოწყობილი. დაღლა მისთვის არ არსებობდა. მთელი დღე ნაყოფიერად მუშაობდა და ხშირად შუალამედის იჯდა ერთ უბრალო ოთახში და სასწავლებლის წარმატებაზე ფიქრობდა და შრომობდა. ამასთან ფრიად სამართლიანი, მიუდგომელი და უანგარო ადამიანი იყო. ერთხელ შემოდებულ წესს არც თვითონ დაარღვევდა და არც სხვას დაარღვევინებდა. ამიტომაც მის დროს დაწყებითი სასწავლებელი და მასთან არსებული ოთხკლასიანი პროგიმნაზია საუკეთესო მდგომარეობაში იყო. კერძო ცხოვრებაშიც, მოგეცათ სიკეთე, ის ღირსეული ადამიანი იყო. რომ იტყვიან: „ლხინში მოლხინეს მოუღხენს, ჭირში მოჭირნეს უშველისო“. სწორედ ამაზე ითქმოდა. სწორი მოგახსენოთ ამ კეთილშობილ კაცთან დაახლოვებამ და მასთან შრომამ ბევრი რამ შემძინა; ამიტომაც არ შემიძლიან გულწრფელის და საცხე გრძნობით და მაღლობით არ მოვიხსენიო ამ სასიქადულო საზოგადო მოღვაწის სახელი. მე დიდი მაღლობელი ვიყავი მისი და, ვფიქრობ, არც ის იყო ჩემი უკმაყოფილო, რადგან კარგად ხედავდა, რომ სწავლის საქმეს გულგრილად არ ვეკიდებოდი და სრულის ჩემის ძალღონით სასწავლებელს ერთგულად ვემსახურებოდი.

ინსტიტუტიდან რომ გამოვედი და სამსახურში შევედი, სრულიად არაფერი არ ვიცოდი არც ჩემი ქვეყნის წარსულისა და არც აწმყოსი. ხარბად დავეწაფე მაშინდელ ქართულ ჟურნალ-გაზეთებს და ჩვენი საუკეთესო მწერლების ნაწარმოებებს და გატაცებით ვკითხულობდი.

ჩემი საყვარელი მწერალი იყო ი. ჭავჭავაძე; მისი თხზულების კითხვა არასოდეს მომწყინდებოდა. ჯერ ისევ ინსტიტუტის მოსწავლე ვიყავი, როცა ნავიკითხე ჭავჭავაძის მოწოდება, რომლითაც ის თხოულობდა ხალხური ნაწარმოების შეკრებას დასაბეჭდად ჟურნალ-გაზეთებში. ჩემს უბის წიგნაკში ჩავწერე მრავალი ზღაპარი და ლექსები, რომელნიც ჩემი მოხუცებული მეზობლის ქალისაგან გავიგონე. ეს ზღაპრები მოთავსებული იყო გაზეთ „ივერიაში“ და ერთი მათგანი „სიზმარა“ ან განსვენებულმა ილია ხონელმა რუსულ ენაზედ საუცხოვოდ გადათარგმნა და მოაქცია თავის „Эскизы и Этюды-ში“.

მასწავლებლობის დროს მხურვალე მონაწილეობას ვიღებდი ქუთაისის ინტელიგენტთა წრეში, რომელმაც გამოსცა სამი ნომერი აღმანახისა „ცდა“, რომელთაგან ერთ მათგანში მოთავსებულია ჩემ მიერ ნათარგმნი შვეიცარიელი გამოჩენილი პედაგოგის „პესტალოცის ცხოვრება“, გადავთარგმნე და გამოვეცი ელი ბესტის თხზულება „შაველი პატარა ქალი ემმა“, ვითვლებოდი გაზეთ „ივერიის“ მუდმივ კორესპონდენტად და ვათავსებდი ქუთაისის ცხოვრებიდან კორესპონდენციებს. ვათავსებდი პოლემიკურ წერილებს დირექტორ ლევიცკის მწეწური მეთოდის წინააღმდეგ, შევადგინე საყმაწვილო წიგნების გამოცემელთა წრე და გამოვეცით ათიოდე საყმაწვილო წიგნი, რომელთა სახელწოდება აღარ მახსოვს. ამხანაგებისა და მეგობრებისაგან ყოველთვიურად ვკრეფდი თვიურ შემოწირულობას, ვადგენდი მცირე ფონდს და ამ ფულით ვყიდულობდი ქართულ წიგნებს და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრც. საზოგ. სახელით ვაარსებდი სოფლად ბიბლიოთეკებს მასწავლებელთა და მოსწავლეთათვის. ქუთაისში დაარსდა ინტელიგენტთა წრისაგან გამოცემული ამხანაგობა, რომელშიაც მონაწილეობა მიიღო ოთხმოცამდის პირმა. ამ ამხანაგების ერთი გამგეობის მუდმივი წევრთაგანი გახლდით მეც, ვიდრე ეს ამხანაგობა გაუქმდებოდა. ამ ამხანაგობამ იარსება შეიძირვა წლამდის და გამოსცა ოცამდის სხვადასხვა სახელწოდების ქართული წიგნი, რომელთა სახელწოდება ახლა არ მაგონდება. ამავე ამხანაგობამ ქალაქის ბულვარში ააშენა მშვენიერი კიოსკი, რომელიც დღესაც არსებობს. ამ კიოსკში იყიდებოდა ამხანაგობის მიერ გამოცემული წიგნები, ჟურნალ-გაზეთები და სხვა წიგნები.

1908 წელს ძმ. იოსებ და სიმონ ოცხელებთან ერთად დავაარსე წიგნების გამოცემელი ამხანაგობა და გავხსენით წიგნის მაღაზია. ამხანაგობამ გამოსცა: 1) „გუთანი“ ოჯახსა და შკოლაში საკითხავი წიგნი, შედგენილი: ი. ოცხელის, თ. მთავრიშვილის და ს. ყიფიანის მიერ. 2. ხუნდაძე. ქართული გრამატიკა, მესამე შესწორებული გამოცემა. 3) არქ. ნესტორ (ყუბანიშვილი) პირველდაწყებითი დარიგება საღვთო სჯულის სწავლობაზე. 4) ქვარიანი. საქართველოს ისტორია, შემოკლებული კურსი სურათებით და კარტით. 5) პროფ. ხახანაშვილი, ბატონყმობა საქართველო რუსეთთან შეერთებამდე (მესამე გამ.). 6) აბაშიძე კიტა. ეტიუდები მე-XIX საუკ. ქართული ლიტერატურის შესახებ, I ტომი. 7) მისივე. ეტიუდები მე-XIX საუკ. ქართ. ლიტერატურის შესახებ, II ტომი. 8) დათეშიძე. ქართული წერის დედანი. 9. ქართული მოძრავი ანბანი. 10. დ. უზნაძე. ძველი აღმოსავლეთი.

ხუთი წლის შემდეგ მე ჩამოვშორდი ძმ. ოცხელებს და შევადგინე ახალი ამხანაგობა, რომელმაც დღემდის გამოსცა შემდეგი წიგნები: 11) ნ. ნიკოლაძე. მამულის სიყვარული და მსახურება, 12) მისივე, ჩემს პოლიტიკაზე. 13) კარიჭაშვილი დ. ხუცური ანბანი. 14) ცქიტიშვილი. ლოცვანი. 15) ს. ყიფიანი, შექარას ნაამბობი. 16) ს. გორგაძე. საქ. ძველი ისტორია (სამი გამოცემა). 17. აღ. გარსევანიშვილი, „Поэт Грузий Акакий“, 18) მაჭავარიანი „целебные минеральные источники кутаийской губернии“ 19. ს. გიორგაძე, ჩვენი ძველი მწერლობა და ხალხური პოეზია, 20) დათეშიძე ს. სახატავი ნიმუშები და ქართული დედანი. 21. მატავული შურისძიება, თარგმ, ტ. მამალაძისა, 22, ს. გიორგაძე. ქართული მართლწერა. 23) თ. კ.-ი. ხელთა ანუ სააღდგომო ქორონიკონი. 24. ვ. წერეთელი. ქართული სამეცნიერო და საფილოსოფოსო ტერმინოლოგია. 25. უზნაძე. მსოფლიო ისტორია – ძველი აღმოსავლეთი. 26.

ია ეკალაძე, საყმაწვილო მოთხრობები. 27. გიორგაძე ს. კაზმულსიტყვიერებითი ქრისტიანობა ჩვენი ახალი მწერლობა, ნ. I. 28) ვ. ყიფიანი, დაწყებითი ალგებრა. 29. იაკობ ზუცესი. ნამება წმ. შუშანიკისი. 30. ტ. მამალაძე, სამშობლო სურათები, ნ. I, 31. მისივე. სამშობლო სურათები, ნ. II. 32. მისივე. სამშობლო სურათები, ნ. III. 33. Архимандрит несрад Учебник Закона Божия для начальниѣ училищ; 34. არველაძე. არითმეტიკის პროგრამა. 35. გორგაძე ს. კაზმული სიტყვ. ქრისტ. ჩვენი ახალი მწერლობა, ნ. II, 36. მისივე, კაზმ. სიტყ. ქრისტ. ჩვენი მწერლობა, ნ. IV. 37. გორთამაშვილი დ. მებაღეობა – მოკლე სახელმ. ხეხილთა გამრავლებისა და მოვლისა. 38. პრ. ვულფიუსი. საშუალო ისტორიის სახელმძღვანელო (ორი გამოცემა). 39. მისივე, ახალი ისტორიის სახელმძღვანელო, ნ. I. 40. ზაალიშვილი მ. მოკლე სახელმძღვანელო ბუნების მეტყველებისა არაორგანიული ბუნება: ჰაერი, წყალი და დედამიწა, ნაწ. პირველი, 41. მისივე. ადამიანის ანატომია და ფიზიოლოგია (ორი გამოცემა), 42. მისივე მოკლე სახელმძღვანელო ბუნების მეტყველებისა. ორგანიზმი ბუნება. ზოოლოგია (ორი გამოცემა). 43. მისივე, მოკლე სახელმ. ბუნების მეტყ. ორგანიზმი ბუნება – ბოტანიკა, 44. მისივე. პირველდამწყებითი გეოგრაფია სამშობლოს და სხვა ქვეყნების მოკლე აღწერითი კურსი მოსამზადებელი და პირველი კლასისა. 45. მისივე. არითმეტიკის სახელმძღვანელო. 46. კათალიკოზ კირიონი მე-II-ე და გრ. ყიფშიძე; სიტყვიერების თეორია. სახელმ. წიგნი (პროგრამა). 47. პრ. კუკულესკო. ქიმიის სახელმძღვანელო საშ. სასწავლებლისათვის, ბეთანელის თარგმანი. 48. დეკ. მედ. კელენჯერიძე. საქართ. საკათალიკოსო ეკლესიის მოკლე ისტორია. 49. ლოსაბერიძე, ექიმი, ანატომია და ფიზიოლოგია ჰიგიენით საშუალო სასწავლებლის კურსი. 50. ნიკოლაძე ევ. საქართ. ეკლესიის ისტორია. 51. რუსთაველი შ. ვეფხისტყაოსანი. სიტყვების განმარტებით. 52. ფერაძე ი. საქართველოს ისტორია სრული კურსი. 53. მისივე, გიორგი ერისთავი და ქართული თეატრი. 54. ყიფიანი ვ. დაწყებითი ალგებრა, სრული კურსი. 55. მლ. პლ. ცქიტიშვილი, ლოცვანი, პირველი დაწყებითი შეესებისათვის (ორი გამოცემა). 56. წერეთელი აკ. პატარა კახი, ისტორიული ხუთმოქმედებიანი დრამატული პოემა. 57. მისივე. ისტორიული პოემა თორნიკე ერისთავი. 58. მისივე თამარ ცბიერი – ისტორიული ხუთმოქმედებიანი დრამატული პოემა. 59. პრ. ივანე ჯავახიშვილი. ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი პირველი; 60. ჯანაშვილი გ. საქართ. გეოგრაფია. საქართ. გიმნაზიების მეშვიდე კლასის კურსი. 61. გომელაური ივ. მონაფის ჰიგიენა. 62. ნაზაროვი დ. ერობა კავკასიაში 63. ვართაგავა იპ. შიო მღვიმელი და ბავშვთა სამყარო. 64. ჭეიშვილი ნ. რუსეთის პოლიტიკა და იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე. 65. ჯორჯიკია თ. სახელმწიფოებრივი დეცენტრალდიზაცია (ავტონომია და ფედერაცია) იურიდიული მონოგრაფია. 66. გორგაძე ს. ჩვენი ხალხური პოეზია პარალელურად ახალი მწერლობიდან კაზმულ-სიტყ. ქრისტიანობით. 67. მისივე. ჩვენი ძველი მწერლობა – კაზმულსიტყვ. ქრისტ. 68. რუხაძე ივ. საქართველოს გეოგრაფია. 69. ბრუნოვი პრ. ფიზიკური გეოგრაფია გადმოთარგმნილ-გადმოკეთებული ეკატ. ყიფშიძის ასულის მიერ. 70. შაპოშნიკოვი და ვალცევი. ალგებრულ ამოცანათა კრებული. 71. მათივე არითმეტიკული ამოცანათა. 72. რუტიერი. მოზაიკა – ფრანგული ენის სახელმ. უფროს კლასებში სახმარებელი. 73. მ. შანსელი და გლეზერი ფრანგული ენის სახელმ. პირველ კლასში სახმარებელი.

33 წელიწადი გამსწავლებლობდი და ამ დროის განმავლობაში მე არ ვკმაყოფილდებოდი მარტო მასწავლებლის როლით, შეძლებისამებრ ვიღებდი მონაწილეობას თითქმის ყოველ საზოგადო საქმეში, არჩეული ვიყავი ქალაქის საბჭოს ხმოსნად და მის საშკოლო კომისიაში ვითვლებოდი მუდმივ წევრად. გაზეთ „ივერიაში“ ვთანამშრომლობდი და ვათავსებდი იქ კორესპონდენციებს ადგილობრივი ცხოვრებიდან, პოლემიკას ვენეოდი მაშინდელი დირექტორის ლევიცკის მუწჯური მეთოდის წინააღმდეგ, ვიღებდი მონაწილეობას ჟურნალ „მომბეში“, სადაც მოთავსებულია ჩემ მიერ აწერილი კახელი გლეხის ქორწინება; ვათავსებდი სტატიებს საყმაწვილო ჟურნალ „ჯეჯილში“. იოსებ ოცხელთან და სამ. ყიფიანთან ერთად შევადგინე ქართული ენის სახელმძღვანელო წიგნი „გუთანი“, რომელიც ჩვენს ლარბი პედაგოგიურ სახელმძღვანელოთა შორის ითვლება საუკეთესო წიგნად: იგი მცირე დროის განმავლობაში ექვს გამოცემად გამოვიდა; უკანასკნელი გამოცემა დაიბეჭდა ათი ათას ცალად და ნახევარი წლის განმავლობაში გაიყიდა. ზემოხსენებულ ავტორებთან ერთად შევადგინეთ ქართული ანბანი, რომელიც დღევანდლამდის ოთხ გამოცემად გამოვიდა და ნებადართული იქნა ადგილობრივი სამეცნიერო კომიტეტის მიერ სასწავლებლებში სახმარებლად; ამხანაგებთან ერთად გადმოვთარგმნე შაპოშნიკოვის და ვალცევის მიერ შედგენილი „აღგებრული ამოცანათა კრებული, მესამე კლასის კურსი“, რომელიც რამდენიმე ათასად დავბეჭდე და მოვფინე სხვადასხვა სასწავლებელში. ამ ორი თვის წინათ გადმოვთარგმნე რუსულიდან ქართულად დაწყებითი გეოგრაფიის სახელმძღვანელო „начальный курс географии составленный преподавателями географии А. Крубер, С. Григорьев, А. Барков и С. Чефранов, რომელიც ხელნაწერად მაქვს დამზადებული. 1921 წელს ადგილობრივი განათლების მთავრობის განკარგულებით 30% ჩემს მიერ გამოცემული და შედგენილი წიგნებისა ჩამომერთვა, გამიუქმდა და აღარ გაიყიდა რამდენიმე ათასი რუსული სახელმძღვანელო, რადგან ისინი ძველი ორთოგრაფიით იყო დაბეჭდილი, და ამავე დროს მომესპო პენსიაც. 1923 წლის სექტემბერში ამხანაგები სრულად ჩამომშორდნენ და დავრჩი ახლა მარტომარტო, მაგრამ არ ვტოვებ არც წიგნის გამომცემლობას და არც ვაჭრობას, თუმცა დღეს 65 წლის მოხუცებული უკიდურეს სიღარიბეს და გაჭირვებას განვიცდი.

ფუნჯით და ყალბით

მარიამ ბაჩეჩილაძე

უცნობი მხატვარი – ქართული საბავშვო წიგნის მხატვრობის სათავეებთან

ქართული საბავშვო წიგნის მხატვრობის ფუძემდებლად სამართლიანად არის მიჩნეული გამოჩენილი ქართველი გარაფიკოს-ქსილოგრაფი, თვითნასწავლი მხატვარი გრიგოლ ტატიშვილი. მის სახელს უკავშირდება XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში დასურათებული საბავშვო წიგნები. ცნობილია მის მიერ გაფორმებული „დედა ენა“ (1876-1912), „ბუნების კარი“, „რუსსკოე სლოვო“ (1887), „შალვას თავგადასავალი“ (1885), „იავნანამ რა ჰქმნა?“ (1890), „ხუმარა სპილოები“ (1897). გ. ტატიშვილთან ერთად საბავშვო წიგნის, კერძოდ „დედა ენისა“ და „ბუნების კარის“ გაფორმებაში, ჩართულნი იყვნენ ოსკარ შმერლინგი, ალექსანდრე მრეველიშვილი, მოსე თოიძე, ალექსანდრე ბერიძე. ისინი ორიგინალებს ქმნიდნენ, მათი ნახატებიდან კი გრ. ტატიშვილი ქსილოგრაფიებს კვეთდა, მაგრამ XIX საუკუნის ბოლოს გამოცემული წიგნები მაინც თითზე ჩამოსათვლელია.

პლატონ ტიბრაძე

XX საუკუნის დასაწყისში ასპარეზზე გამოდიან ანტონ გოგიაშვილი, შალვა ქიქოძე, ვალერიან სიდამონ-ერისთავი, დავით კაკაბაძე, ლადო გუდიაშვილი... ამ მხატვართა უმეტესობა პერიოდულ გამოცემებში იწყებს მოღვაწეობას, მათი სახელები ჩნდება სატირული ალმანახის „ეშმაკის მათრახის“, ჟურნალ „თეატრის“ ფურ-

ცლებზე. ამ ცნობილ მხატვრებს შორის ყურადღებას იპყრობს დღემდე სრულიად უცნობი მხატვრის – პლატონ ლიბრაძის სახელი, რომლის კარიკატურებსაც „ეშმაკის მათრახის“ 1908 წლის გამოცემებში ვხვდებით (ალამანახი „ეშმაკის მათრახი“, 1908, №27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35).

ამავე მხატვარს 1914 წელს გაუფორმებია ნინო ნაკაშიძის ზღაპარი „ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალი“. ამ წიგნის მხატვრობა თავისებურებებით არის გამორჩეული და ავტორის უცნობი სახელიც ერთიორად ზრდის მისდამი ინტერესს. განსაკუთრებით კი იმ მხრივაც არის მნიშვნელოვანი, რომ XX საუკუნის დასაწყისისათვის ქართული წიგნი არ არის განებივრებული ილუსტრირებული გამოცემებით.

ჩვენ მიკვლეულ მასალაზე დაყრდნობით შევეცდებით საზოგადოებას გავაცნოთ უცნობი შემოქმედი და გამოვავლინოთ გასული საუკუნის დასაწყისში მისი ხედვა წიგნის ილუსტრაციის დარგში.

მიგვაჩნია, რომ თანამედროვე ქართული სახვითი ხელოვნების განვითარების საწყისი ეტაპის სრულყოფილი სურათის წარმოდგენისათვის უმნიშვნელოვანესია თითოეული ახალი სახელის გამოვლენა. ამიტომ მკითხველს მოკლედ გავაცნობთ მხატვრის პიროვნების შესახებ მოპოვებულ სხვა მასალასაც.

საქართველოს ისტორიულ არქივში ინახება პლატონ ლიბრაძის (მღებრაძის) პირადი საქმე (ფორმულიარი სიით 422-1; 14008; აღწერა №7809, 580, 1916 წელი). პირად საქმეზე დაყრდნობით და მხატვრის ოჯახში დაცული მცირე მასალის საფუძველზე შევეცდებით აღვადგინოთ მისი ბიოგრაფია.

პლატონ სპირიდონის ძე ლიბრაძე, იგივე მღებრაძე მართლმადიდებელი ქრისტიანი, დაიბადა 1884 წლის 24 სექტემბერს ქუთაისის მახლობლად, სოფელ გოდოგანში.

1903 წლის 12 ივნისს დაუმთავრებია ქუთაისის პირველი საქალაქო სასწავლებელი. 1903-1907 წლებში სწავლა გაუგრძელებია თბილისის სამხატვრო სასწავლებელში, რომლის კურსდამთავრებულებს ხუთწლიანი კურსის გავლის შემდეგ ეძლეოდათ უფლება ემუშავათ გრაფიკული ხელოვნების მასწავლებლად საშუალო და უმაღლეს დაწყებით სასწავლებლებში, მაგრამ პლატონს მხოლოდ ოთხი წელი უსწავლია, რადგან 1907 წელს ეს სამხატვრო სკოლა დახურულა. 1907 წლის 27 სექტემბრიდან პლატონს ქუთაისის პირველ საქალაქო სასწავლებელში ხატვის მასწავლებლად დაუწყია მუშაო-

ბა. მოგვიანებით, არასრული სასწავლო კურსის გავლის გამო, მას სამსახურის შენარჩუნების პრობლემები გასჩენია, რადგან 1914 წელს ეს სასწავლებელი უმაღლესად გადაკეთებულია და იქ დასაქმებულ პედაგოგებსაც უმაღლეს სასწავლებელში მიღებული ცოდნა მოეთხოვებოდათ. კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით მხატვარს რამდენჯერმე გაუვლია სპეციალური სასწავლო კურსები, რომლებიც ორგანიზებული იყო კავკასიის სასწავლო ოლქში – თბილისში (1911.VII), პიატიგორსკში (1914. IV) და ვლადიკავკაზში (1915.VI).

1914 წლის 1 იანვრიდან პლატონ ლიბრაძე (მღებრაძე) გადაუყვანიათ გრაფიკული ხელოვნების მასწავლებლის მოვალეობის შემსრულებლად, უმსახურია გარდაცვალებამდე. როგორც ჩანს, თანამდებობის შენარჩუნება, ერთი მხრივ, იმ დადებითი სარეკომენდაციო წერილებით მოხერხდა, რომლებსაც ხსენებული სასწავლებლის ხელმძღვანელობა მრავალჯერადად უგზავნიდა სახალხო განათლების დეპარტამენტსა და კავკასიის სასწავლო ოლქის ზედამხედველს (ეს დოკუმენტები არქივში დაცულ მხატვრის პირად საქმეში შემოინახა), მეორე მხრივ კი, საქართველოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკად გამოცხადებამაც მოუხსნრო და შეაჩერა ზედამხედველის ზენოლა.

1912 წელს პლატონ ლიბრაძე (მღებრაძე) დაქორწინებულია ქუთაისის მკვიდრ, შეძლებული გლეხის, არქიფო სალაძის ქალიშვილ – კალინკა სალაძეზე (1893-1959). მათ ერთად მხოლოდ შვიდი წელი უცხოვრიათ შესძენიან ვაჟი – კონსტანტინე (კოტე) – (შემდგომში საქართველოს დამსახურებული არქიტექტორი); ხოლო მეორე შვილის – მარიამის (შემდგომში ექიმი, 1919-1966) დაბადებას მხატვარი ვერ მოსწრებია, რადგან მოულოდნელად გარდაცვლილა 1919 წლის 9 მარტს, 35 წლის ასაკში. დაკრძალული ყოფილა ქუთაისში, ე. წ. საფიჩხიაზე მდებარე ეკლესიის ეზოში. სამწუხაროდ, შემდგომში ამ ეზოს ნაწილი გზის მშენებლობის გამო ჩამოუჭრიათ, გადასვენების შემდეგ საფლავიც დაკარგულა.

პლატონ ლიბრაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან ცოტა რამ შემორჩა – ესაა ქვეჩარჩოდან მოჭრილი რამდენიმე ფერწერული ტილო და მცირე ზომის ყდაშემოცლილი, ჩანახატებიანი ბლოკნოტი, ძლიერ დაზიანებული, დაცალკეებული, ნახევრად დაფლეთილი ფურცლებით. ჩანახატების გარდა რვეულში არის მცირე ჩანაწერები, ლექსების სტრიქონები და სხვადასხვა მოკლე ციტატები. საინტერესოა, რომ რვეულის ერთ ფურცელზე წერია:

„სამშობლო ენის მოყვარულთა ქართველთა კრება“ და იქვე, ცოტა ქვევით: „დედა ენის მოყვარულთა ქართველთა ამხანაგობა“. ფურცელზე ნუმერაციაა ოც ციფრამდე, თუმცა მხოლოდ პირველი ორის გასწვრივაა გვარ-სახელი: ბიჭაშვილი ზახარი (?) და მღებრაძე პლატონი.

ფერწერული ტილოებისა და ჩანახატების შესრულების ზუსტი თარიღის განსაზღვრა ძნელია. სამაგიეროდ, ზუსტად თარიღდება პოლიგრაფიულად დაბეჭდილი სატირული პერიოდული გამოცემის „ეშმაკის მათრახისთვის“ შექმნილი რამდენიმე კარიკატურა (1908 წელი, № 27, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35) და მხატვრულად გაფორმებული ზღაპრის პატარა წიგნი – ნინო ნაკაშიძის „ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალი“ (ქუთათური ამხანაგობის გამოცემა, №23, ქუთაისი, 1914). შემორჩენილია აგრეთვე ამ წიგნისთვის შესრულებული ილუსტრაციის ორიგინალის ორი ფრაგმენტი.

პლატონს, როგორც ჩანს, მხატვრის პროფესიის გამოხატვის სურვილით სახე უცვლია საკუთარი გვარისთვის და ღიბრაძე მღებრაძედ შეუცვლია. ამ გვარით აწერს ხელს ნამუშევრების უმრავლესობას, ზოგჯერ სრულად და ზოგჯერ კი მხოლოდ ინიციალების – პ. მ.-ის – შერწყმულ კომბინაციას ხმარობს. გვარის ორივე ფორმა იხმარება ასევე ისტორიულ არქივში დაცულ პირად საქმეშიც და „ეშმაკის მათრახის“ კარიკატურების ხელმოწერებზე.

ჩანახატები, რომლებიც დაზიანებული ბლოკნოტის ფურცლებზეა შემორჩენილი, უფრო სავარჯიშო, ეტიუდური ხასიათისაა. ძირითადად აქ მხოლოდ ნახატის პატარ-პატარა ფრაგმენტები ამოიკითხება. ერთმანეთს ცვლის ფანქრითა და ტუშით შესრულებული პეიზაჟის, პორტრეტის მონახაზის, ადამიანის სხეულის ცალკეული ნაწილებისა და სხვადასხვა მოძრაობის გამომხატველი ელემენტები. მხატვრის ხელწერა ზოგჯერ მონაფური სისუსტით გამოირჩევა, ზოგჯერ კი ოსტატურ დახვეწილობამდე მიდის. ყოველივე ეს მხატვარის შემოქმედებითი ძიების პროცესს ასახავს.

ეტიუდური ხასიათისაა ქვეჩარჩოებიდან მოხსნილი, ფერწერული ნამუშევრებიც. მათზე თვალის შევლებით ჩანს, რომ მხატვარი აკადემიური ფერწერის შეთვისების პროცესში იყო და საკმაოდ ოსტატურადაც ახერხებდა დასმული ამოცანის მიღწევას, თუმცა დამოუკიდებელი ფერმწერის ხელწერაზე საუბარი აქ არ შეიძლება, რადგან ნამუშევრები ვერ სცილდება სასწავლო, ეტიუდურ ხასიათს.

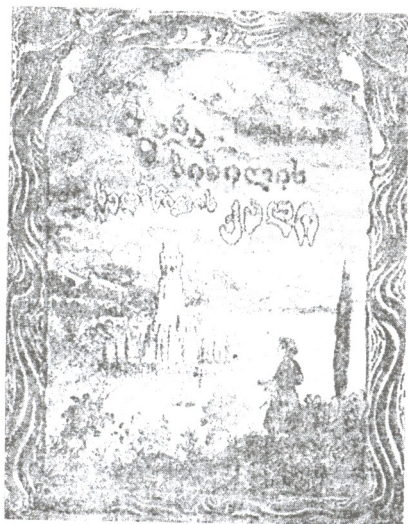
როგორც აღვნიშნეთ, ფერწერული ნამუშევრების შესრულების თარიღი ვერ დგინდება, ხოლო სატირული პერიოდული გამოცემის, „ეშმაკის მათრახის“ თარიღი გარკვეულია, ესაა 1908 წელი, და აქედან გამომდინარე, მის ნომრებში განთავსებული კარიკატურული ნახატების შესრულების დროც იგივეა. ანუ, როდესაც მხატვარს თბილისის სამხატვრო სასწავლებლის ოთხნობიანი კურსი უკვე გავლილი აქვს (1903-1907) გრაფიკული ხელოვნების პროფილით. ამ დროს იგი 24 წლისაა.

ამ ნამუშევრებზე თვალის გადავლებით იგრძნობა, რომ მხატვარი ფლობს ხატვის ოსტატობას, მისი ხელწერა თამამია, ფიგურების გამოსახვაში ჩანს, რომ მან იცის პროპორციული აგების ხერხები და ეს იგრძნობა მაშინაც, როდესაც აზრის გასამძაფრებლად მიმართავს გამოსახულების სხეულის ნაწილების უტრირებას, ხოლო გარემოს გადმოცემისას შეიცნობა სივრცითი და ხაზობრივი პერსპექტივის ცოდნა, ასევე უმრავლეს შემთხვევაში დაცულია კარიკატურული ნახატისთვის და ილუსტრაციისთვის დამახასიათებელი მოთხოვნა ქალაქის სიბრტყის შენარჩუნების თვალსაზრისით. მხატვრის ნამუშევრები ხასიათდება ნახატის სიმარტივითა და აზრის გამოსახვის სისხარტით. მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ იმ პერიოდის კარიკატურებს, შინაარსობრივადაც, პრობლემატიკის სიმძაფრის თვალსაზრისით დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა.

1908 წლის შემდეგ პლატონ ლიბრაძის (მღებრაძის) მიერ შესრულებული ილუსტრაციები აღარ გვხვდება, თუმცა აღმანახის დახურვამდე კიდევ გამოვიდა რამდენიმე ნომერი. რატომ შეწყვიტა მხატვარმა ჟურნალთან ურთიერთობა, ჩვენთვის უცნობია.

ამის შემდეგ მხოლოდ 1914 წელს გამოცემული მცირე ფორმატიანი ილუსტრირებული წიგნილაა შემორჩენილი პ. მღებრაძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან. ეს არის ნინო ნაკაშიძის ზღაპარი „ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალი“ (ქუთათური ამხანაგობის გამოცემა, ქუთ., №23).

მხატვარი წიგნისთვის ქმნის შვიდ ილუსტრაციას და აფორმებს ყდას. ზღაპარი ერთი ვაჟის თავგადასავალს მოგვითხრობს, რომელსაც მამამ ანდერძად ორი დის პატრონობა და კერიის არგაცივება დაუბარა, მაგრამ ერთხელ სახლში დაბრუნებულ ყმაწვილს დები შინ არ დახვდნენ, ისინი კაჟან დევს, გველეშაპსა და ორბს გაეცატათ.

1

1. ილუსტრაციები თანმიმდევრულად მისდევს ზღაპრის შინაარსს. პირველი მათგანი გამოხატავს მარტოდ დარჩენილ, მოჭრილ ხეზე მჯდომ ახალგაზრდა მამაკაცს და ხის ტოტზე ჩამომჯდარ ორ ჩიტს. თხრობა კი გვამცნობს, რომ ჩიტები ზარაბიბილის ხელმწიფის ასულის მშვენიერებაზე საუბრობენ. მათი ნაამბობით შთაგონებული ახალგაზრდა ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალის საძებნელად გადაწყვეტს წასვლას. ამის შემდეგ ზღაპარში მოთხრობილია ვაჟის თავგადასავალი, მხატვარი კი აფორმებს საკვანძო მომენტებს;

2. ვაჟის შეხვედრა მოსიარულე ყვავილთან, რომელსაც კაჟან დევის ცოლისთვის, ამ ვაჟის დისთვის, კოკით მიაქვს წყალი; 3. ვაჟის შეხვედრა ქალთევზასთან, რომელიც მის მეორე დას, გველეშაპის ცოლს ჰყავს გამოგზავნილი; 4. ორბის ცოლთან, ანუ მესამე დასთან, და ორბთან სტუმრობა; 5. ზარაბიბილის ხელმწიფის გალავანთან გაქვავებული ახალგაზრდების ნახვა და ერთ-ერთი მათგანის მოხუც დედასთან შეხვედრა; 6. ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალის საძინებელში შეღწევის სცენა; 7. ვაჟისა და ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალის დაბრუნება ვაჟის სახლში და კერიის განახლება მამის ანდერძის ასასრულებლად.

ნიგნის გარეკანზე კი ყმანვილი კაცი შორეული მთების ფონზე გამოსახულ კოშკს შესცქერის, კოშკის ზევით, თავისუფალ არეზე ზღაპრის სათაურია მხატვრულად შესრულებული შრიფტით (ილ. 1). ყდის კომპოზიცია და ილუსტრაციებიც სპეციალურად შექმნილ, ერთმანეთისგან განსხვავებულ ჩარჩოებშია განთავსებული, რომლებიც მოდერნისტული მხატვრობის სტილშია გადაწყვეტილი. ყდის ჩარჩოს ზედა კუთხეებში, სარკისებრი სიმეტრიით, პროფილში მოცემული ქალების სახე გამოიკვეთება, პირობითად გამოსახული მათი თმები კი ტალღისებურ ორნამენტად შემოუყვება მთელ ნახატს. ჩარჩო შიგნით მოიქცევენ „მინი-სამყაროს“ და ამ „სამყა-

როდან“ მკითხველისათვის იწყება მოგზაურობა ზღაპარში, მისი მთავარი გმირის გაცნობით, ანუ ამბავით ზარაბიბილის ხელმწიფის მზეთუნახავი ასულის მაძიებელი ყმანვილის შესახებ. ჩარჩოში გამოსახული ქალის სახეებიც ამას მიგვანიშნებს. ილუსტრაციების ჩარჩოს ორნამენტები ნახატში ჩადებულ შინაარსთან არის დაკავშირებული. ჩიტების საუბრის მოსმენით გართული, ტყის პირას მჯდომი ზღაპრის გმირის ამსახველი ილუსტრაციის სტილიზირებულ ჩარჩოზე ხეში გამოკვეთილი ჩუქურთმის ფაქტურა შეიცნობა ჩიტების თავების გამოსახულებით. მოსიარულე ყვავილთან შეხვედრის ამსახველი სცენის ჩარჩოშიც ხის ფაქტურა და ყვავილების ფურცლები გამოკრთის. ქალთევზასთან შეხვედრის ილუსტრაციას (ილ. 2). კი თევზებისა და მცურავი ფანტასტიკური არსებების გამოსახულებები ამშვენებს, ასევე შინაარსიდან გამომდინარე მისადაგებული ელემენტებია გამოყენებული სხვა ილუსტრაციების ჩარჩოებზე.

2

როდესაც ზღაპრის გმირთა მოქმედებას მხატვარი სხვადასხვა ოთახის ინტერიერში გამოსახავს, პერსპექტივას სწორად აგებს, მაგრამ სივრცეს კეტავს ოთახის უკან კედლით და ამით ორ განზომილებაში აქცევს მოქმედებას. იგივე ხერხს იყენებს შენობის გარეთ განვითარებული სცენის წარმოდგენის დროსაც: უკანა პლანს კეტავს ზოგჯერ კედლით, ზოგჯერ ხეთა მწკრივით. ამგვარი გამოსახვით წიგნის გრაფიკის სპეციფიკისათვის სასურველ სიბრტყობრიობას ინარჩუნებს. აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ თუ ერთ შემთხვევაში უკანა პლანზე განთავსებული კედელი გაცოცხლებულია შეისრული, დეკორატიული თაღებით დაგვირგვინებული კოლონებით, მეორე შემთხვევაში კედლის ზედაპირი შპალერისებური ნახატით იფარება. ინტერიერთა ხალვათ სივრცეებში ხის ავეჯია განთავსებული – სავარძელი ჩიტის თავებიანი დეკორატიული სა-

3

ხელურებით სრულდება, (ილ. 3). ხისავე საწოლის თავები კი მცენარეული, სტილიზირებული ორნამენტით.

მხატვარი დეკორის ხასიათში თანაბარზომიერად აჯერებს აღმოსავლურ და დასავლურ ელემენტებს (შეისრული თაღები და ფანჯრის მაქმანისებური დეკორი – კოლონები და ოვალური თაღი). მოჩარჩოებაში გამოყენებული მოდერნის სტილისთვის

დამახასიათებელ ორნამენტში ორგანულად ერთვება ეროვნული ნიშნებით გამორჩეული ელემენტებიც – მხატვარი ხაზს უსვამს მამაკაცის გამორჩეულად ეროვნულ გარეგნობას და სამოსს, გრძელ გადაპრეხილ უღვაშებს, ჩაცმულობაში – აზიურებსა და ჩოხა-ახალუხს, ქამარ-ხანჯალსა და კახურ ქუდს. მნიშვნელოვანია ბოლო ილუსტრაციაში გამოსახული ზარაბიბილის ხელმწიფის ქალისა და ვაჟის მამისეულ სახლში დაბრუნების სცენა. ოთახის კუთხე ქართული ოდა-სახლის ინტერიერის ნაწილს წარმოადგენს, კერით ცენტრში. ჭერიდან ჩამოშვებულია ქვაბის დასაკიდი ჯაჭვი, იატაკზე ნახევარწრიული დაბალი სამფეხა სკამია, კედელთან მიწყობილია ეთნოგრაფიული, დამახასიათებელი ფორმის თიხის დოქები. ხის ძელებისგან შეკრული კედლებითა და ნალისებური თაღით დასრულებული კარის ღიობით ნაცნობი არქიტექტურული სივრცე შეიგრძნობა. კუთხის სიღრმის გამოსახვა სპეციალურად არის გადაკვეთილი ოთხკუთხა ჩარჩოთი, რომელშიც შეიძლება ქსოვილჩამოფარებული ხატი ვიგულისხმოთ (ილ. 4). საინტერესოა ამ ილუსტრაციის მომსაზღვრელი ჩარჩოს დეკორიც, რომელიც ყველა სხვა ჩარჩოსგან განსხვავებული მარტივი დეკორით არის შემკული და ხელოსნური, ეთნოგრაფიული ხელნაკეთობის უბრალოებით გამოირჩევა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ყველა ილუსტრაცია ხელმოწერილია სახელისა და მამის სახელის ინიციალებით და მღებრაძის გვარით.

ამ წიგნისათვის განკუთვნილი ორი ილუსტრაციის ფრაგმენტია შემონახული მხატვრის ოჯახში – ქალთევზას გამოსახულებით.

ბით ზღვის ფონზე და ვაჟის შეხვედრა გაქცევებული ახალგაზრდების დედასთან. პირველი მათგანი ფერშია შესრულებული, აკვარელითა და ტუშით, მეორე შავ-თეთრშია გადაწყვეტილი და ფუნჯითა და ტუშით არის შექმნილი.

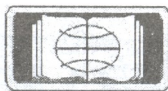

4

ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვედგინა უცნობი მხატვრის, პლატონ ლიბრაძის (მღებრაძის) მიერ გაფორმებული მცირეფორმატიანი ნიგნი, რომლის შექმნის დროსაც მხატვარი შეეცადა მოდერნის სტილისა და ეროვნული მხატვრული ხერხების შერწყმას. ტრადიციული და თანამედროვე მხატვრობის ელემენტების შეჯერებას, ამ მხრივ მიაღწია კიდევ მეტად საინტერესო და თავისებურ გადაწყვეტას. ვფიქრობთ, უცნობი მხატვრის – პლატონ ლიბრაძის სახელი მოკრძალებულ, მაგრამ სათანადო ადგილს დაიმკვიდრებს ქართული ნიგნის გრაფიკის ისტორიაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ქართული ნიგნი, ბიბლიოგრაფია, ტ. I, თბ., 1941.
2. გ. ბაქრაძე, ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია – 1819-1945, თბ., 1946.
3. გ. ნიშნიანიძე, სიცილის არქივიდან, სატირა რევოლუციის სამსახურში, თბ., 1971.
4. ო. სეფიაშვილი, ქართული კარიკატურა, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, 1957, №7, გვ. 17.
5. მ. ჩხიკვიშვილი, პირველი ქართველი კარიკატურისტი, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1967, 17 მარტი, გვ. 2.
6. რ. მიშველაძე, სატირული გრაფიკის ისტორიიდან, ჟურნ. „საბჭოთა ხელოვნება“, №4, გვ. 60.
7. მარკ კიპნისი, ქართული კარიკატურის პიონერები, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1967, 16 ივნისი, გვ.4.

გერმანიის ბიბლიოთეკა

ალექსანდრე ლორია

გერმანიის ბიბლიოთეკების წარსული და დღევანდელი

გერმანიაში, ისე როგორც ევროპის უმრავლეს ქვეყანაში, საბიბლიოთეკო საქმე საეკლესიო-სამონასტრო ცხოვრების წიაღში ჩაისახა. მის განვითარებას განსაკუთრებით შეუწყო ხელი XVI საუკუნისათვის გაძლიერებულმა ჰუმანისტურმა მოძრაობამ. გერმანელი ჰუმანისტები რუდოლფ აგრიკოლა (1443-1485), კონრად ცელტისი (1459-1508), ერაზმ როტერდამელი (1466-1536) თავიანთ მიმდევრებთან ერთად უნივერსიტეტებში აქტიურად ქადაგებდნენ ჰუმანიზმის იდეებს, აგროვებდნენ წიგნებს და ქმნიდნენ ბიბლიოთეკებს.

ამ პერიოდში მთელი გერმანული იდეოლოგია რეფორმაციამ მოიცვა. რეფორმაციის ეპოქის ყველაზე თვალსაჩინო ფიგურა იყო ვიტენბერგის უნივერსიტეტის ღვთისმეტყველების ფაკულტეტის პროფესორი მარტინ ლუთერი (1483-1546). ის დაუცხრომლად იღვწოდა იმისათვის, რომ მონასტრების ბიბლიოთეკები საყოველთაო მოხმარების დაწესებულებებად გადაქცეულიყო. ლუთერის აზრით, ქალაქის განვითარების საწინდარი განათლებულობაა, რაც ბიბლიოთეკების გარეშე შეუძლებელია. დიდი მიღწევა იყო XV-XVI საუკუნეებში საჯარო ბიბლიოთეკების დაარსება. 1429 წელს ამგვარი ბიბლიოთეკა დაარსდა ნიუნბერგში, 1532 წელს – აუგსბურგში. ამ ბიბლიოთეკებს საფუძვლად სამონასტრო ბიბლიოთეკების ფონდი დაედო.

XVIII საუკუნეში გერმანია დაქსაქსული ფეოდალური სახელმწიფოების სახით იყო წარმოდგენილი. სამთავროებს შორის დაწინაურებული პრუსია ზედმინვენით რეაქციულ სახეს ატარებდა. წარმოქმნილი მძიმე მდგომარეობის გამო, საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები არასახარბიელო მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ. ამის შესახებ გულისტკივილს გამოთქვამდა დიდი გერმანელი მწერალი იოჰან ვოლფგანგ გოეთე (1749-1832).

მართალია, თითქმის ყველა საჰერცოგოსა თუ სათავადო მამულში საჯარო ბიბლიოთეკა არსებობდა, მაგრამ ისინი არარეგულარულად ივსებოდა ახალი წიგნებით და ძალიან ვიწრო წრისათვის იყო განკუთვნილი.

ამ ფონზე ერთგვარ ნათელ წერტილს წარმოადგენდა 1661 წელს ბერლინის სამეფო ბიბლიოთეკის გახსნა, თუმცა მისი წიგნებით თვით მეცნიერებიც ჯეროვნად ვერ სარგებლობდნენ. ერთ პერიოდში მეფემ დოტაციაც კი შეუწყვიტა, რამაც ბიბლიოთეკა უმძიმეს პირობებში ჩააყენა. მისი მდგომარეობა მხოლოდ დროდადრო უმჯობესდებოდა – 1784 წელს მისთვის სპეციალური შენობაც ააგეს, მოახდინეს ფონდების ხელახალი დაშიფვრა, შეადგინეს ალბომური ფორმის ხელნაწერი კატალოგი, გაუმჯობესდა მკითხველთა მომსახურება, მაგრამ ფონდები ხელმისაწვდომი მაინც არ იყო. აიკრძალა წიგნების სახლში გაცემა. ფაქტობრივად, ბიბლიოთეკა კვლავ მკითხველთა მცირე კონტინგენტს ემსახურებოდა. მეცნიერებათა აკადემიის დაუინებელი მოთხოვნით აღსდგა წიგნების ბინაზე გაცემის წესი. მიუხედავად ამისა, ბიბლიოთეკა ვერ ემსახურებოდა მკითხველთა ფართო ფენებს.

შედარებით უკეთ გამოიყურებოდა მცირე ნაწილი დიდებულთა ბიბლიოთეკებისა. გამოირჩეოდა ვოლფენბუტელის ბიბლიოთეკა, რომელსაც XVII საუკუნის ბოლოს ორი ათეული წლის განმავლობაში შეუცვლელად ხელმძღვანელობდა დიდი მოაზროვნე, ცნობილი მეცნიერი გოტფრიდ-ვილჰელმ ლაიბნიცი (1646-1716). ამ ბიბლიოთეკაში ერთხანს მუშაობდა გერმანული კლასიკური ლიტერატურის ფუძემდებელი, დრამატურგი გოტჰოლდ ეფრაიმ ლესინგი (1729-1781).

გერმანიაში პირველად ლაიბნიცმა დაიწყო ზრუნვა ბიბლიოთეკების შევსებისათვის; მისი ინიციატივით შეიქმნა ანბანური კატალოგი, გაიხსნა სამკითხველო დარბაზი, გაუმჯობესდა ფონდების განლაგება, ლაიბნიცი თეორიულადაც მოღვაწეობდა ამ დარგში. მან დიდად შეუწყო ხელი გეტინგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის განვითარებას. არსებობის 50 წლისთავზე (1787) ბიბლიოთეკის ფონდი 120 ათასს აღემატებოდა, რაც იმ დროისათვის უზომოდ დიდ რაოდენობად ითვლებოდა. ბიბლიოთეკა ღია იყო ყოველდღე, წიგნებს სახლში სარგებლობისთვისაც გასცემდნენ. კონრად გესნერმა (1516-1565) და ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელმა ჰაინც შემოილეს ფონდების სისტემატურად განლაგება, შეადგინეს ანბანური და სისტემატური კატალოგები.

გეტინგენის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკით აღფრთოვანებული იყვნენ ლესინგი და გოეთე. ამ უკანასკნელმა უდიდესი ღვაწლი დასდო ვაიმარის საჰერცოგოს სასახლის ბიბლიოთეკას, როდესაც დიდი პოეტი სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი მოხელე იყო. წიგნების უკეთ დაცვის მიზნით, მან მკაცრი რეჟიმი შემოიღო, ჩაატარა რევიზია, მისი მოთხოვნით შედგა ხელნაწერთა, ინკუნაბულებისა და უნიკალური გამოცემების ანბანური კატალოგი, გოეთე ყველა ბიბლიოთეკისაგან მოითხოვდა ანგარიშებს, ცნობილ მეცნიერთა და დიდი მოხელეებისათვის შემოიღეს დაუსწრებელი აბონემენტი, მოქმედებდა ბიბლიოთეკათშორისი აბონემენტი. მწერალი დიდი სიფრთხილით არჩევდა თანამშრომლებს, ცდილობდა, ამ პროფესიას მეტი ახალგაზრდა დაუფლებოდა.

გერმანიის ბიბლიოთეკებს შორის ერთ-ერთი საუკეთესო იყო საქსონიის კურფიუსტების ბიბლიოთეკა დრეზდენში. მისი წარმატებები დიდად განაპირობა XVIII საუკუნის ერთ-ერთი განსაკუთრებით ცნობილი ბიბლიოთეკათმცოდნის იოჰან მიხაილ ფრანკეს მოღვაწეობამ. მისი უშუალო ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით დრეზდენის ბიბლიოთეკაში ბევრი რამ ისეთი გაკეთდა, რაც წინ უსწრებდა XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის პრაქტიკას. 1756 წელს ფრანკემ შეადგინა და გამოსცა დრეზდენის ბიბლიოთეკის კატალოგი, პირველად მოაგვარა ამ ბიბლიოთეკაში ფონდების განლაგების სისტემა, დაწერა აღწერის, ინვენტარიზაციის მეთოდები, შრიფტის გამოყენება, შექმნა კატალოგების სისტემა, რომელმაც დრეზდენის ბიბლიოთეკაში დიდხანს იარსება. ფრანკეს მოღვაწეობამ უდიდესი როლი შეასრულა საბიბლიოთეკო თეორიის ჩამოყალიბებაში.

სახალხო ბიბლიოთეკები გერმანიაში ძალიან მძიმედ იკიდებდა ფეხს. მაგისტრატების ბიბლიოთეკები მხოლოდ ბიურგერთა მცირე ჯგუფის სამსახურში იდგნენ და ვერავითარ გავლენას ვერ ახდენდნენ გერმანიის კულტურულ-საგანმანათლებლო ცხოვრებაზე. მათ საქმიანობას აფერხებდა პრუსიის რეაქციული რეჟიმი. თვით განათლების მინისტრიც კი საქვეყნოდ აცხადებდა, ბიბლიოთეკა მხოლოდ მეცნიერთა საქმეაო.

ასეთ პირობებში დროული აღმოჩნდა ის გავლენა, რაც გერმანელმა საზოგადოებამ ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუციის შედეგად განიცადა (1646). განსაკუთრებით ბურჟუაზიის ახალგაზრდული ნაწილი ამოძრავდა, რომლის ძალისხმევითაც წარმოიშვა ე. წ. „მკითხველთა საზოგადოებები“ თავიანთი სამკითხველოებით.

სრულიად სხვაგვარი ვითარება შეიქმნა XIX ს. შუა პერიოდში, რასაც ხელი შეუწყო 1834 წლის ე. წ. „საბაჟო შეთანხმებამ“. ეს მოვლენა იქცა გერმანულ სახელმწიფოთა გაერთიანების საწინდრად. გარდა ამისა, ნაპოლეონის ომებმა ერთგვარად დააჩქარა ქვეყნად ფეოდალური საფუძვლების ნგრევა. ბევრი გერმანული სახელმწიფოს სათავეში, განსაკუთრებით პრუსიაში, ბურჟუაზიული რეფორმატორები მოვიდნენ.

ამ დროს ქვეყანაში უდიდესი მეცნიერული პოტენციალი არსებობდა. ასეთ პირობებში განსაკუთრებით ხელსაყრელი იყო სწორედ სამეცნიერო ბიბლიოთეკების შექმნა, სახალხო და სასწავლებლების ბიბლიოთეკების მომრავლება.

XIX ს. 40-იანი წლების დასასრულს პრუსიის დედაქალაქი ბერლინი მსხვილ სამრეწველო-სავაჭრო, სამეცნიერო-საგანმანათლებლო ცენტრად იქცა. ამ პერიოდიდან გერმანიაში ჩნდება სპეციალური (დარგობრივი) ბიბლიოთეკები, რაც სამრეწველო-ტექნიკური პროგრესის შედეგი იყო. ბერლინის ბიბლიოთეკა, ფაქტობრივად, ეროვნულ ბიბლიოთეკად იქცა. კარგად ორგანიზებულმა საქმიანობამ მისი სწრაფი ზრდა-განვითარება გამოიწვია. 1824 წლიდან ბიბლიოთეკას სავალდებულო ცალეები ეძლეოდა. 1865 წლისათვის ფონდის რაოდენობამ ნახევარ მილიონს მიაღწია.

იმავ პერიოდში საგულისხმო საქმიანობას ეწეოდა მიუნხენის მხარის მთავარი ბიბლიოთეკა, სადაც მოღვაწეობდა ცნობილი ბიბლიოთეკათმცოდნე მარტინ შრეტინგერი (XIX ს.). მას ეკუთვნის ორტომიანი ნაშრომი „ბიბლიოთეკათმცოდნეობის სრული სასწავლო სახელმძღვანელო“. ამ ბიბლიოთეკაში შემოიღეს ლაკუნების და წიგნის ფორმის კატალოგები. ეწეობოდა წიგნის გამოფენები, ცალკე გამოყვეს მეცნიერთათვის პერიოდიკის დარბაზი, სადაც თავმოყრილი იყო ბავარიის მხარის ყველა პერიოდული ორგანო, მრავალი უცხოური ჟურნალ-გაზეთი, გაუმჯობესდა მკითხველთა მომსახურება.

თანდათან აუმჯობესებდა თავის საქმიანობას დრეზდენის მხარის ბიბლიოთეკაც, მაგრამ ეს ორივე ბიბლიოთეკა ჯერ კიდევ შორს იყო სრულყოფისაგან, განსაკუთრებით მომსახურების თვალსაზრისით – მკითხველებს წიგნებს შინ მხოლოდ ავტორიტეტული პირების რეკომენდაციით ატანდნენ, დარბაზები ყოველდღიურად არ ფუნქციონირებდა, ბიბლიოთეკა მხოლოდ დილის საათებში მუშაობდა.

საერთო მდგომარეობის სურათს შედარებით უმაღლესი სასწავლებლების ბიბლიოთეკები აუმჯობესებდნენ, მაგრამ მეცნიერული აზრის განვითარებისათვის ეს არ კმაროდა. ვერც დაბალი ფენების მოთხოვნები სრულდებოდა დამაკმაყოფილებლად.

საფრანგეთის 1830 წლის რევოლუციის ზეგავლენამ საკმაოდ შეარბილა გერმანული კანონები. ამის შედეგად ჩნდება ბიბლიოთეკები დაბალი ფენებისთვისაც — ე. წ. „მოსახლეობის საკითხავი ბიბლიოთეკები“, რომლებიც კერძო პირების ინიციატივით იხსნებოდა. ამას ხელი შეუწყო მეფის ხაზინადარის კარელ პრეისკერის მოღვაწეობამ. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო მის მიერ გროსენგაინში 1828 წელს სახალხო ბიბლიოთეკის გახსნის ფაქტი. აქ პირველად შემოიღეს „მოძრავი ბიბლიოთეკა“. დაახლოებით 500 წიგნი 16 სოფელში მიმოიქცეოდა; მოეწყო მკითხველთა წრეები. ბევრ უკვე გამოყენებულ წიგნს აგროვებდნენ და სოფლის ბიბლიოთეკებს გადასცემდნენ, რომლებსაც უმეტესად სამღვდელთა პირები მართავდნენ. იმდენად ეფექტური იყო ეს, რომ მალე ყველა ოლქის ორ-ორ ბიბლიოთეკას მესამეც, შემდეგ მეოთხეც დაუმატეს.

1841 წელს ფონ რაუმერმა „სამეცნიერო საუბრების საზოგადოება“ დაარსა. ამ საზოგადოების მეცადინეობით გროვდებოდა ფულები სახალხო ბიბლიოთეკების დასახმარებლად. ამგვარად, ბერლინში 1850 წელს 4 ახალი ბიბლიოთეკა გაიხსნა. ამგვარი წესით სხვა ქალაქებშიც დაიწყო ბიბლიოთეკების შექმნა.

XIX ს. 50-იანი წლებისათვის გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმეში დაწყებული აღორძინება თითქმის სავსებით შეწყდა. სახალხო ბიბლიოთეკებმა თავიანთი განვითარების გზაზე ვერც მანამდე და ვერც შემდეგ საკმაო ხანს, მაინცა და მაინც, დიდ წარმატებას ვერ მიაღწიეს.

მდგომარეობა საგრძნობლად გამოკეთდა 70-იან წლებიდან, რაც გამოწვეული იყო პარიზის კომუნის (1871) რევოლუციური სულისკვეთების ზეგავლენით. გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმე ევროპაში უკვე ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითად იქცა. ამას ხელი შეუწყო პრუსიის სამეფოს ჰეგემონიით ქვეყნის გაერთიანებამ. რევოლუციურმა სიტუაციამ ხელისუფლება აიძულა დათმობაზე წასულიყო. რამდენიმე სოციალური რეფორმა სახალხო ბიბლიოთეკების შექმნასაც ითვალისწინებდა. სხვათა შორის, მრავალი ბიბლიოთეკა გაიხსნა გერმანიაში, მაგრამ სახალხო ბიბლიოთეკების წილი სულ რაღაც 2 პროცენტი იყო და ისიც სასტიკი ცენზურის ქვეშ. საზოგადო მოღვაწეთა და გამოჩენილ ბიბლიოთეკათმცოდნეთა დაუღალა-

ვი მეცადინეობით თანდათან უმჯობესდებოდა მომსახურება, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც დაიწყო ამერიკული გამოცდილების გადმოღება. ამ პერიოდში შეერთებული შტატები მსოფლიოში გამოირჩეოდა საბიბლიოთეკო საქმეში ახალ-ახალი ფორმებითა და მეთოდებით.

გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმის განვითარებაში ახალი ნაკადი მოიყოლია ვალტერ ჰოფმანმა (1879-1952), რომელიც XX ს. დასაწყისში სათავეში ჩაუდგა საბიბლიოთეკო თეორიისა და პრაქტიკის განვითარებას. მან პირველმა გამოხატა მეცნიერული მოსაზრებები მკითხველთა ფსიქოლოგიისა და მომსახურების პედაგოგიზირებაზე, განსაკუთრებით ლეიპციგის საქალაქო ბიბლიოთეკების ორგანიზაციის საქმეთა ხელმძღვანელად დანიშვნის შემდეგ. მისი და მისი თანამოაზრეების – ა. ბუხჰოლცის, პ. ლადევენგისა და სხვათა ინიციატივით მოხდა ბიბლიოთეკების ურთიერთდახმარების ორგანიზება; სწორედ მათ ეკუთვნით ერთიანი საბიბლიოთეკო სისტემის შექმნის იდეა. ჰოფმანმა ლეიპციგში სპეციალური საბიბლიოთეკო სკოლა დააარსა.

ამ პერიოდში ერთიორად იზრდება სასკოლო ბიბლიოთეკების რაოდენობა. შედარებით უკეთეს პირობებში იმყოფებოდა კლასიკური სასწავლებლების ბიბლიოთეკები, რომლებიც მოხალისეთა მიერ უხვად ფინანსირდებოდა.

ბერლინში პრუსიის სამეფო ბიბლიოთეკის ეროვნულ ბიბლიოთეკად გამოცხადებამ (1885) ერთგვარად შეუცვალა სახე გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმეს.

გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმის ისტორიაში XX ს. დასაწყისი განსხვავებულ პერიოდად ითვლება. მიუხედავად მძიმე პოლიტიკურ-ეკონომიკური ვითარებისა, საბიბლიოთეკო საქმეში მრავალმა პოზიტიურმა მოვლენამ იჩინა თავი. ეროვნული ბიბლიოთეკა ბერლინში 1914 წელს მისთვის ახლად აშენებულ შენობაში გადავიდა. იქ აქტიურად მოღვაწეობდნენ ცნობილი ბიბლიოთეკათმცოდნენი ოტო გარტინგი და ფრიც მილკაუ (1859-1934), მრავალი თეორიული და მეთოდური ნაწარმოების ავტორები.

ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკას უფლება ჰქონდა გაეგზავნა წიგნები სხვა ბიბლიოთეკებისათვის. 1905 წელს შეიქმნა ცენტრალური საცნობო-ბიბლიოგრაფიული განყოფილება. მის საფუძველზე ჩამოყალიბდა ბიბლიოთეკათმცოდნეობისა და ბიბლიოგრაფიის საცნობო ბიბლიოთეკა.

1912 წელს დაარსდა ლეიპციგის ბიბლიოთეკა, რომელიც 1913 წლიდან ფუნქციონირებს. იგი გერმანიის წიგნის ბირჟის კავშირის მიერ შეიქმნა და მაშინვე გახდა ეროვნული სტატუსის მქონე.

გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმის განვითარება, ფაქტობრივად შეწყდა პირველი მსოფლიო ომის დროს. სულიერმა დეპრესიამ, შემდეგ კი ეკონომიკურმა კრიზისმა მთლად მოშალა საბიბლიოთეკო საქმე. გაძლიერდა რევანშისტული სულისკვეთება, რის პროპაგანდაშიც სკოლებთან ერთად ბიბლიოთეკებიც ჩაებნენ.

1923 წელს არნახული ინფლაციის შედეგად ბიბლიოთეკები უმძიმეს პირობებში აღმოჩნდნენ: წიგნები თითქმის აღარ შედიოდა, განსაკუთრებით უცხოური. ბიბლიოთეკები ჰყიდდნენ ან ცვლიდნენ დუბლეტურ ეგზემპლარებს და ასე ახდენდნენ ფონდების შევსებას. ამ მძიმე ვითარებაში დაარსდა „გერმანიის მეცნიერების გადარჩენის საზოგადოება“. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მას ეწოდა „გერმანიის სამეცნიერო-კვლევითი საზოგადოება“. ამ ორგანიზაციამ უზარმაზარი შრომა გასწია ბიბლიოთეკების აღდგენისა და განვითარებისათვის.

1933 წელს ხელისუფლებაში ფაშისტების მოსვლისთანავე შეიქმნა პროპაგანდის სამინისტრო, რომელსაც ყველა სახელმწიფო ბიბლიოთეკა დაექვემდებარა. ეს პერიოდი უამრავ წიგნთა დაწვითა და არნახული რეპრესიებით აღინიშნა. დაიწყო ბიბლიოთეკების ე. წ. „წმენდა“, რაც მეტწილად საჯარო ბიბლიოთეკებს შეეხო, თუმცა არც სამეცნიერო და საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები გადარჩენილა.

როგორც ცნობილია, 1921 წელს ბიბლიოთეკათმცოდნეობის კათედრა გეტინგენიდან ბერლინის უნივერსიტეტში გადაიტანეს, რამაც ხელი შეუწყო მისი პრესტიჟის ამაღლებას. სამეცნიერო ბიბლიოთეკის ცნობილი სპეციალისტები ცდილობდნენ კათედრასთან ერთად შეექმნათ საბიბლიოთეკო საქმის თეორიული ბაზა.

კაპიტალისტური სამყარო 1929-1933 წლებში საყოველთაო მძაფრმა კრიზისმა მოიცვა. ამან აიძულა გერმანიის ხელისუფლება მეტი გულისყურით მოჰკიდებოდა მეცნიერებს. მეცნიერება უნდა ქცეულიყო ეკონომიკური აღორძინების პირობად. ამან სამეცნიერო ბიბლიოთეკების გამრავლება გამოიწვია, რასაც მოჰყვა ბიბლიოთეკათმცოდნეობითი კვლევის მასშტაბების ზრდა. გერმანიის ბიბლიოთეკების შესახებ საკითხებს ამუშავებდნენ საქვეყნოდ ცნობილი მეცნიერები: გეორგ ლეი, ადოლფ მეიერი, ტრებეტი, ებელსხეიმერი, ფ. ეიხლერი, ფ. იუნტკე. მათი წყალობით გერმანი-

ის სამეცნიერო ბიბლიოთეკებმა შეძლეს შეენარჩუნებინათ თავიანთი სახე, მაგრამ მეორე მსოფლიო ომმა მთლიანად შეცვალა სურათი. ნაცისტებმა უმოწყალოდ დაანგრეს და გაძარცვეს სხვადასხვა ქვეყნის ბიბლიოთეკები, მაგრამ მალე ჯერი გერმანიაზეც მიდგა. მთლიანად განადგურდა სახელმწიფო ბიბლიოთეკა ბერლინში, ლეიპციგის ნაციონალური ბიბლიოთეკა, თითქმის ყველა ქალაქის საჯარო ბიბლიოთეკა. დიდად დაზარალდა დრეზდენის, მაინის ფრანკფურტის და სხვა დიდი ქალაქების ცენტრალური ბიბლიოთეკები. გერმანიიდან ნადავლის სახით საბჭოთა კავშირში მილიონობით წიგნი ჩაიტანეს. მათი მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილი დაუბრუნდა ძველ მფლობელებს. სხვათა შორის, გერმანიის გაერთიანების შემდეგ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალურმა სამეცნიერო ბიბლიოთეკამ (დირექტორი ნ. გურგენიძე), სადაც ცენტრალიზებულად გადანაწილების დროს ბევრი გერმანული ნადავლის წიგნი მოხვდა, დიდი ნაწილი უყოყმანოდ დააბრუნა, თუმცა ნაწილი დღემდე რჩება წაუღებელი. ამჟამად უამრავი წიგნია მიმოფანტული ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე არსებულ ბიბლიოთეკებში.

ომის დამთავრებისთანავე გერმანიაში დაუყოვნებლივ დაიწყო ბიბლიოთეკების აღდგენა, მაგრამ მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა იმდენად სუსტი იყო, რომ მათი განვითარების საშუალებას არ იძლეოდა. ამასთან, გერმანიის გაყოფამ და ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო პოლიტიკური წყობის შექმნამ დაარღვია საბიბლიოთეკო სისტემის მთლიანობა. აღმოსავლეთ და დასავლეთ გერმანიაში საბიბლიოთეკო საქმის აღმშენებლობა სხვადასხვა გზით წარიმართა.

სოციალისტური ბანაკი სსრ კავშირის ჰეგემონიით ვითარდებოდა. ეს ხელს უწყობდა ამ ბანაკის ქვეყნების ბიბლიოთეკების ინტეგრაციას. სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ქვეყნებში იმართებოდა კონფერენციები, შეხვედრები ნაციონალური ბიბლიოთეკების ხელმძღვანელებთან, მათ შორის – ბერლინშიც (1965).

თუ პირველ ხანებში განსაკუთრებით ძლიერი იყო საბჭოთა ზეგავლენა, შემდეგში ის სუსტდება და სულ უფრო მეტად ილტვის საერთაშორისო ინტეგრაციისაკენ, საბიბლიოთეკო საქმეში თანდათან მტკიცედ იკიდებს ფეხს ეროვნული ელემენტები, თუმცა გერმანიის გამთლიანებამდე ამ ქვეყნის სოციალისტური ბიბლიოთეკების მოღვაწეობა კვლავ პარტიულ და სახელმწიფოებრივ დადგენილებათა საფუძველს ეყრდნობოდა. ამ მხრივ გამოირჩეოდა გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის ერთიანი სოციალისტუ-

რი პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკა, სადაც ძირითადად საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ლიტერატურა იყო თავმოყრილი. აქ დიდი მუშაობა მიმდინარეობდა ინფორმაციის დამუშავებისა და გავრცელებისათვის. იგი ერთ-ერთი პირველი იყო ბიბლიოთეკაში ელექტრო-გამომთვლელი მანქანის დანერგვის მხრივ. მეცნიერებათა აკადემიასთან შეიქმნა საზოგადოებრივ მეცნიერებათა და დოკუმენტაციის ცენტრალური სამმართველო, რომელიც, ძირითადად, სწორედ დიდ ბიბლიოთეკებთან ინტეგრირდებოდა.

1964 წელს უმაღლესი და საშუალო სპეციალური განათლების სამინისტროსთან შეიქმნა სამეცნიერო ბიბლიოთეკების მეთოდური ცენტრი. გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკისათვის განსაკუთრებით დამახასიათებელია დარგობრივი (სპეციალური) ბიბლიოთეკების სიმრავლე. ამავე წელს შეიქმნა ქვეყნის ბიბლიოთეკართა გაერთიანება. საჯარო ბიბლიოთეკების გვერდით ქალაქებში არსებობდა აგრეთვე პროფკავშირული ბიბლიოთეკები, რომელთაც სათავეში ედგა ცენტრალური პროფკავშირული ბიბლიოთეკა. ყველა მასობრივი (საჯარო) ბიბლიოთეკა მოვალე იყო, ჰქონოდა საბავშვო განყოფილება. სკოლებსა და ბიბლიოთეკებს შორის იდებოდა ხელშეკრულებები ურთიერთ თანამშრომლობაზე.

დიდ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებს შორის უპირველესი ადგილი ლეიპციგის გერმანულ ბიბლიოთეკას ეჭირა. აქ ომის შემდეგ პირველად გააღეს კარები მკითხველებისათვის (1945 წ. ნოემბერი). ძნელად, მაგრამ საბოლოოდ მაინც ამოქმედდა ბერლინის ეროვნული ბიბლიოთეკა. ამ ბიბლიოთეკის თაოსნობით აღმოსავლეთ გერმანიაში თანდათან წესრიგდებოდა საბიბლიოთეკო ქსელი, რომელმაც 60-70-იანი წლებისათვის საკმაოდ მაღალ დონეს მიაღწია. ყოველ რეგიონში უნივერსალურ სამეცნიერო ბიბლიოთეკებს ცენტრალური ბიბლიოთეკის ფუნქციები ენიჭებოდა. ჩატარდა მთელი სისტემის მართვის ცენტრალიზაცია, მაგრამ ის საგრძნობლად განსხვავდებოდა საბჭოთა კავშირში განხორციელებულ ცენტრალიზაციისაგან.

რაც შეეხება დასავლეთ გერმანიას, აქ თავდაპირველად წინა პლანზე ფასიანი სახალხო ბიბლიოთეკების აღორძინების საქმე წამოსწიეს. 50-იანი წლებისათვის სწორედ ამ ტიპის ბიბლიოთეკები დომინირებდნენ: 1956 წლისათვის ამ ბიბლიოთეკების ფონდების საერთო რაოდენობამ 20 მილიონი შეადგინა, როცა დიდი საჯარო ბიბლიოთეკების ფონდების რაოდენობა მხოლოდ 7,66 მილიონს

აღწევდა. ფასიანი საჯარო ბიბლიოთეკების გარდა, ფუნქციონირებას იწყებდნენ კომუნალური საჯარო ბიბლიოთეკები. სოფლების უმეტესობას ბიბლიოთეკა არ გააჩნდა, მაგრამ მალე ეს ნაკლიც გამოსწორდა, რაც შედეგი იყო ქვეყნის არნახული ეკონომიკური აღმავლობისა. ამან ხელი შეუწყო, აგრეთვე სამეცნიერო ბიბლიოთეკების სწრაფ განვითარებას. გააქტიურეს თავიანთი საქმიანობა უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკებმა, მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა ბოჭუმისა და ბონის უნივერსიტეტების ბიბლიოთეკები. ამ დროისათვის გერმანიის ამ ნაწილში მოქმედებდა ქვეყნის უძველესი საბიბლიოთეკო ცენტრი – გერმანული ბიბლიოთეკა მაინის ფრანკფურტში.

ქვეყნის ეკონომიკურმა გაძლიერებამ უკვე 80-იანი წლების გერმანულ ბიბლიოთეკებს კარგი პირობები შეუქმნა ტექნიკური აღორძინების თვალსაზრისით. ისინი აღიჭურვა შესაბამისი თანამედროვე ტექნიკური საშუალებებით; ბევრგან მოქმედებაში ჩაერთო ელექტროგამომთვლელი მანქანები, აშენდა ბევრი დიდი თუ მცირე ბიბლიოთეკა, დაიწყო უმაღლესი კვალიფიკაციის ბიბლიოთეკართა მომზადება, განსაკუთრებით მაღალ დონეზე იდგა ინფორმაციული სამსახური; გამოიცემოდა სპეციალური ლიტერატურა, მათ შორის, რამდენიმე ბიბლიოთეკათმცოდნეობითი ჟურნალი. ქვეყნის ბიბლიოთეკების ყველაზე მეტად დამახასიათებელ თვისებად იქცა ეროვნული წიგნის შეგროვება, აღნუსხვა და დაცვა.

გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმეში დიდი გარდატეხა იწყება ორად გახლეჩილი ქვეყნის გამთლიანების შემდეგ. საჭირო გახდა ერთიანი სისტემის შექმნა ერთიანი სამოქმედო სტრატეგიითა და იდეოლოგიით. აღმოსავლეთ გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმე მთლიანად შეერწყა დასავლეთისას, თუმცა ეს უმტიკვენულოდ არ მომხდარა. იყო წინააღმდეგებები ძირითადად პრობლემების გადაწყვეტისას. ახალი საუკუნის დასაწყისშიც კი იდგა საკითხი საბიბლიოთეკო საქმის მმართველობითი ორგანოების გაუქმების შესახებ. ამას ენერგიულად ეწინააღმდეგებოდა სისტემაში შექმნილი საზოგადოებების დიდი ნაწილი. ისინი მოითხოვდნენ, ნაწილობრივ მაინც შენარჩუნებულიყო ცენტრალური მმართველობა. ასევე წინააღმდეგობებით ხასიათდებოდა საბიბლიოთეკო საქმის დეცენტრალიზაცია, რაც ზრდიდა ცალკეული ბიბლიოთეკის ავტონომიურ უფლებებს. უნიფიცირებული გახდა ბიბლიოთეკართა მომზადების, გადამზადების, კვალიფიკაციის ამაღლებისა და კადრების დასაქმების სისტემა.

ამ ბოლო ხანებში შესამჩნევად გაიზარდა საბიბლიოთეკო შენობების აგების მაჩვენებელი. 1990 წლიდან 2005 წლამდე გერმანიაში 100 საჯარო ბიბლიოთეკა აშენდა. ქვეყანამ საბიბლიოთეკო საქმეში არნახულად მაღალ დონეს მიაღწია. ამჟამად გერმანია ითვლება მსოფლიოში ერთ-ერთ ყველაზე წარმატებულ საბიბლიოთეკო ქვეყნად, ფართო პროფილით, განვითარების მრავალგვარი მიმართულებით, მენეჯმენტით, ბიბლიოთეკების ტექნიკური აღჭურვილობით, დასაქმებული კადრის პროფესიონალიზმით, საბიბლიოთეკო დოკუმენტების შეგროვებითა და დაცვით, მათი აღრიცხვითა და ინფორმაციული მომსახურებით.

დღეს, როგორც ბევრ სხვა ქვეყანაში, გერმანიაშიც არ არსებობს ერთი ცენტრალური ეროვნული ბიბლიოთეკა. როგორც ცნობილია, გერმანია თავისი არსებობის ხანგრძლივ პერიოდში, თითქმის არასოდეს არ ყოფილა ცენტრალიზებული სახელმწიფო. მისი კულტურული ცხოვრებაც ცალკეულ ტერიტორიებზე ვითარდებოდა და, ამდენად, რეგიონალურ ხასიათს იღებდა. როდესაც ქვეყნის გათლიანება მოხდა, შესაძლებლობა შეიქმნა, კულტურული ფასეულობანი ერთ ჩარჩოში მოქცეულიყო. მთელი საბიბლიოთეკო ქსელი საბოლოოდ მოწესრიგდა და სისტემად იქცა, მაგრამ დეცენტრალიზირებული მმართველობის წესით. ბიბლიოთეკებს საკმაოდ დიდი ავტონომიური უფლებები გააჩნია. სრულყოფილ იქნა საბიბლიოთეკო ტიპები თავისებურებების გათვალისწინებით – სახელმწიფო უნივერსალური, ცენტრალური სამეცნიერო, სამეცნიერო-სპეციალური, სპეციალიზირებული, საჯარო და სასკოლო ბიბლიოთეკები. ვერ ვიტყვით, რომ ეს სქემა, მაინცა და მაინც მისაღებია ზოგადმეცნიერული თვალსაზრისით, მაგრამ ის ქვეყნის დამოკიდებულებას გამოხატავს ამ მოვლენის მიმართ და ადგილობრივ თავისებურებებს ითვალისწინებს. რაც შეეხება კუთვნილებით (ქსელობრივ) დაყოფას, ამ ნიშნის მიხედვით არსებობს სახელმწიფო, საუნივერსიტეტო, სასკოლო, მუნიციპალური, საზოგადოებების, საეკლესიო-სამონასტრო, სხვადასხვა წვრილ-წვრილი უწყების, პირადი და სხვა სახის ბიბლიოთეკები. სახელმწიფო ბიბლიოთეკები არის როგორც ფედერალური, ისე რეგიონალური დაქვემდებარებისა.

მთელ სისტემაში წამყვანი ადგილი უჭირავს ე. წ. გერმანულ ბიბლიოთეკებს, ანუ მთელ კომპლექსს ბიბლიოთეკებისას, რომელთაგან უმთავრესია ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკა, რომელიც დაარსებული იყო 1861 წელს. ცხადია, ომის შემდეგ ის ვერ იქნებოდა ერთიანი ეროვნული დანესებულება. ვერც 1912 წელს

დაარსებული ლეიპციგის გერმანული ბიბლიოთეკა შეძლებდა ამ ფუნქციის შესრულებას, რამდენადაც ვერ მოემსახურებოდა დასავლეთ გერმანიის მოსახლეობას.

1946 წელს გერმანიის გამომცემლობებისა და ბიბლიოთეკარების ინიციატივით მაინის ფრანკფურტში დაარსდა გერმანული ბიბლიოთეკა დასავლეთის ზონის მცხოვრებლებისათვის. 1990 წელს, გერმანიის გაერთიანების შემდეგ, ლეიპციგისა და ფრანკფურტის ბიბლიოთეკები ბერლინის ბიბლიოთეკასთან ერთად ქმნიან ეროვნულ საბიბლიოთეკო სისტემას. მათ შეუერთდა 1970 წელს ბერლინში დაარსებული გერმანიის სამუსიკო არქივი. ადმინისტრაციული რეფორმის შედეგად ჩამოყალიბდა გერმანიის ნაციონალური ბიბლიოთეკა.

ბერლინის სახელმწიფო ბიბლიოთეკა, რომელიც აღიარებულია როგორც „პრუსიის კულტურული მემკვიდრეობის ფონდი“, ითვლება მეთაურ, წამყვან ბიბლიოთეკად, რომელიც მართავს ძირითადად ეროვნული ბიბლიოთეკის სტრატეგიასა და პოლიტიკას.

ბერლინში სხვა მნიშვნელოვანი ბიბლიოთეკებიც არსებობს, როგორიცაა, მაგალითად, ბუნდესტაგის, ბერლინის საქალაქო, ჰუმბოლდტის უნივერსიტეტის და მრავალი სხვა.

როგორც ცნობილია, გერმანია 16 მხარედ არის დაყოფილი. თითოეულ მათგანს თავისი სამხარეო ცენტრალური ბიბლიოთეკა აქვს. ისინი მეთოდიკურ დახმარებას უწევენ სხვა ბიბლიოთეკებს და ამავე დროს ცენტრალურ საქალაქო ბიბლიოთეკებსაც წარმოადგენენ, თუმცა ზოგიერთ მხარეში სამხარეო ბიბლიოთეკა ცალკეა, საქალაქო-ცენტრალური – ცალკე.

მათგან განსხვავებით, აღსანიშნავია დიდი ისტორიული წარსულის მქონე წიგნსაცავები, როგორიცაა, მაგალითად, ქვემო საქსონიის ბიბლიოთეკა, დაარსებული 1559 წელს. ამგვარი მნიშვნელობის ბიბლიოთეკები უმთავრესად თავიანთ საწყისს დიდგვაროვანთა კარის ბიბლიოთეკებიდან ან უძველესი ეკლესია-მონასტრებისაგან იღებენ.

უდიდეს ცენტრებს წარმოადგენენ საუნივერსიტეტო ბიბლიოთეკები. ზოგ შემთხვევაში ისინი საქალაქო ან სამხარეო წიგნსაცავების ფუნქციებსაც ასრულებენ, როგორც, მაგალითად, ციურხის უნივერსიტეტისა და იენის სამხარეო ბიბლიოთეკა. ქვემო საქსონიის საუნივერსიტეტო და სახელმწიფო ბიბლიოთეკა გეტინგენში და სხვა. უმსხვილესი ბიბლიოთეკებია ბოხუმის, ჰანოვერის, ბონის, დორტმუნდის, დრეზდენის, იენის, ლეიპციგის, მიუნჰენის,

ტიუბინგენის უნივერსიტეტებში. გერმანიაში მოქმედებენ აგრეთვე მსხვილი დარგობრივი სამეცნიერო ბიბლიოთეკებიც: კელნის ცენტრალური სამედიცინო, კიულის ეკონომიკურ მეცნიერებათა ეროვნული, გერმანიის ლიტერატურული არქივი, ჰანოვერის ტექნიკური ინფორმაციის, გერმანიის სახელმწიფო მუსიკალური არქივი და სხვა.

გერმანიის ყველა ქალაქშია კარგად აღჭურვილი ცენტრალური ბიბლიოთეკა. მათი უმრავლესობა ქალაქისა და სახელმწიფო ფინანსური რესურსებით სარგებლობს. გარდა ამისა, აქ ფუნქციონირებს შედარებით მოზრდილი და მცირე მოცულობის მუნიციპალური, კერძო და საზოგადოებათა კარგად აღჭურვილი საჯარო ბიბლიოთეკები. ამგვარი ბიბლიოთეკებია აგრეთვე მცირედ დასახლებულ პუნქტებში. იქ, სადაც ამის შესაძლებლობა არ არის, ცენტრალური ბიბლიოთეკებიდან პერიოდულად იგზავნება გერმანული წარმოების ბიბლიოფონები. საჯარო ბიბლიოთეკებში აქტიურად გამოიყენება სხვადასხვა სახის მოძრავი ფორმები, ხოლო მთელ გერმანიაში განშტოებულია ბიბლიოთეკათშორისი აბონემენტის ქსელი.

სანიმუშოდ შეიძლება ჩაითვალოს სასკოლო ბიბლიოთეკების საქმიანობა. მათი მოწყობა, აღჭურვა, დაფინანსება, მომსახურების დონე, კომპიუტერიზაცია.

გერმანიის ბიბლიოთეკები გამოირჩევა მაღალი ორგანიზებულიობით, სრულყოფილი მენეჯმენტით, მაღალკვალიფიციური კადრებითა და ახალი ტექნოლოგიებით. კარგად იგრძნობა კომპიუტერული მომსახურების მაღალი დონე. მთელი რიგი ბიბლიოთეკებისა გადასულია ელექტრონულ შრომით პროცესებზე.

ნიშანდობლივია, რომ გერმანიაში უკვე მუშავდება ბიბლიოთეკების განვითარების გრძელვადიანი გეგმები. ტექნიკურად აღჭურვისა და სამომავლო პროგნოზის შემუშავებისთვის იღვწის კელნის საქალაქო ბიბლიოთეკის ქვეგანყოფილება „საკომუნიკაციო და მედიაპარკი“.

მკითხველს თავისუფლად შეუძლია მიიღოს ყოველგვარი ინფორმაცია როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყნიდან. ბიბლიოთეკების საკომუნიკაციო სისტემის ქსელი თითქმის მთელ სახელმწიფოს მოიცავს.

გერმანიის საბიბლიოთეკო საქმის მაღალ დონეზე მეტყველებს სისტემატურად წარმოებული სტატისტიკა, რომელიც უტყუარ ფაქტებს გვანდის. ასე მაგალითად, 2002 წლისათვის ქვეყნად იყო:

– 10993 სახელმწიფო, საზოგადოებრივი, საეკლესიო და სხვადასხვა წყაროებით დაფინანსებული ბიბლიოთეკა – 370,63 მლნ წიგნადი ფონდით.

– 895 სამეცნიერო ბიბლიოთეკა ეროვნული, სახელმწიფო, მიწების, ცენტრალური სპეციალიზირებული, საუნივერსიტეტო და ინსტიტუტების (საკვლევ-სამეცნიერო ინსტიტუტების ბიბლიოთეკების გამოკლებით), 209,43 მლნ ფონდით.

– 771 ეროვნული სპეციალური (დარგობრივი) ბიბლიოთეკა, 44,47 მლნ წიგნადი ფონდით.

– 12934 საჯარო ბიბლიოთეკა (ფილიალების ჩათვლით), 211,95 მლნ წიგნადი ფონდით. მათ შორის, 3607 ბიბლიოთეკა 95,22 მლნ წიგნადი ფონდით; 9327 ბიბლიოთეკა, 116,73 მლნ წიგნადი ფონდით.

სასკოლო ბიბლიოთეკების მონაცემები სქემაში მოცემული არ არის (იხ.: Зефельдюрген, Сире Людгер. Двери в прошлое и будущее – библиотеки в Германии. – Хильдесхайм, Цюрих, Нью-Йорк, 2005, с. 11).

გერმანიაში არაერთი საზოგადოებაა შექმნილი ბიბლიოთეკების დასახმარებლად: სპეციალური ბიბლიოთეკების შრომითი საზოგადოება (ASpB), ასისტენტებისა და ბიბლიოთეკების თანამშრომელთა ფედერაციული კავშირი (BBA), გერმანიის საბიბლიოთეკო საზოგადოებათა ფედერალური გაერთიანება, გერმანიის საბიბლიოთეკო კავშირი (DBV), უმაღლესი სკოლების ბიბლიოთეკების ცენტრი (HBZ), საჯარო ბიბლიოთეკების ბიბლიოთეკართა კავშირი (VBB), გერმანიის ბიბლიოთეკართა კავშირი (VDB), სამეცნიერო ბიბლიოთეკების დიპლომირებულ ბიბლიოთეკართა კავშირი (VdDB) და მრავალი სხვა.

განსაკუთრებით შთამბეჭდავია მკითხველთა მომსახურების ოდენობითი მაჩვენებელი. მაგალითად, 2001 წლის სტატისტიკური მონაცემებით, რომელიც სრული არ არის, გერმანიაში მცხოვრები 82 259 500 კაციდან 8 302 968 ბიბლიოთეკის აქტიური (მუდმივი) მკითხველია, რომლებზედაც აღნიშნული წლის განმავლობაში გაცემული იყო 307 159 562 საბიბლიოთეკო დოკუმენტი (იქვე, გვ. 55).

გერმანიაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ბავშვთა მომსახურებას; მთელ რიგ ბიბლიოთეკებში სპეციალური ოთახებია გასართობად. სპეციალურად ემსახურებიან მოხუცებს, ინვალიდებს, სასჯელმისჯილ პირებს. დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ საჯარო ბიბლიოთეკებში დასვენებისა და გონივრული გართობის

ორგანიზებას. ბევრ საჯარო ბიბლიოთეკაში მკითხველს შეუძლია ინდივიდუალურად მოისმინოს მუსიკა, უყუროს ტელევიზორს, ისარგებლოს ინტერნეტით, მათ განკარგულებაშია მსუბუქი საუზმის ბარი.

შეიძლება ითქვას, რომ გერმანიის ბიბლიოთეკები, მთელი სა-ბიბლიოთეკო სისტემა მომსახურების სანიმუშო მაგალითს წარმოადგენენ და ეფუძნებიან მომხმარებელთა თანამედროვე გაზრდილ მოთხოვნილებებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ა. ლორია, მ. სურმავა. საბიბლიოთეკო საქმის ისტორია: (ნაკვეთი პირველი); სახელმძღვ. ბიბმცოდნ. და საინფორმ. ტექნოლოგიების სპეციალობის სტუდენტებისათვის. – თბ., 2006.

იგივე (ნაკვეთი მეორე). – თბ., 2007.

Б. Ф. Володин. Всемирная история библиотек. – СПб, 2002.

Ю. Зефельд. Л. Сира. Двери в прошлое и будущее-библиотеки Германии. – Хильдесхайм, Цюрих, Нью-Йорк, 2005.

Т. И. Скрипкина. Библиотечное дело в капиталистических странах: Учебное пос. – Л., 1974.

Т.И. Скрипкина. История библиотечного дела за рубежом: Европейские социалистические страны /ЛГИК. – Л., 1974. Libvarvy history – 1955 – Vol. – №1.

მრავალი მასალა მოიპოვება პროფესიულ კრებულებსა და პერიოდიკულ ორგანოებში, ზოგად და დარგობრივ ენციკლოპედიებში, აგრეთვე ჟურნალ „საქართველოს ბიბლიოთეკაში“.

ირაკლი შურულაია

ფრიდრიხ შილერი და ქართველი კლასიკოსები

ქართული კულტურა თავის ისტორიის ძნელბედობის ჟამსაც არ ყოფილა იზოლირებული და მთლიანად მოწყვეტილი დასავლურ აზროვნებასა და ცნობიერებას. მისი თუნდაც სუსტი ნაკადი ყოველთვის აღწევდა ჩვენამდე უშუალოდ ევროპიდან, ან XIX საუკუნიდან ჩრდილოეთის გზით – რუსეთიდან.

ნიშანდობლივია, რომ ქართველები ყოველ თარგმანს იდეური მიზანდასახულობით ასრულებდნენ. როგორც გამოქვეყნებული, ისე ხელნაწერების სახით ჩვენამდე მოღწეული მასალის შესწავლა საფუძველს იძლევა დაბეჯითებით ვთქვათ, რომ რუსული და დასავლეთევროპული ლიტერატურიდან ძირითადად ითარგმნებოდა ისეთი თხზულებები, რომლებიც განსაკუთრებით აქტუალური იყო იმდროინდელი საქართველოსათვის. სწორედ ამ თვალსაზრისით ამეტყველდა ჩვენს ენაზე ბაუმაისტერის, ანსილიონის, კოდილიაკის ფილოსოფიურ-ესთეტიკური ნააზრევები, მონტესკიეს, ვოლტერის, რუსოს და მათ მიმდევართა „ეპოქის ამაღლელებელ იდეათა“ შემცველი შრომები. ქართველი საზოგადოება მშობლიურ ენაზე გაეცნო არაერთი ევროპელი შემოქმედის, მათ შორის შილერის, მხატვრულ ნააზრევს.

ევროპულ კულტურას ნაზიარები ილია პოეზიას ჭეშმარიტების განსახიერებად მიიჩნევდა (რასაც ფრიდრიხ შილერიც ამტკიცებდა თეორიულ ნააზრევში) და მის მთავარ დანიშნულებად „ცხოვრების აზრის“ გადმოცემას, ერის სულისკვეთების განსახიერებას, მისი

ფრიდრიხ შილერი

ინტერესების გამოხატვას თვლიდა, პირველ კრიტიკულ წერილში „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის ერისთავის კოზლოვითგან „შეშლილის“ თარგმანზედა“ მარტო იმიტომ კი არ აკრიტიკებდა რევაზ ერისთავს, რომ მან ცუდად თარგმნა „შეშლილი“, არამედ იმიტომაც, რომ მას „ქართულ ენაზედ გადმოსაღებად“ აურჩევია „უშვერი და გამოუსადეგი პოემა“. ამ ნაწარმოებს, ილიას აზრით, ყველა სხვა სიკეთესთან ერთად, ეროვნული სულიც აკლდა, არ იყო ასახული რუსული ყოფა, რუსული ხასიათის ნიშნები. ილიას სიტყვებით, „თუმცა „შეშლილს“ ქვეშ აწერია რუსული მოთხრობა, მაგრამ მასში მარტო ენა, ზარი, მარხილი და იამშჩიკი თუ არის რუსული, თორემ სხვა არაფერი“¹.

ამ მსჯელობაში ცხადად ჩანს ილიას დამოკიდებულება როგორც ორიგინალური, ისე თარგმნილი ლიტერატურისადმი, რომელსაც იგი ეროვნული მწერლობის გამდიდრების მნიშვნელოვან ფაქტორად, ორიგინალური ლიტერატურის განვითარების პროცესის განუყრელ ნაწილად მიიჩნევდა. ილიას ქართული მწერლობის ახალი მიმართულების – ევროპეიზმის უპირველეს და მთავარ ნიშნად, უწინარეს ყოვლისა, ეროვნულ ასპექტში გაშუქებული საზოგადოებრივი სატკივარის ასახვა, „კაცად-კაცობის ვრცელი მოედნის გადანვდომა“ მიაჩნდა, ხოლო „ევროპული გამოთქმა“ ამ შინაარსის გადმოცემის შესაფერ ფორმად². ევროპეიზმის ორგანულ ნაწილად ილია დაბალი სოციალური ფენებისადმი გაღვიძებულ ინტერესსაც მიიჩნევდა. დიდი გერმანელი დრამატურგი და პოეტი, ფრიდრიხ შილერი, ქართველი მწერლების, მთარგმნელებისა და მკითხველის ყურადღებას იმსახურებდა ყველა ამ კრიტერიუმის მიხედვით. ამიტომაც იყო იგი განსაკუთრებულად პოპულარული XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში და დღესაც, როცა ღირებულებათა გადაფასების ეპოქაში მყოფი მკითხველი, სულიერებისაგან დაცლილ ჩვენს დროში, მხოლოდ ძველი ორიენტირების გახსენებით თუ შეძლებს „ზნეობრივი დალტონიზმის“ (მ. მამარდაშვილი) დაძლევის, მორალური ფასეულობების შენარჩუნებას.

ფრიდრიხ შილერის მრავალმხრივი და საინტერესო შემოქმედება არაერთი ლიტერატურული პარალელის გავლების საშუალებას იძლევა. ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ ზოგიერთ მათგანზე, რომლებიც უფრო მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია. XVII-XVIII საუკუ-

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, გვ. 14.

2 იქვე, გვ. 455.

ნეების ევროპის პროგრესული მოაზროვნეები პარტიკულარიზმის საპირისპიროდ განათლებულ აბსოლუტიზმს მიიჩნევდნენ სახელმწიფოს მმართველობის საუკეთესო ფორმად, ხოლო განათლებულ მონარქს იმ პიროვნებად, ვისაც შეეძლო ბედნიერება მიენიჭებინა ქვეყნისათვის.

განათლებული მონარქისადმი ამგვარი რწმენა თვით საფრანგეთის დიდ ბურჟუაზიულ რევოლუციამდე იყო პოპულარული. საყურადღებოა, რომ სულხან-საბას გარდაცვალებიდან ექვსი ათეული წლის შემდეგ ტირანთა წინააღმდეგ ამხედრებული „ყაჩაღებისა“ და „ვილჰელმ ტელის“ ავტორის, „კეთილშობილ გულისთქმათა პოეტის“, „მომავალ საუკუნეთა წინასწარმეტყველისა“ (ვ. ბელინსკი) და კაცობრიობის ტრიბუნის, „ყოველივე მაღალისა და ზნეობრივად მშვენიერის გატაცებული თაყვანისმცემლის“, ფრიდრიხ შილერის იდეათა რუპორს, მარკიზ პოზასაც, ნამდვილად სწამდა, რომ საკმარისია მონარქის კალმის „ერთი მოსმა და მთელი ქვეყანა განახლდება, გარდაიქმნება“¹. „სიბრძნე სიცრუისაში“ აშკარად ჩანს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის იდეალი იყო ცენტრალიზებული სახელმწიფო. სამშობლოს უბედურების ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად საბას ქვეყნის ფეოდალური დაქუცმაცებულობა მიაჩნდა. იგი თავგასულ ფეოდალთა თვითნებობას გაერთიანებული სახელმწიფოს იდეალს უპირისპირებდა, რომელსაც სათავეში ჩაუდგებოდა ძლიერი და განათლებული მონარქი.

ცნობილია დავით გურამიშვილის შეხედულებათა მსგავსება განმანათლებლებთან. იგი თანამედროვე საზოგადოების გარდაქმნის აუცილებელ პირობად, უწინარეს ყოვლისა, სწავლა-განათლებასა და აღზრდას მიიჩნევდა. ფრიდრიხ შილერს მის თანამედროვე საზოგადოებაში, სადაც სარგებელიანობა ქცეულა დროის კერპად და უკიდურეს ეგოიზმს ჩაუხშვია უკეთილშობილესი გრძნობები, ფუჭ ოცნებად წარმოუდგენია იმის მიღწევა, რომ „ადამიანს, ბოლოს და ბოლოს, პატივი ვცეთ, როგორც „თვითმიზანს“ და „ჭეშმარიტი თავისუფლება დავუდოთ საფუძვლად პოლიტიკურ გაერთიანებას“. ამის განხორციელებას შესაძლებლად თვლიდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ამჟამად „ნდომას“ დამორჩილებული და ამის გამო „თავისი მონის მონად“ ქცეული ადამიანი მდბაზლ ვნებათა დათრგუნვის გზით კვლავ დაუბრუნდება ბუნებაზე მეუფებას. ამის აუცილებელ პირობად კი შილერს კაცობრიობის ზნეობრივი აღზრდა

¹ ფრ. შილერი, რჩეული თხზულებანი სამ ტომად, თბ., 1962, ტ. II, გვ. 153.

და განათლება მიაჩნდა, რადგან „განათლებული ადამიანი ბუნებას უმეგობრდება, პატივს სცემს მის თავისუფლებას“, ამასთანავე „მის თავნებობას ლაგმავს“¹.

აქვე უპირიანი იქნება ვაჟა-ფშაველას მოგონებაც. მის მიერ შექმნილი სამყაროს ესთეტიკური მოდელის ცენტრშიც ღვთის მსგავსად და ხატად შექმნილი ადამიანი დგას. 1902 წლით დათარიღებულ წერილში „ფიქრები“ ვაჟა წერს: „ამიტომ რაკი განგებამ, ჩვენმა ბედისწერამ, სოფლური ცხოვრება დაგვინერა, სოფლად უნდა სწავლა-ცოდნა მოვიშველიოთ. საცა სწავლაა, ქალაქიც იქ არის. თვით უდაბნოც სწავლის ძალით უნივერსიტეტად გარდაიქმნება. თორემ სულ ამ ვითარებაში რომ დავრჩეთ, ათასი წელიც რომ გავიდეს, ისევ ესენი ვიქნებით, რაცა ვართ.“

ნასწავლი ხალხი სოფელსაც ქალაქად გარდაქმნის. რა ნაკლსაც ჩვენს თავს ვამჩნევთ, მტერი და მოყვარე გვაყვედრის, ყველა ის, ვიმეორებ, ჩვენის უცოდინარობით და შეუგნებლობით გვემართება. ჩვენს ერს რომ შეგნება ჰქონდეს, განა ესე თავპირის მტვრევით ვივლიდით ცხოვრების გზაზე? განა ჩვენი საზოგადო საქმეები ესე დაცარული და განაცარტუტებული იქნებოდა? შეგნებული მცოდნე საქმისა, თუ მთელი ერი არა, უმრავლესობა მაინც უნდა იყოს. სად არის ჩვენთან გრძნობა თავის დაცვისა? ან ფიქრი იმ მიზეზზე, რა მიზეზითაც დავძაბუნდით? რომ არც ერთია და არც მეორე, კიდევ იმიტომ არც ხეირია ჩვენკენ. შეგნება ხმალია ამ წუთისოფლის ბრძოლაში, ხოლო გრძნობა თავის დაცვისა – ფარი. ჩვენ ხელში ჯოხიც არ გვიპყრია, ან რად გვინდა, როცა ბრძოლაში მონაწილეობას არ ვიღებთ.

დიალ, ეს არის ჩემი საფიქრებელი: ან განვნათლდეთ და ან გაემრავლდეთ, და ორივე თუ ერთად მოხერხდება, ის უკეთესია². ვაჟა-ფშაველა „წუთისოფლის ბრძოლაში“ უმთავრეს იარაღად განათლებას მიიჩნევს, ერის უმთავრეს ტრაგედიად კი უმეცრებასა და შეუგნებლობას თვლის.

ისევ გურამიშვილს დავუბრუნდეთ. ცხადია, შილერისა და ქართველი შემოქმედის ამ შეხედულებათა ტიპოლოგიური მსგავსების მიღმა შეინიშნება მნიშვნელოვანი განსხვავებაც. აქ იგულისხმება არა ის, რომ მიუხედავად XVIII საუკუნის ევროპის ქვეყნების საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მდგომარეობის მკვეთრი სხვადას-

1 ფრ. შილერი, რჩეული თხზულებანი სამ ტომად, თბ., 1962, ტ. II, გვ. 492 – 493.

2 ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ათტომად, თბ., 1964, ტ. 9, გვ. 215.

ხვაობისა, რამაც განაპირობა ამ ქვეყნების განმანათლებელთა მიზნების სხვადასხვაობაც, მათ აერთიანებდათ ფეოდალიზმის, ან მისი ჯერ კიდევ ძლიერი გადმონაშთების წინააღმდეგ შეურიგებელი ბრძოლა, რაც შილერის შემოქმედების პათოსს წარმოადგენს. აბსოლუტიზმის მომხრე გურამიშვილი კი სამშობლოს სავალალო მდგომარეობას პარტიკულარიზმის, თავკერძობისა და ანგარების შედეგად წარმოშობილი შინაური მტრობით, ურთიერთშუღლით, გაუტანლობით და მნიშვნელოვანწილად, ამით განპირობებული გარეშე მტერთა განუწყვეტელი თარეშით ხსნიდა, მიუკერძოებლად ამხელდა „ქართლის ჭირის“ მიზეზს, „მაგრამ ამ მიზეზთა მიზეზის – ფეოდალური საზოგადოების არსებობას კანონიერად მიიჩნევდა“. ეს მთავარი, პრინციპული განსხვავებაა „დავითიანის“ ავტორსა და მეთვრამეტე საუკუნის განმანათლებლებს შორის. მაგრამ ამ შემთხვევაში, შილერთან დაკავშირებით, ყურადღებას იპყრობს „ვაიმარული კლასიკის“ დიდი წარმომადგენლისა და დავით გურამიშვილის შეხედულებათა სხვაობაც ადამიანის აღზრდასა და ამ გზით საზოგადოების გარდაქმნაზე ტიპოლოგიურად მსგავს შეხედულებათა შორის.

შილერი, რომელიც სულაც არ უარყოფდა იმ აზრს, რომ „ხელოვნება გართობას და დასვენებას უნდა ემსახურებოდეს“, განმანათლებელთა უმრავლესობის შეხედულებისამებრ, მის საგანგებო დანიშნულებად „ადამიანის ზნეობრივ გაკეთილშობილებას“ მიიჩნევდა. მწერალი განსაკუთრებით აღნიშნავდა ხელოვნების, კერძოდ, პოეზიის კეთილმყოფელი ზემოქმედების ძალას და საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდამქმნელ უნარს.

პოეზიის ასეთივე გაგება ანიჭებს გურამიშვილის „დავითიანს“ ცხოველმყოფელობას და გამსჭვალავს მას დიდი მოქალაქეობრივი პათოსით. ქართველი პოეტი, რუსთველის კვალდაკვალ, პოეზიას სიბრძნის დარად რომ თვლიდა, უწინარეს ყოვლისა, მის სპეციფიკას – ესთეტიკური ტკბობისა და ადამიანის ემოციებზე ზემოქმედების უნარს ითვალისწინებდა, როგორც საზოგადოების აღზრდის ერთ-ერთ უტყუარ გზას, რასაც ადასტურებს „ქაცვია მწყემსში“ მამის სიტყვები:

„მე ლექსად სიტყვებს ამაღ ვაწყობდი,
უფრო ტკბილად ჩნდა, ამას ვატყობდი,
არ მაქვნდა იმედი შენ ამაღ ისმენდი მოუწყენელად“.

(სტრ. 488).

პოეზიის ამ მაღალი დანიშნულების შეგნებით არის შეთხზული

მთელი „დავითიანი“, რომლის შესავალში გურამიშვილი წერს:

„ამისთვის მე არ შევსძევე, რაც დავრგე იგავთ ხე ველად,

უფრო ადვილად აღვლიან ზედ ყრმანი დასარხეველად“.

პოეზიის მაღალი დანიშნულების, მისი დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობის გაგების თვალსაზრისითაც გურამიშვილის შეხედულება არსებითად ენათესავება, საერთოდ, როგორც განმანათლებლების, ასევე, შილერის შეხედულებას.

მაგრამ თუ ვაიმართული კლასიკის წარმომადგენელი წინააღმდეგობით დაფლეთილი თანამედროვე საზოგადოების ჰარმონიული განვითარებისა და მისი ზნეობრივი სრულყოფის წყაროდ „თაობათა და დროებათა გახრწნილებისაგან შეურყვენელ“ საბერძნეთს მიიჩნევდა, დავით გურამიშვილი ასეთად ქრისტიანულ სარწმუნოებას მოიაზრებდა. პოეტი ადამიანს ქრისტეს პირით ურჩევდა:

„ჩემს სახლამდის მოაწიო, ამდენს ეცადეო,

რაც მაწყინე, მისი მითხარ: ვცოდე, შემინდო,

თუ გულ-მხურვლად ეს ბოდიში შენ მაიხადო,

მერე შენი განსვენება ჩემზედ მოაგდო.

თუ ვითარ გაგაცმანვილო, აღარ დაბერდო,

არა გაქედეს რა საჯაგრო, სულ იხარებდო“ (სტრ. 40-42).

ზნეობრივი აღზრდის საფუძვლად სარწმუნოების აღიარება სულაც არ აპირისპირებს გურამიშვილს საერთოდ განმანათლებლებთან. თავი რომ დავანებოთ განმანათლებელთა ყველაზე მემარცხენე ფრთის წარმომადგენელ ჟან-ჟაკ რუსოს, რომელიც 1756 წლის 18 აგვისტოს ვოლტერისადმი წერილში აღნიშნავდა: ერთი წუთითაც ვერ შევიტან ეჭვს სულის უკვდავებისა და განგების სიკეთეშიო. გოეთე, ქრისტეს უმაღლესი ზნეობრივი პრინციპის ღვთაებრივ განცხადებად თვლიდა, ხოლო ვოლტერი – ეკლესიურ-ქრისტიანული დოგმატიზმის შეურიგებელი მტერი – ამბობდა, რომ არ ყოფილიყო ღმერთი, უნდა გამოგვეგონებინა, თუ ღმერთის რწმენა თუნდაც ერთ კაცს ააცდენდა ბოროტების გზასო.

პოეზიის დემოკრატიზაცია, მდაბიო ხალხის, კერძოდ, გლეხობის დადებით გმირად შემოყვანა ლიტერატურაში, „მართლის თქმის“ ახლებური გაგება – სინამდვილიდან ფოტოგრაფიული ასლის გადმოღების ნაცვლად ემპირიული მასალის განზოგადების საფუძველზე მისი მხატვრული ასახვა, საზოგადოებრივ მანკიერებათა მხილება და პოეზიის მაღალი დანიშნულების, მისი გარდამქნელი ზემოქმედების შეგნება, აშკარად გამოხატავს „დავითიანის“ განმანათლებლურ ტენდენციებს და აახლოებს მას შილერისა და სხვა ევროპელი მწერლების შემოქმედებასთან.

როგორც ცნობილია, შილერი „ყაჩაღებში“ აკრიტიკებს ფეოდალურ-ბიურგერულ სინამდვილეს, რითაც მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს გერმანელი ხალხის გამოღვიძებასა და სამოქალაქო ცნობიერების ჩამოყალიბებას. ილია ჭავჭავაძეც ყაჩაღობის პრობლემას მიმართავს პოემაში „კაკო ყაჩაღი“ („რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი კაკო ყაჩაღის ცხოვრებიდან“).

შილერი წერდა: „არაფერია ისე შეურაცხმყოფელი ადამიანისთვის, როგორც ძალადობა, რადგან ძალადობა უარყოფს ადამიანს“. ილია ჭავჭავაძის მთელი შემოქმედებაც ამ პათოსით არის გამსჭვალული.

როცა „ყაჩაღები“ დაიწერა, ევროპული კულტურა მეცეთრი გარდატეხის წინაშე იდგა. ასეთი კატაკლიზმების პირობებში შეიქმნა საქართველოში ილიას „კაკო ყაჩაღი“. ორივე ნაწარმოებმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა მკითხველზე. მათში გამოთქმული აზრების პროგრესულობისა და გამბედაობის გამო (ასეთივე გამოდახილი ჰქონდათ მოგვიანებით მიხეილ ჯავახიშვილის „არსენა მარაბდელსა“ და ჭაბუა ამირეჯიბის „დათა თუთაშხიას“).

მიუხედავად იმისა, რომ შილერისა და ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებებში მთავარი პერსონაჟები სხვადასხვა წრიდან და სხვადასხვა გზით მიდიან ყაჩაღობამდე, განსხვავებული პრობლემები და ფონია მათ წინაშე, მაინც შესაძლებელია საუბარი „ყაჩაღებისა“ და „კაკო ყაჩაღის“ ტიპოლოგიურ, იდეურ მსგავსებაზე, ორივე მწერლის გალაშქრებაზე უსამართლობის წინააღმდეგ.

ასეთივე ტიპოლოგიური პარალელის გავლება შეიძლება არაერთ ქართველ პოეტთან მიმართებით. ჩვენ ყურადღებას გავამახვილებთ გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიის რამდენიმე ნიუანსურ მსგავსებაზე ფრიდრიხ შილერის შემოქმედებასთან.

მერისთან ერთად გალაკტიონის შთაგონების წყარო ევროპელი ლაურაც იყო, რომელსაც თავგამოდებით უმღეროდნენ ცნობილი პოეტები, მათ შორის, შილერიც. გერმანელ პოეტს აქვს ლაურასადმი მიძღვნილი ლირიკული ლექსების მთელი ციკლი. გალაკტიონის „ლაურა“ უცხოური პოეზიის გარეგნულ ზემოქმედებასაც განიცდის:

„უამსას სევდისას, მარტოობის,
ჟამსა მწუხარეს,
ოდეს არსაით თანაგრძნობის ხმა
არ მომესმის,
მე კვლავ ვოცნებობ ლაურაზე,

იმ ლაურაზე,
რომელმაც სხივით გააშუქა
სიცოცხლე მგოსნის“.

ლაურა გალაკტიონისათვის „იყო შორი“, „უცხო ქვეყანა“. გა-
ლაკტიონის ლაურა ისევე მიუწვდომელია, როგორც პეტრარკას,
შილერის ლაურა:

„ისე დამიგებს მე სიკვდილი აუცლელ
მახეს,

რომ ვერ ვიხილავ ვერასოდეს

ლაურას სახეს“.

შილერის ლაურასადმი მიძღვნილი ლექსების („ფანტაზია ლაუ-
რასადმი“, „ლაურა ფორტეპიანოსთან“, „აღფრთოვანება ლაურა-
თი“, „მოგონების საიდუმლო“) ადრესატი არის კაპიტან ჰაუპტმან-
ნის ქვრივი, ახალგაზრდა შილერის შტუტგარტელი დიასახლისი.
პირველ ლექსში გამოთქმული მოსაზრება ემთხვევა ემპედოკლეს
ფილოსოფიას, რომლის მიხედვით სამყაროს შემქმნელი არის სიყ-
ვარულის ღვთაება ეროსი. ისევე როგორც მატერიალურ საგნებს
ნიუტონის მიერ აღმოჩენილი მსოფლიო მიზიდულობის ძალა აერ-
თიანებს, სიყვარულის ძალა აერთიანებს „სულიერების სამყარო-
სა“ და „სულიერებით აღბეჭდილ არსებებს“. პოეტი ორივეს ერ-
თნაირად მოიაზრებს სიყვარულად. ამ ლექსის უკანასკნელ სამ
სტროფში საუბარია იმაზე, რომ სიყვარულში მუდმივი ჰარმონია
შეუძლებელია, ეს, ლეგენდის თანახმად, მხოლოდ მაშინ ხორციელ-
დება, როცა დრო, რომელიც ადრე შეცდომით იწოდებოდა სატურ-
ნად (შეცდომა გამოწვეულია ტიტან კრონოს – სატურნის აღრევით
ქრონოსთან) უერთდება თავის საცოლეს – მარადიულობას.

ვეროპული ლიტერატურა ჯერ კიდევ ბაროკოს პერიოდში გა-
ნიცდის პეტრარკას ლირიკის გავლენას. მისი შემოქმედება უდებს
სათავეს ეროტიკულ პოეზიას. თუმცა პეტრარკას ლაურას ადრე-
სატი უცნობია, მაგრამ პეტრარკას მიმდევრები სწორედ რეალური
ქალის ხორციელ, ფიზიკურ სილამაზეს უსვამენ ხაზს.

გერმანულმა პეტრარკიზმმა განვითარების შემდეგი გზა გა-
იარა რენესანსიდან ბაროკოს გავლით განმანათლებლობისაკენ.
მისი ცნობილი წარმომადგენლები იყვნენ: კლაიმი, ჰოტი, კლოპ-
შტოკი, ლესინგი. ლიტერატურის კრიტიკოსები ერთხმად აღიარე-
ბენ კლოპშტოკის ლექსების: „მომავალი სატრფო“, „პეტრარკა და
ლაურას“ გავლენას შილერის ამ სატრფიალო ლირიკაზე. თავად
ფრიდრიხ შილერი თავის მეგობარს, კიორნერს, სწერდა (1797 წ. 27

მაისი): „ის ლაურა, რომელიც მე პეტრარკას სატრფოდ წარმოვიდ-
გინე, იყო ჰაუპტმანის ქერივი. იგი მე მომწონდა თავისი გულკე-
თილობის, სულიერების გამო, თუმცა იგი ლამაზი არ ყოფილა. ის
ძალიან კარგად უკრავდა ფორტეპიანოზე და შეეძლო არაჩვეულებ-
რივად კარგი პუნშის მომზადება. მას წარმოდგენაც კი არ ჰქონდა,
რომ ის ჩემი „ლაურა“ იყო, რომ ჩემი სიმღერები მას ეკუთვნოდა“¹.

ლაურასადმი მიძღვნილი შილერის ლირიკა განიცდის ინგლისუ-
რი პოეზიისა და „მორალის ფილოსოფიის“ მიღწევების გავლენას².

იმავე კიორნერთან საუბარში იტყვის შილერი, რომ ლაურასად-
მი მიძღვნილი ლექსები ყველაზე სრულყოფილია მის სატრფიალო
ლირიკაში. ამ ოდების შინაარსი ისაა, რომ ორი არსება უნდა და-
უკავშირდეს ერთმანეთს, გაერთიანდეს სიყვარულის ძალით. სწო-
რედ ამაშია ფრიდრიხ შილერის ლექსების ეროტიზმი. და საერთოდ,
ეროტიზმი იქცევა ამ ლექსების ლირიკულ გმირად.

საინტერესოა ფრიდრიხ შილერის შემოქმედებისადმი ქართველ
მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა მიერ გამოთქმული აზრები.

გიორგი წერეთელი, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ცნობილი
მწერალი, გამოჩენილი თეატრალური მოღვაწე და კრიტიკოსიც
გახლდათ. ქართული თეატრის პროგრესული გზით წარმართვაში
ის ერთ-ერთი პირველი დაუდგა გვერდში ილია ჭავჭავაძეს. კრი-
ტიკულ წერილში „ჩვენი სახიობა“ გ. წერეთელი ეხება შილერის
ხუთმოქმედებიან პიესას „ავაზაკნი“ (იგივე „ყაჩაღები“) ლესინგის
ესთეტიკურმა თეორიამ, გ. წერეთლის მოსაზრებით, „გამოიწვია
გერმანიაში დიდი ნიჭის მწერლები გეტე და შილლერი, რომელთაც
გამოიყვანეს სცენაზე თავის ერის ცხოვრება, მთელი მეთვრამეტე
საუკუნის მიმართულება და იმ საუკუნეში მცხოვრებთა ერთა მის-
წრაფება გონების წარმატებისადმი. ჩვენ არ შევეცდებით, ვთქვათ,
რომ მხოლოდ ლესინგის მცნებამ გამოიწვია ასპარეზზე უკვდავი
ხელოვნებითი თხზულებანი ჩვენის საუკუნისა. გეტესა და შილლე-
რის სახიობითნი თხზულებანი დღემდე დარჩებიან კაცობრიობის
გონების განსავითარებლად და მისი ზნეობის ასამაღლებლად“³.

იმავე ნაშრომში გიორგი წერეთელი ეხება „ავაზაკების“ ნ. ავა-
ლიშვილისეულ თარგმანს და ამბობს: „რაც შეეხება დრამის თარ-
გმანს, სწორედ ჩინებული ქართული ენით არის ნათარგმნი და

1 Schillers Werke, Nationalausgabe, Bd. 2, S. 33, 1991.

2 Schillers Werke, Nationalausgabe, Bd. 2, S. 33, 1991, გვ. 34.

3 გ. წერეთელი, თეატრის შესახებ, თბ., „ხელოვნება“, 1955, გვ. 127.

ძნელად თუ იპოვნის კაცი ბატონ ნიკო ავალიშვილის თარგმანში რაიმე ხიწვს. ასეთი ქართულის მცოდნე, როგორიც არი ბატონი ნ. ავალიშვილი, ბევრს სარგებლობას მოუტანს ღარიბ ქართულ დრამატულ ლიტერატურას, ოღონდ რომ კლასიკური დრამების გადმოღებას ხელს მიჰყოფდეს“¹.

ცნობილი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე გერონტი ქიქოძე თავის რჩეული თხზულებების სამტომეულში განიხილავს ქუთაისის თეატრის რეპერტუარს და აღნიშნავს: „ეს იყო გმირული თეატრი, მას დიდი გემოვნებით შერჩეული რეპერტუარი ჰქონდა: შექსპირი, მოლიერი, შილერი, გუცოკოვი, იბსენი, ჰაუპტმანი – აი, ვისი პიესები იდგმებოდა ქუთაისის თეატრში. ქუთაისის თეატრი მიზნად ისახავდა არა მარტო საზოგადოების ესთეტიკურად და ზნეობრივად აღზრდას, არამედ, აგრეთვე, პატრიოტული და დემოკრატიული შეგნების განმტკიცებას“². იმავე გამოცემის მეორე ტომში ავტორი ლაპარაკობს რა გერმანელი ერის ჩამოყალიბებაზე, აღნიშნავს: „განა გერმანული ეროვნება არ არსებობდა 1871 და 1835 წლებამდის, მაშინაც, როცა მისი სამშობლო ეკონომიკურად და პოლიტიკურად დაქსაქსული იყო, დაყოფილი ათას პანია სამეფოდ და სამთავროდ... ან იქნება გერმანული ეროვნება მხოლოდ დღეს არსებობს, ძველი გერმანია კი მხოლოდ გეოგრაფიული ცნებაა, შესაძლებლობა და არა ისტორიული რეალობა, უშინაარსო ფიქცია: ის გერმანია, რომელმაც შექმნა მდიდარი ენა, თავისებური ზნე-ჩვეულება, რელიგიური რწმენა და მსოფლმხედველობა, დიადი მუსიკალური კულტურა და შეუდარებელი პოეზია, რომელმაც წარმოშვა ლუთერი და მელანხტონი, დიურერი და ჰოლბაინი, ლესინგი, გოეთე და შილერი, ბახი, მოცარტი, ჰაიდნი და ბეთჰოვენი, ლაიბნიცი, კანტი, ფიხტე, შელინგი და ჰეგელი“³.

ცნობილია, კონსტანტინე გამსახურდიას დიდი ინტერესი გერმანული ლიტერატურისა და კრიტიკისადმი. მწერალი თავის ცნობილ ბიბლიოგრაფიულ რომან „გოეტეს ცხოვრების რომანის“ 240-ე თავში მოგვითხრობს გოეთესა და შილერის ურთიერთობაზე. ეს

1 გ. წერეთელი, თეატრის შესახებ, თბ., „ხელოვნება“, 1955, გვ. 129.

2 გ. ქიქოძე, რჩეული თხზულებანი, ტ. I, ლიტერატურული წერილები და პორტრეტები, თბ., 1963, გვ. 303.

3 იგივე გამოცემა, ტ. II, 1964, გვ. 17. (ამ დებულების მოხმობა გ. ქიქოძეს იმისათვის დასჭირდა, რომ, მისი აზრით, პიროვნებას ქმნის არა აღებ-მიცემობა, არამედ კულტურა და სულიერება).

რომანი კონსტანტინე გამსახურდიამ საქართველოს სახელგამის შეკვეთით დაწერა გოეთეს 100 წლის იუბილესთან დაკავშირებით. ნაწარმოებში ღრმად და საფუძვლიანადაა ასახული გოეთესა და შილერის როგორც წინააღმდეგობრივი, ასევე მეგობრული ურთიერთობა სხვადასხვა გერმანულ წყაროზე დაყრდნობით. რომანის ზემოხსენებულ თავს წამძღვარებული აქვს შემდეგი სიტყვები: „Was kann der Mensch im Leben mehr gewinnen, als das sich Gott Natur ihm offenbare“. ამ სიტყვების მისეულ თარგმანს მწერალი იქვე დართულ კომენტარებსა და შენიშვნებში გვთავაზობს: „რა შეუძლია კაცს იმაზე მეტი მოიხვეჭოს, თუ არა ბუნება – ღმერთის გამოცხადება“¹. კ. გამსახურდია ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ შილერისა და გოეთეს სახელები განუყრელები დარჩება უკუნიითი უკუნიისამდე და ქართულ სინამდვილეში პარალელს ავლებს ილიასა და აკაკის მეგობრობასთან. რომანის ავტორი შენიშნავს, რომ გოეთესადმი სიყვარული ერთგვარ ფეტიშიზმად ექცათ გერმანელებს, ხოლო შილერის მნიშვნელობას აჭარბებენ: „შესაძლოა შილლერი ისე ღრმად იყოს შეჭრილი გერმანული სიტყვისა და რეალობის ტევრში, ამადაც მიუწვდომელი იყოს არაგერმანელთათვის, როგორც არაქართველთათვის მარად შეუცნობი დარჩება ჩვენი ძვირფასი ვაჟა-ფშაველა.

ეს არის მხოლოდ: შილლერი თავისი მოტივებით ვაჟასავით ულტრანაციონალური არაა. თავისი პოეზიის ანტიური ფერწერით შილლერმა ზოგადად ევროპული კოლორი მოიხვეჭა. გოეთესთან მეგობრობამ მაინც ძალიან წამოსწია შილლერი“².

ნაშრომში „ახალი ევროპა“ (სიტყვა, პორტრეტი, მონოგრაფია) მწერალი სამჯერ სხვადასხვა კონტექსტში ახსენებს შილერს. „ფრიდრიჰ შილლერმა მე-18 საუკუნეში იგრძნო ევროპის სულიერი კონფლიქტების მოახლოება. „ჩვენი საუკუნე, – სწერდა იგი, – მარიონეტით ქანაობს სიმახინჯის და ველურობის სამიჯნოებს შუა“. განა იგივე არ ითქმის ახალ ევროპაზე? განა ყოველსავე მაღალსა და მშვენიერს განადგურებას არ უპირებს პრაქტიკული ანგარიშების იდეალებით აღტყინებული ეპოქა? მაგრამ შილლერი იმ ბედნიერი, სათნო და პიეტათი აღსავსე თაობის წარმომადგენელი იყო, რომელსაც კიდევ შეეძლო ეთქვა: „და საუკუნის უღელტეხილთან

1 კონსტანტინე გამსახურდია, თხზულებათა ანტომეული, ტ. VI, თბ., 1980. გვ. 208.

2 იქვე, გვ. 188.

სდგახარ, ბრწყინვალე ბზის ტოტით ხელში¹. ავტორი აქ შილერს ახალი ევროპული აზროვნების ერთ-ერთ პიონერად მიიჩნევს.

მეორეგან იგი ევროპული აზროვნების ზეალსვლაზე მიუთითებს და შენიშნავს: „ბეთჰოვენმა უკეთ ჰქნა, ვიდრე შილლერმა, ვაგნერმა უკეთ – ვიდრე კლასიკმა“, ხოლო რიხარდ ვაგნერი შეიცავდა: ფრაიშიეც, ტიკს და გერმანელ რომანტიკოსებს². აქვე საუბრობს კ. გამსახურდია მუსიკის აღმატებულობაზე ლიტერატურასთან შედარებით და ამ ორი მუზის შერწყმაზე.

ავტორი კიდევ ერთხელ იხსენებს ფრიდრიხ შილერს, როცა მე-18 საუკუნის ბურჟუაზიულ დრამაზე საუბრობს: „მე-18 საუკუნეში ინგლისში იბადება ბურჟუაზიული დრამა. ამას გამოეხმაურა საფრანგეთის და გერმანიის რეალისტური დრამატურგია. შტურმისა და დრანგის ახალთაობა – გოეთე და შილერის ისევ რენესანსის დრამისაკენ მიისწრაფვიან. მაგრამ კლასიციზმის იდეოლოგიები უფრო ადვილად გაიგებენ გოეტეს და შილერის კლასიციზმის დამარცხების შემდეგ, თუ რა საფრთხილოა ამ ფაქტის უგულებელყოფა. ბერძნული კლასიციზმი ევროპული ცხოვრების ფონზე სრული გაუგებრობაა“³.

მართალია, ამ ფრაზაში რამდენიმე უზუსტობაა, მაგრამ ფაქტია, რომ დიდი ქართველი მწერალი, კონსტანტინე გამსახურდია, სწორად აფასებს შილერის როლს გერმანული დრამის ისტორიაში.

ქართველი სიმბოლისტებიც სათანადოდ აფასებდნენ ფრიდრიხ შილერის შემოქმედებას. ეს მით უფრო ნიშანდობლივია, რომ სიმბოლიზმი ტრადიციული ლიტერატურის გადაფასებას ახდენდა და მხოლოდ გამორჩეულებს მიაგებდა პატივს. ტიციან ტაბიძე თავის თეორიულ წერილში – „რევოლუცია და პოეტები“, – წერს: „განა მარტო ბაირონი და შელი, ან შილერი, რომელიც აგრეთვე ცნობილია გერმანიის მწერლობის სახელოვანი პერიოდის „შტურმ უნდ დრანგის“ დამწყებად, – ისეთმა კონსერვატორმა პოეტმაც, როგორიც არის გოეთე, თავისი „მეტამორფოზებით“ პირველმა ჩაუყარა საფუძველი ევოლუციონიზმს, რომელიც შემდეგში ეპოქის მამოდ-

1 კონსტანტინე გამსახურდია, ახალი ევროპა (სიტყვა, პორტრეტი, მონოგრაფია), გამომცემლობა „ქართული წიგნი“, ტფილისი, 1928, გვ. 24.

2 იქვე, გვ. 158.

3 იქვე, გვ. 189.

რავებელი შეიქმნა“¹. ტიცთან ტაბიძე შილერს თანასწორობისა და სამართლიანობისათვის მეზრძოლ პოეტს უწოდებს.

ვ. გაფრინდაშვილს განსაკუთრებული სულიერი სიახლოვე აკავშირებდა ფრიდრიხ შილერთან. ლექსში „ხარიტონ ვარდოშვილს“, რომელიც 1936 წლის მაისით არის დათარიღებული, პოეტი წერს:

„არ გიყვარს ხალხი, ქუჩა, კრებები.

ხარ მემარტოვე განუკურნელი,

როგორც შილლერი შენ იკვებები

დამტკნარ ვაშლების უცხო სურნელით“².

უკანასკნელი ტაეპი იმაზე მიუთითებს, თუ როგორ დაწვრილებით იცნობდა ვ. გაფრინდაშვილი შილერის ბიოგრაფიას (ცნობილია, რომ გერმანელ პოეტს თავისი სამუშაო მაგიდის უჯრაში დამპალი ვაშლები ჰქონდა შენახული, რომელთა სურნელიც მოსწონდა და სანერად განაწყობდა).

ხარიტონ ვარდოშვილისადმი მიძღვნილ მეორე ლექსს აქვს მიძღვნა: „შილლერის გამოცემის გამო“, იგი 1940 წლის ივლისით არის დათარიღებული. ავტორი მთარგმნელს ასეთი სიტყვებით მიმართავს:

„აბა, შენ იცი რა ფერადებით

შილლერს გამოსცემ ქართულ ენაზე.

ეს იყოს შენი გულის ნადების

თვით პოეზიის გამოფენაზე“³.

შილერისადმი ქართველი საზოგადოების განსაკუთრებული დამოკიდებულება განპირობებული იყო, უპირველესად, იმით, რომ მისი ყველა ნაწარმოების მთავარი იდეა თავისუფლებაა. ამ იდეამ გერმანულ ლიტერატურაში მანამდე არარსებული, სრულიად ახალი ფორმა მიიღო სწორედ შილერის წყალობით. თავისუფლების იდეამ განსაზღვრა დრამატურგის განსაკუთრებული ადგილი გერმანული კულტურის არეალში და თავად მწერლის შემოქმედებითი ფენომენი. ამასთან დაკავშირებით გოეთე ეკერმანთან საუბარში აღნიშნავდა: „Er wurde ein Anderer“ (ამ იდეის წყალობით შილერი თვითონაც სხვაგვარი გახდა). სწორედ ამიტომ სჭირდება დღესაც საქართველოს შილერი!

1 ტიცთან ტაბიძე, რჩეული, თბ., 1985, გვ. 468.

2 ვალერიან გაფრინდაშვილი, რჩეული, თბილისი, 1990, გვ. 243.

3 იქვე, გვ. 285.

ბურამ წიგასაშვილი

საქართველოს გულწრფელი მისოტა

(იაკობ პოლონსკის დაბადების 190 წლისთავი)

საქართველომ საუკუნეების წინ მიიქცია რუსეთისა და რუსების ყურადღება. ბევრს იზიდავდა ქვეყნისა და ხალხის მატერიალური სიმდიდრის დაუსჯელად გაძარცვა და მითვისება, რაც, სამწუხაროდ, მრავალჯერ განხორციელდა კიდევაც.

მრავლად იყვნენ ისეთებიც, რომელთაც აინტერესებდათ ქართველი ხალხის კულტურა, ლიტერატურა, ენა, ფოლკლორი, ადამიანები, ისტორია, ისტორიული ძეგლები. მოკლედ, მოაზროვნე და კულტურულ ადამიანებს აინტერესებდათ სხვა, უძველესი და დიდი კულტურის მქონე ხალხის სულიერი სახე და დიდი ყურადღებით აკვირდებოდნენ მათთვის უცნობ და მიმზიდველ სამყაროს. ყველა ქართველმა იცის, რა პატივისცემითა და სიყვარულით ლაპარაკობდნენ საქართველოზე თავის შემოქმედებაში პუშკინი, ლერმონტოვი, ტოლსტოი, გორკი, მაიაკოვსკი და სხვები. მათ შორის იყვნენ ისეთებიც, რომელთა შემოქმედებამაც, ვთქვათ, პუშკინის დონეზე ვერ გაიჟღერა, მაგრამ დაამტკიცა თავისი გულწრფელი სიყვარული, პატივისცემა საქართველოსადმი, შეისწავლა ქართული კულტურა, აღწერა იგი და უმღერა მას.

ერთ-ერთი ასეთი იყო XIX საუკუნის შუა ათწლეულების ნიჭიერი მწერალი, მხატვარი, ხელოვნების დიდი მოტრფიალე იაკობ პეტრეს ძე პოლონსკი (1819-1898).

ი. პოლონსკი მრავალმხრივ განათლებული პიროვნება იყო, შესანიშნავად ერკვეოდა ხელოვნებაში, ლიტერატურაში, იურიდიულ მეცნიერებაში, კარგად ეხერხებოდა ადამიანებთან ურთიერთობა, იყო კეთილი და მომთმენი. ახალგაზრდობიდანვე გამოიჩინა ინტერესი სხვადასხვა ხალხების ცხოვრებისა და კულტურის მიმართ. ამ ინტერესს აცხოველებდა ის გარემოება, რომ მისი სამშობლო – რუსეთი მრავალეროვანი ქვეყანა იყო და იგი ყოველ ნაბიჯზე ხვდებოდა არარუს ადამიანებს, რომელთა უმრავლესობა დაჩაგრული, უქონელი და უუფლებო იყო. ხედავდა, რომ ირგვლივ სიღატაკე, უსამართლობა და გაუნათლებლობა იყო გამეფებული. მდგომარეობას ამძაფრებდა ეროვნული და რელიგიური ჩაგვრა. ოფიციალური იმპერიული პოლიტიკა ყოველმხრივ ცდილობდა დაემტკიცა

ცებინა, თითქოს ეს იყო ბედისაგან დადგენილი არსებობის ფორმა, ადამიანებს შეგუებისაკენ და უდრტყინველი მორჩილებისაკენ მოუწოდებდა. ასე იყო ყველგან – მთლიანად რუსეთის უზარმაზარ იმპერიაში, ერისა და რწმენის მიუხედავად. ამას ხედავდა ყველა გონიერი, მოაზროვნე და ელემენტარულად პატიოსანი ადამიანი.

იაკობ პოლონსკიც ერთი იმათგანი იყო, ვისაც ესმოდა, რა არა-ადამიანური სისასტიკე იყო ბატონყმობა, განუკითხაობა, ძალმომრეობაზე დამყარებული მართვა-გამგეობა და საკუთარი თვალით მოინდომა ენახა, როგორ ცხოვრობდნენ კავკასიელები რუსეთის ჩქემების ქვეშ, რა თავისუფლება და ბედნიერება მოუტანეს მათ რუსულმა სამკუთხა ხიშტებმა.

კიდევ ერთი მომენტია გასათვალისწინებელი, როდესაც იმდროინდელი ევროპელებისა და რუსების დამოკიდებულებაზე ვლაპარაკობთ კავკასიისადმი. ეს იყო, ერთი მხრივ, გადაჭარბებული ეგზოტიკა, იდეალური გმირობის, რაინდობის, მშვენიერების სამყაროდ წარმოდგენა, მეორე მხრივ, კავკასიის ხალხების სასტიკი ველურებად, მკვლელებად, ყაჩაღებად, შეუბრალებელ, სისხლისმსმელ არსებებად წარმოდგენა. დამპყრობელებისა და გასამდიდრებლად მოსულებისათვის ასეთი წარმოდგენის შექმნა ერთგვარად ხელსაყრელიც იყო – იქმნებოდა დამპყრობლური ომების გამართლების საბაბი. საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ საქართველოში დამკვიდრებიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგაც რუსეთს ძალიან ზედაპირული წარმოდგენა ჰქონდა თავის კოლონიებში მცხოვრებ ხალხებზე, მათს კულტურაზე, ისტორიაზე, ხასიათზე. ამ ზედაპირულობის კვალი კარგად ჩანს თუნდაც იმ თხზულებებში, რომლებიც ამ დროს იქმნებოდა რუსეთში. რომანებსა და ლექსებში კავკასიაზე, კერძოდ, საქართველოზე, ისეთი ფანტასტიკური რამეები იწერებოდა – საქებარიცა და სალანძღავიც – რასაც არავითარი რეალური საფუძველი არა ჰქონდა, რადგანაც ამ ნაწერების ავტორები სრულიად არ იცნობდნენ იმ მხარესა და ხალხს, ვისზედაც სწერდნენ.

ი. პოლონსკი კი ჩამოვიდა საქართველოში კარგად გამოკვეთილი მიზნით – ენახა და შეესწავლა ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრება და ყოფა ისეთი, როგორიც სინამდვილეში, რეალურად იყო. ასეთ საქმეში დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ წინასწარ განწყობასაც, რომელიც პიროვნებას უკვე ჰქონდა, როდესაც უცხო ხალხთან მიდიოდა.

ი. პოლონსკი კეთილი განწყობით ჩამოვიდა საქართველოში.

და რა ნახა მან „ტიფლისში“ (როგორც მაშინ თბილისს უწოდებდნენ)? მან მალე შეამჩნია ის მკვეთრი კონტრასტები, რომლებიც ასე თვალშისაცემი იყო ყოველ ნაბიჯზე: მდიდართა ფუქსავატური ცხოვრება და უბრალო ხალხის უკიდურესი სიღატაკე, უკანონობა, ძალმომრეობა, ყველა რანგის ჩინოვნიკთა სინუნკე, სიხარბე, მექრთამეობა. უსამართლობათა ამ „თაიგულს“ ავსებდა კოლონიალური, ეროვნული უთანასწორობა, აბუჩად აგდება, დამცირება.

ი. პოლონსკის დამსახურებაა, რომ მან დაინახა არა მხოლოდ ხანჯალმომარჯვებული ვაჟკაცი ან უმშვენიერესი ქალები, არამედ ცხოვრების, ყოველდღიური ყოფის ჯურღმულებში მოახერხა შეხედვა და სატანჯველად განწირული ადამიანების უიმედო არსებობაც დაინახა და, რამდენადაც მოახერხა, დიდი და კეთილი თანაგრძნობით აღწერა ყველაფერი – კარგიც და საამაყოც, ცუდი და დასაგმობიც. ი. პოლონსკი ფაქტობრივად პირველი რუსი მწერალია, ვინც კავკასია რუსებს აჩვენა ყოველგვარი გადაჭარბების, შეფერადების გარეშე, როგორც მხარე, სადაც ცხოვრობენ ჩვეულებრივი ადამიანები, რომლებიც იმსახურებენ პატივისცემას და ღირსნი არიან ადამიანური ცხოვრებისა.

ი. პოლონსკიმ საქართველოს მიუძღვნა როგორც ლექსები, ისე მოთხრობები. პოეტური ნაწარმოებებიდან, რომელთა რაოდენობაც ოცდაათამდეა, აღსანიშნავია „თამარი და მისი მეხოტბე შოთა რუსთაველი“, „იმერეთში“, „ნანგრევები იმერეთში“, „კახელს“, „გასეირნება თბილისში“, „ქართველი ქალი“, „ქართული სიმღერა“, „ქართული ღამე“, „მოხუცი საზანდარი“ და სხვები.

პროზიდან გამოირჩევა მოთხრობა „თბილისური სახლები“ („Тифлиссские сабли“). მასში კოლორიტულად არის აღწერილი XIX საუკუნის ორმოციანი წლების თბილისის შუკები, ბანიანი სახლები, დუქნები, სხვადასხვა რჯულისა და ენის ადამიანები. და იგრძნობა, რომ მწერლისათვის სწორედ ადამიანებია მთავარი, ხოლო სახლები ის სივრცეა, სადაც ამ ადამიანებს უხდებათ, ყოველდღიური ბრძოლა არსებობისათვის, გაძლებისათვის, თავის გატანისათვის. ამიტომაც აქვს ნაწარმოებს ასეთი სათაური – „თბილისური სახლები“. მოთხრობა ღალად იკითხება და მოგვითხრობს ერთი ობოლი გოგონას სამწუხარო ბედზე, რომლსაც ბუნებით ბოძებულმა სიღამაზემ ბედნიერება კი არა, უბედურება მოუტანა. ეს კი განაპირობა სოციალურმა უსამართლობამ და დრომოჭმულმა ადამიანებმა.

პოეზიაში ი. პოლონსკი რომანტიკოსთა და ლერმონტოვის ძლი-

ერ გავლენას განიცდის, განსაკუთრებით საქართველოს ისტორიული წარსულის აღქმაში. ამ საკითხში იგი ფრთხილია, მოკრძალებული. იგრძნობა დიდი მონივნება და პატივისცემა. ხოლო მისი „ნანგრევები იმერეთში“ გასაოცრად ეხმიანება ალ. ჭავჭავაძის „გოგჩას“. პირდაპირი გავლენა გამორიცხებულია, მაგრამ, ეტყობა, ეს მსგავსება შედეგია იმ საერთო რომანტიკული სევედისა წარსულისადმი, რაც მაშინ საერთოდ იგრძნობოდა ევროპულ და რუსულ პოეზიაში. სათანადო კოლორიტის შესაქმნელად ი. პოლონსკი თბილისურ ლექსიკასაც ხშირად ხმარობს და განმარტებებსაც ურთავს, თუმცა ეს განმარტებები ყოველთვის ზუსტი არ არის.

ერთი რამ უდავოა: თბილისში ხუთი წლის განმავლობაში ცხოვრებამ, ქართველ მოღვაწეებთან (მაგ., პლატონ იოსელიანთან) სიახლოვემ და მეგობრობამ ი. პოლონსკი საქართველოს, ქართველი ხალხისა და ქართული კულტურის გულწრფელ მეგობრად და მომღერლად აქცია.

ერთი რამ კი არის დასანანი – მისი ნაწარმოებებიდან ქართულად ჯერ არაფერია ნათარგმნი, ხოლო მისი ცხოვრება და შემოქმედება სერიოზულად შეისწავლა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რუსული ლიტერატურის ისტორიის კათედრის გამგემ, ან განსვენებულმა პროფესორმა იგორ ბოგომოლოვმა.

ქრონიკა

მნიშვნელოვანია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები...

30 ოქტომბერი, 2008 წ. ჩატარდა დისპუტი თემაზე – „რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა; აგრესიის გაკვეთილები“.

22 დეკემბერი, 2008 წ. მოეწყო შეხვედრა სსრ კავშირის სახალხო არტისტთან, კინორეჟისორ რეზო ჩხეიძესთან.

13 თებერვალი, 2009 წ. შედგა პროფ. ბელა მამულაშვილის წიგნის „ბიოთი-კის აქტუალური საკითხების“ წარდგენა.

26 მარტი, 2009 წ. შედგა პროფ. ოთარ მელქაძის წიგნის „ქართული კონსტიტუციონალიზმის პრობლემების“ წარდგენა.

22-27 ივნისი, 2009 წ. მოეწყო მნიშვნელოვანია ასოციაციასთან არსებული ექსპლორაციისა და წიგნის გრაფიკის მოყვარულთა კლუბის გამოფენა – „თანამედროვე ქართული ექსპლორაცია“.

15 ოქტომბერი, 2009 წ. შედგა ნოდარ მახვილაძის წიგნის „მათემატიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონის“ წარდგენა.

20 ნოემბერი, 2009 წ. ჩატარდა პოეტ-აკადემიკოს ირაკლი აბაშიძის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო.

მნიშვნელოვანია კლუბი

• მოეწყო აკადემიკოს შალვა ნუცუბიძის დაბადების 120 წლისთავისადმი მიძღვნილი შეხვედრა მეცნიერის მემკვიდრეებთან.

• გაიმართა აკადემიკოს ნიკო კეცხოველის ხსოვნისადმი მიძღვნილი საღამო.

• გაიმართა აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრებისა და შემოქმედებისადმი მიძღვნილი საღამო.

• ჩატარდა თათბირი თემაზე – „საერთაშორისო ვითარება და საქართველოს საგარეო გამოწვევების შესახებ თანამედროვე ეტაპზე“. სტრატეგიული კვლევის ცენტრის ხელმძღვანელი ირაკლი მენაღარიშვილი.

• ლიტერატურული საღამო – ტიცციან ტაბიძის გახსენება.

ჟურნალისტთა კლუბი

გაიმართა შეხვედრები შემდეგ თემებზე: „თანამედროვე ქართული ჟურნალისტიკა“, „სოციალური უზრუნველყოფის საკითხები დღევანდელ საქართველოში“, „მიგრაციის პრობლემები საქართველოში“, „ჟურნალისტიკა დღევანდელი ფერხულში“, „საინფორმაციო ჟურნალისტიკის ხედვით“.

ჩატარდა სხდომა თემაზე „გალაკტიონი თანამედროვე ჟურნალისტიკაში“.

ჩატარდა შეკრება თემაზე: „ჟურნალისტთა მომზადების პრინციპები და მეთოდები“.

შინაარსი

გიორგი მთაწმიდელი – 1000 მიხეილ ნოზიძე, დიდი ქართველი მწიგნობარი და საეკლესიო მოღვაწე -----	3
საქართველოს სტამბა – 300 ნანა თარგამაძე, ვახტანგ VI-ის სტამბის ისტორიისათვის -----	9
წიგნი და ცხოვრება ქავთარ მიხეილიძე, „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები ---	19
მარიამ ლორთქიფანიძე, ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომთა თორმეტტომეულის საიუბილეო გამოცემის შესახებ -----	32
ნიკო ბარქანიშვილი, 90 წელი პირველი ქართული საუნივერსიტეტო წიგნის გამოცემიდან -----	40
დრო და ადამიანები ნოდარ ტაბიძე, თვითგანმეორება და კლასიკოსებთან შეხმიანება -----	47
ლალი ავალიანი, ლექსით მდიდარი -----	61
რევაზ ბალანჩიშვილი, ქართველთა „პატარა უფლისწული“ ----	73
წიგნის მოამბენი ზურაბ ჭუმბურიძე, ქართული ხელნაწერების მემკვიდრე (მიხეილ ქავთარია – 80) -----	83
ნარსულის ფურცლები გურამ თაყნიაშვილი, ფასდაუდებელი ამაგი -----	89
მარიამ კარბელაშვილი, საისტორიო მწერლობის მესვეური -----	101
ჩვენი იუბილარები მიხეილ ქავთარია, ქართული ფილოლოგიური სკოლის მესაძირკვე (კორნელი კეკელიძე – 130) -----	126
ეთერ გულდამაშვილი, გონებითა და ზნეობით გამორჩეული (მიხეილ ზანდუკელი – 120) -----	138

ავთანდილ საყვარელიძე, გამორჩეული მოღვაწე
ურთულესი საუკუნისა (ირაკლი აბაშიძე – 100) ----- 155

იუზა ევბანიძე, ლადო მინაშვილი,
დიდი მეცნიერი და მამულიშვილი (გრიგოლ კიკნაძე – 100) ---- 161

ძიებანი

თეიმურაზ ფანჯიკიძე, წმინდა ადგილებისა და სინმინდეების
ღვთისმეტყველურ-ეთიკური ფუნქცია ----- 167

ლალი ოსაფაშვილი, „ქრისტე მოციქულებითურთ“
კომპოზიცია სვეტიცხოვლისეული
ლიტურგიკული გრაგნილიდან (S- 4980, XII ს.) ----- 182

ნიზნის თაროდან

გორის დარჩია, „ვეფხისტყაოსნის“
ერთი ხელნაწერის პუბლიკაციის გამო ----- 192

ჩვენი პუბლიკაცია

გიორგი ჯავახიშვილი, თომა მთავრიშვილი ----- 216

ყალბით და ფუნჯით

მარიამ გაჩეჩილაძე, უცნობი მხატვარი – ქართული საბავშვო
წიგნის მხატვრობის სათავეებთან ----- 227

მსოფლიოს მერიდიანებზე

ალექსანდრე ლორია, გერმანიის ბიბლიოთეკების
წარსული და დღევანდელი ----- 236

ირაკლი შურდულაია, ფრიდრიხ შილერი და ქართველი
კლასიკოსები ----- 251

გურამ ნიგახაშვილი, საქართველოს გულწრფელი
მეხოტბე (ი. პოლონსკი) ----- 264

ძრონიკა

მნივნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები,
ლონისძიებები ----- 268

გეოგრაფია

აბ

საგამომცემლო განყოფილების
გამგე შოთა კობიაშვილი
უფროსი რედაქტორი სოფიო კობიაშვილი
რედაქტორ-კორექტორი რუსუდან ბულისკერია

ტექსტი ააწყეს მანანა კრავეიშვილმა და
ციური ბროძელმა
დააკაბადონა ლერი შარიქაძემ

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 3.XII.09
ფორმატი 60X84 1/16.

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის
მწიგნობართა ასოციაცია.
თბილისი, რუსთაველის გამზ., 40/1. ტ.: 93-29-12, 93-31-79

აიწყო და დაკაბადონდა „მოლორპრინტში“

დაიბეჭდა და აიკინდა შპს „მწიგნობარში“

22/1635

MTSIGNOBARI '09

An annual Almanac of Bibliophiles has been issued since 1980 year, which us on books and book's authors, libraries and Bibliophiles, researches in the world of books, old books and on Bibliophiles of different countries and dides.

Editor-in-chief NODAR TABIDZE

Painter ANZOR TODRIA

Ilia Chavchavadze Georgian Association Of Book-Lovers.
Tbilisi-2009

